

T.C.

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**TÜRK ROMANINDA DARBELERE “SAĞ” BAKIŞ
(EMİNE İŞINSU- SEVİNÇ ÇOKUM ÖRNEĞİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gülsüm BERKE

Danışman: Prof. Dr. Alpay Doğan YILDIZ

TOKAT-2022

Bilimsel Etik Sayfası

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Prof. Dr. Alpay Doğan YILDIZ danışmanlığında hazırlamış olduğum "**Türk Romanında Darbelere “Sağ” Bakış (Emine Işinsu- Sevinç Çokum Örneği)**" adlı yüksek lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim...

24 / 02 / 2022

Gülsüm Berke

Jüri Kabul ve Onay

Gülsüm Berke tarafından hazırlanan “**Türk Romanında Darbelere “Sağ” Bakış (Emine Işınsu- Sevinç Çokum)**” adlı tez çalışmasının savunma sınavı 24.02.2002 tarihinde yapılmış olup aşağıda verilen Jüri tarafından Oy Birliği ile Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)**İmzası**

Üye (Başkan): Prof. Dr. Alpay Doğan YILDIZ

.....

Üye : Doç. Dr. Serkan TÜRKOĞLU

.....

Üye : Doç. Dr. Şeyma B. KURAN

.....

ONAY

...../...../.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

Teşekkür

Çiçeklerin her yıl büyüyeceğine ve bir güler yüzün insanı gün ışığına kavuşturacağına inanan Türk edebiyatının bu iki değerli yazarı hakkında çalışma imkânı veren; kıymetli vaktini emanet aldığım danışmanım Prof. Dr. Alpay Doğan Yıldız'a ve güzel temennilerini hiçbir zaman esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Emel Hisarcıklılar'a teşekkür ederim.

TÜRK ROMANINDA DARBELERE “SAĞ” BAKIŞ

(EMİNE İŞINSU-SEVİNÇ ÇOKUM ÖRNEĞİ)

Gülsüm Berke¹

Özet

Toplumun hafızasında derin izler bırakan olayları edebiyatın dışında tutmak mümkün değildir. 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980’de ordu iki kez yönetime el koymuş, 12 Mart 1971 Muhtırası ile hükümeti istifaya zorlamıştır. Bu zorlu dönemlerin tanıkları arasında yazarlar da vardır. Bu çalışmada Emine İşinsu ve Sevinç Çokum’un romanlarında, sözünü ettiğimiz bu müdahalelerin romana yansımaları değerlendirilmiştir. Emine İşinsu ve Sevinç Çokum’un düşünce olarak “sağ”da oldukları bilinir. Çalışmanın asıl amacı bu iki yazarın romanlarından yola çıkarak söz konusu darbeler ve muhtıraya “sağ”ın romanda nasıl yaklaştığını ortaya koymaktır.

Çalışmada 27 Mayıs 1960 Darbesi, 12 Mart 1971 Muhtırası ve 12 Eylül Darbesi üç ana başlıkta incelenmiştir. “27 Mayıs 1960 Darbesi” başlığında yazarların *Tutsak*, *Karanlığa Direnen Yıldız* ve *Deli Zamanlar* romanlarında 1960 Darbesi öncesi ve sonrası gelişmeler anlatılmıştır. “12 Mart 1971 Muhtırası” başlığında *Zor*, *Sancı* ve *Canbaz* romanlarında öğrenci olayları, ideolojik çatışmalar, muhtıra süreci konu edilmiştir. Çalışmanın son başlığı olan “12 Eylül 1980”de *Kaf Dağı’nın Ardında* ve *Arada Kalmış Tebessüm* romanlarında söz konusu darbenin izleri aranmıştır.

Anahtar Kelimeler: Emine İşinsu, Sevinç Çokum, Türk romanı, darbeler, sağ bakış.

¹ Tokat Gaziosman Paşa Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, Türkiye
gulsumberke60@gmail.com.

“RIGHT” PERSPECTIVE OF COUPS IN TURKISH NOVEL

(EMİNE İŞİNSU- SEVİNÇ ÇOKUM EXAMPLE)

Gülsüm Berke²

Abstract

It is impossible to exclude events that leave deep traces in the memory of the society from literature. On May 27, 1960 and September 12, 1980, the army seized power twice, forcing the government to resign with the 12 March 1971 Memorandum. There are writers among the witnesses of these difficult times. In this study, the reflections of these interventions in the novels of Emine İşinsu and Sevinç Çokum were evaluated. It is known that Emine İşinsu and Sevinç Çokum are on the "right" in thought. The main purpose of the study is to reveal how the "right" approaches the coups and memorandum in the novel, based on the novels of these two authors.

In this study, on the May 27th, 1960 Coup, on the March 12th, 1971 Memorandum and on the September 12th, Coup were examined under the three main headings. Under the title of "27 May 1960 Coup", the developments before and after the 1960 Coup in the novels of the authors *Tutsak*, *Karanlığa Direnen Yıldız* and *Deli Zamanlar* are explained. Under the title of "March 12, 1971 Memorandum", student events, ideological conflicts, and the process of the memorandum are discussed in the novels *Zor*, *Sancı* and *Canbaz*. In the last title of the study, "12 September 1980", the traces of the coup in question were searched in the novels *Kaf Dağı'nın Ardında* and *Arada Kalmış Tebessüm*.

Key Words : Emine İşinsu, Sevinç Çokum, Turkish novel, coups, right perspective

² Tokat Gaziosman Paşa Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, Türkiye
gulsumberke60@gmail.com.

İçindekiler

Teşekkür	i
Özet.....	ii
Abstract.....	iii
İçindekiler	iv
Kısaltmalar	ix
GİRİŞ	1
1. 27 MAYIS 1960 DARBESİ.....	24
1.1. 27 MAYIS 1960 DÖNEMİ SİYASİ TARİH.....	24
1.2. ROMANLARDA 27 MAYIS 1960 DARBESİ.....	24
1.2.1. 27 MAYIS ÖNCESİ SİYASİ ve SOSYAL HAYAT	28
1.2.1.1. İÇ POLİTİKA	28
1.2.1.1.1. 1944 Türkçülük- Turancılık Davası	28
1.2.1.1.2. 12 Temmuz Beyannamesi	30
1.2.1.1.3. 51 Tevkifatı ve Komünizm.....	31
1.2.1.1.4. 1950’lerde Gözden Düşen Bir Meslek: Subaylık	33
1.2.1.1.5. 6-7 Eylül Olayları	34
1.2.1.1.6. Vatan Cephesi.....	34

1.2.1.1.7. Dokuz Subay Olayı.....	36
1.2.1.1.8. Londra-Gatwick Uçak Kazası.....	36
1.2.1.1.9. Uşak- Topkapı Olayları	37
1.2.1.1.10. Tahkikat Komisyonu	38
1.2.1.1.11. “İhtilalden bin beterdir/ İhtilal endişesi”	40
1.2.1.1.12. DP’nin İkbal Sofraları.....	43
1.2.1.1.13. 28 Nisan Olayları ve Üniversite	44
1.2.1.1.14. 555 K Olayı.....	47
1.2.1.1.15. Demokrasi.....	48
1.2.1.1.16. Basın	51
1.2.1.1.17. Halk.....	54
1.2.1.2. DIŞ POLİTİKA.....	58
1.2.1.2.1. Kore Savaşı ve NATO	58
1.2.1.2.2. Kıbrıs Meselesi (1960’a kadar)	61
1.2.2. 27 MAYIS 1960 VE SONRASI SOSYAL VE SİYASİ HAYAT	63
1.2.2.1. İÇ POLİTİKA	63
1.2.2.1.1. 27 Mayıs 1960 İhtilali.....	63
1.2.2.1.2. Yassıda Mahkemeleri ve İdamlar	66
1.2.2.1.3. Tasfiyeler, 14’ler ve EMİNSU	71
1.2.2.1.4. Alyans Apartmanları.....	73
1.2.2.1.5. İkbal Sofraları	74

1.2.2.1.6. İhbar Mekanizmaları ve Keyfi Tutuklamalar	75
1.2.2.1.7. Üniversite.....	77
1.2.2.1.8. DP'lilerin “Keşke”leri, İhtilalcilerin Bocalamaları	79
1.2.2.1.9. Basın	81
1.2.2.1.10. Demokrasi.....	84
1.2.2.1.11. Yeni Partiler ve Seçimler.....	87
1.2.2.1.12. Halk.....	91
1.2.2.2. DIŞ POLİTİKA.....	94
1.2.2.2.1. Darbe Sonrası Kıbrıs Olayları (1963-1965)	94
1.2.3. ROMANLARIN DÜNYASINDA ÖNE ÇIKAN KAVRAMLAR	96
1.2.3.1. Çevreler.....	96
1.2.3.1.a. Edebiyat Muhitleri.....	96
1.2.3.1.b. Dernekler.....	99
1.2.3.2. Türk Cihan Hâkimiyeti Düşüncesi	101
1.2.3.3. Aile Yapısı	102
1.2.3.4. İdealize Bir Tip: Veysel Ağabey	103
1.2.3.5. Destanlar	107
1.2.3.6. Batılılaşma ve Osmanlı.....	108
1.2.3.7. Din ve İnanışlar.....	111
1.2.4. DÖNEMİN SİYASİ FİGÜRLERİ	113
1.2.4.1. Adnan Menderes	113

1.2.4.1.a. Bir “Gönül Adamı” Olarak Menderes.....	113
1.2.4.1.b. Bir Siyaset Adamı Olarak Menderes	116
1.2.4.2. İsmet İnönü	120
1.2.4.3. Alparslan Türkeş.....	123
1.2.4.4. Süleyman Demirel	125
2. 12 MART 1971 MUHTIRASI.....	127
2.1. 12 MART 1971 DÖNEMİ SİYASİ TARİH	127
2.2. ROMANLARDA 12 MART 1971 MUHTIRASI	134
2.3.1. Ülkücüler- Devrimciler- Ortacılar	139
2.3.1.1. İdealize Tipler	151
2.3.1.1.a. Süleyman Özmen	151
2.3.1.1.b. Yusuf İmamoğlu	153
2.3.1.1.c. Dursun Önkuzu	155
2.3.2. Aile	159
2.3.3. Kadın.....	166
2.3.4. Destanlar ve Motifler	168
2.3.5. Burjuva Kesim ve Yoksul Anadolu	172
2.3.6. “Halk” ve “Türk Milleti”	173
2.3.7. Tarih Şuuru ve Dönemin Millî Eğitim Politikaları.....	179
2.3.8. Liderler ve Coğrafyalar.....	183
2.3.9. Türk Cihan Hâkimiyeti Düşüncesi ve Milli Demokratik Devrim ...	188
2.3.10. Ülkü Ocakları ve “Örgüt” Çatışmaları	192

2.8.11. İşçi Hakları ve Sendikalar.....	194
2.3.12. Gençlik.....	196
2.3.13. Alevîlik- Sünnîlik / Türkçülük- Kürtçülük	199
2.3.14. Basın	201
2.4. DÖNEMİN SİYASİ FİGÜRLERİ	202
3. 12 EYLÜL 1980 DARBESİ	205
3.1. 12 EYLÜL 1980 DÖNEMİ SİYASİ TARİH	205
3.2. ROMANLARDA 12 EYLÜL 1980 DARBESİ.....	218
3.3. ROMANLARIN DÜNYASINDA ÖNE ÇIKAN KAVRAMLAR	218
3.3.1. Sağcılık- Solculuk.....	218
3.3.2. Gençlik ve İşkenceler	220
3.3.4. Halk ve Aydın.....	225
3.3.5. Demokrasi.....	226
3.3.6. Sağ ve Sol Edebiyat.....	227
3.4. DÖNEMİN SİYASİ FİGÜRLERİ	235
SONUÇ.....	236
KAYNAKÇA	247
ÖZGEÇMİŞ.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

Kısaltmalar

AKT Arada Kalmış Tebessüm

AP Adalet Partisi

C Canbaz

CHP Cumhuriyet Halk Partisi

DP Demokrat Parti

DZ Deli Zamanlar

KDA Kaf Dağı'nın Ardında

KDY Karanlığa Direnen Yıldız

MBK Millî Birlik Komitesi

MHP Milliyetçi Hareket Partisi

S Sancı

T Tutsak

TİP Türkiye İşçi Partisi

Z Zor

GİRİŞ

Bir toplumda meydana gelen, toplum hafızasında yer eden önemli olaylar edebiyat eserlerinde kendilerine yer bulurlar. Cumhuriyet'in ilanının ardından inkılaplar, çok partili hayata geçme denemeleri, 1946'da çok partili hayata geçiş, 27 Mayıs 1960 Darbesi, 12 Mart 1971 Muhtırası, 12 Eylül 1980 Darbesi daha pek çok olayın yanında toplum hafızasında yer etmiş önemli olaylardır.

Cumhuriyet dönemi edebiyatında siyasi partilerin kurulmasının yanında ihtilaller de doğal olarak romanın ve hikâyenin konusu olmaya başlar (Enginün, 2018: 259). İnci Enginün, yazarların bu dönemde “geleceğe edebiyat kılığında belge bırakmak ihtiyacı” (Enginün, 2008: 354) doğrultusunda hareket ettiği görüşündedir. Toplumu etkileyen önemli olaylardan darbelerin edebi eserlere konu olması bir anlamada “kendi kusur ve kör noktalarımızla yüzleşmeye zorladıkları için” (Felski, 2019: s. 65) de önem arz eder.

Darbeler ve muhtıralar İnci Enginün'ün *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*'nda “Tarihi Romanlar” başlığında incelenir (Enginün, 2018: s. 354). Alemdar Yalçın, “Türk Edebiyatında 1960 Kavşağı” başlıklı yazısında, 1960'lı yılların ülkemizde dozu gittikçe artan eylemler ve sokak hareketleri ile geçtiğini; 1970'lere doğru karakter değiştirerek devrimci bir karakter kazanmaya başladığını ifade eder (Yalçın, 2017: s. 25). Yalçın, “*Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Çağdaş Türk Romanı*” başlığını taşıyan eserinin “Ülkücülük ve Ülkücü Düşünceyi Ön Plana Çıkaran Romanlar” bölümünde Emine Işınsoy'a ve onun romanlarına yer verir (Yalçın, 2017: s. 745-762). “*Çağdaş Türk Romanı Üzerine İncelemeler*” de Gürsel Aytaç, “1980'lerde Türk Romanı”, “Sağ- Sol Çekişmesi”, “Yakın Tarihimiz” isimlendirmeleri ile darbelere değinir. (Aytaç, 2016: s. 28-36). Müstakil olarak Emine Işınsoy'un *Canbaz* romanı ile ilgili de değerlendirmelerde bulunur (Aytaç, 2016: s. 273). Mehmet Narlı “*Roman Ne Anlatır*” da 1920-1950 arası ve 1950-2000 arasındaki siyasal ve kültürel ortamı özetledikten sonra “Demokrasi ve Darbeler” ve “İdeolojilerle Hesaplaşma” başlıklarında darbeler ve ideolojilerle ilgili çeşitli değerlendirmelerde bulunur (Narlı, 2019: s. 143). Osman Gündüz “*Türk Edebiyatı Tarihi*”nin dördüncü cildinde 1960 Sonrası Türk

romanını tasnif ederken “Bir Dönemin Yargılanışı ya da 12 Mart/12 Eylül Romanları” başlığını uygun görür. Burada sağ ve sol düşüncede verilen eserlerden örnek verir, bu romanlar üzerinden dönemleri değerlendirir.

Genel tasnif denemelerinin yanı sıra darbeler ve muhtıraları romanlar üzerinden değerlendiren çalışmalar da vardır. 27 Mayıs’ı “hükümet darbesi” (Belge, 2016: s. 97) olarak gören Murat Belge, 27 Mayıs’ı anlatan Samim Kocagöz’ün “İzmir’in İçinde”, Attila İlhan’ın “Bıçağın Ucu”, “Sırtlan Payı” ve Vedat Türkali’nin “Bir Gün Tek Başına” romanlarını bu darbeleri ele alış şekliyle ve yazarların sosyalizme olan mesafelerine göre inceler. Belge’ye göre, Kocagöz’ün romanında 27 Mayıs, Demokratların emperyalizmle iş birliği yaparak bağımsız Türkiye’yi bağımlı hale getirmelerini engellemek, Türkiye’yi yeniden Atatürkçü çizgiye getirmek için yapılmıştır (Belge, 2016: s. 100). Belge, *Bıçağın Ucu* romanındaki sosyalist tiplerin onlardaki “ahlâk düşkünlüğü” ile iyi sayılabilecek herhangi bir adım atacak durumda olmadıklarını belirtir. Belge’nin başarılı bulduğu roman, *Bir Gün Tek Başına*’dır. Bu romanda sosyalistler, anti-demokratik iktidarın kendilerine çizdiği sınırlar içinde toplumun sorunlarıyla ilgilenirler (Belge, 2016: s. 104). Berna Moran’a göre, 1960’lı yıllar halkın özgürlük ve haklar konusunda bir uyanışın yaşandığı yıllardır ve yine 27 Mayıs Anayasası, sosyalist teorinin geniş zümreler tarafından tanınmasına ve pratiğe geçebilmesine ortam hazırlar (Moran, 2007: s. 12).

12 Mart romanlarının karakteristik öyküsü ise romanın aslî kişinin uzun bir süre gözletlendikten sonra bir gece ansızın evinin basılması ve gözleri bağlı olarak karakola götürülmesi ile başlar; burada yaşanan sorgulama dönemi, ruh çöküntüsünün ardından kahramanın dışarı çıkması ve çoğu kez toplumdan soyutlanması ile sona erer (Gündüz, 2017: s. 349). Berna Moran’a göre 12 Mart solun üzerine bir balyoz gibi inmiştir. O, 12 Mart döneminin kimi özelliklerini “(...) yazarın, romanın başkışisi olarak, egemen güçlerin zorbalığını, karakollar, cezaevlerini tanıyan, işkenceyi bilen birine ihtiyacı vardır. Onun için bu yapıtların hemen hepsinde başkışi emniyet kuvvetlerince yakalanmış bir devrimcidir. Daha önceki devrimci yaşamı romanda anlatılmaz, ya da kısaca geçiştirilir” cümleleriyle değerlendirir (Moran, 2007: s. 14). Murat Belge de 12 Mart romanlarının ortak temalarına değinir. İçerdekiler/dışardakiler ayrımı olduğundan, içerdekilerin hapse giren devrimciler, dışardakilerin ise kamuoyu olduğundan söz eder

(Belge, 2016: s. 115). Osman Gündüz *Şafak*, *Kuş Dilinde Öykü*, *Yağmur'un Yedi Yüzü*, *Kayıp Romanlar*, *Aslan Gibi Eşekler* romanlarını 12 Mart romanları kapsamında ele alırken; “ölkücü” adı verilen gruplarda da Tarık Buğra, Mustafa Miyasoğlu, Emine Işın ve Sevinç Çokum’un eserlerini “karşı cephe” olarak değerlendirir (Gündüz, 2017: s. 349-351).

12 Eylül döneminde kutuplaşmalar romanlarda kendine geniş yer bulur. Fethi Naci, Ahmet Altan’ın *Sudaki İz* romanını “tipik bir 12 Eylül romanı” olarak değerlendirirken; Ayla Kutlu’nun *Hoşça Kal Umut* romanının da “teslimiyetçi edebiyatın tipik bir örneği” olduğu üzerinde durur. Bunun yanı sıra Adalet Ağaoğlu’nun *Üç Beş Kişi* ve Ferit Edgü’nün 12 Eylül ile doğrudan bir ilişkisi olmadığını düşündüğü *Eylülün Gölgesinde Bir Yazdı* romanına da değinir. “Karşı cephe”den Tarık Buğra’nın *Dünyanın En Pis Sokağı* eseri ise Naci’ye göre, yazarın en kötü romanlarından biridir ve sadece belirli bir dünya görüşüne hizmet etmek için yazılmıştır (Naci, 2019: s. 37-38).

Türkiye’de Cumhuriyet döneminde meydana gelen askeri darbe ve muhtıraların toplumdaki yansımaları romancıların eserlerinde ele alınmıştır. 27 Mayıs’ı, Menderes’i, Menderes Dönemini hataları ve sevaplarıyla anlatan çok sayıda roman yazılmıştır. Bu romanlar şunlardır: *Pertev Bey’in Torunları* (1973), *Tutsak* (1973), *Güneşin Dört Köşesi* (1983), *İşkenceci* (1986), *Nuke Türkiye* (1993), *Valla Kurda Yedirdin Beni* (1993), *O.K. Musti Türkiye Tamamdır* (1994), *Karanlığa Direnen Yıldız* (1996), *Ellerimden Su İçsinler* (1999), *Füreye* (2000), *Deli Zamanlar* (2000), *Başucumda Müzik* (2003), *Gece Sesleri* (2004), *İhtilâlin Süvarisi* (2004), *Yorgun Mayıs Kısrakları* (2004), *Yeni Baştan* (2007), *Ben Bu Adamı Sevdim* (2012), *Çıplak ve Yalnız* (2013), *Bir Başvekil Sevdim*.³

12 Mart romanları ise şunlardır: “*Gizli Emir* (1970), *Büyük Gözaltı* (1972), *Bir Avuç Gökyüzü* (1974), *İsa’nın Güncesi* (1974), *Kırk Yedi’liler* (1974), *Gün Döndü* (1974), *Yaralısın* (1974), *Sanık* (1975), *Sancı* (1975), *Şafak* (1975), *Yağmur Sıcağı* (1976), *Zor* (1976), *Tartışma* (1976), *Yarın Yarın* (1976), *Bir Kadının Penceresinden* (1976), *Bir Uzun Sonbahar* (1976), *Bir Düğün Gecesi* (1979)” (Topkaya, 2015: s. 5), “*Gökyüzüne Akan Irmak* (1989), *Kanlı Düğün* (1997), *Şamanın Üç Soygunu* (1999),

³ 27 Mayıs dönemini anlatan bu romanlar üzerine daha detaylı bilgi için Ferhat Çetinkaya’nın “27 Mayıs Darbesi’nin Türk Romanına Yansıması” başlıklı doktora tezine bakılabilir.

İkinci Adım (1999), Sıcak Külleri Kaldı (2000)” (S. Yıldız, 2021: s. 13). Daha çok sol bakış açısıyla yazılan bu romanların karşısına, olaylara sağ perspektiften bakan *Sancı, Zor, Canbaz, Gençliğim Eyvah* romanları çıkar.

12 Eylül’ü anlatan romanları ise şöyle sıralamak mümkündür: *Alnında Mavi Kuşlar (1978), Kafes (1982), Ümraniye İçinde Vurdular Bizi (1983), Dönüş Acıları (1983), Mor Ötesi (1986), Ayrımı Bol Bir Yoldu Metris (1986), Onlar Diridirler (1987), Hoşça Kal Umut (1987), Kardelen (1987), Turnalar (1987), Çözülme (1988), Darbe (1989), Kelepçemin Türküsü (1989), Varolacağız Eylülüllere Rağmen (1990), Uçurtmayı Vurmasınlar (1990), Hazine Adası (1990), Eylül Şifresi (1991), Mamak Zulüm Kalesi (1991), Kırmızı Karanfil Ne Renk Solar (1993), Devrimciler (1997), Gölge Kokusu (1997), Hiçbiryer'e Dönüş (1998), Dönüş (1998), Ay Şarkısı (1998), Bizim Lise (1999), 1578 ya da Bir 'Korsan' Hikayesi (1999), Kaptan (1999), Sıcak Külleri Kaldı (2000), Ucu Ucuna Yaşam (2000), Ne Güzel Çocuklardık Biz (2000), Eksik Taşlar (2001), Dostluk (2001), Gün Ağarmasa (2002), Kuş Diline Öykünen (2004), Devamı Hayat (2004), Aşka Verilmiş Muhtıra (2004), Yağmurun Yedi Yüzü (2004), Hep Yanımda Kal (2006), Çiçekler Susunca (2006), Hakikatin Ölümü (2006), Onuncu Sigara (2007), Sarsılmak (2009), Zeki'li Yıllar Darbe ve İşkence (2011), Yaşasın Yenilenler (2011), Secdeden Sehpayaya Elma ve Bıçak (2012), Yorgunum (2012), Boyun Eğmeyenler (2013), Hatırla Beni (2014), General Uçtu (2014), Mevsimler (2014), Ara Tonlar (2015), Devir (2015), Onsuz Bir Ülkücü Tarih Eksiktir (2018).⁴*

27 Mayıs ve 12 Eylül darbelerini, 12 Mart Muhtırası’nı ele alan romanlar üzerine yapılmış farklı düzeyde çalışmalar vardır. Darbe dönemlerini işleyen yüksek lisans ve doktora düzeyindeki çalışmalar şunlardır:

“1960-1980 Dönemi Türk Romanında Başkaldırı Olgusu” (Aslan, 2004).
 “Cumhuriyet Sonrası (1960-1980) Türk Romanlarında Sosyal Hareketler ve Eğitime Yansıyan Boyutları” (Fırat, 2007); “12 Eylül Romanlarında Bellek, Özne, İktidar Kavramlarının İncelenmesi” (Özger, 2010); “Türk Romanında Cumhuriyet Dönemi

⁴ Yazar-eser listesi Sevinç Yıldız’ın “Sosyal Kimlik Kuramına Göre Türk Romanında 1960 Darbesi, 1971 Muhtırası, 1980 Darbesi” başlıklı doktora tezinden alınmış; Emine Işın’ın *Canbaz* romanı çalışmamızda 1971 döneminde ele alındığı için çıkarılmıştır.

Siyasi Partileri” (Arkon, 2010); *"12 Eylül 1980 Darbesinin Türk Romanına Yansıması"* (Özer, 2011); *"12 Mart 1971 Muhtırası'nın Türk Romanına Yansımaları"* (Topkaya, 2015); *"27 Mayıs Darbesi'nin Türk Romanına Yansıması"* (F. Çetinkaya, 2019); *"Sosyal Kimlik Kuramına Göre Türk Romanında 1960 Darbesi, 1971 Muhtırası, 1980 Darbesi"* (S. Yıldız, 2021); *"Yitirilmiş Mücadele: 12 Mart Romanlarında Aydının Konumu"* (Akser, 1999); *"12 Mart Romanları -Tematik İnceleme- (1970-1980)"* (Bilir, 2001); *"12 Eylül 1980 Askeri Darbesinin Sonuçlarının Romanlar Aracılığıyla Analizi"* (Ekiyor, 2005); *"Romanlarda 12 Eylül Askeri Müdahalesi"* (Ertem, 2006); *"80'li Yılların Türk Romanlarında 12 Eylül Deneyimi"* (Özdoğan, 2008); *"Anlatmak için Yaşamak: 12 Eylül 1980 Darbesini Sosyalist ve Milliyetçi Yazarların Romanları Üzerinden Okumak"* (Doğru, 2010); *"12 Mart'ın Türk Romanına Yansıması"* (Turan, 2010); *"Hukukun Sınırlarını Edebiyat ve Tarih ile Aşmak: 12 Eylül Anlatıları"* (Aksoy, 2012); *"1970-1980 Türk Romanında Siyasi Yönelimler"* (A. Çetinkaya, 2015); *"Cumhuriyetten Günümüze Darbe Romanları ve Örnek Romanların Tahlili"* (Güneş, 2019); *"Cumhuriyetten Sonraki On Roman Örneğinde Siyasetin Edebiyatımıza Yansıması"* (Altın, 2020); *"1960-1980 Yılları Arasında Yazılmış Türk Romanlarında Öğrenci Olayları ve Bunun Eğitime Yansımaları"* (Yeğen, 2020); *"Üç Çağ Romanı Çevresinde 1960 Olaylarının Tarihsel Kurgulanış Açısından Karşılaştırılması (Sırtlan Payı, Bir Gün Tek Başına, Karanlığa Direnen Yıldız)"* (Hasanoğlu, 2021); *"12 Eylül İhtilali'nin Türk Kadın Romancılarının Eserlerine Yansıması"* (Haman, 2021).

Darbeler konusunda hazırlanan bu tezlerle ek olarak tespit ettiğimiz diğer akademik düzeydeki çalışmalar şunlardır: Zeki Coşkun *"27 Mayıs: İlk Darbe ve Roman"* (1993); Ahmet Kekeç *"Darbeler ve Romanlar"* (2002); Canan Sevinç *"Tanzimat'tan Bugüne Türk Romanında Siyaset"* (2004); A. Ömer Türkeş *"Darbeler; Sözün Bittiği Zamanlar..."* (2004); Alaattin Karaca *"Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye'de Sanat/Edebiyat ve Siyasal İktidar"* (2004); Mehmet Narlı *"Darbeler ve Demokrasi"* (2007); Hatice Fırat *"Cumhuriyet Sonrası (1960-1980) Türk Romanlarında Adnan Menderes ve Demokrat Parti"* (2009); Bilge Ercilasun *"Sevinç Çokum ve Dört Romanı"* (2009); Mehmet Fetih Yanardağ *"Demokrasinin Kesintiye Uğradığı Dönemlerde: 1960-1980 Arası Türk Romanında Siyasi Yansımalar veya Edebiyat-Siyaset İlişkisi"* (2012); Ülkü Ayşe Oğuzhan Börekçi *"Siyaset, Medya ve Ordu Üçgeninde 27 Mayıs Atmosferi: 'Karanlığa Direnen Yıldız' Üzerinden Bir Bakış"* (2013); Levent Bilgi- Emine Önder

“12 Mart ve Darbe Romanları” (2016); Ramiz Karabulut “Bir Darbe (27 Mayıs 1960)- Bir Roman Karanlığa Direnen Yıldız” (2017); Tuba Dalar “Sevinç Çokum’un Karanlığa Direnen Yıldız Romanında 27 Mayıs 1960 Darbesi” (2018); Mustafa Karabulut- Ferhat Çetinkaya “27 Mayıs Darbesi’ni Anlatan Romanlarda Öğrenci Olayları” (2019); Ferhat Çetinkaya “Türk Romanında 27 Mayıs Darbesi Sürecinde Basının Durumu” (2019); Gonca Arkon Tekinel “Sevinç Çokum’un Karanlığa Direnen Yıldız Romanında 27 Mayıs’ı Hazırlayan Süreç ve Sonrası” (2019).

Emine Işınsu ve Sevinç Çokum’un romanlarına, yukarıda bahsedilen yüksek lisans ve doktora çalışmalarında da yer verilmiştir. Bu çalışmalar şunlardır:

Cumhur Aslan’ın “1960-1980 Dönemi Türk Romanında Başkaldırı Olgusu” tezinde *Yarın Yarın*, *Gençliğim Eyvah*, *Şafak* romanları ile beraber *Sancı* romanı da incelenmiştir. Hatice Fırat “Cumhuriyet Sonrası (1960-1980) Türk Romanlarında Sosyal Hareketler ve Eğitime Yansıyan Boyutları” başlıklı doktora tezinde 12 Mart’ı anlatan otuz iki roman içerisinden sadece beş tanesinin sağ bakış açısıyla yazıldığını tespit ettikten sonra *Sancı* ve *Zor* romanlarının 12 Mart dönemini nasıl değerlendirdiğini incelemiştir. Mehmet Özger de “12 Eylül Romanlarında Bellek, Özne, İktidar Kavramlarının İncelenmesi” başlıklı çalışmasında sağ-sol çekişmesi bağlamında *Canbaz* romanına yer vermiştir. Gonca Arkon, “Türk Romanında Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partileri” başlıklı doktora tezinde *Karanlığa Direnen Yıldız* romanını değerlendirmiştir. Musa Topkaya “12 Mart 1971 Muhtırası’nın Türk Romanına Yansımaları” başlığıyla kaleme aldığı doktora tezinin “Kanonun Dışındakiler” başlıklı bölümünde *Sancı*, *Zor*, *Canbaz* romanlarına da yer vermiştir. Ferhat Çetinkaya’nın “27 Mayıs Darbesi’nin Türk Romanına Yansıması” adlı tezinde *Tutsak* ve *Karanlığa Direnen Yıldız* romanları da yer almıştır. Bu konuda son doktora tezi olan Sevinç Yıldız’ın “Sosyal Kimlik Kuramına Göre Türk Romanında 1960 Darbesi, 1971 Muhtırası, 1980 Darbesi” başlıklı çalışmasıdır. Çalışmada Sevinç Çokum’un *Karanlığa Direnen Yıldız* ve *Deli Zamanlar* romanları ile Emine Işınsu’nun ise *Sancı* ve *Canbaz* romanları incelenmiştir. Defne Bilir’in “12 Mart Romanları -Tematik İnceleme- (1970-1980)” başlıklı yüksek lisans tezinde 12 Mart’tan bahseden sekiz roman içerisinde *Sancı* romanı yer alır. Ahmet Çetinkaya, “1970-1980 Romanında Siyasi Yönelimler” başlığı taşıyan tezinde Emine Işınsu’nun *Sancı* romanına yer verir. Emine Güneş “Cumhuriyetten Günümüze Darbe

Romanları ve Örnek Romanların Tahlili” adlı çalışmasında, *Karanlığa Direnen Yıldız* ve *Sancı* romanlarının özetlerine yer vermiştir. Seval Altın “*Cumhuriyetten Sonraki On Roman Örneğinde Siyasetin Edebiyatımıza Yansıması*”nda *Karanlığa Direnen Yıldız* romanındaki sosyal ve siyasal olayları incelemiştir. İsa Yeğen, “*1960-1980 Yılları Arasında Yazılmış Türk Romanlarında Öğrenci Olayları ve Bunun Eğitime Yansımaları*” başlıklı çalışmasında, *Sancı* romanındaki öğrenci eylemlerini, bu eylemlerde basının rolünü, öğrenci eylemleri karşısında ailelerinin tutumunu değerlendirmiştir. Süleyman Hasanoğlu ise “*Üç Çağ Romanı Çevresinde 1960 Olaylarının Tarihsel Kurgulanış Açısından Karşılaştırılması (Sırtlan Payı, Bir Gün Tek Başına, Karanlığa Direnen Yıldız)*” başlıklı tezinde çalışmasına dahil ettiği diğer romanlarla, *Karanlığa Direnen Yıldız*’ın 1960 darbesini nasıl yorumladığına değinir. Son olarak Aykut Haman “*12 Eylül İhtilali’nin Türk Kadın Romancılarının Eserlerine Yansıması*” başlıklı yüksek lisans tezinde *Sancı* ve *Zor* romanlarını 12 Mart döneminde incelemiş; *Kaf Dağı’nın Ardında* romanına ise 12 Eylül anlatılarında yer vermiştir.

Bu çalışmalara bakıldığında 27 Mayıs dönemini anlatan çalışmalarda *Karanlığa Direnen Yıldız*’ın mutlaka yer aldığı, *Deli Zamanlar* ve *Tutsak* romanlarının birer çalışmada detaylı bir şekilde incelendiği görülür. 12 Mart’ın ele alındığı tezlerde ise *Sancı* ve *Zor* romanlarının ağırlıklı olarak işlendiği, *Canbaz*’ın bazı çalışmalarda 1980 dönemine dâhil edildiği ortadadır. 12 Eylül döneminin incelendiği tezlerde ise *Kaf Dağı’nın Ardında* romanı bir çalışmada yer almış ancak *Arada Kalmış Tebessüm* romanı henüz bu dönem kapsamında incelenmemiştir.

Dünyadaki soğuk savaş ortamında Türkiye’de 1960’lardan itibaren düşünce dünyasında ve siyasette de “sol” ve “sağ” nitelermeleri üzerinden genel bir ayırma, tanımlamaya gidildiği görülür. “Sağ” otorite, düzen, hiyerarşi ve görev gibi ilkelere duyulan sempati tarafından şekillendirilen geniş bir ideolojik karakter olarak tanımlanırken; “sol” ise özgürlük, eşitlik, kardeşlik ve ilerleme gibi ilkelere duyulan sempatiyle karakterize edilen geniş bir ideolojik tavır olarak değerlendirilir (Heywood, 2015: s. 336). “Sol” denilince temelde sosyalist teoriden beslenen düşünceler anlaşılır. “Sağ”ı tanımlamak belki daha zordur ama “sol” olamayan, batı ve doğu bloku olarak ayrılan dünyada Batı blokunun yanında duran, geleneksel, milli, dini değerlerden beslendiğini söylenen düşünce “Sağ” olarak tanımlanır. Kendisine sağcı diyenler,

“tanıdık, bildik bir kültür ikliminde maddi değişimden istifade etmek” isteyen kitlelerde uyandırdığı ümitvarlık ve iyimserlikle anılırlar (Taşkın, 2009: s. 458). Merkez sol ise, “ekonomik ve toplumsal eşitsizlikleri ortadan kaldıracı, inşa edici, somut, pozitif bir programla değil: kutuplaşmayı çoğaltan, dışlayıcı, varoluşunu ‘karşı olmak’ üzerinden inşa edildiği, negatif bit politik söylemle, varlığını muhafaza” eder (Çubukçu, 2009: s. 537).

Türkiye’de, 1960’tan sonra başlayan ve 1970-1980 arasında şiddete dönüşen toplumsal olaylar genel anlamda “sağ ve sol çatışması” olarak adlandırılır. “Sağ” ve “sol” düşüncenin izleri edebiyat eserlerinde aranabilir. Sakıncaları olmakla birlikte, edebî eser sahipleri düşünce olarak “sağ”a veya “sol” yakınlığına göre bir yere konumlandırılabilir. Sanatçıların, yazarların da içinde yaşadıkları toplumdaki fikrî tartışmalara mesafeleri birbirinden farklıdır. Kimileri popüler tartışmalara mesafeli durup daha başka arayışlar içine girerken kimileri gündemde olan tartışmaların açık taraftarı, yönlendiricisi olabilir.

Darbelerin ve muhtıraların romanlarda değerlendirilmesinde romancıların düşünce dünyalarının “sağ” veya “sol” düşünceye yakın olmalarının da etkili olduğu söylenebilir. Mesela genel bir bakışla, Kurtuluş Kayalı’nın sağdakilerin 12 Mart’a sahip çıkıp, 27 Mayıs’ı eleştirmesi, soldakilerin de 27 Mayıs’a sahip çıkıp 12 Mart’ı eleştirmesi görüşü (Kayalı, 1994: s. 207) romanlar üzerinden de genel bir bakışla doğru kabul edilebilir. 1960 ve 1980 darbelerini, 12 Mart Muhtırası’nı ele alan romanlarda roman yazarlarının düşünce dünyaları, “sağ” ve “sol” genel ayrımında bunlardan birine yakınlıkları da olayların romanda yorumlanışında etkili olmuştur denilebilir.

Emine Işınsu ve Sevinç Çokum’un romanları konusunda pek çok çalışma yapılmıştır. Romanları dil bilgisi açısından ele alanlar dışta tutulduğunda bu çalışmalar şunlardır:

Emine Işınsu ile ilgili hazırlanan çalışmalar şunlardır: Ali Yaşar Bolat (2021) *”Emine Işınsu'nun Tiyatrolarına Zaman, Mekân ve Karakter Bağlamında Anlatıbilimsel Bir Bakış”*, Geran Özdeş Çelik (2020) *”Adalet Ağaoğlu ve Emine Işınsu Romanlarında Kadınların Bireyselleşme ve Özgürleşme Meselesi”*, Şengül Özgül (2019) *”Emine Işınsu'nun Romanlarında Yolculuk Arketipi”*, Ali Haydar Karadamla (2018) *”Emine Işınsu Romanlarına Dayalı Bir Söylem Analizi Denemesi”*, Nuray Atalay (2017) *”Emine*

Işinsu'nun Dört Romanında Öne Çıkan Tarikatlar ve Romanların Tasavvufî Açidan Analizi", Mehmet Nur Karakeçi (2017) "*Emine Işinsu'nun Romanlarında Yapı ve İzlek*", Hamdiye Deniz Yıldırım (2016) "*Emine Işinsu'nun Romanlarında Dinî-Tasavvufî Unsurlar*", Ayşe Çavdar (2016) "*Emine Işinsu'nun 'Bukağı' Romanında Bir Sufî ve Nikos Kazancakis'in 'Allah'ın Garibi' Romanında Bir Aziz: Niyâzî-i Mısırî Ve Assıslı Francis*", Mehmet Akif Çetin (2015) "*Emine Işinsu Romanları Üzerine Bir İnceleme (1980-2013)*", Abdulhamit Toprak (2015) "*Emine Işinsu'nun Romanlarında Halk Kültürü ve Halk Bilimi Unsurları*" Ayşe Nesibe Asar (2013) "*Fürüzan'ın Kırk Yedi'liler ve Emine Işinsu'nun Sancı Romanlarında Öğrenci Hareketleri: Karşılaştırmalı Bir Edebiyat Sosyolojisi Çalışması*", Serdar Odacı (2007) "*Bilinç Akışı Tekniği Bakımından James Joyce, Oğuz Atay, Adalet Ağaoğlu ve Emine Işinsu'nun Romanları*", Gözdenur Erol (2006) "*Emine Işinsu'nun Tarihî Romanları Üzerinde Bir İnceleme*", Aynur Türkoğlu (1998) "*Emine Işinsu'nun Romanlarında Kadınlar*", Erol Duman (1997) "*Emine Işinsu'nun Romanları*", Ahmet Kökdemir (1995) "*Emine Işinsu: Hayatı - Şahsiyeti - Sanatı - Fikirleri – Eserleri*", Ayşenur İslam (1992) "*Emine Işinsu'nun Sekiz Romanında Şahıslar Dünyası*".

Sevinç Çokum ile ilgili hazırlanan çalışmalar ise şöyledir: İlknur Çakır (2021) "*Sevinç Çokum'un Romanlarında Eğitim Meselesi*", Özlem Çiftci (2020) "*Sevinç Çokum'un Tarihî Romanları ve Dönem Romanları Üzerine Bir İnceleme*", Meral Aydın (2018) "*Sevinç Çokum'un Hikâye ve Romanlarında Öteki*", Yulia Garmaeva (2014) "*Sevinç Çokum'un Hikâye ve Romanlarında İnsan*", İlknur Ay (2014) "*Sevinç Çokum'un Roman Tekniği*", Latife Kaynak (2012) "*Değerler Eğitimi Bağlamında Sevinç Çokum'un Hikâyelerinin Analizi*", Necla Dağ (2012) "*Sevinç Çokum'un Romanlarında Sosyal Yapı*", Meral Alıç (2012) "*Sevinç Çokum'un Romanlarında Halk Kültürü Aktarımı*", Serfet Sapmaz (2012) "*Sevinç Çokum'un Eserlerinde Dil ve Üslûp*", Yasin Kırılmış (2011) "*Sevinç Çokum'un Eserlerinde Folklor Unsurları*", Müzeyyen Altunbay (2011) "*Sevinç Çokum'un Romanlarının Eleştirel Okuma Yöntemine Göre Okunması*", Esra Saymaz (2011) "*Sevinç Çokum'un Romanlarında Kadın İzleği*", Kevser Akın (2009) "*Sevinç Çokum'un Romanlarında Eğitim Değerleri 7e Türkçe*", Aysun Özkan (2004) "*Sevinç Çokum'un Eserlerinde Aile Kurumu*", Pınar Turan Topçu (2000) "*Sevinç Çokum Hayatı, Edebi Şahsiyeti ve Hikâyeleri*", Ayfer Yılmaz (1997) "*Sevinç Çokum'un Hikâye ve Romanlarında Zaman, Mekân ve İnsan Unsuru, I. Cilt*".

Bu çalışmada sağ bakışın darbelerle nasıl yaklaştığını romanlar üzerinden değerlendirmeyi amaçladık. 12 Mart anlatılarında genellikle sol bakışa dair değerlendirmelerin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Sağ bakışın akademik düzeyde yapılan çalışmalarda bir bütün olarak ele alınmadığı ortadadır. Bizim amacımız buradan hareketle darbeleri, muhtıraları sağ bakışla ele alan eserleri ortaya koymaktır. Bu değerlendirmeyi yaparken, darbeleri romanlarında konu edinmiş “sağ”da kabul edilebilecek bütün yazarları değil de belli sayıda yazar seçmeye karar verdik. Ön okumalarımızda, “sağ”da bilinen ve romancılıklarıyla 1970 sonrası Türk romanında isimlerini duyurmuş Emine Işınsoy ve Sevinç Çokum’un sekiz romanında bu konuyu ele aldıklarını gördük. Emine Işınsoy⁵, özellikle 1970-1980 döneminde sağ bilinen dergilerde,

⁵ Emine Işınsoy (Öksüz) (d. 17 Mayıs 1938- ö. 5 Mayıs 2021). “*Işınsoy, 17 Mayıs 1938’de babasının Tümen Komutanı olarak görev yaptığı Kars’ta doğdu. Cumhuriyet döneminin tanınmış şair ve yazarı Halide Nusret Zorlutuna ile Tümgeneral Aziz Vecihi Zorlutuna’nın kızıdır. Annesinden dolayı sürekli edebiyattan söz edilen, şiir okunan bir çevrede, babasının görevlerinden ötürü de Sarıkamış, Urfa, Karaman gibi yurdun çeşitli yerlerinde ve her birinde birkaç yıl yaşayarak büyüdü. Yetiştirdiği okullar, bu sık yer değiştirmeleri yansıtır. İlkokulu Urfa, Sarıkamış ve Ankara’da okudu. Liseden mezun olduğu okul TED Ankara Koleji’dir. Bir yarıyıl AFS bursiyeri olarak ABD’de bulundu. Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı ve Felsefe bölümlerinde; Orta Doğu Teknik Üniversitesi İşletme Bölümü’nde bir süre okudu. İngiliz Dili ve Edebiyatı’nda okurken bir yarıyıl AFS bursuyla ABD’ye gitti. İlk eseri 17 yaşındayken basılan şiir kitabı İki Nokta’dır. 1963’te ödül kazanan Küçük Dünya’dan sonra yoğun şekilde romana yöneldi. Roman yazmanın dışında 1970’lerin önemli fikir ve sanat süreli yayınlarından Töre Dergisi’ni 1971- 1981 yılları arasında çıkardı. Birçok dergi ve gazetelerde yazıları yayınlandı. Yeni İstanbul ve Sabah gazetelerinde köşe yazarlığı yaptı. Yazar İskender Öksüz ile evli ve üç çocuk annesidir. Işınsoy’un romanlarında mekân tasvirlerinden çok insan psikolojisi öne çıkar. Birinci tekil şahıs anlatımıyla yazılan ilk romanı Küçük Dünya’da her şey romanın kahramanın ruh halinden süzülerek aktarılır. Diğer romanlarında birinci tekil şahıs terk edilse de yine olayları ve mekânları kahramanların duygu süzgecinden geçtikten sonra ve onların algılamalarıyla görürüz. Bu psikolojik ağırlık zaman zaman şuur akımını andırır. Roman konuları arasında kadının tutsaklığı, Türklerin tutsaklığı (Bulgaristan, Kerkük, Batı Trakya), Türkiye’nin sancıları öne çıkar. Son dönem eserlerinde Türk tasavvufunun zirveleri Yunus Emre, Niyazi Mısri, Hacı Bayram Veli ve Hacı Bektaş Veli’nin hayatları ele alınmıştır. Ödüller: “Küçük Dünya” ile T.C. Turizm Bakanlığı Sanat Armağanı, “Ak Topraklar” ile Türk Edebiyatı Vakfı Roman Ödülü, “Bir Yürek Satıldı” oyunu ile Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Radyofonik Oyun Yarışması’nda dram dalı birinciliği, “Sancı” ile Türkiye Milli Kültür Vakfı Roman Ödülü, “Canbaz” ile Türkiye Yazarlar Birliği Roman Ödülü, Türk Ocakları Hamdullah Suphi Tanrıöver Armağanı, Türk Dili Ödülleri, “Türkçeyi Doğru ve Güzel Kullanan Yazar Ödülü”, İLESAM (Türkiye İlim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Meslek Birliği), “Şeref Ödülü”, Türkiye Yazarlar Birliği- İstanbul Şubesi, “Ömür Boyu Roman Ödülü Üyelikler: Türk Edebiyatı Vakfı Mütevelli Heyeti üyesi, İlim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Merkez Birliği (İLESAM) üyesi, Türkiye Yazarlar Birliği Üyesi*

Roman: Küçük Dünya (1966), Azap Toprakları (1970), Ak Topraklar (1971), Tutsak (1973), Sancı (1974), Çiçekler Büyür (1978), Canbaz (1982), Kaf Dağı’nın Ardında (1988), Alpaslan (1990), Atlı Karınca (1990), Cumhuriyet Türküsü (1993), Nisan Yağmuru (1997), Havva (1999), Bir Ben Vardır Bende Benden İçeri (2003), Bu kağıt (2004), Bayram (2005). Şiir: İki Nokta (1965) Tiyatrolar: Bir Yürek Satıldı (1967), Bir Milyon İğne (1967), Ne Mutlu Türküm Diyene (1969), Adsız Kahramanlar (1975) Denemeler: Dost Diye Diye (1995). Hikayeler: Bir Gece Yıldızlarla (1991). Otobiyografi: Kendimden Kendime (2020)” (Öksüz, 2020: s. 14-16).

derneklerde aktif olarak görev almış bir yazardır. Sevinç Çokum⁶ da üniversite yıllarında politika ile ilgilenmiş, 1968’lerde öğrenci hareketlerinde yer almıştır. Her iki yazarın kaleme aldıkları sekiz romanın bir yüksek lisans çalışması için yeterli bir malzeme olacağını düşündük ve darbelere sağ bakış konusunda değerlendirme yapmaya yeterli

⁶ Sevinç Çokum, “25 Ağustos 1943’te İstanbul Beşiktaş’ta dünyaya geldi. Üç kız evlada sahip olan ailenin en küçük çocuğudur. Beşiktaş Büyük Esma Sultan İlkokulunu, Beşiktaş Ortaokulu ve Lisesini bitirdi. İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun oldu; ayrıca Umumi Sosyoloji dalında öğrenim gördü. Acıbadem Özel Anadolu Lisesinde ve Etfal Hastanesine bağlı hemşire okulunda Türkçe ve Edebiyat dersleri verdi. Orta öğrenimi sırasında bir süre İstanbul Radyosu çocuk korosunun haftalık programlarına katıldı. Klasik Batı müziği dalında özel keman dersleri alarak Türk ve değişik ülkelerin temsilcilerinden oluşan Kavafyan yönetimindeki İstanbul Amatör Senfoni Orkestrasında ikinci kemanlarda çaldı, konserlere katıldı. Üniversitedeyken politikayla ilgilenmeğe başladı. Bir siyasi partinin ilçe gençlik kolu başkanı oldu, daha sonra İl Gençlik Teşkilâtına geçti, bir süre sonra politikada aktif rol almaktan vazgeçti. Öğrenimi sırasında evlenen Sevinç Çokum, 1968 çalkantılı döneminde öğrenci hareketlerine fikirleriyle katıldı. Edebiyata sevgisi ortaokul sıralarında Türkçe Öğretmeni Necmi Seren’in, lisede ise Suzan Karamanlıoğlu’nun yönlendirmeleriyle yol aldı. Necmi Seren öğretmenliğinin dışında Macarcadan çeviriler yapmış, ünlü “Pal Sokağı Çocukları” romanını Türkçeye kazandırmıştı. Sevinç Çokum daha o tarihlerde günlük tuttu, şiirler yazdı. Lisede öğrenciyken büyüklerin katıldığı Kudret Gazetesindeki bir yarışmaya girerek ikinci oldu. Üniversitede hikâyeler yazmağa başlayan yazarın Bir Eski Sokak Sesi adlı öyküsü Hisar Dergisinde (Şubat 1972) yer aldı. O sıralarda Yelken ve Eflatun Dergilerinde de birkaç hikâyesi görüldü, Ahmet Nadir Caner’in yönettiği Başkent Gazetesinde şiirlerinden bazıları neşredildi. İlk hikâyelerini Eğik Ağaçlar adlı kitabında toplayan yazar, Behçet Necatigil’in tavsiyesiyle öyküde yoğunlaştı. Bu kitabın ardından Hisar Dergisinin yanı sıra Türk Edebiyatı Dergisinde de yazmağa başladı. 1975-76 yıllarında Kültür Bakanlığı bünyesinde düzenlenen komisyonlardan Halk ve Çocuk Yayınları Kurulundaki çalışmalara katıldı. 1977-79 yıllarında Türk Edebiyatı Dergisinin yazı işleri müdürlüğünde bulundu. Daha sonra, (1981-85) eşi Rifat İzzet Çokum’la kurdukları Cönk Yayınlarını yönetti. Sevinç Çokum’un öykü, söyleşi ve diğer yazıları, Hisar, Türk Edebiyatı, Gösteri, Varlık Dergilerinde ve Dünya- Kitap’ta yer aldı.”

Öyküleri: Eğik Ağaçlar (1972), Bölüşmek (1974), Makina (1976), Derin Yara (1984), Onlardan Kalan (1987) Bu kitaplar birleştirilerek, Bir Eski Sokak Sesi, Evlerinin Önü, Onlardan Kalan adlarıyla yeniden yayımlandı. Rozalya Ana (1993- Türkiye Yazarlar Birliği Armağanı), Beyaz Bir Kıyı (Fas’ta geçen hikâyeleri 1998), Gece Kuşu Uzun Öter (2001), Al Çiçeğin Moru (2010). Romanları: Zor (1977), Bizim Diyar (1978), Hilal Görününce (1984- Milli Kültür Vakfı ve TYB Armağanları), Ağustos Başağı (1989), Çırpıntılar (1991), Karanlığa Direnen Yıldız (1996), Deli Zamanlar (2000), Gülyüzlüm (Tefrika roman olarak yazılışı 1988, kitaplaşması 2003), Gece Rüzgârları (2004), Tren Burdan Geçmiyor (2007), Arada Kalmış Tebessüm (2010), Lacivert Taşı (2011- Eskader Roman Armağanı), Çok Yapraklı İlişkiler (2013), Kırmalı Etekler (2014), Yüzünü Sıyr Karanlığından (2021) Gazete Yazıları: Güzele Bakan Karınca (1997), Vaktini Bekleyen Tohum (2000) Anlatı: Hevenk- Kayıp İstanbul (1993-TYB Armağanı) Radyo programları ve TV senaryoları da bulunan Çokum, Yeniden Doğmak adlı dizi senaryosuyla Ankara Gazeteciler Cemiyeti, 1988 Basın Şeref Belgesine layık görülmüştür” {Sevinç Çokum'un kişisel ağ sayfası. <https://www.sevincçokum.info> (Erişim tarihi: 23.11.2021)}. Sevinç Çokum ayrıca “İnsan ile eşya arasındaki ilişkileri, değişimin yarattığı açmazları, kaybedilen güzellikleri derinlikli psikolojik, sosyolojik tahliller ve dil yetkinliği ile eserlerine yansıtması nedeniyle” 2020 yılında Necip Fazıl Hikâye-Roman Ödülü’ne layık görülmüştür <https://www.necipfazilodulleri.com> (Erişim tarihi: 23.11.2021).

olacağına karar verdik. Çalışmamızın amacı, Emine Işınsu ve Sevinç Çokum'un daha önce ayrı ayrı konu edilen darbe-muhtıra ile ilgili romanlarını müstakil bir çalışmada değerlendirmek; o döneme şahitlik eden yazarların ideolojilere, darbelere, dönemin siyasi figürlerine, halka, tarihe nasıl ve nereden baktığını görmektir. Bu aynı zamanda sağ bakışı da tespit etmektir.

Bu amaçla romanlarını çalışmamızın temelini oluşturan Emine Işınsu ve Sevinç Çokum'un romanlarını okuduktan sonra darbelere değinen romanları ayırdık. Emine Işınsu'nun *Tutsak*, *Sancı*, *Canbaz*, *Kaf Dağı'nın Ardında* romanları ile Sevinç Çokum'un *Karanlığa Direnen Yıldız*, *Deli Zamanlar*, *Zor*, *Arada Kalmış Tebessüm* romanları darbeler ve muhtıralar konusuna yer verilen kitaplardır. Dolayısıyla çalışmamız esas olarak bu romanlar üzerinde temellendi.

Bir darbe öncesi romanı olan *Tutsak*, hem Kerkük Türklerinin yaşadıkları dramı hem de Menderes ve İnönü merkezinde gelişen olayları konu edinir. *Sancı*, 1971 Muhtırası öncesi öğrenci olaylarını, çatışmaları, ülkücü bir öğrenci olan Ertuğrul Dursun Önkuzu'nun solcu öğrenciler tarafından öldürülmesini anlatır. Sendikaların dönemin siyasi hayatını şekillendirmede ne kadar etkili olduğuna değindiği *Canbaz* adlı romanında yazar, çoğu kaynakta günümüzde aktif olarak siyaset yapan İlhan Kesici olduğu söylenen romanın başkişilerinden İlhan Kasapoğlu'nun ODTÜ'de Ülkü Ocakları'nı kurma sürecini ve öğrenci olaylarını anlatır. *Kaf Dağı'nın Ardında* romanı 1980 darbesini, sağ ve sol kavramlarını, edebiyat dünyasının bu kavramlara nasıl yaklaştığını başkişisi Mevsim Öz ile anlatır.

Sevinç Çokum *Zor* 'da, köyünden İstanbul'a göç eden Kerim vasıtasıyla alın teri, emek kavramlarını anlatırken; Yusuf İmamoğlu'nun öldürülüşüne, siyasilerin söylemlerine, sıkıyönetime, Deniz Gezmiş'in okul sıralarında nasıl tanıtıldığına da dikkat çeker. Çokum, *Karanlığa Direnen Yıldız* 'da 27 Mayıs 1960 darbesine nasıl gidildiğini, basın bu yolculuktaki rolüne detaylı olarak değinir. Eser, Sevinç Çokum'un anılarından, ona anlatılanlardan oluştuğu için belgesel havası da taşır. *Deli Zamanlar Karanlığa Direnen Yıldız*'ın devamı niteliğindedir. Adalet Partisi, Kıbrıs sorunu gibi konular da işlenirken *Karanlığa Direnen Yıldız*'daki siyasi figürlere bu romanda daha farklı bakıldığı görülür. Yazarın *Arada Kalmış Tebessüm* romanında, Türk siyasi tarihinde önemli

noktalardan olan 12 Mart, 12 Eylül, 28 Şubat ve 2000'lerin ekonomik krizlerine sınıf çatışması üzerinden bakılır.⁷

Darbelerin ve muhtıraların Emine Işınsoy ve Sevinç Çokum'un eserlerinde nasıl yer aldığını tespit etmek ve sağ bakışın bu ürünlerinin toplumu etkileyen bu olaylara nereden, nasıl baktığını ortaya koymak çalışmamızın başlıca amacıdır. Çalışma üç ana başlıktan oluşmuştur. Birinci başlıkta 27 Mayıs 1960 dönemi siyasi tarihi verildikten sonra ikinci olarak "Romanlarda 27 Mayıs 1960 Darbesi" alt başlığında 27 Mayıs'ı ele alan *Tutsak, Karanlığa Direnen Yıldız, Deli Zamanlar*'ın kısa özetlerine yer verilmiştir. 27 Mayıs, darbe öncesi ve sonrası olmak üzere iki bölüme ayrılmıştır. "27 Mayıs Öncesi Sosyal ve Siyasi Hayat" başlığında kronolojik olarak hem iç hem de dış politikadaki gelişmeler romanlarda ele alınış şekliyle sınıflandırılmıştır. "27 Mayıs Sonrası Sosyal ve Siyasi Hayat" başlığında yine darbe sonrası iç ve dış politikadaki gelişmeler romanların el verdiği şekilde yer almıştır. Siyasi gelişmelerden sonra "Romanların Dünyasında Öne Çıkan Kavramlar" başlığında dönemi anlatan romanlarda karakterlerin düşünce dünyasını da belirleyen, öne çıkan kavramlar tespit edilmiştir. "Dönemin Siyasi Figürleri" başlığında ise Adnan Menderes, İsmet İnönü, Alparslan Türkeş ve Süleyman Demirel'in 27 Mayıs darbesindeki rolleri üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın ikinci başlığı 12 Mart 1971 Muhtırası başlığını taşımaktadır. İlk olarak 12 Mart 1971 dönemi siyasi tarihi verildikten sonra, romanlarda 12 Mart 1971 Muhtırası'nın *Sanıcı, Zor, Canbaz* romanlarında nasıl değerlendirildiğine ve romanların özetlerine yer verilmiştir. "Romanların Dünyasında Öne Çıkan Kavramlar" başlığında ele aldığımız romanlarda karakterlerin düşünce dünyasına etki eden kavramlar ele alınmıştır. Burada 12 Mart 1971 dönemi sağ- sol çatışması üzerine kurulduğundan başlıklandırma da fikirlerin kıyaslanmasının sağlıklı şekilde yapılabilmesi için karışıklık üzerine temellendirilmiştir. "Dönemin Siyasi Figürleri" başlığında romanlarda adları geçen, kurguya dahil olan İsmet İnönü, Alparslan Türkeş, Süleyman Demirel gibi isimler ele alınmıştır.

⁷ Sevinç Çokum'un "*Siyasi kavgalar, ideolojik kamplaşmalar bütün keskinliğiyle almış başını gidiyor... Sokaklar kan gölü. İnsan her yönden kayıp... Sosyal patlamalar, ekonomik krizler, gizli kalmış siyasi cinayetler...*" tanıtımıyla 2021'de yayımladığı son romanı "*Yüzünü Stıyr Karanlığından*" doğrudan darbeleri konu almadığından çalışmamıza dahil edilmemiştir.

Çalışmanın üçüncü başlığı 12 Eylül 1980 dönemi üzerinedir. Diğer başlıklarda da olduğu gibi önce 12 Eylül 1980 dönemi siyasi tarihi verilmiş, peşinden romanlarda 12 Eylül'ün nasıl değerlendirildiği anlatılmıştır. Burada *Kaf Dağı'nın Ardında* ve *Arada Kalmış Tebessüm* romanları özetlenmiştir. “Romanların Dünyasında Öne Çıkan Kavramlar” başlığında her iki romanda da değinilen kavramlar belirlenmiştir. Son olarak dönemde öne çıkan siyasi figürler değerlendirilmiştir.

1. 27 MAYIS 1960 DARBESİ

1.1. 27 MAYIS 1960 DÖNEMİ SİYASİ TARİH⁸

Adnan Menderes, 27 Mayıs 1960'ta gerçekleşen Türkiye'deki ilk askerî darbe sonucunda 17 Eylül 1961'de idam edilmiştir. İstiklal Madalyası sahibi Menderes, siyasete 1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkası saflarında atılır. Sonrasında Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kendini feshetmesinin peşinden Cumhuriyet Halk Partisi saflarında siyasi yolculuğuna devam eder. Mustafa Kemal Atatürk'ün Aydın gezisinde keşfettiği Menderes, 1931 seçimlerinde CHP Aydın milletvekili olarak meclise girer. Menderes peş peşe dört dönem (1931, 1935, 1939, 1943) CHP Aydın milletvekili olarak yerini korumayı başarır (Çemrek, 2020: s. 49).

Bu sırada İkinci Dünya Savaşı sonrası 24 Ekim 1945'te Türkiye, yeni dünya sisteminde yerini almak üzere Birleşmiş Milletlere kurucu üye olur. Sovyetler Birliği, Kurtuluş Savaşı sırasında Türkiye ile imzaladığı Dostluk ve Tarafsızlık Anlaşması'nı yenilemeyeceğini açıklar. Ayrıca Kars, Ardahan ve Artvin şehirleri ile Boğazlarda askerî üs istediğini bildirince, Türkiye, ABD'nin başını çektiği Batı Bloku'na yönelir (Çemrek, 2020: s. 50).

Bu dönemde nüfus artışı, enflasyon, karaborsa ve hayat pahalılığına dönüşür. CHP iktidarının bu gelişmeler karşısında aldığı önlem 11 Kasım 1942 tarih ve 4305 sayılı yasayla konulan varlık vergisi olur. Diğer bir önlem ise büyük toprak sahiplerinin tarıma elverişli alanlardan beş bin dönümden, elverişsiz alanlarda ise iki bin dönümden fazla arazilerini kamulaştırılıp topraksız köylüyü çiftçiye dönüştürmeyi hedefleyen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu olur. Bu Kanun, büyük toprak sahiplerinin tepkisine neden olur

⁸ Bu bölüm, bir Açıköğretim Fakültesi yayını olan, *Türkiye Cumhuriyeti Siyasi Tarihi* kitabının Prof. Dr. Murat Çemrek tarafından hazırlanan "Menderesli Yıllar (1950-1960)" başlıklı üçüncü ünitesinden özetlenmiştir.

(Çemrek, 2020: s. 51). Bu gelişmeler ülkede siyaset ve ekonominin daha fazla liberalleşmesini gerektiren dönüşümleri tetikler. CHP içinde muhalif sesler duyulmaya başlar. İlk tepkiler, 29 Mayıs 1945'te Şükrü Saraçoğlu başbakanlığındaki hükümetin 1945 yılındaki ilk yedi aylık bütçesi oylamasında ortaya çıkar. Oylamada Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Mehmet Fuad Köprülü, Feridun Fikri Düşünsel, Yusuf Hikmet Bayur ve Emin Sazak ret oyu verirler bununla da kalmayıp aynı gün yapılan güven oylamasında hükümete güvensizlik oyu verirler.

Parti içi muhalefet olan Bayar, Menderes, Koraltan ve Köprülü 7 Haziran 1945'te CHP Meclis Grubunda parti tüzüğüne ve bazı kanunlarda değişiklik talep eden Dörtlü Takrir adlı bir önerge verirler. Dörtlü Takrir, alenen parti yönetiminde dolaylı olarak da ülke yönetiminde özgürlükçü düzenlemeler yapılmasını talep eder. Menderes ve Köprülü Vatan gazetesinde CHP iktidarına karşı oldukça sert yazılar kaleme almaya başlarlar ve özellikle Toprak Reformu Yasa Tasarısına karşı artan muhalefet sonucunda 21 Eylül 1945'te CHP'den ihraç edilirler. 1 Aralık 1945'te parti kuracaklarını açıklayan Bayar, İnönü ile görüşmesinde laiklik ve dış politika esaslarının korunacağına dair güvence alır. CHP'den ayrılan Bayar, Menderes, Koraltan ve Köprülü 7 Ocak 1946'da Bayar'ın başkanlığında DP'yi kurarlar (Çemrek, 2020: s. 51).

CHP genel seçim tarihini bir yıl öne çeker. 21 Temmuz 1946'da çok tartışılacak bir seçim yapılır. Türkiye siyasi tarihindeki ilk çok partili seçim olan bu seçim, tek turlu seçim esasına ve aday esaslı blok oy sistemine dayanır. Uygulanan açık oy-gizli sayım sistemi yüzünden 1946 seçimleri usulsüzlüklerle anılır. Bu nedenle DP, genel seçimlere katılıp katılmama konusunda kararsız kalsa da bir tereddüdün sonrasında katılma kararı alır. 7 Eylül 1946'daki devalüasyon, DP'nin toplum nazarında dikkat çekmesini sağlar. Seçim sonuçlarına göre CHP 395, DP 66 ve Bağımsızlar da 4 sandalye kazanır. DP'nin oy sayımı ile ilgili itirazı aleyhine sonuçlanırken parlamentonun yeni aritmetiği şöyle gerçekleşir: CHP 403, DP 54 ve Bağımsızlar da 8 milletvekili (Çemrek, 2020: s. 52).

7 Ocak 1947'de yapılan I. Demokrat Parti Kongresinde siyasi sisteme yönelik ciddi eleştiriler yapılır. Seçim Kanununun değiştirilmesi, Anayasa'ya aykırı kanunların temizlenmesi ile Cumhurbaşkanı tarafsızlığı özel olarak vurgulanır. Bu değişikliklerin yapılmaması hâlinde DP'nin sine-i millete döneceği vurgulanır bu arada özgürlük ve demokrasi taleplerini içeren Hürriyet Misakı kabul edilir. Artan tansiyon karşısında

harekete geçen İnönü, her iki partiyle de yaptığı görüşmeler sonrasında yayımladığı 12 Temmuz Beyannamesi ile siyasi partilerin, demokrasinin vazgeçilmez unsurları olarak altı çizilirken DP'ye baskı yapılmayacağını güvencesini verir. Böylece İnönü'nün desteğini yitiren Başbakan Recep Peker, Başbakanlık görevinden istifa etmek durumunda kalır. Peker'in yerine Dışişleri Bakanı Hasan Hüsnü Saka gelir ve 10 Eylül 1947'de yeni hükûmeti kurar (Çemrek, 2020: s. 52).

DP'deki bir grup partiden ayrılarak 19 Temmuz 1948'de fahri başkanlığını Fevzi Çakmak'ın ve Genel Başkanlığını Hikmet Bayur'un üstlendiği Millet Partisi'ni kurar. Bayar'ın bu süreçte devr-i sabık yaratmayacaklarını, yani kendilerinin iktidara gelmeleri durumunda önceki CHP dönemini sorgulamayacaklarını söylemesi ortamı yumuşatır (Çemrek, 2020: s. 53).

DP, kurulan yeni partilerle kan kaybı yaşarken CHP de muhafazakâr halkın taleplerine kulak vermeye başlar. İstanbul'da bir İmam Hatip Kursu ile Ankara Üniversitesine bağlı bir İlahiyat Fakültesi açılır. İlkokul müfredatına din dersi koyulur. CHP bir yandan özel girişimi desteklerken devletçiliğin sınırlandırılacağını, vergi reformu yapılacağını, altı okun Anayasa'dan çıkarılacağını ve çift parlamentolu bir yapıya geçileceğini de vaatlerine ekler (Çemrek, 2020: s. 53).

14 Mayıs 1950 genel seçimleri, CHP'nin 27 yıllık tek parti iktidarına son vermesi ve on yıllık DP iktidarını başlatması bakımından Türkiye siyasi tarihinde önemli bir dönüm noktası olur (Çemrek, 2020: s. 54).

Katılımın %89,3 olduğu 1950 genel seçimlerinde 63 seçim bölgesinin 52'sinde DP, 10'unda CHP ve bir tanesinde de Bağımsızlar birinciliği alırlar. Seçim sonuçları 1946 genel seçimlerini anımsatmakla beraber sandalye sayısı bakımından âdeta CHP ve DP yer değiştirmiş gibidir (Çemrek, 2020: s. 55).

487 milletvekilinden 453'ünün katıldığı oylamada DP Genel Başkanı Celal Bayar birinci turda 385 oy alarak Türkiye Cumhuriyeti'nin üçüncü ve ilk sivil kökenli Cumhurbaşkanı olur. CHP Genel Başkanı İnönü ise sadece 66 oy alır. Cumhurbaşkanı Bayar, seçildiği gün, Başbakanlık görevine Adnan Menderes'i getirir. Böylece 9 Mart 1951'e kadar devam edecek Cumhuriyet'in 19. Hükûmeti olan I. Menderes Hükûmeti

kurulmuş olur. Adnan Menderes de Cumhurbaşkanı Bayar'ın seçimlerden önceki ifadelerine paralel olarak, hükûmet programında önceki yönetime karşı partisi tarafından devr-i-sabık yapılmayacağını belirtir (Çemrek, 2020: s. 55).

II. Menderes hükûmeti ise 9 Mart 1951'de kurulur ve 17 Mayıs 1954'e kadar görevde kalır. Bu dönemde, Türkiye'nin 8 Eylül 1952'de NATO üyeliği gerçekleşmiş olur. Menderes, 1950 kasımında TBMM kararı olmaksızın BM komutasında görev yapacak Türk Tugayını Kore Savaşı'na gönderir. 5090 kişiden oluşan Türk tugayının savaş sonunda 721'i şehit, 234'ü esir olurken; 672'si de yaralanır ve diğer 175 kişiden bir daha haber alınamaz (Çemrek, 2020: s. 55-56).

Menderes, başta tarım alanında olmak üzere geniş ölçekli bir kalkınma hamlesi başlatır. Tarımda makineleşmeye paralel olarak kara yolları politikasına hız verilir. Yoğun traktör alımı ve çiftçinin mahsulünü pazara ulaştırmasını sağlamak için başta kara yolları olmak üzere geniş bir altyapı yatırımına başlayan Menderes'in ilk dört yılı, iklimin de uygunluğu sayesinde bugün bile hafızalarda "bolluk yılları" olarak yerini alır. Yoğun bir kalkınma hamlesine girilen 1950-1954 arasında ülkenin Gayrisafi Millî Hasılası ortalama %9 oranında büyürken bunu destekleyecek şekilde serbest piyasa ekonomisi de olabildiğince teşvik edilir. Menderes ayrıca, Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası çıkardığı gibi yabancı şirketlere petrol arama ve çıkarma ruhsatı verir. Marshall Planı'nın da katkısıyla ülkede yeni sanayi tesisleri kurulur. Bu kalkınmayı desteklemek için Menderes'in özel talimatıyla 11 Ocak 1954 tarih ve 6219 sayılı kanunla Türkiye Vakıflar Bankası kurulur (Çemrek, 2020: s. 56).

1950-54 dönemindeki iktidar-muhalefet ilişkileri giderek artan bir gerilimle şekillenir. Bunda, bir taraftan 27 yıllık tek parti iktidarı sonrasında birdenbire kendisini muhalefette bulmasıyla CHP'nin muhalefet olmaya alışamaması neden olur. DP de eleştirdiği CHP'nin tek parti otoriter yönetimi gibi davranmaya başlar. CHP'nin etkisini azaltmak amacıyla 1951'de Halkevleri ve Halkodaları kapatılır ve malları hazineye devredilir. 1953'te de sadece CHP'nin tüm mallarının hazineye devredilmesinin sağlanması iktidar-muhalefet ilişkilerini hayli gerer. Bunu 28 Ocak 1954'de Köy Enstitülerinin Öğretmen Okullarına dönüştürülmesi takip eder. DP'nin 1950 seçimleri öncesinde ve ilk hükûmet programında "devr-i sabık" yaratmayacaklarına dair verdikleri

sözler yine kendileri tarafından askıya alınmış olur. CHP böylece daha sert bir tavır takınmak zorunda kalır (Çemrek, 2020: s. 56-57).

2 Mayıs 1954 genel seçimlerinde DP oyların %57,61'i ile Meclisteki toplam 537 milletvekilinin 502'sini alarak iktidarını güçlendirerek devam ettirir. CHP %35,35 oy oranıyla 31 milletvekili alırken Cumhuriyetçi Millet Partisi %4,85 ve Bağımsızlar %1,53 ile üçer milletvekili çıkarırlar. 1954 seçimleri ile DP hem oy oranını hem de sandalye sayısını artırırken, CHP tam tersine her ikisinde de düşüş yaşar. Genel seçimlerin ardından 17 Mayıs 1954'te TBMM'nin açılışında yapılan oylamada Cumhurbaşkanı Bayar 486 oy alarak ilk turda yeniden Cumhurbaşkanı olur (Çemrek, 2020: s. 57).

1955'ten itibaren dış ticaret açığı gibi ekonomik sorunlar, Menderes'i gittikçe zorlaşan tabloyla karşı karşıya bırakır. 1955 yılını Menderes açısından dönüm noktası yapan ise Kıbrıs Adası ile ilgili sorunlar olur. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu sonrasında Kıbrıs, Misak-ı-Millî içinde sayılmamış, Lozan Antlaşması'yla adanın Türkiye'nin elinden alınması da resmîleşmiştir. Kıbrıslı Rumlar EOKA isimli bir silahlı örgüt kurarak, çekilme sonrasında oluşacak iktidar boşluğunu kendi lehine doldurmak isterler. Rumların 1 Nisan 1955'te faaliyete geçerek Türk köylerini yakıp yıkmaları sonucu Kıbrıs Türkleri de çeşitli direniş grupları oluşturmaya başlarlar. 29 Ağustos 1955'te İngiltere, Türkiye ve Yunanistan arasında Londra'da başlayan üçlü müzakere turunda sonuç çıkmaz. İngiltere üç ülkenin nezaretinde askerî bir yönetimi isterken Yunanistan adanın kendi kaderini kendisinin belirlemesini, Türkiye ise adanın kendisine verilmesini ister (Çemrek, 2020: s. 58).

6 Eylül 1955'te Atatürk'ün Selanik'te doğduğu evin bombalandığına dair haberler üzerine galeyana gelen bir grup, İstanbul'daki Rumların çoğunlukta yaşadığı Taksim ve Balat'taki ev ve iş yerlerini yağmalar. Resmî rakamlara göre olaylar sırasında biri papaz olmak üzere on bir kişi hayatını kaybederken otuz kişi de yaralanır. Olayların kontrolden çıkmasıyla sıkıyönetim ilan edilir. Olaylarla ilgili tutuklanan kişi sayısı da kısa sürede 5.104'e yükselir (Çemrek, 2020: s. 58-59). İlan edilen sıkıyönetim sadece içeride toplumsal barışı değil, dışarıda da Türk dış politikasını zedelediği söylenebilir. Dönemin İçişleri Bakanı Namık Gedik, 10 Eylül 1955'te "mozaik çatladı" diyerek istifa eder (Çemrek, 2020: s. 59).

1956'da Basın ve Toplantı Yasası'nda getirilen kısıtlamalar da büyük ölçüde 6-7 Eylül olaylarıyla ilişkilendirilir. Hükûmete, devlet memurlarını geçici olarak görevden alma ve erken emekliye sevk etme yetkisini veren kanunun 5 Temmuz 1954'te çıkarılmasıyla CHP ile ipler bir daha gerilmeye başlar. DP, gerginliğin tırmanması ve iktidarın ekonomideki darboğaz ve siyasi çalkantılarla fark ettiği güç kaybını önlemek amacıyla genel seçimleri bir yıl öne çekerek 1957'de erken seçim yapma kararı alır. Bu sırada muhalefet partilerinin devlet radyosundan yaralanmalarına kısıtlama getirilir (Çemrek, 2020: s. 60).

1957 yılında yapılan genel seçimlerde, DP hem oy oranında hem de milletvekili sayısında düşüş yaşar. DP oyların %47,87'siyle TBMM'deki toplam 610 sandalyeden 424'ünü alır. CHP oyların %41,09'siyle 178 milletvekili çıkarırken; CMP %7,13 ve Hürriyet Partisi %3,83'lük oy oranlarıyla dörder milletvekili çıkarır. Bağımsızlar ise %1,48 oy oranıyla 3 milletvekili alırken Seçimler, DP iktidarının elini zayıflatırken başta ana muhalefet partisi CHP olmak üzere muhalefetin elini güçlendirir. 1957 genel seçimleri sonrasında TBMM'de yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminde Celal Bayar, oylamaya katılan 413 milletvekilinin tamamının oyunu alarak ilk turda oy birliğiyle üçüncü kez Cumhurbaşkanlığına seçilir. Beşinci kabinesini açıklayan Menderes de 25 Kasım 1957'de 536 milletvekilinin 403'nün güvenoyu almış olur (Çemrek, 2020: s. 60).

Türkiye dış borcunu ödeyemeyeceğini açıklayarak 5 Ağustos 1958'de moratoryum ilan eder. Menderes, 12 Ekim 1958'deki Manisa konuşmasında ise muhalefetin yarattığı kin ve husumet cephesi karşısında bir Vatan Cephesi kurulması gerektiğini söyler. Bu amaçla kurulan cepheye katılanların isimleri her gece radyolardan okunmaya başlanır. İstanbul'daki bazı vatandaşlar da Ajans Haberlerini Dinlemeyenler Derneğini kurarlar. 1955'ten beri çözümlenemeyen Kıbrıs sorunu ise yeniden gündeme gelir. 1958 başlarında Kıbrıs'taki İngiliz askerlerinin ateş açması ile hızlanan Kıbrıs Sorunu, Haziran'da İstanbul ve Ankara'da geniş toplulukların katıldıkları “Ya taksim, ya ölüm” protestolarına dönüşür. 19 Şubat 1959'da imzalanan Londra Antlaşması ile sorun bir süreliğine çözülmüş olur. Bu antlaşmayı imzalamaya giden Menderes'in uçağının Londra yakınlarında sis nedeniyle düşmesi sonucu 14 kişi ölür. Menderes ise hafif sıyrıklarla kazayı atlattır. Kıbrıs görüşmeleri sonucunda imzalan Londra Antlaşmasıyla birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti kurularak sorun resmen çözülmüş olur. Menderes'in

İstanbul'daki coşkulu karşılanması sırasındaki izdiham oluşur. Menderes'i Ankara Garında Cumhurbaşkanı Bayar ve ana muhalefet lideri İnönü ile büyük bir kalabalık coşkuyla karşılar. Menderes'in kazadan sağ olarak kurtulmasıyla kısa süreli de olsa muhalefetle bir bahar havası yaşanır (Çemrek, 2020: s. 61).

CHP lideri İnönü, 29 Nisan 1959'da Uşak ile başlayan Ege gezisine çıkar. İçişleri Bakanının talimatıyla İnönü'nün gezisinde arbede çıkar. Bu eylemler esnasında, bir protestocunun attığı taş İnönü'nün kafasına isabet eder, İnönü yaralanır. Bu olay, siyasi tarihimize “Uşak Olayı” olarak geçer. Buna rağmen İnönü, ısrarla sürdürdüğü gezinin devamında Manisa ve İzmir'den sonra 4 Mayıs'ta İstanbul'a ulaşır. İnönü, bu defa da havalimanından şehre geçişi sırasında halkın saldırısına uğrar. Polis ve askerlerin eylemsizliği karşısında Binbaşı Kenan Bayraktar'ın emriyle askerler müdahale eder ve İnönü kurtarılır. 2 Nisan 1960'ta Kayseri'ye gelen İnönü'nün treni, dönemin Kayseri Valisi Ahmet Kınık'ın emriyle durdurulmaya çalışılır. Miting için geldiği şehre sokulmak istenmez. Binbaşı Selahattin Çetiner valiliğin emrine uymaz. 1960'a gelindiğinde iktidar ve muhalefet arasındaki gerginlik artık daha fazla fiziksel şiddete dönüşür. Basın üzerinde artan sansür nedeniyle de gazetelerin önemli bir kısmı beyaz sayfalar hâlinde çıkar (Çemrek, 2020: s. 62).

Irak'ta 14 Temmuz 1958'de gerçekleşen askerî darbe, Menderes hükûmetini CHP ve muhalif basın üzerindeki baskılarını giderek arttırmaya sevk eder. DP Hükümeti, 18 Nisan 1960'ta muhalefetin ve basının yıkıcı ve gayrimeşru faaliyetlerini incelemek üzere yargılama yetkisine de sahip Tahkikat Komisyonunu kurar. Bu komisyon aynı zamanda uygun bulmadığı yayın ve toplantıları engelleme hakkına da sahiptir. 15 DP milletvekilinden oluşan komisyon, kendisinden beklenildiği üzere CHP hakkında soruşturma açmakla kalmaz TBMM ile ilgili bütün yayın faaliyetini yasaklar. 27 Nisan 1960'ta CHP hakkında yıkıcı ve kanun dışı faaliyetler gerekçesiyle Meclis araştırması açılması için önerge verilir. Bu durum karşısında söz alan İnönü; gelişmenin demokratik rejimden baskı rejimine yönelmek olduğunu belirttiği o meşhur “Biz demokratik rejim dedik, bu rejim kurulmuştur. Bu demokratik rejim istikametinden ayrılıp, baskı rejimi hâline götürmek tehlikeli bir şeydir. Bu yolda devam ederseniz, ben de sizi kurtaramam.” ifadesini kullanır. Bu konuşmasının birkaç ay öncesinde, Güney Kore'deki gelişmeleri referans vererek “Türk ordusu Kore ordusundan daha az şerefli değildir” dediği için

askerî darbeyi teşvik gerekçesiyle TBMM'den 12 oturum men cezası alır. Üniversite öğrencileri olaylara tepkisiz kalmaz. 28 Nisan 1960'ta İstanbul Üniversitesindeki olaylarda kırk öğrencinin yaralanması ve bir öğrencinin de polis kurşunuyla ölmesi sonucunda olaylar 29 Nisan'da Ankara'ya da sıçrar. Bu olaylı gösteriler sonrasında üniversiteler kapatılır ve bu şehirlerde sıkıyönetim ilan edilir. 5 Mayıs 1960'ta Kızılay'da 555 K parolasıyla gençler örgütlenir. Kalabalığa karıştığı için tartaklanan Menderes olay yerinden güçlükle uzaklaştırılır. Menderes, 28-29 Nisan Ankara ve İstanbul'daki öğrenci olayları ve 5 Mayıs 1960'taki 555 K Olayı'ndan sonra gençleri kışkırttığını düşündüğü üniversite hocalarını "Kara Cübbeliler" olarak suçlar (Çemrek, 2020: s. 62-63).

21 Mayıs 1960 tarihinde Ankara'da Harp Okulu öğrencilerinin sessiz yürüyüşü DP'lileri ayrıca düşündürür. Menderes, radyoda yaptığı konuşmalarda halktan bu tür provokatif eylemlere kulak asmamalarını ister. 27 Mayıs 1960'ta ise beklenen olur, 37 kurmay albay ve daha alt rütbeli subaydan oluşan Millî Birlik Komitesi (MBK) isimli cunta ülke yönetimine el koyar. Tüm Türkiye ve dünya bu askerî darbeyi Kurmay Albay Alpaslan Türkeş'in sesinden Ankara Radyosundan okunan bildiriyle dinler. Menderes, Eskişehir'den Konya'ya gitmek üzere Kütahya'ya geldiğinde gözaltına alınarak Ankara'ya getirilir. Emekli Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel komitenin başına geçirilir. Böylece, Türkiye'de ilk kez bir askerî darbe ile seçimle işbaşına gelmiş bir hükûmete son verilmiş olur. Cumhurbaşkanı Bayar, TBMM Başkanı Koraltan ve Başbakan Menderes başta olmak üzere DP milletvekilleri tutuklanıp yargılanmak üzere Yassıada'ya gönderilir. Anayasal rejim ve siyasi faaliyetler askıya alınır. İnönü, Ankara'da ikametgâhında koruma altına alınırken İçişleri Bakanı Namık Gedik tutuklu olduğu odanın penceresinden atlayarak şaibeli bir şekilde ölür. Askeri cunta ise, vakit kaybetmeden 27 Mayıs sabahı askerî bir uçakla Sıddık Sami Onar, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Tarık Zafer Tunaya, Hüseyin Nail Kubalı, İsmet Giritli ve Naci Şensoy'u Anayasayı hazırlayacak komisyon için İstanbul'dan Ankara'ya getirirler. Ertesi gün kendilerine Muammer Aksoy, Bahri Savcı ve İlhan Arsel gibi isimler de katılır. 28 Mayıs'ta Gürsel başkanlığında bir hükümet kurulurken yeni anayasa çalışmalarına da başlanmış olur. 235'i general olmak üzere 5000 kadar çoğunluğu albay, yarbay ve binbaşı olan subay emekliye sevk edilirken 147 üniversite öğretim üyesi ve 520 hâkim ve savcı görevden el çektilir. DP de 29 Eylül 1960'ta kapatılır. Yönetimin sivillere devredilme zamanı hususunda MBK içinde görüş ayrılıkları ortaya çıkar. Görüş ayrılıklarının artması

üzerine “14’ler” olarak anılacak 14 subay yurt dışındaki çeşitli görevlerle sürgüne gönderilmesiyle MBK içindeki muhalefet de böylece susturulmuş olur. MBK, oluşturulan özel mahkemenin verdiği 14 idam kararından üçünü onaylayarak geri kalan 11 kişinin idam cezasını ömür boyu hapse çevirir. Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu 16 Eylül 1961’de, Adnan Menderes ise 17 Eylül’de İmralı Adası’nda idam edilirler. Yassıada’da kurulan sivil ve askerî hâkimlerden oluşan Yüksek Adalet Divanı, 14 Ekim 1960-15 Eylül 1961 tarihleri arasında görev yapar. 872 oturumda toplam 1068 tanık dinlenir. Sanıkların hepsi, anayasayı ihlal davasıyla birleştirilen vatana ihanet ile suçlanır. Mahkeme, CHP’nin mallarına el konulması, Tahkikat Komisyonu oluşturulması, örtülü ödenek gibi kamu kaynaklarının kötüye kullanımı, Kırşehir’in il statüsünden ilçeye dönüştürülmesi gibi toplam 19 konudaki davalara bakar. (Çemrek, 2020: s. 63). 31 kişi ömür boyu hapse mahkûm edilirken 418 sanığa da altı ay ile yirmi yıl arasında değişen hapis cezaları ve 123 beraat kararı verilir (Çemrek, 2020: 64). Darbeden yıllar sonra, 11 Nisan 1990 tarih ve 3623 sayılı Kanun’la Menderes, Polatkan ve Zorlu’nun itibarları iade edilirken 17 Eylül 1990’da idamlarının 29. yılında dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal ve yüzbinlerce vatandaşın katıldığı coşkulu bir törenle naaşları İmralı adasından İstanbul’daki anıtmezaraya nakledilir (Çemrek, 2020: s. 65).

1.2. ROMANLARDA 27 MAYIS 1960 DARBESİ

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk askeri darbesi olan 27 Mayıs, pek çok yazar tarafından çeşitli bakış açılarıyla ele alınmıştır. Toplumun hafızasında derin izler bırakan olayları edebiyatın dışında tutmak mümkün değildir. Mendilov'a göre, her romancının eseri, ister kendi zamanının meselelerini ele alsın, isterse bu meselelerden fildişi bir kuleye kaçıış temsil etsin, açıkça ve ima yoluyla yazıldığı zamanın sosyal olaylarının bir yorumudur (Mendilov, 2017: s. 227). Bu olayların nasıl yorumlandığı tarihten ziyade edebiyatın alanına girer. İkisinin de işlevi olayları aktarmak olarak görülse de Collingwood, farklı oldukları yerin, tarihçinin işinin doğru olduğunun söylenmesinde olduğunu belirtir (Collingwood, 2019: s. 288). Şerif Aktaş da itibari bir metinde doğruluktan değil, tutarlılıktan söz etmek daha doğru olacağını ifade eder. (Aktaş, 2005: s. 39). Bir "ben de varım" sanatı demek olan edebiyat; toplumu ilgilendiren olaylar karşısında yazarların bakış açısının, konumlandığı muhitin özetidir aslında.

Bu devir romanlarının ortak özelliği, önem verilen ya da görmezden geldikleri olayların, onu kaleme alan yazarın görüşüne göre değişiklik göstermesidir. Bir Attila İlhan, Samim Kocagöz ile Emine Işın ve Sevinç Çokum'un 27 Mayıs'a bakış açıları oldukça farklıdır. Akşit Göktürk'e göre, kurmaca metinler, gerçek yaşamdaki durumları, davranış ilkelerini olduğu gibi kopya etmez, aralarında belli bir seçim yapar (Göktürk, 2019: s. 82). Kurmaca dünyanın bu şans, konu darbeler olduğunda da devam eder. Kimi yazarlara göre darbe de bir zorunluluktur ve darbenin hemen akabinde oluşturulan 1961 Anayasası özgürlükler anayasasıdır. Işın ve Çokum'un söz konusu romanlarında durum bundan farklıdır. Hâliyle, olayların hikâye edilişi de farklı olacaktır.

Mehmet Narlı, idamları, sosyal vicdanında affetmeyen geniş kitlelerin, sonraki yıllarda Menderes dönemini anlatan her türlü edebiyat ve düşünce eserlerine yoğun ilgi gösterdiğini bunun sonucunda da 1960 sonrası romanında temel temalardan birinin ihtilalin getirdikleri, götürdükleri olduğunu söyler. (Narlı, 2019: s. 46). 1960'ların her anlamda ilklerin yaşandığı o atmosferinde sessiz kalan yazarlar, ilerleyen yıllarda bu konuyu eserlerinde işlemeye başlarlar. Ele aldığımız romanlardan *Tutsak* ve *Karanlığa Direnen Yıldız* doğrudan 27 Mayıs darbesini konu alırken; *Sancı*, *Canbaz*, *Kaf Dağı'nın*

Ardında, Deli Zamanlar ve *Arada Kalmış Tebessüm* romanlarında 27 Mayıs, geriye dönüşlerle yer alır.

Tutsak, Emine Işınsu tarafından 1973'te kaleme alınmıştır. Vaka, 14 Temmuz 1959 Kerkük katliamı ile 27 Mayıs 1960 sabahı arasında cereyan eder. *Tutsak* için “bir aile romanı, bir devir romanı, bir dava romanı, Kerkük’ün romanı, mesele romanı, psikolojik roman” (B. Ercilasun, 2013: s. 85) tanımlaması yapılabilir. Ahmet Bican Ercilasun’a göre, roman sanıldığı gibi Kerkük Türklerinin romanı değil, 1960 öncesi Türkiye’sinin romanıdır (A.B. Ercilasun 1982: s. 59). Bir yanda özgürlüğüne kavuşmak isteyen Kerkük Türkleri, diğer yanda 1960 darbesine giden gerilimli süreç detaylı olarak anlatılır. Ceren, mutsuz evliliğinde, Orhan “sığılğında”, Kerkük Barzani’nin elinde, Türkiye ise Menderes’in yönetiminde tutsaktır. Herkes bir şekilde bu bağlardan kurtulmaya çalışır. Kerkük bir tarafa bırakıldığında, *Tutsak*’ta çok partili döneme intibak edemeyen siyaset hayatımızın olay ve şahsiyetlerini billurlaştırarak işleme gayretlerini de (Tural, 1991: s. 206) bulmak mümkündür. Emine Işınsu, Zeynep Göze Uluant ile yaptığı söyleşide, romanın yazılma amacını şöyle ifade eder:

“Bu romanın yazılması şöyle oldu. Solcular o zaman pek propaganda yapıyorlardı romanlarında vs. kör gözüm parmağına misâli... Ben niye yazmayayım dedim. Bir inatlaşma sonucu yazıldı yani bu roman. Hatta Türkeş’ten dış Türkler ile ilgili bilgi alıp onu kendi ağzımdan konuşturduğum kitapta. Sonra da bir reaksiyon romanı diye bastırmadım. Uzun boylu uyudu... Bir daha okudum. Türkeş’in adını değiştirdim ve bazı kısımları çıkararak finali farklı hale getirdim” (Uluant, 2020: s. 495).

Sevinç Çokum, darbeden otuz altı yıl sonra 1996’da *Karanlığa Direnen Yıldız*’ı yayımlar. Bir apartman dairesinde yaşananlar, ülkenin o dönemlerdeki hâlini de gözler önüne serer. Bu apartmanda Feridun, doktor olan babası Enis Bey ve annesi Güلزade ile yaşamaktadır. Feridunların ailesi Demokrat Parti çevresini temsil ederken; Feridun’un amcası Prof. Dr. Sebati Bey ve eşi Sibel, oğulları Cangür, Sebati Bey’in bacanağı Binbaşı Kaya ve onun eşi İncenaz Cumhuriyet Halk Partisi’ni temsil ederler. Ayrıca Kaya’nın akrabası Asaf ve eşi Tülin de romanda basının rolünü gözler önüne sermek için yer alırlar. Apartman dışındaki çevre de geniştir. Burada Veysel Ağabey, Özhan, Ümit, Ferda dikkati çeker. Ali İhsan Kolcu, *Karanlığa Direnen Yıldız* için şu değerlendirmeleri yapar: “Yazar, ülkeyi 27 Mayıs darbesine götüren şartların tahlilini yapar. Buna göre bu darbenin hiçbir haklı gerekçesi yoktur. Demokratik kurallar içinde hak edilmiş bir iktidarın ordu

kullanılarak zorla el değiştirilmesinden başka bir şey değildir yapılanlar” (Kolcu, 2015: s. 350). Halk arasında yaşanan kutuplaşma, en yakındakilerin el olması, Başvekil’i alkışlayan ellerin idamında sessizliğe bürünmesi bir apartman dairesinden dönemin Türkiye’sine açılan bir pencere gibidir. Kitabın 1996 yılında yapılan ilk baskısında Sevinç Çokum romanını ve dahi 27 Mayıs’ı şöyle anlatır:

“Bütün değişim tablolarına rağmen yine de asıl kaybedilenin tam anlaşılmadığını düşünüyorum. Çünkü 28 Nisan’da başlayan ve 27 Mayıs 1960’da resmi görünümünü alan bu çıkış, ilerde ondan daha büyük kavgalara meydan açacak bir özelliğe sahipti... Ne kadar iyi niyetlerle beslenmiş olursa olsun, bir hareket ister başta ister sonda insanoğlunu haketmediği biçimde aşagılamaaya yönelmişse, haklı olamaz” (KDY, s. 7-8).

Yazar, kitabın 2014 yılında Kapı Yayınları tarafından yapılan yeni baskısında bu ön söze şunları eklemeye ihtiyacı hisseder:

“Ancak bugün o döneme, romanı yazdığım zaman diliminden farklı birikimlerle de baktığımı söylemeliyim. Hiçbir şey durağan değildir çünkü; canlı cansız her varlık gibi, toplumlar da değişimlerle, sarsıntılar, çöküşler ve dirilişlerle sürer. Onun için bu satırlara birkaç cümle daha eklemek gerektiğini düşündüm. DP’nin coşkulu doğuşu, birçok kalkınma hamlesi, halkla sıcak kucaklaşması ne kadar gerçek görünüyorsa, iktidarda kalma tutkusuyla yadsınamaz sertleşmesi de tarihler boyunca tekrarlanmış bir gerçektir...” (Çokum, 2014: s. 6).

Sevinç Çokum belgesel havası⁹ (Gülendam, 2015: s. 546) taşıyan bu romanı kaleme alırken her görüşten insanın ruh haline ustalıkla eğilir. Mehmet Narlı da romanın başarılı olma nedenlerinden biri olarak ihtilalin sosyal gruplar, dostluklar, partililer, halk ve memurlar arasında oluşturduğu sosyopsikolojik travmanın insani dramlarıyla ele alınmış olmasını sayar (Narlı, 2019: s. 149).

Deli Zamanlar ise, *Karanlığa Direnen Yıldız*’ın devamı olarak 2000 yılında yayımlanmıştır. 1961-1965 dönemi sosyal ve siyasi gelişmeler, darbenin hemen sonrası yaşananlar, toplumun korkuları, umutları anlatılır. “Her iki roman da aynı ben- anlatıcı (yazar-anlatıcı) tarafından anlatılmaktadır. Bu, zaman ve mekân bakımından tam bir devamlılıktır. Yani *Deli Zamanlar*, *Karanlığa Direnen Yıldız*’ın bittiği noktadan başlar”

⁹ Gıyasettin Aytaş da Ramazan Gülendam gibi bu tür romanların belgesel niteliği taşıdığını belirtir. Ona göre belgesel romanlar şu özellikleri taşır: “Yaşanabilirlik ilkesinden yola çıkmakla birlikte yazarın oluşturduğu gerçeğe yeni bir dünya oluşturma yolunda olan roman, kimi zaman çağına da tanıklık eder. Onun içindir ki, siyasal ve sosyal meseleleri ele alan romanların bazıları, kurmaca olmalarının ötesinde, belgesel niteliğe de sahiptirler” (Aytaş, 2014: s. 234).

(B. Ercilasun, 2013: s. 155). *Deli Zamanlar*, aynı zamanda bir “kadın” romanıdır. *Karanlığa Direnen Yıldız*’da Feridun’un gözüyle baktığımız dünyaya, *Deli Zamanlar*’da Aypare’nin gözüyle, aklıyla bakmaya başlarız. Siyasetin bir yere sığdıramadığı kadınlar, Aypare sayesinde, 1961 sonrası Adalet Partisi’nin gençlik kollarında söz sahibi olur. Demokrat Parti’nin yıkımı sonrası umudu bir dağ çiçeği olarak görenler, tırmanarak Adalet Partisi’ne ulaşmışlardır (DZ, s. 133). *Deli Zamanlar*, Sevinç Çokum’dan da izler taşır. Bunu kendisi çeşitli zamanlarda yapılan söyleşilerde şöyle ifade etmiştir: “*Deli Zamanlar*’daki kadın- Aypare, avukat, hukukçu- öyledir. Toplum içerisinde yerini almış bir kadın ama yine de ezilip hor görülebiliyor. Akıyla, bilgisiyle o genç kıza -ki anlattığı kişi benim- (bana) da hep gösterdiği yol bilgi ve akıldır. Sadece duygular her şeyi halletmiyor” (Dağ, 2012: s. 83). “(...) *Deli Zamanlar*’da fakültede okuyan bir genç kız var. Kendi ağzımdan anlatıyorum. Zaten benim hayatıma çok benzer kahramanın hayatı, belki benim de diyebilirim...” (Kırılmış, 2011: s. 283).

Selçuk Çıkla romanlarda, okuyucularının büyük çoğunluğunun fikir birliği yaptığı evrensel gerçekler, gerçekçi tasvirler ve anlatımların da söz konusu olduğunu belirtir (Çıkla, 2019: s. 26). Toplum vicdanını derinden yaralayan darbeler, romanlarda da hem bireysel hem de toplumsal ilerlemenin önünde bir engel olarak görülmüştür. Okuyucuların bu romanlar söz konusu olduğunda Selçuk Çıkla’nın vurguladığı “evrensel gerçekler” e aykırı düşen hükümler vermediği söylenebilir. 1960 darbesinin ele aldığı bu romanlarda Emine Işın ve Sevinç Çokum darbeleri çözüm olarak görmemektedir:

“Eğer darbeler yakamızı bırakırsa bir yerlere varabiliriz belki. Evet her an marş sesiyle uyanmak, vakur, gergin seslerin bildirilerini dinlemek, ordunun idareyi ele aldığını, radyo ve diğer resmî kurumlara el konduğunu işitmek neredeyse gelenekleşiyordu. Üstelik insanlar böylesi bir heyecana batıp çıkmayı hemen hemen arzu eder, bekler hale gelmişti değil mi? (DZ, s. 28-29)

1.2.1. 27 MAYIS ÖNCESİ SİYASİ ve SOSYAL HAYAT

1.2.1.1. İÇ POLİTİKA

1.2.1.1.1. 1944 Türkçülük- Turancılık Davası

Türkçü kesimin darbelerle tanışıklığının aslında 1944 Türkçülük- Turancılık davası¹⁰ ile başladığı söylenebilir. 3 Mayıs 1944 olayları, Nihal Atsız'ın Başbakan Şükrü Saracoğlu'na yazdığı mektuplarda, idarecileri yıkıcı faaliyetler gösteren komünist kadrolaşmaya karşı uyarmasıyla başlar. Atsız, birinci mektubuna aydınlardan ve gençlerden olumlu tepkiler alır. İkinci mektubunda devlet kademelerinde görev yapan ve devlet makamları tarafından komünist oldukları belgelenen Hasan Ali Yücel ve Sabahattin Ali'nin görevlerine layık olmadığını, vatana ihanet içinde olduklarını vurgular. Başbakana yazdığı bu iki mektup sebebi ile Nihal Atsız'ın Boğaziçi Lisesi'ndeki edebiyat öğretmenliğine son verilir; Orhun dergisi de Bakanlar Kurulu kararı ile kapatılır (Satılmış ve Turhan, 2002: s. 762-763).

Hasan Ali Yücel ve Ulus gazetesi başyazarı Falih Rıfkı Atay'ın da teşvikiyle Sabahattin Ali, Nihal Atsız aleyhinde dava açar. 26 Nisan 1944 günü ilk duruşma yapılır. Dava diğer delillerin toplanabilmesi için 3 Mayıs 1944 gününe ertelenir (Satılmış ve Turhan, 2002: 763-764). Nihal Atsız'ın suçu Türk Ceza Kanununun 282. Maddesinin son fıkrasına uygun olduğundan altı ay müddetle hapsine, ancak iyi hali sebebi ile de bu cezanın teciline karar verilir. Böylece Nihal Atsız- Sabahattin Ali Davası sona erer ve Nihal Atsız'ın cezası ise tecil edilir. Ancak bu karara rağmen Nihal Atsız tutuklanır (Satılmış ve Turhan, 2002: s. 765). Duruşmalar 29 Mart 1945 tarihine kadar sürer. Prof.

¹⁰“Tutuklananlar uzun süre nezarethanelerde misafir ediliyorlar, bu arada çeşitli işkencelere de tabi tutuluyorlardı. Bu işkenceler bazen ‘Tabutluk’ denilen özel bölümlerde yapılmakta idi. Tutuklu gençler bu işkence odalarında itirafa zorlanmakta idiler (...) 7 Eylül 1944 tarihinde ‘Gizli cemiyet kurmak, nizam düşmanlığı yapmak ve hükümeti devirmek’ gibi aslı olmayan suçlardan adalet karşısına çıkarılan yirmi üç Türk milliyetçisi şunlardı: Alparslan Türkeş, Nihal Atsız, Zeki Velidi Togan, Hasan Ferit Cansever, Hüseyin Namık Orkun, Nejdettin Sançar, Fethi Tevetoğlu, Reha Oğuz Türkkkan, İsmet Rasim Tümtürk, Cihat Savaşfer, Muzaffer Eriş, Zeki Özgür(Sofuoğlu), Hikmet Tanyu, Sait Bilgiç, Cemal Oğuz Öcal, Cabbar Şener, Hamza Sadi Özbek, Fehmi Altan, Nurullah Barıman, Saim Bayraktar, Fazıl Hisarcıklı, Yusuf Kadıgil, Orhan Şaik Gökyay. Aynı davadan sanık olarak Mehmet Külahlıoğlu ve Osman Yüksel Serdengeçti de bir süre tutuklu kaldı” (Satılmış ve Turhan 2002: s. 767).

Dr. Zeki Velidi Togan ve Nihal Atsız onar yıla, Reha Oğuz Türkkan, Nurullah Barıman ve Cihat Savaşer ise çeşitli hapis cezalarına çarptırılır. Cezalara askeri temyiz nezdinde itiraz edilir. Askeri temyiz mahkemesinin davayı bozma kararı üzerine dava 2 nolu sıkıyönetim mahkemesinde 26 Ağustos 1946 tarihinde yeniden başlar. Sanıklar bu defa mahkemeye tutuksuz gelir. Mahkemede dinlenen şahitlerin hepsi de sanıkların lehine ifade verirler (Satılmış ve Turhan, 2002: s. 768-769).

Emine Işınsu ve Sevinç Çokum 1960 darbesini konu aldıkları romanlarında, 1944'teki bu davanın Türk milliyetçilerine indirilen bir darbe olduğu konusunda aynı fikirdelerdir. Yine bu kanıya göre de “3 Mayıs 1944'te Türkçülüğe karşı Haçlı Seferi'ne girişilmiştir” (Özcan, 2020: s. 27).

Tutsak'ta Tarık, Orhan ve Ceren sohbet ederken, Tarık onlara 1944'te “Turancı” diye hapse giren bir albaydan yani Alparslan Türkeş'ten bahseder. Konu böylece 1944 olaylarına gelir. Ceren ve Orhan, Tarık'a bu olayı özetlerler:

“Bütün o 44 olaylarına sebep, başlangıç; zamanın başvekiline yazılan bir açık mektup olmuştı, biliyor musun?
-Saraçoğlu'ydu başvekil değil mi?” (T, s. 63)

(...)

“-Pek iyi niyetliydi, fakat az kaldı, 44'te o da kodesi boyluyordu, tabutluklarda eceli gelmeden ölecekti... O zaman bizim tarih kitaplarımız yalnız Kerkük'teki falan değil, Orta Asya'daki tutsak Türklerden de bahsederdi, koyu bir Moskof düşmanlığı vardı, fakat talih almanları bırakıp da Ruslardan yana dönünce... Hasan Ali Bey, Maarif kadrosunu solcularla dolduruyordu. Dil Tarih Fakültesi, Köy Enstitüleri, daha bilmem ne... Sayın Türkçü başvekil, bir açık mektupla durumdan haberdar edilince de kıyamet koptu.

(...)

Savaş yılları tabii, memlekette sefalet almış yürümüş... Bunu fırsat bilenler, açıkça faaliyete geçtiler, evet evet açıktan açığa komünizm propagandası yapıyordu. Dergileri, gazeteleri vardı, Millî Eğitim Bakanlığı, komünistlerin yuvalandığı bir yer olmuştı... Yücel'in Türkçü başvekilin ve bilhassa İnönü'nün gerçekleri görmemesine imkân var mıydı? 44 Olayları, yenik Almanya karşısında, zamanın galip Rusya'sına şirin görünmek için girişilen bir hareketti, fakat basın da diğer müesseseler de öyle ileri gittiler ki, Rusya'ya kur yapma gösterisi, Türkçülüğe indirilen korkunç bir darbe hâline geldi... İşte o zaman bu zaman, ekilen tohum gittikçe yeşererek bizi bugüne getirdi. O vakit Turancılık suçlaması ile hapse girenlerin işkence görenlerin, sonradan Türk hâkimi önünde beraat ettikleri unutuldu. Hatırda kalan: kopan gürültü ve Millî Şef'in meşhur Ondokuz Mayıs nutku; bu, sonradan beraat edenleri vatan hainliği ile suçlayan nutuk” (T, s. 64-65).

19 Mayıs 1944'te İsmet İnönü bir konuşma yapar. Konuşmasında açık bir şekilde Türkçüleri suçlar, hedef gösterir. Bu konuşma büyük hayal kırıklığı yaratır. “İnönü

nutkunda Türkçülük ve Türkçüler aleyhinde, ‘Kanun tedbirleri en sonra gelir. Bu tedbirlere sıra geldiği zaman, az çok geç kalınmıştır... Ve elbette ilaçlar ister istemez acı, sert olacaktır.’ muhtevalı ağır sözler söylemiştir” (Özcan, 2020: s. 47). Alparslan Türkeş ise 1944 *Milliyetçilik Olayı* adlı eserinde bu nutku şöyle yorumlar: “19 Mayıs günü Ankara’da Stadyumda gençliğin karşısına bir neş’e celladı gibi çıktı ve tehditler püskürterek 19 Mayıs’ta bayram denilecek bir taraf bırakmadı” (A. Türkeş, 1975: s. 39).

Karanlığa Direnen Yıldız romanında Veysel Ağabey milliyetçiliğin her devirde bastırıldığını söyler: “*Sonra Derneğin kapanışı. Kısacası milliyetçilik her devirde bastırılıyor, sindiriliyor. 1944’te Türkçülerin yargılanması da aynı şey*” (KDY, s. 52).

1.2.1.1.2. 12 Temmuz Beyannamesi

1947’de Adnan Menderes, hükümetin ekonomi politikalarını eleştiren bir konuşma yapar. Konuşmaya sinirlenen Başbakan Recep Peker, kürsüye gelerek bu görüşlerin “psikopat bir ruhun ifadesi” olduğunu söyler. Ayrıca Celal Bayar’ın halkı isyana teşvik ettiğini ileri sürer. Bu sözler üzerine, Demokrat Parti Grubu, meclisi terk eder. “Bu hareket, çok partili demokrasi rejimini yerleştirme çabalarının karşılaştığı en ciddi bunalımın başlangıcı” olur (Eroğul, 2015: s. 29-30). Emine Işınsu, *Tutsak*’ta bu konuya değinir:

“-Adnan Bey, manik depresif bir tip, yani aşırı heyecan, ani sevinç ve üzüntü, çabuk etkilenen bir karakter. Hatırlar mısınız, 1946 seçimlerinden sonra, Recep Peker, meclis kürsüsünden ona, psikopat diye hücum etmişti... Demokrat Partililer, hep birden Meclis’i terk etmişlerdi, hadise olmuştu... Sonra İnönü araya girdi de... Demokrat Parti milletvekillerinin, Meclis’i terk etmeden önce, Peker’in sözü üzerinde düşünmeleri gerekiyormuş!” (T, s. 55)

Recep Peker’in bu sözleri üzerinde başlayan gerginlik, İsmet İnönü’nün bir cumhurbaşkanı olarak hem Halk Partisi’ne hem de Demokrat Parti’ye karşı tarafsız kalacağına dair bir beyanname yayınlamasıyla son bulur. 12 Temmuz Beyannamesi olarak adlandırılan bu metin, çok partili hayata geçişte önemli bir merhale olur. Kemal Karpat da bu beyannamenin partiler arası münasebetleri normalleştirerek sükûna kavuşturduğu görüşünde bulunur (Karpat, 2017: s. 283). Kısa süreli de olsa bir huzur ortamı sağlanır. İnönü’nün bu atılımı, Halk Partisi tarafından Demokrat Parti’ye gösterilen bir “lütuf” olarak adlandırılır.

Karanlığa Direnen Yıldız'ın muhalif gazetecisi Asaf'a göre, DP'ye söz sahibi olma hakkını veren de İnönü'dür: “-Daha ne olsun, dedi gazeteci Asaf... DP'nin kurulmasına ve demokrasiye izin verdi. Size konuşma hakkını, daha ne olsun? Ama siz bu özgürlüğünüzü baskı aracı olarak kullanıyorsunuz bugün” (KDY, s. 30).

Feridun babası ile Veysel Ağabey ve Özhan'ın demokratlıklarını kıyaslarken babasının tipik bir DP'li olduğunu, bunun da halka kaynaşmayan bir DP'lilikle bağdaştığını fark eder. DP içindeki farklılıkların da aslında CHP'den bu yana sürdüğünü belirtir:

“DP içinde CHP'nin katı, resmî değişmezlikleri umdeleri sürmemiş miydi? DP dalının yeşermesine 12 Temmuz Beyannamesi'yle Paşa izin vermişti. O halde mizaçlar, yetiştirme tarzları ve partili olmak ayrı ayrı şeylerdi. DP'nin ikiye bölünmesi, Millet Partisi'nin doğuşu işte bu aynı ağacın dalı olmaktan kurtulma ihtiyacındandı” (KDY, s. 23).

1950 seçimlerinden önce Celal Bayar, CHP yönetiminden hesap sormayacağını belirtir. Adnan Menderes de Bayar'ın bu ifadelerine paralel olarak önceki yönetime karşı devr-i sabık yapılmayacağını ifade eder (Çemrek, 2020: s. 55). *Tutsak*'ın karakterlerinden Orhan'a göre bu, “devr-i sabık yaratmayacağız” mantığı Halk Partisi'nin işine gelmiştir. Hesap sorma fırsatı elindeyken Menderes; bunu değerlendirememiş, üstelik kendisinin de hesap veren konumuna geçmesine çok az kalmıştır: “- Geç, Ceren, geç kalındı. Demokratlar iktidara geldikleri vakit, devr-i sabık yaratmayayım diye, Halk Partisi'nden hesap sormadılar amma, şimdi pek yakında Halk Partisi onlardan soracak” (T, s. 159).

1.2.1.1.3. 51 Tevkifatı ve Komünizm

Komünizm 1950'lerde ülkenin acil önlem alınması gereken bir sorunu haline gelmiştir. Tevfik Çavdar'a göre, 1950'li yılların başında, Sovyetlerin nükleer silah yapımını gerçekleştirmesinden sonra, ABD'de başlayan ve her türlü liberal akımı da tehdit eden McCarthy hareketi, Türkiye'de de yansımaları bulur. Senatör McCarthy'nin başı çektiği anti-sol kampanya sonucu, ABD kongresinde oluşturulan Amerikan karşıtı Faaliyetleri İnceleme Komisyonu ABD'de bir fırtına gibi eser. Birçok sinema sanatçısı, yazar ve düşünür bu komitenin hışmına uğrar, damgalanır ve işsiz kalır. Genel aften yararlanarak cezaevinden çıkan Nazım Hikmet'in Sovyetler Birliği'ne kaçması, Türkiye'de antikomünist rüzgârın fırtınaya dönüşmesinde son damla olur. Bir yandan

askerlerimizin Kore’de, demokrasi güçleri yanında çarpışması, şehit olması diğer yandan NATO’ya girişimiz, antikomünist ve anti- Sovyet akımları daha da kuvvetlendirir (Çavdar, 2019: s. 35). Aşırılıklarla savaşıacağını belirten DP yönetimi, 13 Eylül 1950’de öğretmenlerin politika yapmasını yasaklar, derslerinde komünizm propagandası yaptığı iddia edilen üniversite mensuplarını tutuklar. Hükümet son adım olarak Üniversiteler kanununda değişiklikler yaparak profesörlerin siyasete katılmalarını önler. Mecliste kanun çalışmalarını hızlandıran hükümet, 3 Aralık 1951’de Ceza Kanunu’nun 141 ve 142’nci maddelerini komünizmle mücadele edecek şekilde değiştirir (Eraslan, 2019: s. 555-556). “1951 Tevkifatı” olarak da bilinen bu tasfiye hareketi, TKP kökenli 185 kişinin tutuklanması, gözaltına alınmasıyla sonuçlanır. Baskılarla bir süre ortadan kaybolan bu hareket, *Karanlığa Direnen Yıldız*’ın önemli karakterlerinden Veysel Ağabey’e göre, CHP içinde büyümeye devam etmektedir. 1960’larda planlarını gizli yürütseler de 1970’lere gelindiğinde bütün kavgaların temelinde komünizm yer alacaktır.

Tutsak’ta Doktor, Ceren’e, komünizmin bir tehlike olmadığını, aksine Siyonistlerin ortalığı karıştırdığını söyler: “-*Bana kalsa komünistler... Doktor, sözünü kesiyor: -Şimdilik komünizm tehlikesi yok sayılır Türkiye’de, 51 tevkifatı onların belini büktü, ancak siyonist hareket...*” (T, s. 56).

Veysel Ağabey, öğrencilik yıllarında Türk Gençlik Teşkilatı’nın üyesi iken, komünizmin seyrini anlatır: “-*O sıralar komünizm hareketleri pamuğun içten yanması gibi giderek yayılıyordu*” (KDY, s. 20). Yine Veysel Ağabey’e göre, komünistlerin amacı CHP ile el ele verip iktidarı devirmektir:

“Feridun bir defasında ‘Ne yaparlar bunlar?’ diye sorduğunda Veysel Ağabey ‘Hep aynı şeyi.’ diye cevap vermişti. ‘Yani broşür, bildiri hazırlıyor, demirperdeden gelen kitapları tercüme ettiriyor, onların benzerlerini veya adaptasyonlarını yazıyor, sefalet edebiyatının en koyusunu yapıp sunuyor, ara sıra göz altına alınıyor, kırmızı gömlek giyiyor, fular takıyor, Nazım Hikmet şiirleri okuyorlar.’ Şimdi iktidarı devirme çabasındalar... Komünistler CHP’nin içine sızdılar. Bunlar CHP için pek tehlikeli olmasalar da DP’nin çökertilmesinde CHP’yle el ele vermiş görünüyorlar” (KDY, s. 33-34).

Komünistler amaçlarına 1960 darbesinden sonra ulaşmışlardır. Veysel Ağabey’in dergâhının müdavimlerinden Ümit, 27 Mayıs ile ordu ile komünistlerin kucaklaştığını söyler: “*Türkiye’de kökten değişen bir şey oldu. Cumhuriyet tarihinde orduyla komünistler hiçbir zaman kucaklaşmamışlardı. Ta ki 27 Mayıs darbesi oluncaya kadar. Evet darbe oldu, kucaklaştılar*” (KDY, s. 217). *Sancı* romanında ise 27 Mayıs’ın sola yeşil

ışık yakan bir hareket olduğu ifade edilir: “-En azından 27 Mayıs’ı al. Türkiye’de sola yeşil ışık takan büyük bir harekettir değil mi?..” (S, s. 230)

1.2.1.1.4. 1950’lerde Gözden Düşen Bir Meslek: Subaylık

Millî Mücadele’den yorgun ama zaferle ayrılan Türk ordusunun mensupları, sivil hayatta beklediğini bulamamıştır. Sosyal hayata adapte olmakta güçlük çeken subaylar, toplumun onları dışlaması ile bir çıkmaza sürüklenmişlerdir. O dönemde anlatılanlara göre, 1950’lerde bedelini karşılayamaz diye askerlere kiralık ev dahi gösterilmek istenmez, bir gözleriyle bahşişi süzen garsonlar daha zengin müşterileriyle ilgilenmeyi tercih eder, dükkân sahipleri fakirleşmiş bu zümreye pahalı malzeme göstermekten kaçınır ve bir zamanlar subayları damat olarak görmekten pek memnuniyet duyan anneler bile kızlarını “üniformaları parlak cepleri boş” bu adamlarla evlenmemeleri için tembihler (Karpat, 2020: s. 143).

Tutsak’ta ordunun, subayların düşük maaşlarla, ekonomik zorluklarla itibarının zedelendiği üzerinde durulur. Bunun sorumlusu da Doktor’a göre Adnan Menderes ve onun yönetimidir:

“-Adnan Bey’in yegâne hatası bu; orduyu ve aydını yani üniversiteyi saf dışı bıraktı. Bilir misiniz, bir zamanlar kızlar subayla evlenmek için can atarlardı. Şimdi subaylar kız değil, kiralayacak ev bile bulamıyorlar. Demokrat Parti iktidarında ordu, her geçen gün itibarını kaybetmekte. Subay arkadaşlarım var, sizi şerefimle temin ederim, üniforma ile Kızılay’a çıkıp gezmeye utanır oldular” (T, s. 54-55).

Karanlığa Direnen Yıldız’ın anlatıcısına göre, savaşçı bir milletin, böylesine savaşı, eylemsiz geçen yılları onları bunalıma itmiştir. Onlar, bu bunalımdan kurtulmak, toplum içinde yok olan saygınlıklarını tekrar kazanmak için ihtilale göz kırpacaklardır:

“(…) Türkiye’de karnı aç, fakat İslamın kanaat, şükür hırkalarını giyememiş ve artık giyemeyecek sınıflar vardı. Bunların yanında kazançları orta seviyeyi aşamayan ve o şehir bu şehir sürünen bir ordu sınıfı gözlenmekteydi. Orduyu prof.lar takip ediyordu ki, bunların çoğu muhalefete yaranmak isteyen DP’nin getirmeğe çalıştığı liberalizmi kavrayamayan, köhne sayılmasa da SSCB’nin renksiz yapısına benzer, sert çehreli devletçiliğin dizi dibinde büyümüş; bir paltoyu otuz sene giymek gerektiğine inanmış harp çocuklarıydı. Ne subaylar biliyordu ki, memlekette koca koca apartmanlar yapılırken, bunlar hala iki göz ahşap evlerin, kafesleri kırık sardunyalı pencerelerinden bakmadaydılar...” (KDY, s. 48).

Yine *Karanlığa Direnen Yıldız*’da anlatıcı, bu unutulmuş insanların kendilerini yeniden hatırlatmak için ya savaşa ya da ihtilale sığınacağı görüşünde bulunur:

“Onlar resm-i geçitlerin, baloların ordu evlerinin, subay mahfellerinin çoktandır halktan kopmuş, unutulmuş insanlarıydılar. Hayır unutulmamışlardı da onların yanbaşında yeni bir sınıf zuhur etmişti. Seçkin ailelerin gülyüzlü demokrat çocukları nasıl olduysa öne geçmişlerdi. Büyük kalabalıkları onların kılıç kuşanmış komandolarından daha bir ustalıkla, kıvraklıkla devralmış bir sınıf. Eşraftan beylerin yarı Avrupalı yarı Müslüman çocukları uzun kadillakları, siyah frak ve silindir şapkalarıyla her şeyi sahiplenmiş görünüyordular. Hatta milleti de sahiplenmişlerdi. Kolay değil tabii... Kahramanlık türküleriyse, geçmişin destanlarıyla yoğrulmuş askerler, o şehid ve gazi çocukları cedlerine layık olabilmek için ya savaşacak ya da ihtilal yapacaklardı” (KDY, s. 60).

1.2.1.1.5. 6-7 Eylül Olayları

1955’e gelindiğinde Kıbrıs meselesi ülke gündemini meşgul eder. 6 Eylül’de Atatürk’ün Selanik’teki evinin bombalandığı haberi gelir. Bunun üzerine ortalık bir anda karışmaya başlar. “Âdeta gizli bir elin işaretiyle Beyoğlu’nda, Karaköy’de Rumlara ait dükkânlar tahrip edilmeye başlanır” (Eroğul, 2015: s. 165-166). Feroz Ahmad’a göre, 6-7 Eylül olaylarından sonra Ankara, İstanbul ve İzmir için alınan Sıkıyönetim kararı bir “bahane”dir (Ahmad, 2020: s. 102). 6-7 Eylül hadisesi *Deli Zamanlar*’da detaylı olarak anlatılır. Anlatıcının arkadaşı Dost, o günlerin bir şahididir:

“İnsanları kazanmalıyız diye düşünüyorum. Ben Rumların içinde büyüdüm, sevdim onları, onlar da beni sevdiler; elden ele, kucaktan kucağa taşıldılar; görgülerini, terbiyelerini sevdim. Ama 6-7 Eylül hadiselerinde daha ilkokul son sınıf öğrencisiyken ben de kendime göre bir eylem tutturmuş, kilisede mumları kırıyordum. Duyduğum öfke bile değildi, sadece kendimi anlatma çabası... Sokaklar dolusu kumaşlar... Aynı çağdayım ben de; kumaşların üzerine basa basa yürüyorduk. Jandarmalar yağmalanmış dükkanların önlerinde nöbet tutuyorlardı. Parke taşlı yolların şurasında burasında mağazalardan aşırılmış ayakkabılar ayağa geçirildikten sonra atılmış eski partal pabuçlar... İnsanların kamyon dolusu top top kumaşlar kaçırdıkları dillerdeydi. Genelde olaysız geçen günlerin unutulmaz kara sayfaları...” (DZ, s. 59).

Darbeden sonra da Halk Partisi, bu olayların faili olarak DP’yi görmeye devam eder.

1.2.1.1.6. Vatan Cephesi

1957 seçimlerinde zafer kıl payı DP’nin olsa da hem DP kurmaylarında hem de seçimde bir huzursuzluk başlar. 1950-1954 seçimlerinin “nurlu ufuklar”ına gölge düşmüş gibidir. Bu gerilim önce Feridunların aile sofralarına yansır:

“Feridun bu yaz sofralarında 57 seçimlerinden Demokrat Partinin yine kazançlı çıkmasından, fakat 1950-54 seçimlerinin ‘nurlu ufuklarına’ düşmüş bulut gölgeleriyle kazanılmasından sonraki tarihi gerginliği, iktidarın ve muhalefetin bir aysberg kütlesi halinde karnını yarmakta olduğu geminin içinde buluveriyordu. En azından savunma durumuna geçen ve giderek yumrukları küçülen babasının yanında olmak demekti bu” (KDY, s. 24-25).

1957 seçimlerinden sonra Menderes, Feroz Ahmad’a göre, CHP’lilerin yaratmakta olduğu “‘şer ve düşmanlık cephesi’ne karşı ‘vatan cephesi’ yaratma çaresi”ne başvurmuştur (Ahmad, 2020: s. 79). Sina Akşin de üyelerin aslında DP’ye üye olduklarını fakat katıldıkları örgüte Vatan Cephesi denildiğini anlatır. (Akşin, 2008: s. 220).

Kampanyanın ana unsuru, cepheye katılan insanların sonu gelmez listelerinin her gün devlet denetimindeki radyodan okunmasıdır. Listeye geçirilenler arasında bebekler, ölmüş kimseler de bulunur. Ve bir buçuk yıl süren bu kampanya insanları o kadar tiksindirir ki birçok kentte Radyoyu Dinlemeyenler Cemiyeti kurulur (Zürcher, 2000: s. 348-349).

Tutsak’ta Doktor ile Ceren Vatan Cephesi’ne değinirler: “-Olmaz efendim, olmaz, yürümez bu işler böyle... Bu Vatan Cephesi rezaleti! Halk Partisi güç birliğine mi çağırırdı, sen Vatan Cephesi kur... Şey yarışına çıktılar! Olmaz hayır! -Evet bıktı halk, diyorlar ki çoluk çocuğun, hatta ölülerin isimlerini bile okuyorlarmış” (T, s. 54).

Karanlığa Direnen Yıldız’da daha farklı bir durum vardır. İktidar cephesinden doğrudan bu konuyla ilgili bir eleştiri görülmez: “(...) Radyodan vatan cephesine kaydolanların isimleri yansır bahçelerimize. Radyomuz bizim her şeyimizdi... (KDY, s. 37-38).

Eric H. Hoffer, zulme uğrayan kimselerin, hemen hemen daima, kendilerine zulmedenlere benzer duruma geldiklerini görmenin hayret verici olduğu görüşündedir. Kötü insanlar kötü insanları yaratır sözü ona göre, kötüden nefret eden kimselerin, kendilerini o kötüye benzer duruma getirdiği anlamına gelir ve böylece kötülüğün devam ettiğini vurgular. (Hoffer, 1978: s.129). Çalışmamızdaki romanlarda da Vatan Cephesi’ne katılanların radyolarda isimlerinin okunmasından şikâyet edenlerin; darbe sonrası, çocuklara ev ödevi olarak duruşmayı dinleme, özetleme ödevi verdiği anlatılır. *Karanlığa Direnen Yıldız*’da Vatan Cephesi “ikiyüzlülüğü”nün, ihtilal sonrası duruşmayı izleyip not alma olarak devam ettiği ifade edilir:

“‘Sanıklar getirildiler... Elleri bağlı olmayarak yerlerini aldılar.’ Bu sesler, bu azarlayıcı tonlar, bu taşralı azameti ve ezilmişliğinin kükremesi, bu partizan kuruluğu, cılızlığı, bu kin ve hased yanımızda yöremizdeki evlerden yeni insanların kaderine, çocukların yarınlarına, okul marşlarının arasına sızıyordu. Öğretmenlerin katı çehresinden, çatılmış kaşlarından süzülerek ev ödevlerine dağılıyordu. Her akşam duruşmaları dinleme ve not alma, özetleme işi, çocukların ucunda not korkusu olan kaçınılmaz görevlerindendi” (KDY, s. 130).

1.2.1.1.7. Dokuz Subay Olayı

İktidara karşı olan bu örgütlenme, bir ihbar sonucu ortaya çıkar. Subaylar tutuklanır. “16 Ocak 1958’de, dokuz subayın tutuklanmış olduğu resmen bildirilir. Askeri yargıtaydaki yargılama altı ay sürer ve beraatle sonuçlanır. Buna karşılık, ihbarı yapmış olan subay Samet Kuşçu, yanlış ihbar suçundan hüküm giyer ve böylece de bu konu kapanır” (Eroğul, 2015: s. 208). Bu hareket, basında “9 Subay Olayı” olarak adlandırılır. (Aydemir, 2001: s. 318).

Bu olayın romanlara yansımaları da hayli ilginç olur. Feridunların apartmanda artık ihtilal söylentileri başlar. Tartışmalar çoğalır. Dokuz Subay Olayı’nın kapanması da ortamı yumuşatmaya yetmez: *“Dokuz subayın beraatleri bile havayı yumuşatamıyor, fakat ne Enis Bey ne de Feridun bu insanlardan kopabiliyorlardı”* (KDY, s. 27). Bir zamanlar neşeyle oturdukları sofralarda artık birbirlerine düşman olurlar:

“Dokuz subay olayından hele hele Paşanın kurultay konuşmasına yayın yasağının konmasından sonra tartışmalar sofraları terk etmek kadeh kırmak şeklini almağa başlamıştı... Asıl kavga Enis Bey’le Kaya, Asaf, Sibel üçlüsü arasında cereyan ediyordu. İncenaz bütün bunlara bir şarkıyla parantez açıyor ve sadece iki cümleyle iktidarı da muhalefeti de (ama daha çok iktidarı) lağıma sokup çıkarıyordu. Onun yöntemi buydu (KDY, s. 26).

1.2.1.1.8. Londra-Gatwick Uçak Kazası

Londra Antlaşması için heyetiyle beraber İngiltere’ye giden Menderes’in uçağı 17 Şubat 1959’da Londra yakınlarında düşer. 21 kişilik heyetten 15 kişi ölür. Menderes kurtulanlar arasındadır. Menderes’in bu mucize kurtuluşu, birçok dindar Türk’ü, Menderes’in Allah tarafından halkı yönetmek için seçilmiş insanüstü bir şahsiyet olduğuna inandırır (Zürcher, 2000: s. 349).

Romanlarda bu konu üzerinden, halkın sevgiden ne anladığı konusunda çıkarımlarda bulunulur. Özellikle karşılama anında oğlunu kurban etmek isteyenler, birbirini ezenler canlı bir şekilde tasvir edilir:

“-Zaten sanır mısın, giderse bu kendisine tapıyor görünen halktan ses çıkar? Londra kazasından sonra memlekete dönünce bir zavallı oğlunu kurban etmeye kalkmıştı ona. Niçin, çünkü Menderes ölmemiş ve hala başbakandı. Düşün bak, kurban edilecek oğul gelir mi akla? (T, s. 68)

Karanlığa Direnen Yıldız'ın anlatıcısı da o karşılamaya gitmiş, kendi bakış açısından o topluluğa bakmıştır. O da *Tutsak*'ın Ceren'inden farklı düşünmez. Oğul kurban etmenin mantığı üzerinde bir sorgulama yapar:

“Büyük karşılamaya biz de gitmiştik. Otobüsler, dolmuşlar, son demlerini yaşamakta olan tramvaylar o yana akmadaydı... Biz de 43 numaralı otobüslerden biriyle kitlenmiş caddelerde kaplanmış dükkanlar, bayraklar, kurbanlık koçlar, puslu kış rengini süsleyen taze çiçekler görerek yol aldık milletim... Park Otelin oraya ağdık ve hurç gibi tepe tepe yığıldık milletim... İnsanlar öteki şehirlerden de gelmiş banlamakta ve ünlemekteydiler. Kalabalık deprenip iki yana lastik kemend gibi uzayıp salkımlanıp bükülüyor, kıvrılıyordu...”

Bu sevgi miydi? Bunu Feridun Ağabey de çok sormuştu kendi kendisine... Oğlunu, evladını milad öncesine dönüp kurban etmek isteyen, arabasının altına yol halısı olmak isteyen bu insanları yöneten, onlara hükmeden neydi? Sevgi mi? Sevgiyse eğer, o büyük karşılamada şahlanmış, köpükler saçan, gemi aızıya almış kırsaklara dönmüştü” (KDY, s. 40).

Bu mucize kurtuluş sayesinde muhalefet ile iktidar arasında kısa bir barış süreci yaşanır. Ancak Sebati, Kaya, Gazeteci Asaf için bu bir “kurtuluş” sayılmaz, onlara göre bu cezalandırma işini zaten halk yapacaktır:

“Ama Başvekil'in kurtulduğuna sevinenler olduğu kadar üzülenler de vardı. Feridun Ağabeylerin apartmanında muhalifler olayı, tepkisiz, donmuş yüzlerle karşıladıktan sonra, çeşitli yorumlar yapmağa başlamışlardı. Bir kısmı Başvekil'in kurtulmasını şanslı oluşuna bağlarken, Binbaşı Kaya ve Gazeteci Asaf ilerde geçeceği çetin ama çok çetin sınav dolayısıyla, onun ölümden kıl payı kurtulduğunu ileriye sürüyordu. Acımaların nefrete dönüşmesi, sevgilerin durulması ne kadar çabuk gerçekleşiyordu” (KDY, s. 41).

1.2.1.1.9. Uşak- Topkapı Olayları

Bir Ege gezisine çıkma niyetinde olan İnönü, bu geziye ilk olarak Uşak'tan başlamak ister. Önce Polis CHP'lileri Ankara Tren İstasyonuna sokmaz, Eskişehir'de konuşması engellenir, sığındığı ev yakılmak istenir ve sonunda da kafasına atılan bir taşla yere yığılır. Şevket Süreyya Aydemir, orada tesadüfen bulunan Binbaşı Bayraktaroğlu'nun işe müdahale etmese kalabalığın İnönü'yü linç edebileceğini belirtir (Aydemir, 2001: s. 346).

Karanlığa Direnen Yıldız'da Enis Bey'in apartman sakinleri, bu konuda da birbirlerinden farklı düşünürler. Enis Bey, olaylarda Menderes'in suçu olmadığını iddia ederken; Sebati Bey ve Gazeteci Asaf, Menderes ile beraber emniyet kuvvetlerini, bu olaya göz yumanları da suçlar:

“- Bırak Allah aşkına! Savunacak şey bulamadın mı Enis Ağabey? Sana yakıştıramıyorum yav. Uşak ve Topkapı hadiselerini göz ardı edemezsin. Şerefli bir askerin, Garp Cephesi kumandanının taşlanması ne demek biliyor musun?

-Canım efendim Başvekilimiz mi taşladı Paşayı?

-Değilse bile onun yordakçıları... Kuyrukları daha doğrusu.

-Romantizm perdesini sıyr da etrafına bak ağabey. Halkın sabrının nasıl taşıdığını gör... Şu göstermelik propaganda gezileri... Bütün bunlar iktidarın son hamleleri değil de nedir? Paşanın gideceği yerlere sürülen bu çetelere hükümet kollukçusu, emniyet kuvvetleri de seyirci kalıyor” (KDY, s. 43-44).

1.2.1.1.10. Tahkikat Komisyonu

Romanlarda üzerinde sıklıkla durulan konulardan biri de Tahkikat Komisyonunun kurulmasıdır. Bu komisyonun yetkileri, gereği ve sonrasında muhalefetin verdiği tepkiler ele alınır. DP, 12 Nisan’da başlayan toplantılarında Halk Partisi’ni soruşturmak ve kontrol altına almak maksadıyla bir komisyon kurar. 18 Nisan 1960’ta Demokrat Parti’nin önergesi kabul edilir. Oluşturulan on beş kişilik Tahkikat Komisyonu üç yasak kararı verir. Partilerin kongreleri, toplantıları bütün sanatsal faaliyetleri, yeni örgüt kurmaları; komisyonun faaliyetiyle ilgili bütün yayınlar, Büyük Millet Meclisi’nin tahkikat kararı ile ilgili müzakerelerinin yayımı komisyon tarafından yasaklanır (Eroğul, 2015: s. 230-231). Bu komisyona iktidar ve muhalefetin tepkileri farklı olur. Romanların bazı DP’li karakterleri de bu komisyonun icraatlarını memnuniyetle karşılamaz aksine bu komisyonun iktidarın sonunu getireceğini düşünürler. *Tutsak*’ta Orhan ve Ceren, hem her şey için geç kalındığını hem de bu komisyonun iktidarın elinde kalacağını söylerken; *Karanlığa Direnen Yıldız*’ın muhalif Profesörü Sebati Bey, bu durumu fırsat bilerek üniversitedeki çevresiyle beraber darbeyi beklemektedir:

“Bugün ayın on sekizi Alev... 18 Nisan! Büyük gün! Çok büyük...Yarın tarih kitapları da yazacak. Demokrat Parti’nin, düşmanlarının canına okumak için attığı büyük adımın tarihidir, diyecekler” (T, s. 155).

(...)

Neydi Tahkikat Komisyonu’nun gereği?

Orhan eliyle boş ver işareti yaptı, tekrarladı:

-Muhalefetin bir kısım basının gayrimeşru ve kanun dışı faaliyetlerini tespit etmek...

-İş işten geçtikten sonra: Atı alan Üsküdar’ı çoktan geçti hanım, geçti. Tahkikat Komisyonu’nu kur, olmadık yetkileri ver, netice... Göreceksin, balon gibi patlayacak bu komisyon, hem de bizzat kuranların başına. Balon da değil, bomba, bomba!” (T, s. 158)

İktidarın yaralanması için hiçbir fırsatı kaçırmayan Sebati Bey de kendisini hedefine kısa yoldan ulaştıracak bir grup bulmuştur. Eski generallerle, adına *Karanlığa Direnen Yıldız*’da daha çok rastlayacağımız Rektör Sami Onar ile görüşmelere başlar:

“Kayseri olayları sonrası, Tahkikat Komisyonu tasarısıyla ilgili tartışmaların yoğunlaştığı günlerde Sebati Bey’in yeni kimliği iyice belirmişti. Paşanın eski generallerle, sonra da Rektör Onar’la görüşmesi, Onar’ın çevresindekilerden biri olarak Profesör Sebati’nin de sivrilmeğe başlamasını sağlamıştı. Artık muhalefetin saldırgan bazukasının veya yaklaşmakta olan darbenin itaatkâr bir neferiydi” (KDY, s. 73-74).

Bu komisyonun kurulmasına en sert tepkiyi şüphesiz İsmet İnönü vermiştir. Ancak her iki romanda da CHP’nin konuyu abarttığı, komisyonun Anayasaya uygunluğu konusunda fikir birliği vardır. *Karanlığa Direnen Yıldız*’da Enis Bey, CHP’nin çizmeyi aştığını söyler:

“-Yoo, azizim, CHP çizmeyi aştı. İktidara gelmek için her hareketi meşru sayıyor artık... Komünist taktiği kullanıyor... Memleketi ihtilal havasına sokuyor. Nasıl mı? Hükümete ağır suçlamalarda bulunuyor. Vay efendim, seçimler yapılmayacakmış, vay efendim bu encümen anayasayı ihlal demekmiş, soruyorum bu anayasa komisyonu neden aykırı olsun anayasaya? Millet Meclisi milleti temsil etmiyor mu? Demokrasinin en güzel ifadesi olan Millet Meclisi yine kendi içinden bir komisyon tertib ediyor. Neden? Azıtan muhalefetin bünyesindeki kıskırtıcı odakları araştırmak için” (KDY, s. 79).

Tutsak’ta Orhan, İnönü’nün iktidarın bu baskıları karşısında verilebilecek en doğru tepkiyi verdiğini belirtir. Fakat İnönü’nün “sizi ben bile kurtaramam” şeklinde biten o ünlü konuşması, onu haklıyken haksız duruma düşürmüştü; bu konuşması darbe için gözdağı olarak yorumlanmıştır:

“Bugün İnönü, ‘Demokratik rejim istikametinden ayrılıp baskı rejimi haline gelmek tehlikeli bir şeydir. Bu yolda devam ederseniz sizi ben bile kurtaramam,’ derken görecektin Meclis’i... Haklı adam.

(...)

-Ben tarafsız kalmayı tercih ediyorum Ceren, doğruya doğru, haklıya haklı. Baskı rejimi, onun da kendi başını yer.

(...)

-Herifin biri de İnönü’ye bağırırdı dedi ki, ‘Paşa, Paşa seni elbet mahkemeye vereceğiz, sen bu yanlış hatalı yoldan kendi iradenle dönmez, şu aziz millete acımazsan, kardeşi kardeşe boğduracak yanlış yoldan dönmezsen, Paşa seni mukadder akıbetten biz bile kurtaramayacağız.’

-İşte bu doğru, dedi genç kadın, bu doğru. Kardeş kavgasının tek sorumlusu İnönü’dür” (T, s. 159).

İnönü’nün bu uyarısı, *Karanlığa Direnen Yıldız* romanında Profesör Sebati Bey tarafından desteklenir. Ağabeyi Enis’e, Paşa’nın bu sözlerini aktarır:

“‘-Biz ihtilalden gelmiş bir nesiliz...’ diyor Paşa. ‘Biz demokratik rejim dedik. Demokratik rejim istedik. Demokratik rejim kurulmuştur. Bu demokratik rejim istikametinden ayrılıp onu

baskı rejimi haline getirmek tehlikeli bir şeydir. Bu yolda devam ederseniz, ben de sizi kurtaramam.' diyor. Kurtaramaz elbet" (KDY, s. 75).

Enis Bey'e göre de İnönü'nün bu sözleri ihtilal hazırlığından başka bir şey ifade etmez: *"-Siz halkın reyile iktidara gelmiş meşru bir hükümeti ihtilal hazırlayarak devirmeğe çalışıyorsunuz..."* (KDY, s. 76).

1.2.1.1.11. "İhtilalden bin beterdir/ İhtilal endişesi"

İhtilal olacağına dair endişe, sadece iktidarda değil halk arasında da uzun süre kendini gösterir. İnsanlar iyi ya da kötü olacağını düşünmeksizin bir bekleyiş içerisindeylerdir. Bir yanda Demokrat Parti'nin seçimle geldiği gerçeği, halka son derece güvenen bir başkanları varken; diğer yanda baskılardan bunalmış halka hürriyet vadeden Halk Partisi vardır. Evlerde bir sabah askerin yönetime el koyacağı düşüncesi hâkim olur. Dedikodular dinmek bilmez durum öyle bir hal alır ki; insanlar "ben demiştim" diyebilmek, haklı çıkabilmek için dahi ihtilali beklerler.

Tutsak romanında ilk fısıltı, Cerenlerin evinde yardımcı kadın olarak çalışan Altın Hanım'dan gelir. Buna benzer bir durum *Karanlığa Direnen Yıldız* romanında da vardır. Orada da karakterler, mahallenin sevilen falcısı -kokinalı haberci- Hüsniye aracılığıyla ihtilal haberini alırlar. Romanların başkişileri, kendilerine itiraf edemedikleri gerçeklerle bir anda yüzleşirler:

"-Diyorlar ki, vallahi ben demiyorum, yarın ihtilal olacakmış, askerler yapacakmış. Ceren bütün ilgisini yitirdi, omuz silkti:
-Belki olur, dedi, olur a!
-Ama diyorlar ki, vallahi ben demiyorum, bütün Demokrat Partilileri süreceklermiş" (T, s. 13).

Ceren, Altın Hanım'a çok inanmasa da Altın Hanım, Ceren'in kalbine o şüpheyi bırakmıştır artık:

"-İhtilal olur mu dersin? -İhtilal mi? Lafa bak, nerden aklına geldi? Olmaz, cesaret edemezler!
-Olaakmış, olacaakmış da güya bütün Demokrat Partilileri süreceklermiş.
-Pöf, laf! Kimin zırvalaması bu?
-Altın Hanım'ın kocası Halk Partisi'nin bilmem ne ocağında bir şey ya, o söylemiş" (T, s. 15).

Ceren, Doktor'un yanına gittiğinde Doktor da tıpkı Altın Hanım gibi "ihtilal" ile başlayan cümleler kurar: *"-Evet Ceren, size reçete yazacağım, fakat bir dakika, eğer*

ihtilal olursa... ‘Tanrı’ m niçin herkesin ağzında bu söz? Sanki dişleri ile, dilleri ile asılıp, çekiştirip getirmeye çalışıyorlar.’ Sözüünü kesiyor Ceren: -Olur mu ki?’ (T, s. 55)

Kokinalı Haberci Hüsniye’nin öngörülleri tamamen fala dayanır: “- *Adalara mı desem modalara mı? Besbelli deniz vardır arada, ayrılık vardır, asret vardır bilesin. Ben diyeyim üç ay, sen diyesin üç hafta, bir karışıklık var bilesiniz. Bir karışıklık ki sormayasın ötesini, ukümet taraflarında bir karışıklık...*” (KDY, s. 70).

Dokuz Subay Olayı’ndan sonra basın, ordu ve üniversite cephesinde sesler yükselmeye başlar, “*herkes bir şeylerin taşmasını*” (KDY, s. 26) ister gibidir. Yaklaşmakta olan bu ihtilal, insanların günlük hayatına, bir perde gibi iner. Bir yarış hâlinde olanları izlerler: “*Yakın bir şeylerin uzaktan uzağa davul yankılanması gibi yaklaşmakta olduğu, her günkü çehreleriyle gelip geçen insanlardan seçilmiyordu* (KDY, s. 67). *Karanlığa Direnen Yıldız*’da anlatıcıya göre de bu kadar beklendiği için bu ihtilal zaten gelecektir, insanlar başka bir şey konuşamaz olmuştur:

“-Bir şeyler değişse de değişmeyen şeyler hep olacak diyordu kadın. Evet yakında belki bir ihtilal olabilir. Beklendiği için gelecek bu. Aslında Harbiyelilerin yürüyüşüyle çoktan başladı bile... Hatta daha önce Kızılay meydanında başladı. Yani Başvekil Kızılay Meydanında halkın arasına girdiğinde...” (KDY, s. 98).

Halkta çeşitli boyutlarda görülen bu endişe ve beklenti muhalefette tehdit unsuruna bürünür: “*Fena gidecek Adnan Bey, fena... Tepetaklak. Biz bile yardım edemeyeceğiz ona*” (T, s. 55). Irak’taki darbeyi de DP iktidarına örnek olarak gösterenlerin sayısı hayli artar. Sina Akşin, DP iktidarı tarafından muhalefet Irak Devrimi’ni doğru bulduğuna göre, benzeri Türkiye’de yapabilir, onun için daha da baskı altına alınmalıdır diye düşünüldüğünü ifade eder (Akşin, 2008: s. 219). Irak’taki bu gelişmeler, Binbaşı Kaya gibiler için umut olur:

“-Başvekil bir şeyleri kırmağa çalıştı. Siz bunu kavrayamadınız. Ve siz bunu başına buyrukluk veya diktatörlük olarak değerlendiriyorsunuz. Fakat elinizde başka örnek var mı? Yegâne örnek kendinizsiniz ve yegâne doğru da size göre sizsiniz. İşte yanlışlık burada. Feridun söylemişti bunları...
Kaya Bey, sigarasını hafif hafif silkeleyerek,
-Genç kardeşim... dedi. Bizim doğrularımız bize yeter. Bu gidişe elbet dur denecektir. Bugün Bağdat’ta, yarın burda” (KDY, s. 30-31).

Menderes’in Balıkesir ve İzmir konuşmaları bu tehditlere cevap niteliğindedir:

“Özellikle Başvekil’in Balıkesir ve İzmir konuşmaları sonrasında Sebati Bey’in adımları daha da tok bir sesle arşınıyordu. Başvekil’in o nutuklarında bir direnç, ileriye dönük

düşünceler, hatta iyimserlik sezilebilirdi. ‘Bu memlekette yaratılmak istenen ihtilal havasını, bunu besleyen mes’um zihniyetle beraber bertaraf etmenin imkânlarını, evvela biz, memleketimizi tenvir etmek yoluyla temin edeceğiz.’

(...)

Irak’ı misal göstererek ve gazetelerinde milleti mütemadiyen tahrik ederek âdeta ‘Bunları da öldürecek bir sergerde serseri çıkmayacak mı’ demektedirler...” (KDY, s. 36).

Tutsak’ta, belirtildiğine göre, ülkede gerilimi böylesine canlı tutan da muhalefetin kendisidir. Hatta yazarlar, şairler de bu durumu desteklerler:

“Geriliyormuş! Yalnız sen mi, hepimiz. Memleketin tümü geriliyor. Neydi o ne yazmışlardı: ‘İhtilalden bin beter/ İhtilal endişesi!’¹¹ Görüyor musun aslan şairlerimizi? Aman endişe içinde kalmayın. Getirin getirin... Rahatlarsınız! Yağsın nesi varsa kâinatın” (T, s. 56).

Yine Ceren’e göre, halkı bu psikolojide tutmak için İnönü özel çaba sarf eder. Böylece halk, “*daha çok nümayiş, daha çok kan, kurşun, gürültü, tank, jip*” (KDY, s. 83) isteyip, bunu da bir çare olarak görmeye başlar: “*İnatlarından yapıyorlar. Sinirleri gergin tutmak, gelecek olanı, gelmesi mukadder olanı halka devamlı hatırlatmak... Gaye bu. Pis, rezil gaye! Acaba hala dizginler İnönü’nün elinde mi? Yaptığı planda, bütün ayrıntıları hesaplamış mıydı?*” (T, s. 184) Romanlarda işlenen hâkim görüşe göre, şımaran, diktatörce davranan iktidar; darbe ile hizaya çekilmeye çalışılır. Halk da bunu bir nihai çözüm olarak görmeye başlar: “*Velhasıl millet sanki yekvücut olmuş, gergin ve isterik bir bekleyiş içinde. Oldu olacak... Yarın, öbür gün olacak... Ne? Ordu müdahale edecek. Niçin? Artık çok şımarıldılar, diktatörce idare etmeye kalkıyorlar. Diktatörce!*” (C, s. 110)

¹¹ Tutsak romanında geçen bu mısra, Mehmet Çınarlı’ya aittir. Bir sohbet esnasında çeşitli vezinler ve kafiyeyle beyitler uydurulur. Çınarlı da bu eserde sözü geçen dizeyi o sohbet esnasında söyler. Halide Nusret’in not defterine böylece geçer: “*Havanın durgunlaştığını sezen Halide Nusret, bir ara Bekir Sıtkı’ya “bir şeyler oku da dinleyelim” dedi. O da kafasında kurup durduğu anlaşılan bir beyiti okuyuverdi:*

Şimdi aslından vahimdir ihtimal endişesi

Sardı san’atkârı bir Behçet Kemal endişesi.

Hepimizin hoşuna giden bu beyti gazele tamamlamak istedik... En son ve en tehlikeli beyti de ben söylemişim:

Uykusuz geçmekte günler, haftalar, aylar bütün:

İhtilalden bin betermiş ihtilâl endişesi.

Halide Nusret söylenen beyitleri defterine not ediyordu. Işımsu, romanına aldığı mısraı ondan duymuş ve sahibini öğrenmeden ezberlemiş olacak. Aslında ihtilale davetiye çıkarmıyor, ihtilal endişesinin yarattığı büyük sıkıntıyı anlatmak istiyorduk...” (Çınarlı, 1979: s. 199-200).

1.2.1.1.12. DP'nin İkbal Sofraları

Her devirde mevcut iktidarın onlara sağladığı olanaklardan nemalanan insanlar vardır. Romanlarda da bu insanlar iktidarın desteğiyle bir yere kadar gelir, ceplerini doldururlar. Her şey yolundayken alkışlamaya, en ufak sorunda da iktidarı yerle bir edip dün taşıdıklarını baş tacı etmeye pek mahirdirler. Çalışmamızdaki romanlarda 1950'lerde DP'nin hoşgörüsüyle, desteğiyle söz sahibi olanların; rüzgâr tersten estiğinde muhalefetin yanında olmaya, onu desteklemeye başladıkları görülür. *Tutsak*'ta Orhan, Doktor; *Karanlığa Direnen Yıldız*'da Ece'nin darbeden sonra CHP'li olan armatör babası “böyle” insanlardır:

“Peki siz kimsiniz cicim, siz? Yıllar yılı Demokrat Parti'nin kaymağı ile beslenip şimdi İnönü ağzı yapan siz? Aklınız nerdeydi o yıllar, Demokrat olma forsundan faydalandığınız yıllar? Beyefendi sarsılınca mı görüverdiniz hatalarını? Mezar kazıycıları sizi! Ölü yıkayıcıları! Belki gider adam, tepetaklak, belki... Ve siz, mutlaka o tepenin üstünde olursunuz. Yeni gelenlere karşılama töreni tertip ederken, düşeni fark etmezsiniz bile. Sen doktor, hatta Orhan bütün öbürleri... Kaymak yiyenler! Şimdiden pas vermeye başladın karşı tarafa! Allah kahretsin!” (T, s. 55)

Ceren, Orhan'ın ülke bütünüyle ihtilal havasına girmişken sadece kendi ikbalini düşünmesinden nefret eder:

-İşte, dedi Orhan, şimdi iktidar bu halde. Kendisine bulaşanları da yakıyor, yakacak.
Ceren alay etti:
-Aman öyleyse sen kaç! İktidar bulaşğını da mümkün olduğu kadar çabuk sil üstünden!
-Bana ne hanım, bana ne? Ben nihayet bir müteahhidim, giden ağam, gelen paşam! Var mı başkası?
-Yok, dedi Ceren.
O anda kocasından da Demokrat Parti'den de tiksindi” (T, s. 163).

Doktor, Ceren'in Orhan'ın bu vurdumduymaz halinden şikayetçi olmasına anlam veremez. Ortada particilik yapılacak bir durum yoktur. DP devrilecek, yerine ivedilikle yenileri gelecektir. Orhan iş adamı kimliğiyle anılmalı, iktidara hele hele devrilmekte olan bir iktidara bel bağlamamalıdır:

“Çok çalışıyor, bizim için çok çalışıyor, kolay mı bu zamanda müteahhitlik etmek, memleket böyle sarsılırken, değil mi? Biliyor musunuz, Orhan iktidardaki arkadaşlarından kaçmaya başladı, haklı değil mi? Yarın ne olacağı belli değil. Böyle ikide bir Ankara'dan ayrılması iyi. İyi tabii! Yoksa siz de bıraktınız mı arkadaşlarınızı? Düşenden kaçmak lazım gelir değil mi?

-Bırakın canım bunları, bırakın. Size ne iktidardan, düşenden kalkandan, bırakın bunları her şey olacağına varır, düşünmeyin. Orhan'ı da suçlamanın gereği yok, bir süre var ki, çakti elini politikadan, iş adamının partisi olur mu? Olmaz!” (T, s. 171)

Karanlığa Direnen Yıldız'da Feridun, amcası Profesör Sebati Bey ile onun çevresini eleştirir. Her devirde “iktidarın semirttiği insanlar” bulmak mümkündür, amcası da bunlardan biridir:

“Gazinolardan yükselen alaturka şarkıların geleceğe güvenle seslenişini hatırlıyordu. Şarkıcılara kadeh kaldıran ‘Yaşsa, nur ol!’ diye bağırان ikbal masalarını... Masalar ve şarkıcılar hiç değişmiyor sadece o masaları çevreleyenler değişiyordu... Çünkü bürokrasinin ve servetin yüzü hep aynıydı. İktidarın semirttiği insanlar da öyle... Her zaman her çağda devletliler kim olursa olsun, onların kapılarındaki kapıkulları değişmezdi” (KDY, s. 74-75).

1.2.1.1.13. 28 Nisan Olayları ve Üniversite

28 Nisan 1960 olayları; DP'nin baskıcı politikalarını protesto etmek için İstanbul'da daha sonraki günlerde de Ankara'da üniversite öğrencileri tarafından yapılan, büyük ses getiren, öğretim üyelerinin de bizzat desteklediği gösterilerdir.

“Sanat ve edebiyatın meselesi tarihte ne olup bittiğini aktarmak değil, okura o dönemlere ait bir yaşanmışlığı, bir atmosferi, insani ilişkileri doğanın ve eşyanın dokusunu hissettirmektir” (Ö. Türkeş, 2017: s. 115-116). Darbeye giden yolda önemli gelişmelerden sayılan 28 Nisan 1960 gösterileri, her iki yazarda da detaylı olarak işlenir. 1960'ı konu alan romanlarda o günkü kalabalık, basının etkisiyle olayların kontrolden nasıl çıktığı anlatılırken; yazarların diğer dönem romanlarında bu olayların nasıl hissettirdiği ve aslında o gün 28 Nisan'da sahada olanların 1970-1980 gençliğine nasıl örnek olduğu tasvir edilir. *Tutsak*'ta Turhan Feyzioğlu'nun öğrencileri kışkırtmasına İnönü'nün göz yumması eleştirilir. *Karanlığa Direnen Yıldız*'da ise Feridun'un amcasının oğlu Cangür, 28 Nisan'da gösterilere katılmış, hatta yaralandığı için ailede “kahraman” olarak anılmıştır:

“İhtilal, masonların ekmeğine yağ sürermiş belki... Şu sokakta bağırıp çağıranların ekmeğine ne sürecektir ya? Öğrencilere ne getirecek? Altın Hanım'a getirdiğini! Olur mu böyle olur mu/ Kardeş kardeşi vurur mu? Bunun için mi öğrendik biz Plevne'yi, ha? Vay canına vatan müdafaası ha! Peki ama, kimi kimden? Canları cehenneme... Hepsinin” (T, s. 56).

“Askeri arabalar, tutukladıkları öğrencileri önce sokak sokak gezdiriyor, onların marş söylemelerine müsaade ediyorlarmış İstanbul'da. Olur mu böyle olur mu/ Kardeş kardeşi vurur mu? / Kahrolası diktatörler/ Bu dünya size kalır mı? Sonra koyuveriyorlarmış gençleri... Oysa bilmiyorlar, bu dünya diktatörlere kalıyor. İnönü diktatör değil miydi?” (T, s. 172)

Emine Işınsu, 28 Nisan'da Plevne Marşı'na DP yönetimini eleştiren dizeler eklenmesine *Canbaz* romanında da yer verir: “Öğrenciler, Gazi Osman Paşa Marşı'nı yeniden yazmış söylüyorlardı sokaklarda, şurada burada” (C, s. 110).

Turhan Feyzioğlu, *Tutsak* romanında öğrencileri kışkırtma vazifesini başarıyla yerine getiren biri olarak zikredilir. İnönü'nün kuklasıdır: “Feyzioğlu'nun öğrencileri kışkırtması hatta onlara sol fikirler aşılama çalışması, yüksek vatan aşkından mı sanıyorsunuz? Paşa'nın kuklası olarak vazifesini iyi yapıyor ve memlekete anarşi tohumları serpiyor, bu da planın bir parçası olsa gerek...” (T, s. 62-63). Orhan'ın duyduklarına göre, Feyzioğlu bununla da yetinmez birkaç kişiyle beraber toplanıp üniversiteyi, orduyu tahrik etme planı yapar. Ordu ve üniversite ile arası kötü olan DP, iyice çıkmaza girer:

“Bütün işler bir plan dâhilinde yürüyor, Feyzioğlu'nun Siyasal'daki öğrencileri kışkırtması boşuna mı? deyişini hatırladı. Evet galiba hakkı vardı karısının, bugün Meclis'te kulağına fısıldananlar... Güya, İnönü, Feyzioğlu, Avni Doğan ve daha birkaç kişi toplanıp hem de 57 seçimlerinden hemen sonra, meseleyi müzakere etmişler ve bir strateji çizmişler. Üniversiteyi, hocaları ve öğrencileri tahrik etmek, dolayısıyla orduya tesir etmek ve halk çoğunluğunun tuttuğu Demokrat Parti karşısına, bir aydın- ordu iş birliği ile çıkarak iktidarı onların vasıtasıyla ele almak...” (T, s. 157).

Polis şiddet kullanarak, öğrencileri gözaltına alarak kontrolü ele almak istese de iş sıkıyönetim ilanına kadar varır. Bu “bir işe yaramayan önlemler”, DP'liler tarafından da eleştirilir:

“Örfi idare ilan ettiler. Tedbir mi bu yani? Gülmek gerek. Yara, içerden kanıyor, siz deri üzerindeki belirtileri bile görmekten yoksunsunuz. Elleriniz kollarınız bağlı, niçin? Çıkan dedikodulara bile mâni olamıyorsunuz, ipler kimin elinde? Tedbir mi örfi idare? Ameliyat lazımdı o stratejiyi hazırlayanları, o beyinleri yok etmeniz gerekirdi beyler! Birçok öğrenciyi tutuklamak değil. İsterseniz asabilirsiniz de o öğrencileri ne çıkar? Gözdağı bile olmaz! Suyun başında o beyinler var, belki yarın iş başına onlar geçecek ne yapacaksınız? Kara vicdanlarınızdan bir ses bile çıkmayacak mı? Falan filanın ahabıdır, falan filanın oğludur, korkunuz değil mi? Onun için yok edemiyorsunuz beyinleri...” (T, s. 188).

O günkü karışıklıklar, sıkıyönetimin ilanı, Menderes'in radyoda sitem dolu konuşması *Karanlığa Direnen Yıldız*'da da işlenir ancak burada *Tutsak*'ta olduğu gibi, gibi DP yönetimine bir kızgınlık emaresi yoktur. *Karanlığa Direnen Yıldız*'ın anlatıcısı herkesin kendi yalanına inandığını (KDY, s. 83) ifade eder:

“O gün apartmandan apartmana, ücra sokakların güneş değmemiş taşlıklarına, ahşap cumbalara kadar iri düğmeli radyolardan yayılan, gergin spikerlerin aceleci ses tonlarıyla okudukları örfi idarenin ilanı haberi idi. Sonra da Başvekil'in tertipçilerin ağır ve vahim suikastlerinden söz eden bir konuşması yayınlanmıştı. Boğuk madensi bir sestir bu.

Memleketin masum evlatlarının tertipçilerin kurbanı olduklarından söz ediyordu. Tabii bu gençlerin arkasında parti mutaassıpları vardı. İşte bu bedbahtlar er geç başlarını şaşmaz nizamın kayalarına çarpacaklardı” (KDY, s. 83).

28 Nisan olaylarının hemen öncesinde Enis Bey ve kardeşi Sebati konuşurlar. Sebati Bey’e göre, ordu ve üniversite kaynıyorken; Enis Bey, onları “*durgun suya taş atmak*”la (KDY, s. 29) suçluyordur. Sebati’nin oğlu Cangür de gençliğin artık uyandığını, bağımsız, özgür bir üniversite istediğini belirtir. DP’liler ısrarla sorunları görmezden gelirken; muhalefet ise “ordu, aydınlar ve basının başını çektiği, zinde kuvvetler olarak anılan gayri bir resmi koalisyon” (Karpat, 2020: s. 159) kurmakla meşguldür:

“Ordu, üniversite kaynıyor...
 -Üniversite mi; Hocalardan mı söz ediyorsunuz, yoksa talebelerden mi?
 - Her ikisinden de...
 - Yapmayın, çoluk çocuğu karıştırmayın bu işlere.
 -Bu iktidar artık bitti... diyordu Profesör Sebati. Bu iktidar, orduyu muhalefeti, gençliği hiçe sayıyor.
 -Söze oğlu Cangür giriyordu:
 -Muhtar bir üniversite istiyoruz! Özgürlük...” (KDY, s. 29).

Turhan Feyzioğlu gibi “ortalığı karıştıran” bir akademisyenin karşısına Sevinç Çokum, Peyami Safa’yı çıkarır. Peyami Safa, *Karanlığa Direnen Yıldız*’da görüşlerine her zaman başvurulmuş önemli karakter olarak yer alır. Onun üniversitenin durumunu değerlendirdiği bir makalesi üzerinden Sebati Bey ve Sıddık Sami Onar gibi “demokrasinin Don Quichotte’ları” (Ülken, 2016: s. 82) eleştirilir:

“O günlerde Peyami Bey’in bir makalesini okumuştum. Üniversite hocalarının bir eleştirisiydi bu. Kafamda erişilmezlikleriyle göklere yükselen o koca yapı paldır küldür yıkılmıştı... ‘Nasıl olur?’ diye soruyordum kendi kendime. ‘Üniversiteler nasıl bu durumda olabilir?’ Muharrir, büyük bir üniversite davamız olduğundan söz ediyor, seminerlerin, konferansların yetersizliğinden dem vuruyordu” (KDY, s. 71).

28 Nisan olaylarına ya da daha geniş bir ifadeyle öğrenci olaylarına Çokum ve Işınsoy, farklı açılardan bakarlar. Emine Işınsoy, 1970-1980 dönemlerindeki öğrenci olaylarını gençliğin bir kaybı olarak görüp, suçu yetkililerde ararken; gerek 1960 darbesini konu alan romanlarında gerekse bu dönemi daha sonra değerlendirdiği romanlarında 1960 dönemindeki öğrenci hareketlerini kabullenemez. *Sancı* romanında Sabiha Hanım’a göre, 1970’lerdeki o karışıklığın sebeplerinden biri, 1960’lardaki bu öğrenci hareketlerine göz yumulmasıdır:

“-Saadettin ana evlattan, hoca talebeden korkar mı, nasıl devir bu, hay o Çoban Sülü’nün başı altında kalsın, onun devri bu ha? Yere batsın onun devri. Evladım Menderes! Bir de asıldığı gün, ziyafet vermiştin Saadettin, ziyafet! Böyle azgın devir miydi? Zaten bu talebe

sümsüklerine o zaman yüz verildi, o zaman! Eee kazma kuyuyu, kazarlar kuyunu!..” (S, s. 244)

Sevinç Çokum ise, *Karanlığa Direnen Yıldız*’da, anlatıcının defterine şu cümleleri yazdırır: “*Talebe bilgiye talip olandır. Talebe bilge değildir, öğrenmekte olan biridir. İlim adamı da ondan ilim talep eden talebe de politikadan uzak durmalı. Çünkü politikaya bulaşmış ilim tarafsız olamaz*” (KDY, s. 72). Buna göre, özellikle üniversite çevresinde meydana gelen gruplaşma son bulmalıdır. Öğrenciler ve eğitim camiası tarafsız olmalıdır. Bir yandan da romanın başkişisi Feridun’un öğrencileri anlamaya çalıştığı görülür. Feridun, Beyazıt’taki o kalabalığı, insanın kendisini daima yüksek seslerin emrine vermesi, kalabalığın sesine uyması (KDY, s. 81) olarak yorumlar. Kalabalığın sesine uyma hali, Feridun’u bir sorgulamaya iter ve sonunda öğrencilik zamanında olsaydı kendisinin de olayların tam ortasında yer alacağını da itiraf eder:

“Sonra birkaç yıl geriye gidip öğrenciliğine döndüğünde kendisinin de olayların dışında kalamayacağını düşünmüştü. Evet Feridun da herhalde Beyazıt Meydanı’nda polise taş atanlardan veya ‘Hürriyet hürriyet’ diye Çarşıkapı’dan Babıali’ye doğru yürüyenlerden birisi olacaktı” (KDY, s. 81).

Osman Turan’a göre, üniversiteler, darbe öncesinde de darbe sonrasında da “sık sık politika kahramanı ve ilim şehidi yetiştirmiştir” (O. Turan, 2017: s. 114) Ele aldığımız romanlarda üzerinde durulan noktaların başında üniversite hocalarının ihtilal ortamını hazırlaması gelir. Bilinen bütün “anlı sanlı adamlar” ihtilalcilere yanaşmışlardır: “*İlim cübbesi giymiş olanlar da... Sıddık Sami, Tarık Zafer, Nail Kubalı vesaire. İnan bunlar ihtilalim meşruluğunu savunmasalardı, başka türlü bir hal doğacaktı*” (KDY, s. 114). Darbe ortamı böylece, üniversite ve medyanın yardımlarıyla oluşturulmuş olur:

“Sonradan profesörlerden bir ikisi dışında her biri eğitim ordusunun dövüşken militanı kesilerek bu darbeyi omuzlayacaklardı... Hepsi partizan ve muhalefetin gözü kulağı, şaşmaz bir şakşakçısı haline gelerek. İlmin aldığı merhale, ulaştığı nokta bu acınılası tabloydu işte” (KDY, s. 72).

1.2.1.1.14. 555 K Olayı

555 K, “Beşinci ayın, beşinci günü ve saat beşte, Kızılay Meydanında toplanalım” manasını taşır. Romanlarda bu yürüyüş, ihtilalin fiilen başlangıcı olarak kabul edilir. Menderes kalabalığın arasına girmiş, “Menderes istifa!” diye bağırان nümayişçilerin arasında kalmıştır. Bu karmaşa içerisinde Celal Bayar, Adnan Menderes’e “Ateş emri

ver! Nümayişçilere ateş edilsin” (Aydemir 2001: s. 324-325) dese de Ethem Menderes’in engel olmasıyla böyle bir şey gerçekleşmez.

Tutsak romanında bu olay okuyucuya hatırlatılır. Ceren de Orhan da Menderes için artık çok geç kalındığının farkındadır:

“- Halk, Kızılay’da Menderes’i tartakladı ve istifa et diye bağırıyordu. Adam hala oturuyor, niçin? Ne dersin bu işe?
-Kader diyorum, başka sebebi olur mu? Adamı sürüklüyor işte.
Menderes de artık kimsenin onu istemediğini, istifasının beklendiğini iyi biliyor ve çareyi radyo konuşmalarında arıyor!” (T, s. 178)

“-Menderes de ‘Ben kimseden korkmuyorum, yanıma muhafız olmadan, halka durumu anlatmak için Kızılay meydanına ineceğim’ demiş, sonra tesadüfen dalınca halkın arasına, az daha linç ediliyordu. Halka ikna edici konuşması bir yana, şaşırmış, ‘Beni öldürün isterseniz.’ demiş” (T s. 180).

Karanlığa Direnen Yıldız’da ise yürüyüşle beraber artık ihtilal başlamıştır. Ve o nümayişçilerin bir tarafı, bir partisi vardır; o da CHP’dir. Anlatıcı, Kızılay’daki kalabalığı tanımlarken o kalabalığı halktan ayırır, “*CHP’li bir kalabalık*” der:

“Ortalıkta o gösterilerden sonra yasaları umursamazlığı kendini koyvermişliği seçilmedeydi. Hele 5 Mayıs’ta Ankara Kızılay meydanındaki miting, söküğün ulaştığı en görünür noktaydı. Ya bu çorap atılacak ya da söküğü onarmağa çalışacaklardı. Kimilerine ve Babıali fısıltılarına göre ihtilal çoktan başlamıştı” (KDY s. 85-86).

“Evet halk... O halkın arasına kendi isteğiyle girdi. Ama halk demek yanlış bence. Çünkü orada ‘istifa istifa!’ diye bağırarak bir nümayişçi kalabalığı vardı. Taraflı, yani CHP’li bir kalabalık. Böylesine bir kalabalığa dalmak ‘Sarayburnu’ndan yüzmek için denize atlamak’ gibi bir şey... Başvekilin her şeyi, çiğnenmeyi, ölmeyi göze alan o hareketi küçümsemez bence. Neredeyse, bilinçsizce intihar girişimi. Öldürülmüş olsa ona kahraman payesi verecektik. Belki siz de acıyacaktınız ona” (KDY, s. 99).

Bu olaylardan sonra Menderes, 28-29 Nisan’daki öğrenci olayları ve 5 Mayıs 1960’taki 555 K Olayı’ndan sonra üniversite hocalarını Kara Cübbeliler (Çemrek, 2020: s. 63) olarak suçlar. *Canbaz* romanında Işınsoy, Menderes’e hak verir nitelikte konuşturur kahramanını:

“Evet başvekil, geniş halk kitlelerine dayanmış, onlara güvenmiş ve onlara maddi menfaat sağlamıştır ve bu arada tepedeki bir avuç aydın ihmal edilmiştir. Profesörlere ‘Kara Cübbeliler’ demiştir, büyük hakaret sayılmıştır. (Sanki ak, sanki renkli cübbe giyerler de!)” (C, s. 110).

1.2.1.1.15. Demokrasi

Tutsak ve *Karanlığa Direnen Yıldız*’da demokrasi ve hürriyetin ne olduğuyla ilgili sorgulamalar 1946’da çok partili hayata geçişimizle başlamaz. Yazarlar, her iki kavramın

Türk toplumunda ne anlama geldiğini ifade etmek için 1960’lardan daha geriye, 1908’e II. Meşrutiyet’in ilanına kadar giderler. Abdülhamid’in anayasası, iki meclisli parlamento sistemini ve bütün hürriyetleri, halkın eşi görülmemiş heyecan ve sevinç gösterileri arasında yeniden yürürlüğe koyar (Karpas, 2017: s. 101). *Tutsak*’ta Işınso önce, Altın Hanım’ın darbeyle bağdaşan hürriyet anlayışını masaya yatırır:

“-Yaa hürriyet gelince ne olacak?

Altın Hanım, şöyle bir baktı onun yüzüne, sanki bilmez misin der gibilerden, derken buyruksu buyruksu konuştu:

-Hürriyet gelince herkes istediğini, yani canının her bir çektiğini yapacak, kimse karışmayacak, hiçkimse. Demokrat Partililer sürülünce...” (T, s. 14).

“Halk arasında hâkim olan temayülü yansıtan Altın Hanım’ın düşünceleri, hürriyet ve eşitlikten ne anlaşıldığını işaret eder. Hürriyetin gelmesini, Demokrat Parti’nin iktidardan uzaklaşmasına bağlı gören, sorgulamayan, eleştirmeyen bir tip” (Karakeçi, 2017: s. 109) olarak eserde yer alır. Bu noktadan sonra Ceren, Türk demokrasi tarihini şöyle bir düşünmeye başlar. İnönü gitti diye sevinenler, şimdi İnönü tekrar gelsin diye ellerinden geleni yapmaktadır:

“Çok değil, on yıl önce, ‘Paşa gitti, demokrasi geldi!’ diye bayram yapıyordu halk. Bu beyinsiz deve, ‘Demokrasi nedir?’ diye sorsan, ‘Canının çektiğini yapmaktır,’ diye cevap veriyordu. İtildiği düşte, herkes çingil çingil bir sevinç yaşıyordu. Az mı taşkınlık yapılmıştı demokrasi adına?” (T, s. 14)

Ele aldığımız romanlarda genel kanı, hürriyet adına ödenen bedellerin ve o hürriyeti bir şekilde elde ettikten sonra yapılanların 1908’den beri kimseyi mutlu etmediği şeklindedir. Halk, 1908’de adına “hürriyet” ve “demokrasi” dediği o düğmeyi, en baştan yanlış iliklemiştir. 1960’larda da üstünde eğreti duran o gömlekle dolaşmaktadır:

“Ceren’in anneannesi de meşrutiyeti hatırlamıştı, o zaman çocukların cümle âlemin söylediği bir marşı:

‘Hürriyet, adalet, müsavat amaann...’

İhtiyar kadın, ‘İşte böyle şenlikli olmuştu meşrutiyetin ilanı da’ demişti, ‘hapishanelerden çıkan siyasi mahkûmları omuzlarında taşımışlardı gençler, hürriyet, hürriyet diye bağırmaları...’

Ceren de ağzını sıkı sıkı kapayıp öyle bağırdı:

‘Hürriyet kilosu ona... Bitti kalmadı, haydi hürriyet kilosu dokuz buçuğa... Kalmadı, kalmadı hürriyet, kilosu sekize, sekize...’

Ve millet satıcı olmuş bağırmakta Ceren’in yaşantısında Eski oyun! Eskimiş oyun: ‘Başlar mısın, başlayalım mı, hürriyet perdeni taşıyalım mı?’

-Devir iktidarı çıkar hürriyeti, ama kaç defa Altın Hanım, bu kaçınıcı ha?” (T, s. 14)

Ceren'in anneannesinin 1908'de resmettiği bu hürriyet tablosunun bir benzerini, 27 Mayıs 1960 ikindisinde *Sancı* romanında, aralarında Saadettin Bey'in kızı Leyla'nın olduğu grup da çizer:

“Altmış devriminde ise, çocuktuk ama, pekâlâ hatırlıyor. 27 Mayıs ikindisi, babası onu, Kızılay'a çıkartmıştı: Kamyonlar geçiyordu, halk doluşmuş içlerine bağırıyor: 'Hürriyet, hürriyet!' Genç kızlar, subayların çevresini sarıveriyorlar! Subayı, askeri öpen öpene. Yaşlı kadınlar da görmüşü. Delikanlılar da ağızlarından hep o kelime: 'Hürriyet...' Ne mübarek şey şu hürriyet! Ve onun adına ne çok zincirler örülüyor” (S. s. 317-318).

Canbaz'da ifade edildiğine göre, 1960'larda İnönü'nün hürriyetini benimseyenlerle Menderes'in hürriyet anlayışını benimseyenler vardır. Her biri diğersinin öğretisini reddeder, onu susturmak için elinden geleni yapar: *“İnönü idaresine tam on iki sene sessiz ve sakın bir teslimiyette katlanabilen halk, Demokratların getirdiği bir avuç hürriyeti hazmedemiyor, kusmak istiyor. Hem de midesinde biriken onca şeyi, ona bu bir avuç hürriyeti sağlayan kişilerin üstüne”* (C, s. 110).

Karanlığa Direnen Yıldız'da 1908'lerdeki hürriyetin acemisi olduğumuz vurgulanır. O hürriyetin talepkâr bir kardeşi olan demokrasinin, bitmek tükenmek bilmeyen istekleri vardır:

“Özgürlük... Özgürlükler. Hürriyet kavramı yeni biçiminin içinde hala 1908'lerin hürriyeti kadar acemiydi. Ama artık insanların kendi çabalarıyla saf olmayan niyetleriyle ürettikleri bir silah, gerektiğinde kullanılan bir silah halini almadaydı. Bunun kardeşi olan demokrasi, bir on yıl öncesi şimdiki iktidarın evladı olarak toplumda yerini bulurken, artık o çocuk kendisine başka analar babalar arıyordu. Toplumun bir kesimi kendisi için veya halklar için özgürlük istemeyi giderek bir saplantıya dönüştürecek, değil mi? Bu isteğin ardı sonu yoktu. Bir mani nöbeti halinde 'özgürlük'tü sabırsızlıkla beklenen, sayıklanan sloganlar devri de böylece başlamış oluyordu” (KDY, s. 59-60).

Türklerin demokrasi anlayışı, diğer ülkelere benzemez. Bernard Lewis'e göre, Türk demokrasisi ne miras alınmış ne de empoze edilmiştir; Türk demokrasisi Türklerin özgür seçimini temsil eder. Yabancı modeller üzerine kurulduğu doğrudur, ancak modellerin seçimi- ya da yanlış seçimi- kendilerine aittir ve demokratik gelişmenin biçimi ve hızı dış güçlerden çok kendileri tarafından belirlenir (Lewis, 2020: s. 29-30). *Karanlığa Direnen Yıldız*'daki anlatıcı, “bizim” demokrasiyi hem anlama hem de yaşama biçimimizin farklı olduğu tespitini yapar: *“Gerçekten DP'nin iktidar olmasıyla toplumumuz demokrasiye kavuşabilmiş miydi? DP iktidarı büyük bir değişimdi şüphesiz, ama bizim demokrasiyi yaşama biçimimiz bize has bir şeydi. Tarifimiz de yaşamamız da yanlışlıklarla doluydu”* (KDY, s. 22).

Karanlığa Direnen Yıldız'da görüşleri alıntılanan Mümtaz Turhan, halkın sadece seçimlere katılıp oy vermesinin “demokrasi” olarak algılandığını belirtir:

“Ya demokrasi? Gerçekten DP’nin iktidar olmasıyla toplumumuz demokrasiye kavuşabilmiş miydi? DP iktidarı büyük bir değişimdi şüphesiz, ama bizim demokrasiyi yaşama biçimimiz bize has bir haldi. Tarifimiz de yaşamamız da yanlışlıklarla doluydu. Mümtaz Turhan Hoca yanılmıyordu elbette. ‘Halkın demokratik faaliyetlere sadece seçimden seçime iştirak edip, sair zamanlar ona seyirci veya kayıtsız kaldığı bir memlekette demokrasi elbette kurulamaz. Birçok hakikatler gibi bunun da muhtelif defalar tekrarlanması icap etmektedir. Çünkü bizde malum zihniyet icabı hakikatin kendisini kabul ettirmesi mümkün değildir. Biz hakikate değil, onun bize uymasını isteriz.’ Demek ki demokrasiyi benimsemek, özümsemek bir bakıma karakter meselesi gibiydi” (KDY, s. 22).

1.2.1.1.16. Basın

Basın, yaygın bir kanı olarak “dördüncü kuvvet” olarak anılır. Halil İnalcık, basının tarafsız olmasının önemli olduğu görüşündedir, çünkü ona göre bağımsız bir medya olmadan bir memlekette demokrasiden söz edilemez (İnalcık, 2016: s. 227). Romanlarda muhalefet, basının sadece DP yönetimi tarafından kullanıldığından şikâyet eder. DP taraftarları da basının tarafsız olmadığını ifade eder. DP yönetiminin iktidara gelmeden önceki vaatlerinden olan basın hürriyeti ve radyodan eşit yararlanma hakkı, 1960’a yaklaşıldığında unutulmuş gibidir. Radyoda muhalefetin söz hakkı kalmadığı gibi, gazetelerde de kendilerine yer bulamamışlardır. *Tutsak*’ta Menderes’in radyo konuşmaları ve hatipliği övülürken bir yandan da baskı yöntemini kullanması hoş karşılanmaz. *Karanlığa Direnen Yıldız*’da DP taraftarları, basının şüpheye mahal vermeyecek derecede darbenin omuzlayıcılarından olduğunu düşünürler. Enis Bey’e göre, “Artık ne ilim adamlarının ilmîliği, ne basının tarafsızlığı ne de ordunun siyasetten uzaklığı” (KDY, s. 45) kalmıştır. Veysel Ağabey, gücü bir kere eline alan kesimin, eleştirdiği şeyleri yapmaktan geri kalmadığının da farkındadır. DP, ona göre, gerçekten de kontrolü kaybetmemek için basına ciddi yaptırımlar uygulamıştır. 1957 seçimleri sonrası Veysel Ağabey, sokaktaki coşkulu kalabalığa bakarken, birçok gazetecinin içerde olduğunu hatırlar:

“57 seçimlerinden sonra sokaklardaki taşkın havayı hatırlar mısın? Cumhuriyet Bayramı’ydı hani... Aksaray’da yürüyordum, DP taraftarları otobüslerle kamyonlarla iktidarın açtığı yollardan kornalarını bağırta bağırta geçiriyorlardı. O an birçok gazetecinin içerde olduğunu hatırlamıştım. Bu nümayiş bana iktidarın halka yansıyan son parıltısı gibi gelmişti...” (KDY, s. 169).

Dokuz Subay Olayı’nda basına getirilen yayın yasağı herkesin keyfini kaçırmıştır: “Hem basına sansür uygulamaları iki cephenin de eli kalem tutanlarının canını

sıkmadaydı. Sürekli içeriye almalar, karşı tarafın neredeyse istediği bir sonuç oluyordu. Herkes bir şeylerin olmasını istiyordu artık” (KDY, s. 26). Gazeteci Asaf’ın da darbe öncesi gazetesi kapatılmıştır. Cangür, onun içinde bulunduğu durumu şöyle anlatır: “Asaf Ağabey toplum kurallarını zorluyor. Çünkü bir bunalımın içinde. Gazetesi kapatıldı. Yazmıyor. Yazmak istiyor yazamıyor. Söylemek istiyor, söyleyemiyor” (KDY, s. 59). Bir yandan, bu dönemde gazeteler beyaz sütunlarla çıkmak durumunda bırakılmıştır (Eroğul, 2015: s. 245). Ceren’e göre, bu inat için yapılan bir şeydir, amaç sinirleri iyice gergin tutmaktır: “Gazeteler Kore ihtilalini anlatıyor, başmakaleler hep beyaz çıkıyor! Sansürmüş! Laf! İnatlarından yapıyorlar” (T, s. 184).

Kendisi de bir dönem gazetecilik yapmış olan Sevinç Çokum, Veysel Ağabey ve Feridun üzerinden ideal bir gazeteciyi tanımlarken; Gazeteci Asaf ile de bir gazetecinin nasıl olmaması gerektiğini anlatır: “‘Gazeteci bugünü olduğu kadar yarını da, yarın neler olabileceğini kestirebilmelidir. Yani uzak düşünmeli, uzak görmelidir. Şimdi sen gençlerin bu nümayişlerinin ilerki zamanlara sarkacak yeni durumlarını görmeğe tahmin etmeğe çalışmalısın’” (KDY, s. 82).

“Karşı taraf” olarak adlandırılan, Gazeteci Asaf’ın da içinde bulunduğu grup kalemlerini kullanarak yarattıkları mağduriyetle, darbeden sonra şöhretini katlamış ve Babıali’nin saygın kalemlerinden olmuşlardır (Kolcu, 2015: s. 352). Veysel Ağabey’e göre, gazetecinin yapması gereken gerçeği, doğruyu yansıtmasıdır¹²:

“Bak eğer gazeteci olacaksan, bu işin gerçek mücadelecisi olmalısın. Yani karşı taraftaki fikir hareketi son derece güçlüdür... Eğer ‘Selamet der kenarest’ dersin boşuna ortaya çıkma. Seçkinler, mirasyediler, tanınmış sülalelerin torunlarıdır karşımızdakiler, sözleri geçiyor ve sesleri yetişiyor” (KDY, s. 52).

28 Nisan günü İstanbul Üniversitesinde yapılan gösteriler ve gösteriler sırasında hayatını kaybeden öğrencilere romanlarda geniş bir yer ayrılmıştır. “İstanbul Örfi İdare Kumandanı General Fahri Özdilek imzasıyla 3 Mayıs 1960 tarihli Tercüman gazetesinde yer alan 18 numaralı tebliğe göre olaylar sırasında 2 kişi hayatını kaybetmiştir” (Neziroğlu, 2003: s. 87). Basının abartmalarıyla ölü sayısı 250’lere ulaşmıştır (KDY, s.

¹² Sevinç Çokum gazetecilikle ilgili görüşlerini şöyle anlatır: “Öyle bir şey oluyor ki medyanın siyaseti yönlendirmesi ve siyasetin medyayı yönlendirmesi diye bir olay var. En büyük güç o mu, bu mu? Zaman zaman birbirine karışıyor bunlar. Yani iktidar mı güçlüdür medyadan, medya mı güçlüdür iktidardan? Aslında gazetecinin yapması gereken gerçeği, doğruyu yansıtmasıdır. Ama bunun ne kadarını yapabiliyor gazeteci. Bende gazetecinin dürüst olması lazım” (Dağ, 2012: s. 288).

83). Gençlerin kıyma makinalarına atıldığı, köpeklere yem edildiği, sayısız mezarların olduğu, cesetlerin buzhanelere konulduğu anlatılır. İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar, 2 Haziran’da basına yaptığı açıklamada, şehitlerin listesinin tam olarak hazırlanması için kayıp olan çocukların ailelerinin müracaat etmeleri gerektiğini söyler ve devam eder: “Bazı mezarlıklara kamyonlarla getirilip, gömülen talebelerden, buzhanelere konulandan kıyma makinalarında çekilenlerden bahsedilmektedir” (Koçak, 2019: s. 83). *Tutsak* romanında Ceren ile Orhan’ın kızı Alev, öğretmenlerinden öğrencilerin kıyma makinelerine atıldığı yalanını duymuştur. Alev, öğretmeninden duyduklarını evde anlatır:

“-Hep böyle yapıyorsunuz, diye sızlandı Alev, senin anlayacağın konular değil, diyorsunuz. Anlıyorum ben işte: Menderes, öğrencileri kıyma makinesine atıp bize yediriymiş.

-Yalan bunlar, hepsi yalan. Anlıyor musun Alev? Menderes’i sevmeyenler uyduruyorlar. İnanma böyle şeylere. Hem dinleme başkalarını çok ayıp.

-Ben dinlemedim ki yalnız, herkes dinledi, bağıra bağıra konuşuyorlardı.

(...)

-Duyduk...Duyduk da anlamadık, -Alev biraz düşündü- galiba arslanlarım benim, dayanım falan gibi bir şeyler söyledi. Neye dayanacaklar? (T, s. 155-156)

Yine Alev bu öğrencilerin öldürülmesi “safsatası”nı kafasından atamaz: “-*Anne sahiden öldürüyorlar mı öğrencileri? Ceren kızının elini tuttu, beraberce yatağa uzandılar. -Hayır canım uyduruyorlar, inanma*” (T, s. 184).

Orhan’a göre propaganda daha ilkokul sıralarında başlamıştır: “*İlkokullarda da başlamışlar propagandaya! Yahu ne kuvvetli ne korkunç bir silah şu propaganda! Görüyor musun, ne diyor Alev? Menderes öğrencileri kıyma yapıyormuş*” (T, s. 156–157).

Basın, romanlarda darbeye giden süreci hızlandıran bir etken ve “asla dokunulmaz kutsal bir kurum” (İnalcık, 2016: s. 228) olarak yer alır. Basın organlarının her biri 27 Mayıs’a giderken “*çetin sınavın hazırlayıcıları*” (KDY, s. 41-42) olmuşlardır. Bu hâkim inanın yanı sıra Menderes’in radyoyu kendi fikirlerini dayatmak için kullandığı ve hatta bunu yaparken dini de alet ettiği yönünde görüşler de vardır. Emine Işınsu’nun romanlarında Menderes’in radyo konuşmalarındaki samimiyet vurgulanır. Sevinç Çokum’da da gerek *Karanlığa Direnen Yıldız* romanında gerekse *Deli Zamanlar*’da

radio önemli bir yer tutar: “*Radyomuz bizim her şeyimizdi...*” (KDY, s. 37-38). “*Radyomuz bize ne öğretirse onu öğreniyorduk çalakalem ve kulaktan dolma... Radyomuz devletin sesiydi, biz de en uslu öğrencileriydik...*” (DZ, s. 57).

Tutsak’ta yer yer Menderes’in radyo konuşmalarına sığınması eleştirilse de Ceren, ondaki “yüreği” görmüştür:

“Oysa Menderes’in radyo konuşmaları ne kadar samimi, yüreği ile konuşuyor adam, belli. Yolunun doğruluğuna bu kadar inanmasa o konuşmaları yapabilir mi? Dinlerken ağlıyorum ve Allah’a yalvarıyorum, ne olur, doğruyu gösterse ona, şu hepimizin gördüğü gerçeği, gösterse...” (T, s. 172).

Feroz Ahmad, seçim zamanında iki büyük partinin de dini istismar etmeye çalıştığını belirtir (Ahmad, 2020: s. 379). Muhalefete göre, Menderes bunu radyoda mevlit okutarak yapmıştır. Menderes’in radyoda mevlit okutması *Karanlığa Direnen Yıldız*’da İncenaz’ın çelişkileri üzerinden anlatılır. İncenaz, Zekeriya sofraları kuran, aşure ayını kaçırmayan bir insandır ama Menderes’in radyoya mevlit okutmasına tepki gösterir:

“Zekeriya sofralarından medet uman, aşure ayında apartmanda ilk aşureyi dağıtma gururunu kimseye bırakmayan İncenaz’la, Başvekil’in radyoda mevlit okutmasına, Eyüp Sultan ziyaretlerine kızan İncenaz aynı insandı. Bu ikisi arasındaki çelişki ise İncenaz’ın ta kendisi. Yani dış dünyayı ve onun değerlerini işine geldiği şekilde algılayan mahlûk” (KDY, s. 33).

“Hangi noktadan hangi noktaya gelindiği değil de, her şey devletin koyduğu modellere uygun olup olmadığı açısından konuşuluyordu. Radyoda mevlid mi okutulmuş, vay efendim irtica hortluyor... Bir te’sis için yabancı kaynaklı kredi mi sağlanmış, vay efendim vatani düşmana peşkeş çekiyorlar, gibisinden...” (KDY, s. 62).

Arada Kalmış Tebessüm romanında fikirler değişmiştir. O mevlit yayınlarının halkta daha o zaman bile karşılığını bulmadığı, Menderes’in de aslında bir veliden ziyade “*basbayağı bir insan*” (AKT, s. 235) olduğu anlatılır:

“Radyoda mevlitler yayınlanmaya başladığında ağlayarak, hem de ara ara katılarak, dua eden bir Nusret Yeşilçay Hoca vardı. Büyüklerimiz, konu komşu, ‘Duayı Nusret Hoca yapsa da ağlasak. O ağlasa biz ağlasak...’ derlerdi... Gözler kapalı, ellerimizi açar ‘âmin!’ derdik. Belki de DP’yi on yıl iktidarda tutan şey Nusret Yeşilçay’ın gözyaşlarıydı” (AKT, s. 235-236).

1.2.1.1.17. Halk

İhtilalden hem etkilenen hem de böyle bir harekete sebep olan bu kitle, romanların merkezinde yer alır. Kendilerinin huzuru için çeşitli bedeller ödeyenleri yalnız bırakmakla, değer yargılarının çabuk değişmesiyle, seçme hakkı ile herkesin kaderini

ellerinde tutmalarıyla eleştirilir. Menderes de bu halka gözü kapalı güvendiği, kendisini uyaran aydınları dinlemediği için eleştirilerden nasibini alır.

Tutsak'ta halka tümüyle bir kızgınlık vardır. Ceren, Menderes'e halka, halkın bir karara bağlanmayan sevgisine güvendiği için kırıgındır ve eser boyunca da bu yazgıya sitem eder: “Çekilse ya Menderes, çekilse ya... Bu kadar güven olur mu? Hem kime güveniyor canım. Şu halka. Beyinsiz beyinsiz değer mi? Haydi haydi bir kader var, sürüklüyor kişiyi, hepsi bu (T, s. 56). Yine *Tutsak*'ta halkın önüne çoğu kez “yığın”, “sürü”, “beyinsiz”, “cahil” gibi sıfatlar eklenir: “Halkın oyuna güveniyor, kendisini alkışlayan sürüye güveniyor” (T, s. 68).

Uyarı anlarında Menderes, kendisini, bu “bugün var yarın yok” insan kalabalıklarının sevgisi ve koruyucu emniyeti içinde hisseder. Menderes'in “Millet benimle beraber, milletin istemediği ben değilim, sizsiniz!” diye etrafındakilere çıkıştığı anlatılır (Aydemir, 2001: s. 262). *Karanlığa Direnen Yıldız*'da uyarılardan birini de Peyami Safa yapmıştır ancak Menderes, kendisi idama giderken sessiz kalan o halka son kez yine güvenmeyi tercih eder:

“-Biliyor musunuz, ihtilalin olacağını ilk Peyami Bey'den duydum.’ demişti. Anlatın Allah aşkınıza... Romancının gülümseyişi o günün burukluğu ile birleşmişti, ölçülü zarif tavırlarıyla ihtilalin ayak seslerini işittiği o geceyi anlatmıştı. İhtilalden bir gün önce Eskişehir’de Orduevindeki ziyafette Başvekil’le birlikteymiş... Yemek bittikten sonra Peyami Bey Başvekil’le birlikte salondan ayrılmış. Başvekil odasına çıkarken üstad arkasından seslenmiş: ‘Sayın Başvekilim, burnuma kötü kokular geliyor!’ Başvekil dönüp, sakın, kendinden emin görüntüsünü hiç bozmadan, şu cevabı vermiş: ‘Peyami Bey siz de çok müvehhamsınız. Görmediniz mi bunlar beni nasıl seviyorlar’” (KDY, s. 132–133).

Halkın sadece maddi açlığının giderilmesi, o kitlenin ruhuna, manevi arzularına bir reçetenin hazırlanmamış oluşu da bu kaçınılmaz sonu hazırlamıştır. Her iki romanda da ifade edildiği şekliyle halk, traktöre, yola kavuşmuştur ama ruhu eksik bırakılmıştır. Londra uçak kazasından sonraki karşılaşmalarda halkın kontrolsüz sevgisi, Hoffer’a göre, nefsinin adamanın, sadakatin ve manevi teslimiyetin her çeşidi, aslında ziyan olan değersiz hayatımıza bir mana verebilecek amaçlara can havliyle sarılmamız ile aynı anlama gelir. (Hoffer, 1978: s. 30). *Tutsak*'ta Ceren, tam da bu kazadan sonra o kalabalığın, çocuklarını Başvekil’e adayan o insanların tahlilini yapar:

“- Onları kınamamak lazım, dedi, insan psikolojisi bu... Tarık’ın sözü doğru; madde verip mana satın alamazsın. Manevi temel üzerine, öz kültürün, milli duygunun üzerine maddi

çatıyı çatabilirsen sağlam olur, çatırdamaz! Bu bizimkisi, karnı doyurulup, ruhu aç bırakılan insanın psikolojisi” (T, s. 68).

Karanlığa Direnen Yıldız’ın erenlerinden Veysel Ağabey de Tarık ve Ceren gibi düşünür. Ona göre de halk maddi isteklerine cevap alabilmektedir ama ruhen uyanmadığı için bu kalabalık yarın bir gün saf değiştirip, daha güçlü olanın yanına geçecektir:

“-Kaplan Bey’in sözlerini, derste bize söylediklerini hatırlıyorum: ‘Bu bir inkılaptır...’ diyordu. ‘DP asıl büyük kitleyi harekete geçirdi. Bu çok önemli. Çünkü milletin yüzde sekseni köylü. Onun için bu tam bir inkılaptır. Uyuşmuş bir kitle uyandı.’

-Bu alimin düşüncesi. Benimkisi ise ümmi olanın sezgisi. Ben diyorum ki, o kitleyi kim ele geçirirse kalabalık da onun peşinden akar. Çünkü o kitle ruhuyla uyanmadı... Köylü su istiyor, yol istiyor. Böyle uyandı. Eğer ruh olarak uyansaydı inkılap dediğimiz şey tam olurdu, eksiksiz olurdu” (KDY, s. 35).

Gustave Le Bon, kitlenin kafasındaki düşünceler kadar hiçbir şeyin karmaşık ve değişken olmadığını, bir gün önce alkışladığını bir gün sonra lanetlediğinin görüldüğünü savunur. Yine Le Bon’a göre, halk için de önemli olan içinde yaşadığı anın getirileridir, şimdiki zamandır (Le Bon, 2014: s. 149) *Tutsak*’ta halkın Kızılay’da şimdi kurtarıcı olarak gördüğü İnönü’nün, bir on yıl önce vazgeçilen özne olduğu hatırlatılır:

“-Sadece on yıl önce Milli Şef’i bu yığının eline verseydiniz çiğner geçerdi. Belki de parçalardı. Şimdi alkışlıyorlar. Sanki tek kurtarıcı o. Peki değer hükmü nedir doktor, biliyor musunuz siz nedir? Sadece zaman mı, yani hep içinde yaşadığımız an mı paha biçiyor her şeye? Rezalet değil mi bu?

-Yığın dediğiniz şey, iri ve şuursuz bir hayvandır Ceren Hanım. Bu yüzden yalnız içinde bulunduğu anın değerlendirmesini yapmaya muktedirdir, sürüklenir o kadar” (T, s. 172).

Karanlığa Direnen Yıldız’da idealize edilen bir “Türk milleti” bir de “halk” vardır. Anlatıcı, iki kavram arasındaki farka eser boyunca değinir. Bir roman yazma hazırlığında olan Feridun, romanında bu halka yer vermek ister. Ona göre halk kavramlar tarafından yönlendirilen, siyasetçilerin oy pazarı olarak görülen kitledir:

“Halk neydi, halk? Romanın asıl gayesi bütün o türetilmiş kavramların insanları yönlendirmesi ve böylece yanlış bir oyunu oynamamız değil miydi? Ve bu kavramlar arasında kimi zaman başımızda taşıdığımız, kimi zaman yerlere çaldığımız, daha çok yoksul ve orta sınıf demek olan, siyasetçilerin oy pazarı ‘halk’ da olmalıydı elbette” (KDY, s. 98).

Feridun yazacağı romanın konusunu Özhan’a anlatır. Romanını insanların giderek duygularını yitireceği, sevgilerini, bağlılıklarını kaybedeceği üzerine kurgulamıştır. Özhan “bizim milletimiz”in o duruma gelmeyeceğini söyler. Feridun ise millet kavramını idealize ettiğimizi belirtir ve şunları ilave eder:

“Bizim insanımız nasıl oluyor da birçok insanı, yani 28 milyon Türkiye Türkünü temsil edebiliyor? Bizim insanımız bizim dünya görüşlerimize, ahlakımıza, inancımıza uyan insan demektir. Oysa bunun olmadığını görüyoruz. Yani erdemli millet yerine erdemlerini kaybetmeğe başlamış bir toplum var” (KDY, s. 54).

Özhan’ın darbe söylentileri karşısında sessiz kalan bu millet için hâlâ umudu vardır. Ona göre Türk milleti dağ gibidir:

“Hadi canım, neredeyse milleti kavim yapacaksın. Türk milleti dağ gibi bir gerçektir. Onun yanında bozuk düzen, çığırından çıkmış insanlar ayrı bir olaydır. Millet gerçeği hep vardır. Bütün kokuşmalar, kendimizi millet olarak değil de illet olarak görmeğe başladıktan sonra olur” (KDY, s. 54).

Feridun, robotlaşmak düşüncesinden korkar. Toplumun sürekli bir şeyler aldığını söyler ama Özhan itiraz eder buna: “*Müsaadenle veriyor da... Sevgi, fedakârlık, doğruluk, dayanışma gibi... Biz Robenson değiliz ki kardeşim elbette toplum bize şekil verecek...*” (KDY, s. 54). Veysel Ağabey de halktan çok millete inanlardandır: “*“Önce ‘Hâkimiyet milletindir’ ilkesini başımızda taşıdık. Sonra ‘Yeter! Söz milletindir!’ sloganı çıktı. Peki halk ne olacak? Bu millettten farklı bir kavram...-Halk nedir sizce? Halk... Ben halka değil millete inanırım... Bu ikisi arasındaki farkı anlayın artık*” (KDY, s. 34).

Gasset, kitle insanını, yaşamında bir tasarımdan yoksun olan, ipini koparmış sandal gibi sürüklenen insana benzetir (Gasset, 2017: s. 77). Feridun’a göre sokaktaki insan da amaçsızca bir şeylerin peşinden gider. Beyazıt meydanındaki kalabalıktan sonra Feridun, halkla ilgili yeni çıkarımlarda bulunur: “*Hayır hayır, bunları yapan sokaktaki insan değildi. Sokaktaki insan bu değildi. Aslında böyle birileri var mıydı? Vardı elbette vardı. Her zaman her çağda. Fakat sokaktaki insan kaybolmada son derce hünerliydi sırası geldiğinde ortaya çıkmada da*” (KDY, s. 82).

Karanlığa Direnen Yıldız’daki anlatıcı, tarih boyunca halka sadece seçim zamanlarında kendilerini bir merhaleye ulaştıracak köprü olarak bakanların hep olduğunu düşünür. Kendisine verilenle yetinen halk, yalnızca maddi bir doyum arzu ettiği müddetçe kaybedecektir. Kızılay’da Menderes’in halkın arasına girdiği gün, Feridun, olana bitene ses çıkarmayan halkı, idarecilerin halka yüklediği anlamı sorgular:

“Halk ne yapıyordu peki bu saatte? Ne geçmişin ne geleceğin farkında olan, verilenle yetinen, yetindikleriyle var olduğunu hissedebilen halk? Sadece otobüslerde sokaklarda var olan, sadece seçimlerde hatırlanan, sadece seçimlerde kendi varlığını duyuran halk. O ne yapıyordu sahi?” (KDY, s. 100)

1.2.1.2. DIŞ POLİTİKA

1.2.1.2.1. Kore Savaşı ve NATO

1946'da gazetelerde Sovyetler Birliği'nin Boğazların denetimini ortaklaşa sağlamak istediği iri puntolarla yer alır. Sovyet istekleri arasında Kars ve Ardahan yöresinin SSCB'ye bırakılmasının da bulunduğu gene aynı dönem gazetelerinin haberleri arasındadır. Sovyetler karşısında yalnız kalmış bulunan Türkiye'ye ilk açık destek ABD'den gelir. Böylece, Türkiye ABD'nin önderliğindeki kampa ya da Batı kulübüne ilk adımı atmış olur. Bunu “Truman doktrini” diye bilinen, Türkiye ve Yunanistan'ı kapsayan program izler. Bu program uyarınca ABD, Türkiye ve Yunanistan'a askeri ve ekonomik açıdan yardımı kabul ediyordu. Daha sonra Marshall Planı gereğince yeni yardımlar da gelmeye başlar. 1950 yılına girerken Türkiye, tamamen ABD çizgisine girer. Bu durum DP iktidarı döneminde vazgeçilmez bir ulusal politika niteliği kazanır. Türkiye'nin bu tutumu, Kore Savaşı ve NATO'ya girişinden sonra daha da kökleşir (Çavdar, 2019: s. 30-31).

25 Haziran 1950'de Kuzey Kore orduları 38° enlemi geçerek Güney Kore'ye saldırır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi olayı, “Barışın çiğnenmesi ve bir saldırı eylemi” olarak niteleyerek bu duruma silahla karşı konmasını kararlaştırır. Türkiye savaşın bu aşamasında uluslararası güce katılmaya çağrılır. Bu çağrıya olumlu yanıt veren hükümet, bakanlar kurulu kararıyla bir tugayı Kore'ye göndermeye karar verir (Çavdar, 2019: s. 32).

Feroz Ahmad, DP'lilerin Kore'deki Amerikan davasına duydukları coşkuyu genel olarak, NATO'ya girme kaygılarından kaynaklandığı şeklinde yorumlar. NATO müttefiklerinden bile gelmeyen türden güçlü ve kararlı desteğin, Türkiye'nin üyeliğine direnci zayıflatacağını düşünen Ahmad'a göre gerekli olan, savaşmak üzere Kore'ye birlik göndermek yönünde hızlı ve dramatik bir karardır. Böyle bir yükümlülüğe girmeyi Millet Meclisi'nin onaylaması gerekir. Milli dava için verilen bir karar olacağından kimsenin itiraz etmemesi gerekir. Ancak meclisin can sıkıcı güçlükler çıkarıp karar alma sürecini yavaşlatabileceği düşünülerek hareket edilir. Muhalefet, bu kararın içeriğinden

çok tarzını eleştirir. Menderes ise ne muhalefete ne de ezici bir çoğunluğa sahip olduğu meclise danışır (Ahmad, 2020: s. 403). DP'nin tartışmalı bu hamleleri, *Karanlığa Direnen Yıldız*'ın muhalif kadrosu tarafından masaya yatırılır. NATO'ya dâhil olunmasıyla beraber¹³ muhalefetin soruları da bu oranda artar:

“O günlerde tartışmalar daha çok iktidarın 1950'den bu yana dış işlerindeki girişimlerini eleştirmektir. Nato'yla bu kadar sıkı fıkı olunmasının sebebi neydi? Mesela şu üsler natonun mu yoksa Amerikan genelkurmayının mıydı? Cento neyin nesiydi ve niçin kurulmuştu? Ortadoğu'nun parçalanması kimlerin işine geliyordu? Vesaire...” (KDY, s. 41).

Şevket Süreyya Aydemir, muhalefetin endişe duyduğu noktaları şöyle özetler: Türkiye'de hâlâ yer alan birçok üslerin, birer Amerikan üssü mü, yoksa birer NATO üssü mü olduğunda NATO devletleri bile mutabık değillerdir. CENTO esasına dayandırılan ve aslında tamamen tek taraflı olan ikili anlaşmalarla Türkiye Amerika'ya birçok müdahale yetkileri vermiştir (Aydemir, 2001: s. 294). Bu yetkiler, Enis Bey tarafından DP hükümetinin dış politikada bir başarısı olarak nitelendirilirken; Sebati, Kaya, Sibel, Asaf'ların bulunduğu zümreye göre mandacılıktır:

“Bunlar Amerikan mandacısı. Nato, Cento Mento derken iyiden iyiye tabi olduk. Yok yok, bu iktidara yakında bir nokta konur.
-Mandacılığı da nerden çıkarıyorsun? diye sormuştu Enis Bey. Bu anlaşmalar, dış politikada Türk Devletinin ayağını sıkıca yere basması için gerekli payandalar.
Söze Sibel karışmıştı:
-Basbayağı bağımsızlığımızı zedeleyen şeyler...” (KDY, s. 42).

1945'te Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği 1925'te imzalanmış bulunan Türk-Sovyet Tarafsızlık ve Saldırmazlık Antlaşması'nı fesheder. Türkiye'ye, 7 Haziran 1945 günü bir nota vererek doğu sınırimızda Sovyet Birliği yararına bazı düzenlemeler yapılmasını, Boğazlar'da kendisine üs verilmesini ister. Türkiye'nin bu istekleri geri çevirmesini, 7 Ağustos 1946 ve 25 Eylül 1946 günü iki Sovyet notası daha izler. 2. Dünya Savaşının bitimiyle birlikte SSCB Doğu Avrupa'da kendine bağlı devletler kuşağı oluşturmaktadır. Çetin Yetkin'e göre, görülen odur ki, Türkiye'yi doğrudan denetimi altına almayı ve yönlendirmeyi, hatta bazı bölgelerini işgal etmeyi planlar (Yetkin, 2007: s. 11). Rusya ile ilgili sorunlar da Türkiye'yi bir taraf seçmeye zorlar. Yalnızlığa itilen Türkiye, desteği Amerika'da bulur. Romanların muhalif karakterleri buraya kadar anlayış gösterse de üslerin varlığı DP'nin başarısına gölge düşürmektedir:

¹³ “Türkiye, NATO'ya, 21 Eylül 1951'de Ottawa'da alınan prensip kararı ve 17 Ekim 1951 Londra protokolü esaslarına göre 1952'de girdi. Bu suretle NATO ittifakının güneydoğu sınırları, Karadeniz, Kafkasya ve İran'a dayanmış oluyordu” (Aydemir, 2001: s. 292).

“-Lütfen... Rusya’nın Doğudaki emellerinden sonra büsbütün yalnız kalamazdık, bir yerden destek almalıydık.

Asaf Bey:

-İyi de kardeşim, bu üsler ne oluyor? Burası yol geçen hanı mı yav?

-Ne demek efendim? Niye yol geçen hanı olsun? Nato da Cento da gerekliydi. Bunlar, Reisicumhurun ve hükümetin dış politikadaki başarılarıdır. Dünyanın yeni şartları bunu gerektiriyordu. Türk devletinin dış işlerinde, hele son zamanlarda attığı adımları nasıl olur da göremezsiniz?” (KDY, s. 43)

Arada Kalmış Tebessüm’de, Sevinç Çokum, Menderes’in “Amerikan yanlısı” tutumunu yeniden değerlendirir. Yazar, *Karanlığa Direnen Yıldız*’da Veysel Ağabey’e emanet ettiği fikirleri burada da tekrar eder. Halk sadece her şeyin görünen yüzüyle ilgilenmektedir. Ruhen bir uyanış gerçekleşmemiştir. Kot pantolon giyerek Amerika’nın henüz getirmedeği hürriyete ulaşmaya çalışmışlardır:

“Menderes ve arkadaşları, sözde hürriyet ve demokrasi getirmişlerdi. Yani Amerikan yanlısı olmak demokrasiye ve özgürlüğe kavuşmak şeklinde algılanıyordu artık. Hatta Amerikalı gibi olmak, kot pantolon giyip naneli, mentollü sakız çiğnemekti bir bakıma. Tophane’deki Amerikan Pazar’ından o çok pahalı kotları, bizim yağmurluk dediğimiz imperteksleri, montları satın alıp bir gösteriş havasına girmemiz de o dönemde oldu. Özgürlük bazılarınca şöyle algılanıyordu: Üstü açık otomobillerle gezmek, Paris modasından giyinmek, gazinolarda okuyuculara el çırpıp, ‘Yaşa nur ol!’ diye haykırmak...” (AKT, s. 234).

Hoffer, sivil hayata dönen askerlerin, savaştan evvelki hayatlarının temposunu tekrar elde etmenin güçlüğü ile karşılaştığını ifade eder. Barış ve yuva ortamına yeniden uyanmanın yavaş ve sıkıntılı olacağını ve bu durumda ülkenin, geçici olarak topluma uyamayanlarla dolacağını da ekler (Hoffer, 1978: s. 70). *Karanlığa Direnen Yıldız*’daki anlatıcıya göre, geçmiş bir kuruluş destanlarıyla dolu olan bu millet, yeniden kahramanlık türküleri söyleyecek, savaşmak isteyecektir. Eski bir asker olan Binbaşı Kaya da böyle bir bunalımın içindedir:

“Eylemsiz, savaşı geçiren yılların bunalımı... İkide bir silahı eline alıp ortalara düşmesinin sebebi bu muydu? Millî mücadeleden beri Türkiye’nin Kore gibi yurt topraklarıyla ilgisi olmayan uzak bir coğrafyada savaşmasının dışında kimseyle savaşı olmamıştı. Kılıç kınında pas tutmuştu açıkçası” (KDY, s. 60).

Deli Zamanlar’da Kore’ye asker gönderilmesi doğru veya yanlış bir hamle olarak değerlendirilmez. Yine romandaki anlatıcıya göre, Kore’ye asker gönderilir ama bu durum ne kimsenin yarasını sarabilir ne de savaşçı bir milletin savaşma arzusunu dindirebilir. Kore uzakta yanan bir ateştir, o ateş de kimseyi ısıtmaz:

“Savaşçı bir milletin savaşmamasından daha kötü ne olabilir? Kore Savaşı diyeceksin. Evet ama o çok uzağımızdaydı. Ne dumanını gördük ne ateşini. Her mahallede bir Kore gazisi bulmak mümkün olsa da... İşte bu yeni askerler sadece bizdeki savaşma duygusunu

kançılıyorlardı. Sonra 28 Nisan hadiseleri ve 27 Mayıs... Birçoğumuz kahraman kesilmişti o günlerde. Birçoğumuz alkışçı..." (DZ, s. 59).

Muhalefet ise, İnönü'nün her şeyden önce Türkiye'yi bir savaşın içine sürüklediği görüşündedir. Kore'ye asker göndermek Amerika'ya yaranmak için yapılan "akıl almaz" bir eylemdir:

"- Bu kadarı da fazla canım. Milleti bir büyük savaşa dâhil olmaktan alıkoyduk. Bunlarsa dünyanın bir ucunda bizimle hiçbir alakası olmayan bir memlekete, Kore'ye asker göndermek gibi akıl almaz bir kahramanlık gösterisine ve Amerikan yandaşlığına kalkıştılar" (KDY, s. 161).

1.2.1.2.2. Kıbrıs Meselesi (1960'a kadar)

Yunanistan, İngiltere'nin sömürgesi olan adanın kendisine verilmesini ister. Bu durumda Türkiye de adaya talip olur. Kıbrıs Rumları, adanın Yunanistan'a bağlanması için gösteri ve eylemler yapmaya başlar. İngiltere konuyu incelemek üzere Londra'da bir konferans toplar. 6 Eylül günü İstanbul'da çıkan bir gazete Atatürk'ün evine bomba atıldığı haberini verir. Londra'da Kıbrıs Konferansı'nda bulunan Zorlu "haklarımızda ne dereceye kadar ısrar edeceğimizi" göstermek üzere "aktif hareket" için "ilgililere verilecek emrin pek faydalı olacağını bildirerek harekete yeşil ışık yakar (Akşin, 2008: s. 217).

5 Şubat 1959' da Türkiye ve Yunanistan Başbakanları Adnan Menderes ve Konstantin Karamanlis ile Dışişleri Bakanları Zürih'te bir araya gelerek Kıbrıs anlaşmazlığını çözümlmek üzere görüşmelere başlar. Bu toplantının sonucunda 11 Şubat 1959'da iki devlet, Kıbrıs'ta bağımsız bir cumhuriyet yönetiminin kurulmasını, bu devlet içinde Türk-Rum toplumlarının haklarının neler olacağını kararlaştırdıklarını ve bu amaçla bir anlaşma yaptıklarını açıklar. Türkiye ve Yunanistan arasında yapılan Zürih Anlaşması ile, Kıbrıs'ta yeni bir statünün kurulması kararlaştırılmış olur. Zürih Antlaşması'ndan sonra, Türk ve Yunan Dışişleri Bakanları, konuyla ilgili üçüncü devlet olan İngiltere'ye durumu bildirmek ve onun da onayını almak için Londra'ya giderler. Böylece Zürih Antlaşması'nı yapan ve bundan memnun kalan Türk Hükümeti, bu defa da taksim tezinden vazgeçip, Kıbrıs'ın bağımsızlığı tezini kabul etmiş olur (Uçarol, 2019: s. 470). Kıbrıs sorunu böylece çözülmüş gibi görünür, fakat kısa bir süre sonra Rumlar Zürih ve Londra antlaşmalarının getirdiği düzeni yıkmak için harekete geçerler (Akşin, 2008: s. 218).

Karanlığa Direnen Yıldız'da Kıbrıs'ın bu durumu, DP'nin başarılı bir siyasi hamlesi olarak değerlendirilir: “-Türk devletinin dış işlerinde, hele son zamanlarda attığı adımları Nasıl olur da görmezsiniz? Londra ve Zürih Anlaşmaları Kıbrıs'ın müstakilliğiyle beraber oradaki Türk varlığını da dünyaya duyurdu” (KDY, s. 43). *Deli Zamanlar*'da anlatıcı, Kore'ye asker göndermekle tatmin olmayan savaşçı Türk milletinin, Kıbrıs olayları ile kendine geldiğini belirtir: “Kahramanlık hislerimiz Kıbrıs olaylarıyla şahlanmaya başlamıştı” (DZ, s. 59).

Türk Talebe Federasyonu ve Milli Türk Talebe Birliği ayrı ayrı ortak mitingler düzenlemeye başlarlar. Üniversite gençliği başta olmak üzere gençler ve halk bu mitinglere coşkuyla katılırlar. Yürüyüşler sırasında atılan sloganlar arasında en tutulana “Kıbrıs Türktür, Türk Kalacaktır” biçiminde olanıdır. 1955'ten sonra bu slogan yerini “Ya Taksim Ya Ölüm”e bırakır (Çavdar, 2019: s. 49). Emine Işınsoy'un *Canbaz*'daki karakteri Sevim Gün, sloganlardaki bu değişmeyi “politik dalavere” olarak yorumlar:

“-Bakın çok basit bir misal, ama bizzat yaşadığım için hatırıma geldi, bir zamanlar Demokrat Parti gençliği sokağa döktü, ‘Kıbrıs Türk’tür Türk kalacaktır...’ diye. Derken herhâlde birtakım dış politik dalavereler döndü, ‘Ya Taksim, ya Ölüm,’ diye caddeleri arşınladık” (C, s. 71).

1.2.2. 27 MAYIS 1960 VE SONRASI SOSYAL VE SİYASİ HAYAT

1.2.2.1. İÇ POLİTİKA

1.2.2.1.1. 27 Mayıs 1960 İhtilali

27 Mayıs'a gelindiğinde Türkiye başka bir sabaha uyanır. Seçimle iktidar olan Menderes idaresi, ordunun alışılmadık ama beklenen bir şekilde yönetime el koymasıyla son bulur. Olaylar, romanlarda tarihi vesikalar göz önünde bulundurularak hikayeleştirilse de özellikle *Karanlığa Direnen Yıldız*'da yönetilmeye çalışılan bu sürecin, yaşanan bocalamaların halkın üzerindeki etkisi anlatılır. Forster için öykü, olayların zaman sırasına göre dizilerek anlatılmasıdır; kahvaltının arkasından öğle yemeğinin, pazartesisinin arkasından salının, ölümün arkasından çürümenin gelmesi gibi (Forster, 2019: s. 65). Romanlarda da öykünün ulaştığı nokta, Menderes'in yaşam öyküsünün bir darbe ile sonuçlanmasıdır.

Tutsak, 27 Mayıs 1960 sabahı Ceren'in radyoda ihtilal haberini alıp herkes için iyi şeyler dilemesiyle son bulur (T, s. 200). *Karanlığa Direnen Yıldız*'da olaylar AP'nin seçimlerde yeni bir umut olarak doğmasına kadar devam eder. Her iki romanda da ihtilal resmi olarak, radyoda Alparslan Türkeş'in bildiriye okumasıyla başlar:

“ ‘Tanrı’m, ihtilal mi?’

-Radyo, dedi, radyoyu açalım.

Çocuklar da heyecanlanmışlardı, üçü beraber koştu, Alev radyoyu açtı. Ceren sigara aranıyordu, buldu ve o sesi duydu:

‘-Dikkat! Dikkat! Muhterem vatandaşlar! Radyolarınızın başına geçiniz. Güvendiğiniz Silahlı Kuvvetlerinizin sesi, bir dakika sonra sizlere hitap edecektir. Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısı ile ve kardeş kavgasına meydan vermemek maksadı ile Türk Silahlı Kuvvetleri, memleketin idaresini eline almıştır. Bu hareketi, Silahlı Kuvvetlerimiz, partilerin içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak...’” (T, s. 197).

Karanlığa Direnen Yıldız'da Profesör Sebati, İncenaz, Kaya ihtilal haberini sevinçle karşılamışlardır: “*İhtilali sabahleyin iri düğmeli sandık görünüşlü radyolar haber verirken İncenazlardaki, Sebati Beylerdeki bayram sevincini, açılan pencereler, telaşlı, kıvançlı dolanmalar anlatmağa yeterdi*” (KDY, s. 103). Radyodaki metne göre, partileri çıkmazdan kurtarmak, kardeş kavgasını önlemek, seçimlerin özgür bir havada yapılmasını sağlamak gibi gerekçelerle ordu yönetime el koymuştur. Menderes,

Kütahya’da tevkif edilir ve uçakla Ankara havaalanına getirilir (Aydemir, 2001: s. 427). Bayar ve Menderes’in sağ ve güvende oldukları bildirilir. Bu haber, ortalığı biraz yatıştırırsa da Menderes ve Bayar’ın sağlığıyla ilgili şüpheleri tam anlamıyla gideremez:

“Reisicumhurun, Başvekil’in, canlarının güven altında olduğunu belirtmeleri buna mı işaretti? Hayır hayır... Koskoca bir hayır... O himayeler apar topar tevkiflere, sayınlar sâbık’a sâkıt’a hatta haine dönüşünce bu kısa ve güdük hayal çok geçmeden parçalanıp dağılmıştı” (KDY, s. 103).

Kaf Dağı’nın Ardında romanının başkışısı Mevsim Öz, Menderes’in idam edilmesini hatırlatarak o zamanki şüphelerin ne kadar haklı olduğunu anlatır: “27 Mayıs hareketinde çocuktum ama iyi hatırlıyorum: ilk konuşmalarında ‘Sayın Cumhurbaşkanı’ ve ‘Sayın Başbakan’ lafları edilmişti... derken bu adamlar türlü hakaretler gördüler, hapis edildiler ve sayın Başbakan ipe çekildi” (KDA, s. 211).

İhtilalin ne getirdiği ya da uzun vadede neleri eksilttiği *Karanlığa Direnen Yıldız*’da hem iktidar hem de muhalefet mensuplarınca masaya yatırılır. Sebati Bey’e göre bu zaten geç kalınmış bir ihtilaldir: “İhtilal daha Türkçe ezan kaldırılıp yerine Arabisi konduğunda yapılmalıydı bence... Sırf irticayı hortlattıkları için bu adamlar birer birer mahkemesiz asılmalydılar” (KDY, s. 117). Milan Kundera insan iyiyle kötünün belirgin bir şekilde ayırt edilebileceği bir dünya isteyeceği, çünkü onda doğuştan gelen, gemlenemez bir anlamadan yargılama arzusu olduğunu belirtir (Kundera, 2019: s. 19). Kundera’nın işaret ettiği bu arzu, insanları ihtilalle ilgili beklentileri konusunda sınar. Halk, henüz kan görmediği bu ihtilali benimsememiştir de: “Nerden geliyordu bu sanıkların bilmem kaçını ipte görme iştihası. İhtilalin beklenen ölçüde sert olmadığını veya eski sertliğini kaybettiğini söylüyordu arkasından. İhtilal, neredeyse ihtilal olmaktan çıkıyordu” (KDY, s. 139).

İhtilalle ilgili tanımları, kabullenmeleri *Karanlığa Direnen Yıldız*’da Gazeteci Asaf yapar. Asaf, akşam yemeklerinde artık işsiz kaldığı için ağlamaz, ihtilalin getirdiği kanunlardan memnundur: “İhtilal ihtilaldir. Ne zaman olsa tepeden inme gelir ve kendi kanunlarını getirir. Onun için pişmiş olması gerekmez çiğ yenir... İstiridye, tarak lezzeti gibi. Limon sıkar yersin. Hazmolur” (KDY, s. 120).

Enis Bey, kardeşi Sebati’nin onu ihbar etmesi üzerine tutuklanır. Bu tutukluluk hali bittiğinde Asaf, “olur böyle şeyler” tavrıyla onu karşılar. Asaf, tanımlayarak

sınırlarını da kendisinin çizdiği o ihtilalle, Enis Beyleri cezalandırır: “*Her şey bizim için. İhtilalin kendi şartları içinde her şey olağandır*” (KDY, s. 181). Enis Bey, yine aynı akşam, masada, büyük bir olgunlukla, kimseye sitem etmeden içinde bulundukları hali yorumlar:

“Ben gelmekte olan kara bulutlara göre değil, doğmakta olan güneşe göre hayata bakıyorum. Her şey zaman ve zemin içerisinde şartlara göre şekillenir. İnsanlar da öyle. İhtilaller de öyle. Eğer şartlar eski iktidardan yana gelişe idi, ihtilal muvaffak olamayacaktı” (KDY, s. 186).

Gazeteci Asaf’ın, tıpkı *Tutsak*’taki Altın Hanım’ın baskıyla bağdaşan hürriyet anlayışı vardır. İhtilal, Asaf’a göre halka sosyal ve siyasi haklar bağışlayan bir makamdır: “*-İhtilal ihtilaldir: Kanserli ihtilal olmaz (...) Keyfi idareye paydos! Sonra halka sosyal ve siyasi haklar tanınıyor. Bütün bunları ihtilale borçluyuz*” (KDY, s. 189).

İçişleri Bakanı Namık Gedik, 29 Mayıs günü Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes’le birlikte kaldıkları 4. kattaki odanın penceresinden atlayarak intihar eder (Ş. Turan, 2019: s. 21). *Karanlığa Direnen Yıldız*’ın anlatıcısı bunu “ilk kötü son” olarak duyurur: “*İlk kötü son tutuklu bulunduğu Harb Okulu binasının penceresinden atlayarak intihar ettiği söylenen Dahiliye Vekilini. Gerçekten intihar olup olmadığı tartışılmış, fakat daha sonra zamanın külleyip unutturduğu bir ölüm*” (KDY, s. 137).

Celal Bayar da tutuklananlar arasındadır. Ona atfedilen başlıca suç, “yansız bir devlet başkanı olarak değil, DP’li bir partizan gibi davranarak vatana hıyanet etmektir” (Ş. Turan, 2019: s. 78). Tutukluluk sürecinde çeşitli hakaretlere maruz kalır. Kötü muamele gördükleri söylenir. Askeri yönetim, tutukluların halini gözler önüne seren bir film çekilmesini emreder. “Filmin adı ‘Düşükler Yassıda’da’dır. Tutuklananların koşullarında, hastanede, kantinde vs. görüntüleri çekilir. Filmdeki seslendirmeler hakaretlerle, küçük düşürücü ifadelerle doludur. Demokrat Partililer için ‘Atatürk’ün nutkunda işaret ettiği dahili bedbahtlar, poz vermeden edemezler’ gibi ifadeler kullanılır” (Dağ, 2012: s. 201). Bu hakaretlere katlanamayan Bayar, “elinde çamaşırlarıyla adanın banyosuna gider. Belindeki kemerle intihar girişiminde bulunur” (Dağ, 2012: s. 201).

Karanlığa Direnen Yıldız'da Kuva-yı Milliyeci kimliği¹⁴ ile öne çıkarılan Bayar'ı vatana ihanet suçuyla yargılayanların niyeti de sorgulanır:

“Ölümlerin en korkuncu da galiba aşağılanmak, hakarete uğramaktır. Milli mücadelenin, o ulvi savaşın bir mücahidi, birgün reisi cumhur oluyor ve başka bir gün, bu görevinden alaşağı edilerek vatana ihanet suçundan içeriye atılıyor, idamla yargılanıyordu. Kırk yıl önce Anadolu insanını vatan savunmasına çağıran bu Kuvva-yı Milliyeci, şimdi savunduğu toprakların bir parçasını, sözümlerine Rusya'ya bırakma teşebbüsü gibi bir suçlamayla karşı karşıyaydı. Ve Reiscumhur onlar adına da bu utanç manzarasını hazmedemiyor, tutuklu bulunduğu yerde bel kemeriyle intiharı deniyordu. Ülkede insanın ne derece önemsiz bir varlık olduğunun anlaşılması için 1960 darbesini de yaşamak gerekiyordu demek” (KDY, s. 137).

1.2.2.1.2. Yassıada Mahkemeleri ve İdamlar

Yassıada'da duruşmalara 14 Ekim 1960'ta başlanır. Soruşturma sonunda Celal Bayar, Adnan Menderes ve öteki DP'liler için değişik konularda davalar açılır (Ş. Turan, 2019: s. 78). Romanlarda mahkeme süreci, davanın uzunluğu, tutuklulara kötü davranılması, mahkemede daha önemli konular yerine “bebek- köpek” davası gibi süreçle çok da alakası olmayan konuların görüşülmesi, Enis Beylerin tutuklular için adil yargılama isteği ve idam kararı ele alınır.

Gazeteci Asaf, Hayrettin Paşa ile konuşurken vatan hainlerinin yargılanmasına gerek olmadığını ve tutukluların idamla cezalandırılması gerektiğini savunur:

“-Vatan hainlerinin yargılanması mantıklı mı sizce?
-Milletin huzurunda bir mahkemenin olması şarttır.
-Kaç kişi asılır sizce elli, altmış, yüz?
-O hiç belli olmaz. Galiba siz bu sayının kabarık olmasını isteyenlerdensiniz.
-Herhalde birilerinin canı yanacak. Ama elli veya yüz. Farketmez. İhtilal yapılmalıydı ve yapılmıştır. İdamlar olmasa da sabıklara böyle bir tokat gerekliydi gazeteci kardeşim” (KDY, s. 121).

Feridun, halk huzurunda yapılacağı söylenen bu mahkemenin tarafsız olmayacağını zaten mahkemenin de ihtilalcilere bağlı olduğunu ifade eder: “*Fakat bu*

¹⁴ Celal Bayar, Batı'da Aydın- Nazilli Cephesinde görev alarak, vatanın kurtuluşu için çaba gösterenlerden olmuştur. “*Bu cephe Yunan askerlerinin 28 Mayıs'ta Aydın'a girmeleri üzerine Çine'de, Denizli'de toplanan ve Yörük Ali Efe'nin komutasında birleşen milislerle 57. fıkra topçu alayı komutanı Binbaşı İsmail Hakkı Bey'in buyruğundaki askerlerden oluşmuş, 175. piyade alayı fırka komutanı Hacı Şükrü Bey'in yönetiminde Aydın geri alınmıştır. Ancak daha sonra Yunan birlikleri aldıkları destekle yeniden Aydın'a girmiş, ulusal güçler de Aydın-Nazilli arasındaki Köşk'te cephe ve savunma durumuna geçmişlerdir. Bu sırada eşkiya Demirci Mehmet Efe de dağdan inerek çetesiyle ulusal güçlere katılmış, bölgenin ulusal güçler genel komutanlığını üstlenmiştir. Bu cephenin çeşitli kanatlarında Yörük Ali Efe, Yüzbaşı Nuri Bey, Yüzbaşı Fikri Bey, Teğmen Zekâi Bey, topçu komutanlığında da Binbaşı İsmail Hakkı Bey görev almışlardır. Bu cephe zamanın İzmir Milletvekili Mahmut Celâl (Bayar) Bey de 'Galip Hoca' adıyla yararlı hizmetlerde bulunmuştur*” (Kili, 2014: s. 92-93).

mahkeme gerçekte ihtilalcilere bağlı değil mi? Buna göre hâkimler kararları kendi başlarına veremeyeceklerinden tarafsız sayılamazlar. İhtilalciler ne istiyorsa o olacaktır elbet” (KDY, s. 128). Bir yandan da adada tutuklu bulunan onca insanın hepsinin birden suçlu olduğuna inanmaz: “*Adaya tıkan beş yüzden fazla insanın hepsi birden nasıl suçlu olabilir?*” (KDY, s. 128) Yine Feridun’a göre, ihtilalciler, DP yanlısı çoğunluğu sindirmek için uygun adalar aramaktadır: “*Siz ne yapıyorsunuz? Neredeyse milletin çoğunluğunu hapsetmek için uygun boş adalar, araziler bulacak temerküz kampları kuracaksınız*” (KDY, s. 128).

Yargılamalardaki usulsüzlük Enis Bey’in de dikkatinden kaçmaz. Ona göre, tutukluları yargılayanlar darbeyi yapanlardır, hukuk değil: “*(...) Bu insanları hukuk yargılamıyor, siz ezeli düşmanları siz yargılıyorsunuz. Sizin kininiz intikam hisleriniz yargılıyor*” (KDY, s. 159). Mahkeme, *Karanlığa Direnen Yıldız*’da birkaç yerde “çadır tiyatrosu”, “panayır yeri” olarak adlandırılır. Mahkemeyi bu şekilde tanımlayanlara göre, oradaki insanların kendilerini savunmalarına dahi imkân verilmemektedir:

“Avukatların dahi tevkif edildiği bir zihniyetin kurduğu çadır tiyatrosu benzeri bir mahkeme... Maksat işkence olsun. Düşük, sanık diye bir sürü insanı getirip adaya tıkıyor, kendilerini savunmamaları için bütün kapıları kapatıyorlar, avukatları tartaklıyor, içeriye atıyor, sonra da hürriyetten adaletten söz ediyorlar” (KDY, s. 144).

Sevinç Çokum, kendisiyle yapılan bir söyleşide *Karanlığa Direnen Yıldız*’ı kaleme alırken bazı gazetecilerin, fikir adamlarının kendisine bilgi verdiğinden bahseder (Kırılmış, 2011: s. 337). Bu isimlerden biri romanda da “Dr. Ayhan” olarak yer alan Ayhan Songar’dır. Dr. Ayhan Bey, Feridunlarla sohbet etmiş, mahkeme sürecini yorumlamıştır. Ona göre de, orda asıl mahkûm olan sanıklar değil adalettir:

“Feridun Dr. Ayhan Beyin anlattıklarını hatırlamıştı. ‘İnsanların bir panayır yerine gidercesine Ada’ya gittiklerine esefle şahit oldum diyordu. ‘Sirk seyircisinden farksızdılar. Başvekil içeriye girdiğinde nedense seyircileri görmemek için gözlerini kapatıyordu. Bir devletin meclisi ile, hükümeti ile zincirler arkasına kapatıldığı bir mahkeme. Onları muhakeme eden heyetin reisinin ‘Ne yapalım, sizi buraya tıkan kuvvet öyle istiyor’ diye izhar-ı acz ettiği bir mahkeme... Buna mahkeme denmez. Orada birtakım sanıklar değil, adalet mahkûm edilmiştir” (KDY, s. 144-145).

Kırsal kesimin darbeler karşısında hayra alamet sayılmayacak şekilde sessiz kaldığı söylenebilir (Zürcher, 2000: s. 351). Sessiz kalan bu halk romanda, duruşmaları bir an bile kaçırmadan izler, hatta katıldıkları bazı oturumlarda sanıklara gülerler. Bu durum *Karanlığa Direnen Yıldız*’da şöyle anlatılır:

“Yaşlı teyzeler duruşmaları ağır işiten kulaklarıyla radyo tiyatrosuymuşçasına heyecanla dinliyorlardı. Evet tiyatro... Duruşmalara seyirci olarak katılanların, sanıklara koro halinde gülmeleri bu tragedyanın korosunu teşkil ediyordu. Öyle ki, bu gülüşler 1789 Fransa’ında halk mahkemelerinde giyotin kararlarından önceki kana susamış, iştahlı homurtuları andırıyordu” (KDY, s. 130-131).

Bu sırada Başvekil’in fotoğrafları basına servis edilir. Bu fotoğraflarda Menderes, “artık hiç gülemeyeceği yüzü ansızın zayıflamış, çökmüş” (KDY, s. 104) olarak yer alır. Menderes ruhen bitik durumdadır ama Veysel Ağabeylere göre darbecilere de onun bedeni lazımdır:

“Bey ıssız bir adada her şeyden uzak, her şeyden mahrum, ailesini bile düşünemediği, hayal edemediği bir hücrede asker subay gözetimindeydi. Uykuları buyruk altındaydı... Yemesi içmesi... Bu vücut onlara lazımdı; bakılmalıdır. İntihara teşebbüs etmemesi için gece gündüz nöbetçilerin gözleri üzerinde olmalıydı... Bedeni son ana kadar zinde tutulmalıydı. Giderek içinin boşaldığını anlasalar, içindeki ruhun ve canın bir üfürmelik hale dönmüş olduğunu sezşeler bile” (KDY, s. 128).

Mahkemede, Anayasa’ya aykırı hareketler gibi önemli bir sorun yerine, Adnan Menderes’in evlilik dışı ilişkisinden olan bir çocuğun doğmadan öldürülmesi, Celal Bayar’ın Afgan Kralı tarafından kendisine hediye edilen 1.000 lira değerinde olan bir köpeği 20.000 liraya Atatürk Orman Çiftliği’ne satması gibi kişisel nitelikteki konulara öncelik verilmiştir (Ş. Turan, 2019: s. 79). Şerafettin Turan’a göre, bu bebek- köpek davasının asıl amacı DP yöneticilerini önce yıpratıp sonra asıl darbeyi indirmektir. “Bebek davası” olarak gündeme gelen dava da beraatle sonuçlanır. Enis Bey’e göre, bebek ve köpek davaları ile zaman kaybedilmektedir. Bu davalar sonuçlanınca da CHP iktidar olacaktır: “Bebek ve köpek davaları ile bir yere varıldığında o dediğiniz şey, yani CHP’nin iktidar olması gerçekleşecektir. Yani sizin umduğunuz, beklediğiniz şey. Oyunun ikinci bölümü demek istiyorum” (KDY, s. 141). Özellikle bu davalarda tutukluların özel hayatının konu edilmesiyle sınırlar iyice zayıflamıştır. *Karanlığa Direnen Yıldız*’ın iktidar yanlılarına göre, bu hallerin davaya konu olması, tutuklukları “itip kakmalar, dayak ve akıl almaz hakaretler” (KDY, s. 137) onları halkın gözünden düşürmek, itibarlarını zedelemek niyetiyle yapılmıştır:

“Hele hırsız, hain yakıştırmalarıyla adamların haysiyetinin sıfıra indirilmesi. Yok cımbız, yok kuru yemiş... Yok süveter. Hele kasadan kadın çamaşırı çıktığı iddiasına ne dersin? Türkiye Cumhuriyeti savcısının elinde bir kadın külotu... Onları halkın gözünden düşürmek için bunca küçülmek neyin nesi?” (KDY, s. 144)

Yassıada’dan 11 aylık süren yargılama sonucunda “15 idam, 31 ömür boyu hapis, 418 kişi için 6 aydan 20 yıla kadar değişen hapis cezası ve 123 beraat” (Ş. Turan, 2019:

s. 82) kararı çıkar. *Karanlığa Direnen Yıldız*'da herkes işinde gücündeyken, radyodan alınan kararları çelikleşmiş sesiyle açıklayan spikerin sesi duyulur:

“Boğuk radyo sesleri evlerden, arabalardan ada mahkemelerinin son bulduğunu ve alınan kararları açıklıyordu. Herkes işinde gücündeydi. Homurtulu otobüsler, satıcılar, totocular, öğrenciler yine yollara düşmüşlerdi. Ve boğuk sesli kısık radyolarda idam mahkûmlarının adları okunuyordu. Cumhurreisi, Başvekil, Hariciye vekili, Maliye Vekili ile birlikte 15 kişi. Spiker isimleri vazifeşinaslığa boğulmuş, çelikleşmiş sesiyle sıralıyordu” (KDY, s. 205).

27 Mayıs'ın ilk günlerinde “Sayın Başvekil”, “Sayın Cumhurreisi” ile kurulan cümleler yerini, daha kararlar açıklanırken “düşük Cumhurreisi” ne bırakmıştır:

“Karar Milli Birlik Komitesinin 15.9.1961 gün ve 75 sayılı kararıyla onaylanmıştır. Ancak düşük Cumhurreisinin (ihtilalciler, sâkıt, sâbık, düşük tabirlerinden son gün bile vazgeçmemişlerdi) 65 yaşını bitirmiş olması dolayısıyla verilen ölüm cezasına mahkûm edilen diğer mahkûmların cezaları müebbet ağır hapse çevrilmiştir” (KDY, s. 205).

Le Bon'un da ifade ettiği gibi, “en şüpheli olaylar, en çok sayıda kimseler tarafından gözlemlenen olaylardır. Bir olayın aynı zamanda binlerce kişi tarafından görülmesi demek, gerçek olayın hikâye olunandan genellikle farklı olduğunu söylemek demektir” (Le Bon, 2014: s. 48). Kararlar açıklandıktan sonra herkes için süreç daha hızlı ilerler. Menderes'in her hali gözler önündedir. Her anı fotoğraflanıp basına servis edilir. Halk aynı zamanda bir çöküşe de şahit olur. Bu sırada 15 Eylül 1961'de Menderes'in kendini öldürdüğü yahut intihara teşebbüs ettiği haberi yayılır. Haber doğrudur. Menderes intihara teşebbüs eder ve komadadır (Aydemir, 2001: s. 496). Feridunlar da Başvekil'in zehirlendiğini, hasta olduğunu ya da denildiği gibi intihar denemesinde bulunduğunu düşünürler. Her şey ihtilalcilerin kontrolündedir. Onların sunduğu tabloya inanmamayı yeğlerler: “*Sonraki iki gün her şeyin akılalmaz biçimde hızla geliştiği ve hızla uygulandığı günler olacaktı. Başvekil'in hastalığı veya intihar denemesi veya zehirlenmesi olayının ardından insanların hep sonradan öğrenecekleri öteki olaylar birbiriyle yarışacaktı*” (KDY, s. 205). Veysel Ağabey de “*İntihar mı yoksa şey mi ettiler? Yani birileri bir şekilde ölmesini mi istedi?*” (KDY, s. 214) diyerek olaya Feridun ve Enis Beylerin baktığı pencereden bakar.

Gasset, siyasetin insanın yalnızlığını ve mahremiyetini elinden aldığını, içini boşalttığını (Gasset, 2017: s. 24) ifade ederken Menderes'in durumuna da ışık tutar. Feridun'a göre, Menderes'in de tutukluk anından idamına kadar kişiliği, hakları ihtilalciler tarafından tüketilmiştir. Menderes, intihar denemesinden sonra komadan çıkar,

hasta yatağında fotoğrafları çekilir ve yine basına servis edilir. Bu haliyle zaten ölmeden önce ölmeyi deneyimlemiş gibidir:

“Başvekil’in hasta yatağında koma halini gösteren fotoğrafı ölmeden ölmek, hep bu iki kelime var Feridun’un aklında veya kulağında... Başvekil’in aylardır ‘Eti senin kemiği benim’ deyimine uygun olarak alaşağı olmuş kimliği kişiliği sıfır noktasına gelesiyeye kadar tükenişi, tüketilişi... Fotoğraf bütün bunları anlatmağa yetiyordu” (KDY, s. 206).

Bir seneye yakın süren mahkemeler, seçimlerin yeniden yapılmasını, hayatın yeniden normale dönmesini de engellemektedir: “*Mahkemeler böyle sürdükçe seçimler de çıkmaza giriyor*” (KDY, s. 141). Feridunlara göre, mahkemeler halkı belli bir sona alıştırmak için uzatılmıştır: “*Peki bu mahkemeler neyin nesiydi? Ördeği ille de sosuyla yemek için mi? İşin ille de bir kılıfı olsun diye mi? Yani bir yıldır devam eden mahkemeler, vatandaşı böyle bir sona alıştırma gayesi mi taşıyordu?*” (KDY, s. 208)

İntihar denemesiyle geciken idam hükmü sonunda uygulanır. Menderes idam edilir. Feridun bu haberi Veysel Ağabey’den alır: “*Başvekil idam edilmiş. Baban ne halde acaba? Ferda gazeteden almış haberi. Beni aradı. Maalesef... maalesef hüküm yerine getirilmiş. Biraz önce de radyo haberlerinde verildi*” (KDY, s. 214). Veysel Ağabey çok üzgündür, yine de Feridun’u “*Yapacak bir şey yok. Geleceği düşün, uyumağa çalış*” (KDY, s. 214) sözleriyle teselli eder. Ertesi gün yayınevine giden Feridun, Özhan’ın ağladığını görür. Veysel Ağabey ise “*Yazık oldu, yazık oldu...*” (KDY, s. 215) diye sayıklar. İdam hükmünün yerine getirildiğini Feridun’dan önce öğrenen apartman sakinleri, bir cümbüşün içinde gibilerdir. Başvekil idam edildiği için bir eğlence düzenlemişlerdir. Feridun bunu sonradan anlar:

“Şimdi apartmanın bahçesinde Asaf’ı, Sebati Amcasını, Cangür’ü, İncenaz’ı seçiyor, ışıkların vurduğu sarımtırak yüzlerinde mutluluğun parıltısını sezebiliyordu. Asaf’ın karısı İncenaz’ın yardımıyla bahçedeki masaya, bu geç kalmış masaya bir şeyler getiriyordu. Bahriye Çiftetellisi’ni bölen ‘Aman yavrum’lar, ‘Aşağıdan yavrum’lar, Sibel Yengenin çıplak kollarıyla oynayışı, İncenaz’ın kahkahası, Asaf’ın parlak alnındaki utanmazlık, (Binbaşı Kaya herhalde nöbeteydi), Sebati Beyin naraları, hepsi bu cümbüşün tamamlayıcılarıydılar” (KDY, s. 213).

İdamlarla beraber toplum psikolojisi de bozulmuştur. Bir doktor olan Enis Bey, akşam ev halkına hastalarının içinden idamlardan etkilenenler olduğunu söyler: “*İlçe teşkilatından eski bir DP’li arkadaşında kalp spazmından şüphelenmiş, hemen hastaneye nakletmişler. Esnaftan yine DP’li birinin ülser ağrıları nüksetmiş. Kendisinin de tansiyonu yükselmiş*” (KDY, s. 220).

Süreç, sadece yetişkinler için sancılı geçmez, çocuklar ihtilalin ne olduğunu bilmeden, ihtilali öven şiirler yazmaktadır: “*Çocuklar kilden, çamurdan yassı adalar yapıyorlardı. Yamrı yumru yazılarıyla, küçük yumruklarıyla ihtilali öven şiirler yazıyorlardı*” (KDY, s. 130). Her iki yazar da ülkedeki siyasi gelişmelerin çocukları kötü etkilediği, bunda da en az siyasetçiler kadar bazı kötü niyetli öğretmenlerin etkisi olduğu konusunda mutabıktır. *Tutsak*’ta Ceren’in kızı Alev de Menderes’in öğrencileri kıyma makinasına attırdığına inanmıştır. *Karanlığa Direnen Yıldız*’da “katı çehreli” öğretmenlerin öğrencilere verdikleri ödevler anlatılır:

“‘Sanıklar getirildiler... Elleri bağlı olmayarak yerlerini aldılar.’ Bu sesler, bu azarlayıcı tonlar, bu taşralı azameti ve ezilmişliğin kükremesi, bu partizan kuruluğu, cıızlığı, bu kin ve hased yanımızda yöremizdeki evlerden yeni insanların kaderine, çocukların yarınlarına, okul marşlarının arasına sızıyordu. Öğretmenlerin katı çehresinden, çatılmış kaşlarından süzülerek ev ödevlerine dağılıyordu. Her akşam duruşmaları dinleme ve not alma, özetleme işi, çocukların ucunda not korkusu olan kaçınılmaz görevlerindendi” (KDY, s. 130).

1.2.2.1.3. Tasfiyeler, 14’ler ve EMİNSU

MBK içinde toplumsal reformları askerî idarenin gerçekleştirmesini isteyenlerle “sivil demokratik düzene en kısa sürede dönülmesini isteyenler arasında bir mücadele” (Karpas, 2020: s. 194) yaşanır. Reformların ve güçlü iktidarın en ateşli on dört savunucusundan meydana gelen grup 13 Kasım 1960’ta tasfiye edilir (Karpas, 2020: s. 194). Bu on dört kişi¹⁵ denizaşırı görevlere atanırlar. Sürgün edilen bu isimler arasında Tarık ve Veysel Ağabey’in “Bizim Albay”ı Alparslan Türkeş de vardır. Alparslan Türkeş darbe bildirisini radyodan okuyan isim olmasına rağmen, İnönü yanlısı olmadığı için Ahmad’a göre iktidar yanlılarınca bir garanti olarak kabul edilir (Ahmad, 2020: s. 170). Daha darbe olmadan, Orhan Tarık’ın albayının ihtilale milliyetçi bir yön vereceğini söyler: “(...) *İhtilalin Halk Partisi kontrolüne girmesini önleyecek, hareketin kardeş kavgasına dönmesine imkân vermeyecek, milliyetçi bir yönde gelişmesini sağlayacakmış! Bu da ümit verici, güzel bir söylenti...*” (T, s. 160). Veysel Ağabey de ihtilali haber veren o sese güvenir:

¹⁵ Cemil Koçak “14’ler” olarak adlandırılan bu gruptakileri şöyle sıralar: “*Kurmay Albay Alparslan Türkeş, Kurmay Yarbay Orhan Kabibay, Kurmay Binbaşı Orhan Erkanlı, Deniz Kurmay Binbaşı Münir Köseoğlu, Kurmay Yarbay Mustafa Kaplan, Tarık Binbaşı Muzaffer Karan, Kurmay Binbaşı Şefik Soyuyüce, Piyade Binbaşı Fazıl Akkoyunlu, Deniz Kıdemli Yüzbaşı Rifat Baykal, Kurmay Binbaşı Dündar Taşer, Kurmay Yüzbaşı Numan Esin, Kurmay Yüzbaşı İrfan Solmazer, Kurmay Yüzbaşı Muzaffer Özdağ ve Jandarma Yüzbaşı Ahmet Er*” (Koçak, 2019: s. 55).

“Veysel Ağabey, ilk günlerinde ihtilalin değerlendirmesini yaparken iyimserliği elden bırakmamış, ihtilalin ilk sesi onda bazı umutlar uyandırmıştı. ‘Albay, Milliyetçiler Derneğindeki konferanslarımıza gelirdi, radyoda sesini duyunca rahatladım. Ona güveniyorum’ demişti” (KDY, s. 106).

Bütün bu umutlar, Albay’ın da içinde bulunduğu grubun yurt dışına sürülmesiyle yerini ümitsizliğe bırakır: *“Fakat çok geçmeden darbenin daha farklı boyutlara ulaşacağını, komitenin kendi içinde çatlayıp albay da dahil olmak üzere 14 subayın yurtdışına sürüleceğini, ihtilalleri iyimserlikte yorumlamada pekçok hata yaptığını görecekti”* (KDY, s. 106). Yine Veysel Ağabey’e göre, rüzgârın yönü değişmiştir: *“Bundan sonra herşey olabilir. Yani o dilimizin ucuna getirmek istemediğimiz cümle... Bizim Albay da sürülenlerin arasında... Bunları söylerken ümitsizliğe düştüğü iyice belliydi”* (KDY, s. 137).

Alparslan Türkeş anılarında, ihtilalden sonra Menderes’le yaptığı görüşmede ona memleketteki kardeş kavgasını önlemek için ordunun yönetime el koyduğunu, kendisini de emniyetini sağlamak için misafir ettiklerini, bunun yanında hayatının emniyette olduğunu ve Menderes’in her türlü istirahatini temin etmek için gerekenin yapılacağını söyler. Menderes de idareye ordunun el koymasına sevindiğini çünkü kendisinin de memleketin bu halini düşünmekten gözüne uyku girmediğini belirtir. (Türkeş, 1996: s. 32-33). Romanda Türkeş’in Menderes’e verdiği bu güvencelerden sonra gönderilmesiyle Veysel Ağabey, “bundan sonra her şey olabilir” demeye başlamıştır.

“14’lerin tasfiyesi darbecilerin çok kısa bir süre içinde nasıl anlaşmazlığa düşebildiğine ilişkin özel bir örnek de olur” (Koçak, 2019: s. 52). Tasfiyeler bununla da kalmaz üniversiteden ve ordudan da tasfiye haberleri gelir. Kurtuluş Kayalı’ya göre, Milli Birlik Komitesi’nin yaptığı iki önemli eylem, ordu ve üniversite tasfiyesidir (Kayalı, 1994: s. 73). Milli Birlik Komitesi, 28 Ekim 1960 tarihinde Resmî Gazete’de yayınlanan 114 sayılı yasayla üniversitede görevli bazı öğretim üyelerinin görevden affına ve bazılarının da başka şehirlerde görev yapmasına karar verir. “Ankara, İstanbul, Ege, Atatürk ve İstanbul Teknik Üniversitesi öğretim üyelerinden yasada adları geçen 147 hoca” (Koçak, 2019: s. 113) üniversiteden atılır. Emekliye sevk edilen beş bin kadar subay da, üyelerinin yeniden orduya dönmesini sağlamak için “EMİNSU” adıyla bir dernek kurarlar (Koçak, 2019: s. 115). *Karanlığa Direnen Yıldız*’da anlatıcıya göre, işin rengi bu tasfiyelerden sonra değişmeye başlar. Sesler yavaş yavaş kısılır:

“Sonra sanıkları itip kakmalar dayak ve akıl almaz hakaretler... Derken ordudan ve üniversiteden tasfiyeler. Eminsü’lar. 147’ler... İhtilal tablosunun karışık renklerinin siyaha beyaza doğru yol alması... Nihayet komiteden 14 subayın yurtdışına sürülmesi...” (KDY, s. 137).

Sancı romanında 27 Mayıs, “*sola yeşil ışık yakan büyük bir hareket*” (S, s. 230) olarak değerlendirilirken; Leyla ve Adnan’a göre, solun bu denli büyümesini hızlandıran şey 14’ler’in gönderilmesidir: “(...) ‘ondörtler’ sepetlenmeselerdi belki bu yeşil ışık yanmayacaktı! –Ona ne şüphe, Türkeş’in bugünkü tutumu bunu saptamaya yeter...” (S, s. 230).

1.2.2.1.4. Alyans Apartmanları

Darbe sonrası içine düşülen mali bunalımın önüne geçmek için çeşitli önlemler alınmaya başlanır. Bu amaçla olarak dış borçlanmaya başvurulurken yurt içinde de yeni uygulamalara geçilir. “Osmanlı İmparatorluğu döneminde başvuru bir yöntemi anımsatırcasına vatandaşlar, kendiliklerinden nişan/evlenme yüzüklerini, altın, kolye, zincir ve bileziklerini devlete bağışlama yarışına” (Ş. Turan, 2019: s. 74) girerler. Cumhuriyet gazetesinde yer alan habere göre, “Ticaret Borsası 1 milyon lira, Vehbi Koç 26 kg altın ile bir binasını bağışlamış, Koç grubunu oluşturan kuruluşlar da 1 kg altın ile 250 reşat altını ve 235.000 lira vermişlerdi” (Ş. Turan, 2019: s. 74). *Karanlığa Direnen Yıldız*’da bu gelişmeler yine radyodan duyulur. Bağış yapan iş adamının yani Vehbi Koç’un adı verilmez: “(...) *Ve radyoda bir büyük iş adamının ihtilal hükümetine 26 kilo altın ve bir bina hibe ettiğini açıklıyordu. Ayrıca bu iş adamının 14 firması ile bir kilo altın, 250 adet Reşat altını, 235 bin lira bağışlamışlardı. Zaten vatandaşlardan alyans toplama dönemi başlamış bulunuyordu*” (KDY, s. 112).

Canbaz romanında Akif Koçsa karakteri, Koç ve Sabancı ailelerini anımsatacak şekilde isimlendirilmiştir.¹⁶ Akif Koçsa da biriktirdiği altınları ihtilal hükümetine bağışlar. Onun başka bir şansı da yoktur, bağış yapmayanların “gerici” olmakla suçlandığı bir devirdir:

“Halk, krizin son çırpınışları içinde sevinç gözyaşlarını, alkışlarını ve alyanslarını Ankara’ya yağıdırıyor. Resmi dairelerde komisyonlar kuruluyor, memurların yüzükleri toplanıyor. Vermemek olmaz, devrime ihanet kabul edilir. Zaten gerici avı başlamış, insan avcıları

¹⁶ Emine Işınsu, daha sonra yaptığı bu isimlendirmeden rahatsız olduğunu ifade eder: “*Koçsa ismi, o zaman pekiyi bir buluş gibi gelmişti bana, ama şimdi bunu gereksiz buluyorum. O iki ismin de Türkiye’ye hizmetleri su götürmez bir gerçek*” (Işınsu, 2020: s. 63).

türemiş... Koçsa ince hesapları bırakıp son tavrını alıyor. Bir başka büyük zenginle birlikte, o zamana kadar biriktirdikleri altın külçelerini Ankara'ya, hazineye bağışlıyorlar” (C, s. 111).

Karanlığa Direnen Yıldız'da, 27 Mayıs öncesi maddi sıkıntılar çeken, “soğuk kış günlerinde yollarda, viran kışlalarda kırılan” (A. Türkeş, 1996: s. 16) subayların, 27 Mayıs sonrası yapılan bu bağışlarla kendilerine apartmanlar yaptırdıkları iddia edilir:

“Kimilerinin bir çeşit vatan kurtarma coşkusu ve ‘ordumuz için feda olsun, ne kıymeti var?’ düşüncesiyle bağışladığı nikah yüzüklerinin karşılığında 27 Mayıs'ın sembolü uyduruk bir hatıra yüzüğü veriliyordu. Kampanya giderek büyüyordu ama tezi tezine Balmumcu'da yükseliveren subay apartmanlarının bu alyanslarla yapıldığı söylentisi de alıp yürümüştü, öyle ki, bu apartmanlar 27 Mayıs'ın hızı geçtikten sonra ‘Alyans apartmanları’ adıyla anılacaktı” (KDY, s. 112).

1.2.2.1.5. İkbal Sofraları

DP iktidarının gösterişli günleri Yassıada'da son bulunca etrafındaki kalabalık, CHP'nin ve ihtilalcilerin etrafında toplanmaya başlar. Bir zamanlar kahraman olan Menderes “kurban” edilir (Karpat, 2020: s. 198), DP'nin en ateşli savunucuları bir ortak geçmişleri yokmuş gibi davranır ve Enis Bey gibi “gönül bağı”nı esas alan dava adamları yalnız kalır. Bu durumdan sadece roman kahramanları etkilenmez. Emine Işınsoy da 1960 darbesinde, Demokrat Partili olması nedeniyle arkadaşları tarafından yalnız bırakıldığını anlatır: “*Altmış ihtilali sırasında demokrat olduğumu bilen bazı arkadaşlarımın benden birden kaçması beni sükût-u hayâle uğratmıştı*” (Uluant, 2020: s. 497). *Karanlığa Direnen Yıldız*'ın yüzünde “*Servet-i Fünun nesli hüüzünleri*” (KDY, s. 169) taşıyan beyefendisi Enis Bey de, tıpkı yazar Emine Işınsoy gibi dostlarını kaybetmiştir:

“Feridun'a ‘Benimkisi gönül bağıydı. Yani 46 ruhu dediğimiz yenileşme hareketinin bağlılığı’ demişti. ‘İhtilalden çok, daha yakın zamana kadar DP'nin ikbal sofralarından yararlanıp şimdi koyu 27 Mayıs taraftarı kesilen çoğu arkadaşımın ikiyüzlülüğü şaşırttı beni. Açıkçası geçmiş güzel günlerimle birlikte yanımda soluk alıp veren dostlarımı kaybettim’” (KDY, s. 106).

Enis Bey Feridun'a göre, değişime ayak uydurmak ve bir kabullenmeye geçmek zorundadır: “*Enis Bey, bu yeni düzene uyum sağlamak için ya değişecekti ya da bir tahtakurusu gibi duvarda ezilmeyi bekleyecekti. Kapanmış parti ilçe merkezinin karanlığa gömülmüş pencereleri önünden mücrim gibi geçiyordu*” (KDY, s. 105-106).

Tutsak romanında Orhan'ın iş adamı olduğu için DP'li kimliğini bir kenara bırakması, *Karanlığa Direnen Yıldız*'da Ece'nin iş adamı babasında da tekrar eder. Her şey siyasi yönelimlerin etkisi altındadır ve ona göre şekillenir:

“Aslında her şeyi farkına varmadan veya bazen açıktan açığa siyaset yönetiyor gibiydi. Ayrılıkları, birleşmeleri, nefretleri, sevinçleri... İnsanların düzen değişimine kolayca uyum sağlaması işte bu dönemde de ortaya çıkıyordu, mesela Ece’nin babası zengin armatör... Daha dün DP’li iken şimdi ihtilal yanlısı kesilivermişti. İş adamıydı ne de olsa” (KDY, s. 143).

Ali İhsan Kolcu, bu durumu “27 Mayısçıların iktidar sarhoşluğuna kapılmaları ve ardından da CHP’yi iktidara taşıma gayretleri” (Kolcu, 2015: s. 352) olarak yorumlar. Yine ona göre, Gazeteci Asaf bu darbeye birlikte şöhretini katlamış ve Babialı’nın saygın kalemlerinden biri olmuştur. Profesör Sebati Bey, ise rektörlerle beraber İsmet İnönü’nün yanında görülmüştür ve Ece’nin babası da darbecilerle sıcak ilişkiler kurmayı ihmal etmemiştir (Kolcu, 2015: s. 352).

1.2.2.1.6. İhbar Mekanizmaları ve Keyfi Tutuklamalar

Darbe sonrası, DP taraftarlarının maruz kaldığı sıkıntılardan biri de haklarında yapılan ihbarlar ve akabinde gelen tutuklamalardır. İnsanlar farklı bir sese görüşe tahammül edemez hale gelmiştir. İlk olarak Veysel Ağabey tutuklanır. Feridun’a göre, onun neden tutuklandığı da belli değildir: “*Neden Veysel Ağabey tutuklanmıştı? CHP’li olmayanlara gözdağı vermek için mi? Demek ki her an içlerinden birisi nezarete alınabilirdi. Böylece kişiliklerin paranoyak şüphelerle zedelenmesi dönemi başlıyordu?*” (KDY, s. 108). Feridun bu tutuklanmayı “*İhtilalin DP’li olmayanlara da inebilecek tokadının örneği*” (KDY, s. 108) olarak değerlendirir.

Mihail Bahtin için salonlar ve misafir odaları, entrika ağlarının örüldüğü, sonuçların bağlandığı; diyalogların gerçekleştiği yerdir (Bahtin, 2020: s. 300). Kaya, Sebati ve Asaf, Bahtin’in işaret ettiği entrika ağına, Enis Bey’i bir akşam yemeğinde düşürürler. Enis Bey, akşam yemeğinde “*Bu adamlara hiçbirşey yapmayacaklar! Yapamayacaklar!*” (KDY, s. 159) diye çıkışır. Bu cümlesiyle kendisinin de tutukluluk serüvenini başlatmış olur:

“Şüphesiz Enis Bey onların nazarında bu tür sözlerle suç işlemiş oluyordu... Bir kere ‘Bu adamlara bir şey yapamazlar. Yapamayacaklar’ demekle bildiği güvendiği dayandığı bir güç mü var, diye düşünebilirlerdi. Özellikle Kaya Bey, Enis Bey mutlaka bir yeraltı teşkilatına, bir hücreye mensup olmalı şeklinde kuruntulara kapılabilirdi” (KDY, s. 159).

Enis Bey’e ilk uyarı, beklendiği gibi, Binbaşı Kaya’dan gelir: “*Umarım bu tür konuşmaları gelişigüzel insanların, yabancıların arasında yapmazsın*” (KDY, s. 159). Enis Bey, bir sabah apar topar gözaltına alınır. Feridun, akrabalık, dostluk gibi kavramları

yeniden sorgulamaya başlar: “*Babasının bir sabah apar topar gözaltına alınışından sonra toplumu sarmış paranoyanın boyutlarında akrabalık, dostluk bağlarının dahi yitebileceğini görmüştü*” (KDY, s. 162).

Karanlığa Direnen Yıldız’ın anlatıcısı Enis Bey’in tutuklanmasına sebep olan o akşam yemeğini “Son Akşam Yemeği” tablosuna benzetir:

“Enis Bey’in bu korkusuz, engel tanımaz konuşmalarının bir karşılığı olacaktı elbet... Son Akşam Yemeği tablosundaki o hesaplı kişi kimdi peki? Darbeden yana olmamak, sanıklar lehine konuşmak ve ‘Bir halt yiyemeyecekler!’ cümlesinden dolayı sorgulandığında, kafasında hep o soru olacaktı. Onu ihbar eden kimdi? Kimdi o?” (KDY, s. 162)

Yakup Kadri *Politikada 45 Yıl* adlı eserinde evladı babayla, babayı kardeşle, dostu dostla saç saça baş başa getiren bu durumu “kördöğüşü” olarak nitelendirir (Karaosmanoğlu, 2018: s. 186). Enis Bey’i ihbar eden, kardeşi Sebatî’dir. “*Durmadan işleyen ihbar mekanizması*” (KDY, s. 162) kardeşleri birbirine düşürmüştür. Feridun’un annesi Güلزade Hanım, bir ev toplantısında tutukluların Paşaların yardımıyla dışarı çıkabildiğini duyar. Enis Bey’in salınıvermesi için Hayrettin Paşa’nın kapısını çalmaya niyet eder: “*Keyfi tutuklamalar oluyormuş. Önüne gelen ‘Bu DP’li’ fikri sabitiyle gözüne kestirdiğini ihbar ediyormuş. Subay tanıdığınız varsa kurtulma şansı söz konusu olabilirmiş. Paşaların açmayacağı kapı yokmuş*” (KDY, s. 177).

Feridun, annesinin Hayrettin Paşa’dan yardım alma fikrini Özhan’a anlatır. Özhan, bunun üzerine tanıdığı bir şube görevlisinin, Zihni’nin, başına gelenleri anlatır (KDY, s. 178). Asılsız bir ihbar üzerine tutuklanan Zihni’yi Binbaşı’nın elinden kurtarmaya gelen Albay, dönemin keyfi tutuklamalarını da eleştirir: “*Kelebek avına çıkmış gibi suçluyu suçsuzu toplayıp tutukluyorsunuz. Tutuk evlerinde yer kalmadı nerdeyse. Ulan biz ihtilali bunun için mi yaptık?*” (KDY, s. 178-179) Gerçekten de “Paşa paşalığını yapar” ve Enis Bey serbest kalır (KDY, s. 179). Enis Bey, o akşam yemeğindeki muhbiri merak etse de “zanlı, sanık ve kuyruk” olmayışının keyfini çıkaracaktır.

Karanlığa Direnen Yıldız’da bir de insanları ihbar etmeyi meslek haline getiren Çolak Hilmi vardır: “*Çolak Hilmi ihbarlarla hayat bulan ve sonunda CHP’nin dahi yaka silktiği müfrit bir CHP’liydi. Adamın ihtilalden sonra ihbar ettiklerinin, yıktığı yuvaların, kapattırdığı iş yerlerinin sayısı belli değildi*” (KDY, s. 180). Sokak artık Çolak Hilmilerle

doludur. Enis Bey, kendisini ziyarete gelen Veysel Ağabey'e “*İhtilal toplumun içerisinde bir değil, kimbilir kaç Çolak Hilmi vücuda getirdi*” (KDY, s. 180) cevabını verir. İnsanlar en yakınları tarafından ihbar edilme korkusuyla yaşamışlardır. Enis Bey, Çolak Hilmi gibi ihbarlarda bulunan bir hastasından da bahseder. Bu hasta “yoksul ve cahil” biridir. Birkaç kuruş para kazanmak için ihbarda bulunur, ihbar asılsız çıkınca içeri alınır:

“28 Nisan hadiseleriyle ilgili bir iddia ortaya atılmıştı hani kayıp genç ölümler, kıyma makinaları hikayesi... Bu adam da kalkmış birkaç kuruş para kazanmak için, ihbarda bulunmuş, kayıp cesetlere ait olduğunu ileri sürdüğü bazı mezarlardan söz etmiş. Mezarlar açılıyor ve her birinden yaşlı insanların cesetleri çıkıyor. İhbar fos çıkıyor kısacası. Tahmin edersiniz, adam içeriye alınıyor. Netice? Şimdi psikolojik tedavi görüyor...” (KDY, s. 191).

1.2.2.1.7. Üniversite

28 Nisan 1960 olaylarından sonra aydın kesim ile Menderes arasındaki ipler kopar (Ş. Turan, 2019: s. 39). “Kara Cübbeliler” ithamlarından, fakülte binalarına ateş açılmasından sonra gelen 27 Mayıs 1960, bazı üniversite mensuplarınca sevinçle karşılanır. İhtilalciler, öğretim üyelerinden kendilerine danışmanlık yapmalarını ve yeni Anayasa için hazırlıklara başlamalarını isterler. Zürcher, darbenin yapıldığı gün, İstanbul Üniversitesinden rektör Sıddık Sami Onar başkanlığında beş hukuk profesörünün Ankara'ya getirildiğini ve kendilerine yeni bir anayasa hazırlama görevi verildiğini belirtir (Zürcher, 2000: s. 351). *Karanlığa Direnen Yıldız* romanında bu “*ilim cübbesi giymiş*” (KDY, s. 114) öğretim üyeleri yani, “*Sıddık Sami, Tarık Zafer, Nail Kubalı vesaire*” ihtilalin meşruluğunu savunmuşlar ve en başından beri ihtilalcilere yanaşmışlardır (KDY, s. 114).

İsmi geçen profesörler, darbeyi haklı kılan bir bildiri yayımlarlar. Karpat'a göre bu yayınlanan bildiri bir tür fetvaya benzer. İhtilali öven bu metin ona yasal bir kimlik de kazandırır. Karpat, öğretim üyelerinin bu tutumunu, “Şeyhülislama bağlı meşihat kurumunun yerine artık üniversite gelmişti. Ulemanın yerini ise aydınlar almıştı. Artık otoritenin kime verileceğine karar verilmesi ve iktidarın meşrulaştırılması işlevlerini üniversite ve aydınlar yerine getiriyordu” (Karpat, 2020: s. 192) şeklinde değerlendirir. Feridun da Kemal H. Karpat gibi, bildirinin ihtilali haklı göstermek için kaleme alındığını düşünür:

“İhtilali meşru ve haklı bir temele oturtmak için alelacele toplanan Anayasa Komisyonunun raporu Feridun'a göre, İhtilale ‘ilmi’ bir hüviyet verme kurnazlığı ile üniversite hocalarının eski iktidar duydukları gayzı aksettirmekten öteye geçmiyordu. Ama halk iri düğmeli

radıolarından artık değişmez ve tek hâkim ses haline gelen ihtilalin sesini dinliyor, kabulleniyor, benimsiyordu” (KDY, s. 105).

Karanlığa Direnen Yıldız’da Gazeteci Asaf ile Veysel Ağabey’in üniversiteye bakış açıları karşılaştırılır. Asaf’a göre “yeni ufuklar gösteren”, “üniversiteyi dokunulmaz kılacak bir anayasa” (KDY, s. 153) birçok şeyin çözümü olabilecekkken; Veysel Ağabey’e göre “bizden olan bir ocaktan” geçen aydınlar olmadan ilerlemek imkânsızdır:

“Türk demokrasisini yeniden kuracak veya kurtaracak olanlar memleketin katıksız aydınlarıydı. O aydınlara mutlaka bizden olan bir ocaktan geçmeleri, Batıyı takip etmeleri, okuyan, okuduğunu yorumlayan ve uygulayan, Batıyı tefrik gözüyle incelemiş, inkılapçı, gelişmeci insanlar olmaları gerekliydi” (KDY, s. 233).

Deli Zamanlar’da anlatıcı, 1961-1965 yılları arasındaki üniversite gruplaşmalarına değinir. Gençlik, Adalet Partisi yerine İşçi Partisi için çalışmaya daha heveslidir: “Benim üniversitelerim İşçi Partisi için çalışmaya daha istekliydiler, bir bölümü ise egzistansiyalizm rüzgârlarına kapılmıştı. Parti dar boğazdan çıkamıyordu, rüzgârlar tersine esiyordu hep. Çatlaklar sıvanamıyor, gemi gedikleri durmadan su alıyordu” (DZ, s. 33).

Yine *Deli Zamanlar*’da İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde okuyan anlatıcıya göre, darbeden sonra üniversite gençliği, siyasetten iyice uzaklaşmış, politikaya mesafeli bir duruş sergilemiştir. Kendisini Adalet Partisi’nin “cansiperane savaşıcı olmaya namzet bir parçası” (DZ, s. 11) olarak tanıtan anlatıcı gerek okul kantininde gerekse seçim çalışmalarında yalnız kalmıştır. Gençlerin bu ilgisizliğinden şikâyet eder: “Üniversitedekiler twisti iyi becermek, ders defterine şiir karalamak, Beyoğlu sinemalarında gün öldürme el şakalarıyla hoş beş etmek dışında bir işe yaramıyorlardı. ‘Boş ver yav işin mi yok? Parti pırtı palavralarını bırak!’” (DZ, s. 22).

Romanın anlatıcısına göre, AP’li gençler diğer partilerin gençlerinden farklıdır. CHP’nin 1960’larda sokağa döktüğü “muhtar bir üniversite” isteyen gençleri gibi değillerdir. Onlar: “28 Nisan olaylarında sokaklarda yürümemiş, kahrolsunlu sloganlar atmamışlardı; onlar hür düşüncenin savunucusu olacaklardı. Milliyetçiliği, yurtseverliği, Atatürkçülüğü elden bırakmayacaklardı” (DZ, s. 34).

1.2.2.1.8. DP'lilerin “Keşke”leri, İhtilalcilerin Bocalamaları

Darbe öncesinde Cemal Gürsel'in mektubu, Menderes'in kabul edilmeyen istifası, Ali Fuad Başgil'in endişeleri şu ya da bu sebeplerle iktidar kanadında doğru değerlendirilememiştir. Bunun yanında ihtilalciler cephesinde de yolunda gitmeyen şeyler vardır. Görüş ayrılıkları başlamıştır. İhtilal yapılmıştır ama sonrası düşünülmemiştir. *Karanlığa Direnen Yıldız* romanında bu hususlar, “ayrıntıları işlemede usta” (Enginün, 2019: s. 22) olan Sevinç Çokum'un kahramanları tarafından değerlendirilmiştir. *Tutsak*'ta da Bayar'ın, Menderes'in istifasını kabul etmemesine değinilir.

555 K Olayı'nda, Adnan Menderes'in yakın arkadaşı Ethem Menderes, Adnan Menderes'e “Çekil artık Adnan!.. Hükümet hiç kimsenin tapulu malı değildir” (Aydemir, 2001: s. 372) uyarısında bulunur. Şevket Süreyya Aydemir'in ifadelerine göre, Menderes, Çankaya'da Bayar'a “Ben istifaya hazırım” dediği zaman, Bayar ona “Suyu geçerken at değiştirilmez” cevabını verir (Aydemir, 2001: s. 373). *Tutsak*'ta Ceren, Menderes'in istifa kararını kaçan bir fırsat olarak görür: “*Doğru yolu görmüştü Menderes, Bayar istifasını kabul etseydi...*” (T, s. 173).

28 Nisan olayları sonrası iktidar, Ali Fuad Başgil'in görüşlerine başvurur. Başgil, anayasaya uymayan kısımların uygulanmamasını ve gençliğe karşı çok sert tedbirlere başvurulmaması gerektiğini söyler (Aydemir, 2001: s. 378). Celal Bayar'dan bu önerisine karşılık, “Tenkit zamanı çoktan geçti. Şimdi tahrikçileri tenkil zamanı” cevabını alır. Tenkil ise en ağır şekilde bastırmak anlamına gelir (Aydemir, 2001: s. 379). Veysel Ağabey'e göre, “*Cumhuriyet döneminde alışılmışın dışında düşünen bir hukukçu. Bir bakıma Cevdet Paşa'nın modern Türkiye'ye bir uzantısı...*” (KDY, s. 191) olan Başgil, yine ona göre, “*ihtilal şartlarından nasibini almış, sayısız defa sorguya çekilmiş, Balmumcu'da yatmış*” (KDY, s. 191) kısaca, bedeller ödeyen biridir. Veysel Ağabey de Başgil gibi düşünür: “*Eğer anayasa DP zamanında değiştirilseydi, belki de ihtilal olmayacaktı*” (KDY, s. 191-192). Veysel Ağabey'e göre, Başgil'in görüşlerine kıymet verilmemesi de ihtilal sürecini hızlandıran nedenlerden biridir. Zamanında değiştirmedikleri Anayasa, DP'yi mahkûm etmiştir: “*Bu durumda eski iktidarı mahkûm eden ne ordu, ne komite, ne de muhalefetti. Eski iktidarı Anayasa mahkûm etmişti.*”

Anayasa tıkamış, köşeye sıkıştırmıştı. Ve bu mahkûmiyet daha baştan belliydi” (KDY, s. 192).

DP’lilerin son pişmanlığı ise, Cemal Gürsel’in uyarı niteliğindeki mektubunun değerlendirilemeyeşi üzerinedir. Gürsel, 3 Mayıs günü 13 maddelik uyarı mektubu hazırlamış ve Başbakan Adnan Menderes’e ulaştırılmak üzere Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes’e vermiştir (Neziroğlu, 2003: s. 72). *Karanlığa Direnen Yıldız*’da içeriği alıntılanan mektupta Cemal Gürsel, “bütün kötülüklerin kaynağı olduğuna dair memlekette genel bir kanaat bulunan Cumhurbaşkanının istifa etmesi, bazı bakanların değiştirilmesi, İstanbul ve Ankara vali ve emniyet müdürlerinin değiştirilmesi gibi taleplerde bulunmuştur” (Neziroğlu, 2003: s. 72). Feridun ve Özhan, mektupta istenilenler yapılsaydı ihtilal olmayacağını düşünürler:

“Başvekil keşke Erzurumlu Paşa’nın ihtilalden önce Milli Müdafaa Vekiline yolladığı, ama halka ihtilalden sonra açıklanan muhtıra mahiyetindeki mektupta istenenleri yerine getirseydi. Fakat mektubu görmüş müydü? Gerçekten haberli miydi? Haberliyse neden suskun kalmıştı?...’ Feridun’un söylediği de şuydu: ‘Evet muhtıra veya ikaz mektubu, ama onlar seçimle geldiler, seçimle gitmeliydiler’” (KDY, s. 110).

İhtilalciler cephesinde de durum daha çok bir bocalama olarak seyreder. Mehmet Kaplan’ın da ifade ettiği gibi, “ihtilaller dünyanın hiçbir yerinde, hiçbir meseleyi halletmemiştir” (Kaplan, 2019: s. 329). *Karanlığa Direnen Yıldız*’ın anlatıcısı da 27 Mayıs’ın hiçbir soruya cevap veremediğini belirtir: “*Daha ilk günlerden itibaren ihtilalin coşkunuğu, yerini ‘Ne yapacağız, nerden başlayacağız? DP’lilerin hepsini tutuklayın! Aman ne yapıyorsunuz. Bir kısmını!’şaşırmışlığına bırakıyordu*” (KDY, s. 105). Komünist yazarların, Türk ordusunun yaptığı ihtilali öven yazılar yazması DP’lilerce garip karşılanır:

(...) Anıl Nadiroğlu da kendi köşesinde hemen hergün eski iktidara sövüyor, tükürüyor orduya sağolun, varolun, elleriniz dert görmesin gibisinden övgüler ve ihtilal şiirleri yazıyordu. Tuhafı şu ki, Anıl’ın komünist olması, Milli Birlik Komitesini veya Türk ordusunu alkışlamasına mâni değildi” (KDY, s. 107).

Karanlığa Direnen Yıldız’da ihtilalciler, DP yönetiminde eleştirdikleri ne varsa yapmaya başlamışlardır. NATO’nun gereğini sorgulayan muhalefet, yerini, Amerika ile ilişkileri düzeltmeyi gerekli gören bir anlayışa bırakmıştır:

“Sivilleşmeye doğru gidiliyor (...) Dış ülkelerle ilişkilerimizin yürümesi için bu şart. Biraz bağımsızlığımızı zedelemiyor mu diye sorabilirsiniz. Hayır hayır... Bu ilişkilerden

korkmamalıyız. Birtakım yardımların sağlanması için de miğferimizi başımızdan çıkarmamalıyız” (KDY, s. 140).

Çetin Yetkin, ABD’nin ve Batı’nın Türkiye’den, DP’den esirgedikleri dış yardım ve kredilerin 27 Mayıs 1960’tan başlayarak birden Türkiye’ye akmaya başladığını söyler (Yetkin, 2007: s. 61). Feridun da muhalefetin içine düştüğü bu çelişkiyi sorgulamadan duramaz:

“Ama daha önceki yıllarda onlar Nato’ya, Amerikan yardımlarına karşı çıkmıyorlar mıydı? Hatta sâbık hükümeti dış borçlardan ötürü suçlamıyorlar mıydı? Hatta bu yüzden bu yardımlaşmayı vatana ihanetle bir tutmuyorlar mıydı? İhtilalcilerin daha ihtilal sabahı Nato’ya Cento’ya bağlılıklarının açıklanması bu hükmün tartışılmasını yarınlara mı bırakmıştı?” (KDY, s. 140)

1.2.2.1.9. Basın

Karanlığa Direnen Yıldız’da basın, darbeden sonra ihtilalin yerli yerine oturması, halk tarafından benimsenmesi için çalışan bir kurum haline gelmiştir. Romanda genel hatlarıyla, “medyanın ve medya mensuplarının birçoğunun, 27 Mayıs askeri müdahalesini taraflı bir şekilde ele aldığı ve gerçekleri yansıtmayan bir üslup benimsediği gerekçesiyle olumsuz bir şekilde temsil edildiği” (Börekçi, 2013: s. 1926) üzerinde durulurken; yerli ve yabancı basının ihtilali karşılama şekilleri, sınıf atlayan gazeteciler, darbeyi övmedikleri için işsiz bırakılan yazarlar, mahkeme ve idam süreçlerinin “art niyetli” olarak fotoğraflanması da anlatılır.

Karanlığa Direnen Yıldız’da gazetelerin darbeyi haber verme şekline geniş yer ayrılır. Anlatıcıya göre, “*Gazeteler aynı gün kalıplarını değiştirerek ihtilali kutlayan birer mutluluk destanı halinde*” çıkmıştır (KDY, s. 103). Gerçekten de gazeteler darbeyi, “Cumhuriyet gazetesi “Kahraman Türk Ordusu Bütün Memlekette Dün Sabaha Karşı İdareyi Ele Aldı”, Tercüman gazetesi “Kansız Olarak Ordu İdareyi Ele Aldı Kısa Zamanda Seçime Gidilecek”, Hürriyet gazetesi “Silahlı Kuvvetlerimiz Bütün Yurtta İdareyi Fiilen Ele Aldı”, Milliyet gazetesi “İdare Orduda” başlıklarıyla vermiştir. (Neziroğlu, 2003: s. 72). Anlatıcı, bu manşetleri şu şekilde özetler: “*Manşetlerin çoğunda ‘Ne mutlu bugünüme! Geçmiş olsun, Gözünüz Aydın, Orduya Şükran Borcumuz Var!’ gibisinden alkış cümleleri yazılıydı*” (KDY, s. 104).

27 Mayıs darbesi ile yerli basın kadar yabancı basın da ilgilenmiştir. Veysel Ağabey’in “*zor dönemeçlerin adamları*” ndan (KDY, s. 21), Demokrat Parti Trabzon

milletvekilliği de yapan Osman Turan, Adnan Menderes’le defalarca tartışıp, onu birçok kez uyarmasına rağmen birçoklarının yaptığı gibi Menderes’i yalnız bırakmamış; ihtilalcilerin yanlışlarını da dile getirmiştir (Uzman, 2018: s. 443-445). Turan, yabancı basının ihtilale olan ilgisini, o dönemde “altın kalem mükâfatı” ile ödüllendirilen Beynelmillel Basın Enstitüsü üzerinden yorumlar:

“Gerçekten Türkiye’de hürriyet ve demokrasi dâvasına âşık olduğunu ilan eden bu enstitü Demokrat iktidara karşı, yurt içinde ve dışında, neşriyat vasıtalarını harekete geçirmiş; devrin gidişine karşı Türk demokrasisinin müdafî kesilmişti. Yassıada davaları sırasında İstanbul’a gelen Enstitü müdürü Türk matbuat ve yazarlarının hürriyet kahramanlığına ve ahlaki seviyelerine karşı hayranlığını belirtirken, kendisiyle birlikte Türkiye’nin hürriyet davasına hizmetlerini kastediyordu. Bu sebeple de yazarların en lâıykına bir altın kalem mükâfatı vermiştir” (O. Turan, 2017: s. 65).

Karanlığa Direnen Yıldız’da da yabancı basının da en az Türk basını kadar ihtilale sevinmesi ve bu ihtilalle ilgilenmesi normal karşılanmaz:

“Yabancı basın, Daily Mirror, Le Figaro, L’Humanite, Dimanche ve benzerleri de boş durmamıştı tabii. ‘Ankara hürriyet hareketinden sonra huzura kavuştu, kansız teşebbüs neticesi gazeteciler, talebeler ve diğer siyasi suçlular serbest bırakıldı. Türkiye’deki güçlere ordu el koydu, iktidara gelen şefler serbest seçimler yapılacağını ilan etmişlerdir. Türk ordusunun Nato ve Cento’ya sadık kalacağını bildirmiştir.’ şeklinde ihtilale bir çeşit destek görünümünde başlıklar göze çarpıyordu” (KDY, s. 104).

Menderes, tevkif edildiği andan itibaren basının yıpratmalarına maruz kalmıştır. Servis edilen fotoğrafları arasında mutlu, etrafı kalabalıklarla çevrili bir fotoğrafı da vardır. *Karanlığa Direnen Yıldız*’ da anlatıcıya göre, bu, bir “neydiniz ne oldunuz” iması da taşır:

“Başvekil ise arkuru çizgili boyunbağı ve açık renkli elbisesiyle uçaktan inerken görülüyordu. Artık hiç gülemeyeceği yüzü ansızın zayıflamış, çökmüştü. Bazı gazetelerde bu tutuklu görüntüsünün yanında daha eskimemiş güneşli bir gün, kendi bürokrasisinden veya iş kesimindeki taraftarlarından bir grubun ortasında sağlıklı güvenle gülümsediğini gösteren bir fotoğraf yer alıyordu. Bu zıtlığı gazeteci herhalde ‘oh ya... İşte görün! Neydiniz ne oldunuz...’ gibisinden bir kinle yan yana getirmiş olmalıydı” (KDY, s. 104).

Anlatıcıya göre, “çirkin realitenin acımasız yüzü” idam sehpasında çekilen fotoğraflarda kendisini gösterir:

“İki görevli arasında yürüyen ve takım elbisesinin üzerine beyaz gömlek geçirilmiş Başvekil’in arkadan çekilmiş bir resmi. Bir de sehpa asılıyken ki büyük boy fotoğrafı... Çirkin realitenin acımasız yüzü, cümbüşçülerin hızla iştahlanarak seyredecekleri bu görüntülere alışılacaktı sonra. Ve bu kağıtlar bakkallarda peynir kâğıdı, leblebi külahı olarak kullanılacak, kimse fotoğraflardan fişkıran sehpa gıcırıtısını, boğuk iniltilerini işitmeyecekti” (KDY, s. 215).

Medya, olayları ve sözleri saptırma ve çarpıtmalarla yapma bir gündem oluşturur, bir baskı aracı olarak etkinliğini devam ettirir (B. Ercilasun, 2013: s. 152). Feridun da bu dönemde basında çıkan haberlerin yalan ve saçmalık dolu olduğunu söyler: *“Eski iktidarın hataları zaafları olabilirdi ama karşı tarafın suçlamaları, gençlerin kıyma makinalarından geçirilmesinden tutun, sâbıkların vatani satmalarına kadar içi saçmalık ve yalan dolu bir torbadan tombala niyetine seçiliyordu sanki”* (KDY, s. 137).

Basının bu halinden Peyami Safa da rahatsızdır. O, basın bu tutumunu “şeref katliamı” olarak nitelendirirken, şeref katliamını alkışlayan meslektaşlarını da aynı ‘katli’ e katılmakla suçlar (KDY, s. 9). Yazısında alıntılıdığı metin, “hiçbir partiden olmayan bir fen adamı”na ait, kendi görüşlerini de destekleyen bir yazıdır: *“Gazetelerin yalan ve mübalağalı resimleri, karikatürleri bende gazete denilen nesneye karşı öyle bir tiksinti uyandırdı ki, bazen bir gazete kâğıdına el dokundurmak istemiyorum veya dokundursam mutfığa koşmak istiyorum”* (KDY, s. 9). Peyami Safa bu “şeref katliamı”na sessiz kalmayıp Özhan’ın tabiriyle *“ihtilale destanlar ve övgüler yağdırmadığından”* (KDY, s. 131) gazetesinden ayrılmıştır.¹⁷ Safa, katliama ortak olmadığı için cezalandırılırken, Gazeteci Asaf gibiler ihtilalciler tarafından ödüllendirilir:

“(...) Peyami Bey, insanların sabık, kuyruk, gerici, mürteci damgası yememek için kimliğini değiştirdikleri bir dönemde karalanmak, yuhalanmak, itilip kakılmak pahasına inandıklarından, düşüncelerinden vazgeçmeyen pek az insandan biriydi. İhtilalin şakşakçısı olmamıştı, olamazdı da... Mizacı, inandıkları, davası buna aykırıydı. Düşmanların artmış olması pahasına...” (KDY, s. 133).

Gazeteci Asaf, darbeden sonra “Kuyrukların Fizyolojik Kesiti ve Psikolojik Tahlili” başlıklı bir yazı kaleme alır. Bu yazıda DP’lileri, *“Şiş göbeklerinin üzerinde testi durur. Daima kabız, daima hazımsız kokarcılardır bunlar. Tarlanın yamrı yumru karpuzlarıdır. Gün görmemiş topatan kavununun keleşidir bunlar...”* şeklinde betimler. Yine yazının devamında, *“yüreklere olgun ve dolgun”, “ikbal için dostlarını haraç mezat satarlar”, “esasen ödle ve dümbelek, biraz da köstek kimselerdir”* (KDY, s. 113) gibi

¹⁷ İrfan Neziroğlu, bu olayın sadece bir kurgudan ibaret olmadığını, Peyami Safa’nın Tercüman gazetesindeki yazılarına neden son verildiğini şöyle anlatır: *“Darbenin basına özgürlük getirdiği iddia edilmiş olmakla birlikte Tercüman gazetesinde bu iddiayı gölgeleyen bir gelişme yaşanmıştır. Gazete 27 Mayıs darbesinin ardından yazarlarından Peyami Safa’nın gazete ile ilişkisinin kesildiğini duyurmuştur. Konu ile ilgili ‘yersiz dedikoduları’ cevaplandırmak üzere 30 Mayıs 1960 tarihinde ilk sayfada yer verilen açıklamada Peyami Safa’nın gazetenin yazı işleri müdürü Semih Tuğrul’un 5 Mayıs 1960 sabahı gözaltına alındığı ve 2 gün sonra serbest bırakıldığı ve bu nedenle Peyami Safa’nın gazete ile ilişkisinin kesildiği açıklanmıştır. Ancak olay mayıs ayı başında meydana gelmiş olmasına rağmen Peyami Safa’nın Tercüman’la ilişkisi 27 Mayıs darbesinden sonra kesilmiştir”* (Neziroğlu, 2003: s. 84).

ifadeler yer alır. Asaf' a göre DP'lilere hayat hakkı tanımak yersizdir: “*Bunlara hayat hakkı tanımayın, bundan böyle toplumda yeri yok bunların. Soğan cücüğü gibi bir şeydir bunlar. Cücük ki ne cücük... Koparın gitsin*” (KDY, s. 103). Veysel Ağabey'e göre, Peyami Safa gibi “ihtilal şakşakçısı olmayan” yazarlar susturulduğu için meydan Asaflara kalmıştır:

“-Yazarlarımız var oğlum. İşte işte üstadlar... Var olmasına var da, insanlarımızın üzerine ölü toprağı serpildiği bir devirde başka türlü olunmamalıydı. Ah keşke... Ama hepsi bu... Kendi çizdiği daire içinde mücadele veriyor, temkinli davranıyorlar. Ah gözü kör olsun parasızlığın” (KDY, s. 104).

Binbaşı Kaya, artık bir apartman dairesine taşınacak olan Feridun'la vedalaşırken ona Babıali'nin bir çukur olduğunu söyler. Feridun özellikle Kaya'dan gelen bu itiraf karşısında şaşkınlığını gizleyemez: “*Sizin böyle düşünmeniz... İhtilal de oradan çıktı. Yani ihtilalin zemini Babıali'de hazırlandı...*” (KDY, s. 262).

1.2.2.1.10. Demokrasi

Sevinç Çokum'un *Karanlığa Direnen Yıldız*'ın ön sözünde belirttiği gibi, “Hiç yaşanmaması gereken ama bir tıkanma noktasında elbirliğiyle çağrılan 1960 darbesi” toplumda “genel bir vicdan azabı”na evrilmiştir (KDY, s. 7). Darbeden sonra demokrasi adına atılan adımlar, “*partiler kurulur, tökezler, dağılır, yine kurulur*” (KDY, s. 157) şeklinde özetlenmeye başlanır. İdamlarla sonuçlanan bir ihtilal sonrası halkın demokrasiye, iktidar ve muhalefetin de halka inancı kalmamıştır.

Sebati ve Asaf'ın başını çektiği zümreye göre halk; oy vermekten, laik devlet düzeninden bir şey anlamamaktadır. *Tutsak*'ta Orhan, Tarık ve Ceren'in kullandığı ifadelerin benzerini *Karanlığa Direnen Yıldız*'da Sebati, Asaf, Kaya; *Deli Zamanlar*'da ise Bayhan, halk ve bu halkın seçme hürriyeti için kullanmaktadır: “*Köylü dediğin nedir ki, bir devletli gelip sırtını okşadı mı devletin kulu kölesidir. Köle ne bilir anayasayı? Köylü ne bilir basın hürriyetini, üniversiteyi, üniversite gençliğinin hukukunu, özgürlüğünü ne bilir? Laikliği, cumhuriyeti, insan haklarını ne bilir?*” (KDY, s. 160)

Enis Bey, *Yaban* romanında “Anadolu halkının bir ruhu vardı, nüfuz edemedin. Bir kafası vardı; aydınlatamadın. Bir vücudu vardı; besleyemedin. Üstünde yaşadığı bir toprak vardı! İşletemedin (...) Ne ektin ki, ne biçeceksin?” (Karaosmanoğlu, 2008: s.

111) diye soran Yakup Kadri gibi, kardeşi Sebati Bey'in tüm suçu köylüye yüklemesine kızar:

“Ne bilir köylü? Ne verdiniz ki köylüye? Köylü o saydıklarını bilmiyorsa, bunun müsebbibi ilmini üniversitenin sağır duvarları arasından sokağa çıkaramayan sizlersiniz Millî Mücadele'nin tığteber köylüsünü, ama irfan sahibi, ama, onurlu haliyle 1950'ye yine yırtık çarığı, yolsuz ışıksız, okulsuz köyü, kitapsız deftersiz okulu ile, el sabanı, garipliği, yoksulluğu ile getirip bıraktınız. Şimdi de ona anayasayı, üniversiteyi de öteki saydıklarını bilmemesi gibi kendisine ait olmayan bir suçu yüklüyorsunuz” (KDY, s. 160).

Deli Zamanlar'daki anlatıcı da Enis Bey gibi düşünür. Ona göre, halkın bilgisizliği de aydınların eseridir:

“Ne olursa olsun, halkın bilgisizliği de halkın eseri. Bunlar bizim insanlarımız, iyi yönlerini sağlıklı yönlerini de görelim, iyi yönleriyle övünmekten kaçınmamak gerekir. Yunuslar, Âşık Veyseller de halk içinden çıktılar. Halk cevherini yabana atmayalım...” (DZ, s. 21).

AP'nin Demokrat Parti'nin devamı olarak algılanmasıyla ihtilalcilerin planları bozulmaya başlar. Hoffer seçme hürriyetinin, başarısızlığın kabahatini ferdin omuzlarına yüklediğini düşünür (Hoffer, 1978: s. 50). Gazeteci Asaf da bütün öfkesini aslında, seçme hürriyetini kullanmaktan başka bir şey yapmayan halka yükler:

“Aptallar ve cahiller, imza atmasını bilmeyen ahmaklar! Onlar mı yönetecek ülkeyi? Onların oyları mı muteber sayılacak? Hayır hayır! Bunda bir yanlışlık var. Olmaz! Olmamalı... Ordu da telaşlı. Alın size, ölüyü diriltir misiniz? Görün şimdi semeresini. İşte karşımızda ezdiğimiz başın kuyruğu... Ülke yönetimine talip oluyor, ettiriliyor” (KDY, s. 251).

Nurettin Topçu, *Devlet ve Demokrasi* adlı eserinde, çoğunluğun vereceği kararın her zaman sağlıklı bir sonuca ulaştırmayacağını söyler. Ona göre: “Halkın iradesi, daima çoğunluğu teşkil eden aşağı tabakanın iradesidir. Âlimle filozofun değil, câhilin ve ayak takımının dilekleridir (...) Halkın iradesi, umumî menfaatı tam olarak içine almadığı gibi istikbali de hesap edemez. Halk, kendi hayır ve şerrini çok kere iyi bilmez” (Topçu, 1969: s. 29-30). Feridun da yine bir aile meclisinde halkın niçin oy kullanacağını bilmediği için alacağı kararların da doğru olamayacağını söyler. Önce halk bilinçlendirilmelidir:

“Yakında anayasa için referandum yapılacak. Ama çoğu insanımız, oy kullanacak olan çoğu insanımız, anayasayı bilmiyor: ne evvelini ne şimdikini. Dolayısıyla çoğunluğun vereceği kararların da her zaman doğru olamayacağını düşünüyorum... Bir şeyler hala eksik bizde ve o eksikler yüzünden emeklemekteyiz...” (KDY, s. 190).

1960 sonrasını anlatan iki romanda Veysel Ağabey, Enis Bey bu tablonun umutlu tarafını temsil ederler. Veysel Ağabey olaya sadece bir oy verme seremonisi olarak bakmaz, ona göre yazarların da özgürce kalemlerini kullanabilmesi için demokrasiye

ihtiyaç vardır: “*Ama bu kötü zamanın da aşılabacağına inancım var. Demokrasi gelecek. Yazarlarımız korkmadan konuşacak, korkmadan yazacaklar*” (KDY, s. 166-167).

Sevinç Çokum, demokrasi, sosyalizm, eşitlik, hürriyet gibi “bütün sorunları hallediyorlarmış gibi” (Le Bon, 2014: s. 103) duran bu kelimeleri, *Deli Zamanlar* ve *Arada Kalmış Tebessüm* romanlarında karınca metaforuyla açıklar. *Deli Zamanlar*’da Ayperi’nin kocası Bayhan’a göre, karınca yuvasına çomak sokulmuş ve bir telaş başlamıştır:

“Yerleşik düzen sarsılıyor, karıncalar yer değiştiriyor, evet evet karıncalar yer değiştiriyor, evet ever karıncalar, yer altındaki dünyaları bir çomakla bozuldu herkes şaşkın sağa sola koşturuyor... Ve birileri çıkmış, ‘demokrasi!’ diye bağırıyor... Demokrasi adalet, özgürlük vesaire... İyi gelişmeler olacak elbet ama bunun içinde kötü taşların da bulunacağı yüzde yüz” (DZ, s. 29).

Arada Kalmış Tebessüm’de Profesör Duran Usveren, insan kalabalığını karıncalardan ayıran farkları sıralar. Ona göre, karıncalar farklı yönlerde hareket etmelerine rağmen bütünlük çok bozulmaz ama insanlarda yönler ve hedefler farklıdır. Aldıkları kararlar da bütünlüğe hizmet etmez:

“Karıncalar düzenli bir biçimde yol alırken, bazıları aykırı hareketler yapmaya başlıyor. Mesela sağa sola sapıyor, duruluyor, geriye dönüyorlar. Böyle olsa bile bütünlük o kadar etkilenmiyor. Sistem veya kurulu düzen bunu gerektiriyor çünkü. Nedenleri ve yaptıkları dönüş hareketleri ötekileri de etkiliyor, bir anlık çözülme yaşanıyor. Fakat toparlanıyorlar; maksat yine aynı bütünlüğü sağlama çabasıdır” (AKT, s. 91).

Bahtin, insanda gerçekleştirilmemiş gizil güç ve taleplerin saklı kalacağını ifade eder (Bahtin, 2020: s. 193). İhtilalle beraber DP’liler, yeni bir ihtilal olacağı endişesini taşır hâle gelmişlerdir. Veysel Ağabey, iyimser tavrını korusa da ordunun halkın yakasını kolay kolay bırakmayacağını düşünür:

“Siz halkın sözünün ve halkın iradesinin bütünüyle tecelli ettiğini mi sanıyorsunuz? Hayır, bekleyin yeni bir ihtilal olur. O da olmazsa bu yalanın sindirilmesi için yeni çareler arayacaklardır. Bu taraf hep bir bacağı kısa olarak yürüyecek, yarı yolda düşecek ama gene de ipleri göğüsleyecektir. Yani ordunun dürbünü, projektörü hep bu yakanın üzerinde olacaktır...” (KDY, s. 253).

Feridun da “*Millet vermiyor kararını, sadece büyük balıkların kararlarına mührünü basıyor. Sonra silahlar üzerine çevrilmişken nasıl olacak bu? İkide bir üzerimizde uçan jetlere ne demeli? Ya o iri iri tehditlere?*” (KDY, s. 219) diye sorarken, korkuyla, baskıyla demokrasinin bir araya gelemeyeceğini savunur.

1.2.2.1.11. Yeni Partiler ve Seçimler

Romanlardaki atmosfere göre, demokrasinin tekrar sağlanabilmesi için ordunun siyaset üzerindeki elini çekmesi ve çok partili bir yaşama ivedi olarak geçilmesi lazımdır. Bu amaçla siyasi partilerin yeniden kurulmasına 12 Haziran 1961’de izin verilmiş ve ertesi ay yeni partiler ortaya çıkmıştır (Ahmad, 2020: s. 179). Seçimlerin yapılmasını, siyasi idareye geçilmesini isteyenlerden biri de İsmet İnönü’dür. İsmet İnönü’nün Cumhuriyet gazetesine verdiği demeçleri, Profesör Sebati’nin karısı Sibel aktarır: *“Fakat Paşamız daha yazın ‘Seçimlerin bir an önce yapılmasında milli menfaatimiz açısından yarar vardır.’ diye Cumhuriyet gazetesinde bangır bangır bağırmadı mı? (...) Sanırım devrimin seçimleri taahhüd etmesinin iyi sonuçlar vereceğini söylemişti”* (KDY, s. 140). Bunun yanında Gazeteci Asaf, seçimlere girmenin CHP için avantajlı olmayacağını düşünür. Partinin toplanıp kendine gelmesi için zamana ihtiyaç vardır: *“Bence seçime gitmek için henüz erken. CHP palazlanıp, kuluçka döneminden çıkıp biraz toparlanması gerekiyor; yoksa hava alır”* (KDY, s. 153). Sadece CHP’liler böyle düşünmez *Deli Zamanlar*’daki anlatıcının annesi de yaraların sarılması için zamana ihtiyaç olduğunu belirtir. Başarısız darbe girişimleri de olurken seçimler için henüz erkendir:

“Annem, partinin geleceğini 27 Mayıs darbesi şunun şurasında daha sınırsız durduğundan iyi görmüyordu. Haksız da sayılmazdı. Defterimin kırık dökük sayfalarında o zamanki olmazlar sıralı dururken... Eski reisicumhur tahliye olmuş, ardından kalabalıklar sokağa dökülmüş, partinin genel merkezi taşlanmıştı. Sonra Albay Aydemir ikinci kez ihtilale teşebbüs etmişti; başımızda bir asker reisicumhur vardı, başvekil ise paşababaydı. Çıkmazlardan çıkmaya çalışıldığı o günlerde belki demokrasiden, seçimlerden söz etmek için erkendi” (DZ, s. 57).

Karanlığa Direnen Yıldız’ın insana olan umudunu hiçbir zaman kaybetmemiş karakteri Enis Bey, partilerin kurulmasını demokrasi adına olumlu bir gelişme olarak değerlendirse de ordunun hâlâ söz sahibi olmasından o da hoşnut değildir: *“Enis Bey’e göre, partilerin kurulmasına kapı açmak demokrasiye dönüş demek olsa da, yönetimin halk üzerindeki baskılarında hafifleme olmuyordu, tam tersi baskılar yoğunlaşıyordu”* (KDY, s. 147).

Feridun, yeni partilerin kurulduğunu haber verir: *“Sonra bakanların istifa ettiği, yeni partilerin kurulduğu bir dönem başlamıştı. Adalet Partisi, Yeni Türkiye Partisi, Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi, Cumhuriyetçi Mesleki Islahat Partisi, Çalışma Partisi, memleketçi Parti, Mutedil Liberal Parti”* (KDY, s. 147). Romanlarda bu partilerin

kurulması partilerin CHP ve DP'ye sağlayacağı faydalara göre değerlendirilir. CHP'lilere göre, partiler kurulabilir ama DP'nin yeniden "hortlama" ihtimalinin önüne geçilmelidir. AP'lilere göre, kurulan diğer partiler AP'nin oyunu bölmektedir.

AP'nin kurulmasının yankılarına geçmeden önce Sevinç Çokum'un romanlarında İşçi Partisi'nin ele alınışına değinmekte de fayda vardır. Çokum, partilerin aynı binada oluşunu, "*küçük gözlü, gözlüklü, açık, parlayan alınlı, Rus tipi burunlu yahut Komünist simalı*" (KDY, s. 233) başkanlarını anlattıktan sonra daha çok AP'li olduğu düşünülen kitlenin parti başkanına bakışını da şöyle anlatır:

"Sarı binaya girip çıkan küçük gözlü parlak alınlı. TİP Başkanı ise esnafı 'Yandaşlar, kardeşlerim, yoldaşlar!' diyerek selamladıkça onlar kuzeyin soğuk rüzgârını duymuş gibi geri durarak sadece selamları almakla yetiniyorlardı. Yine peşinde bir yığın işçi veya işsiz, solgun, gülmeyi unutmuş, gür bıyıklı, dar yüzlü birileri" (KDY, s. 249).

Delî Zamanlar'da anlatıcı, TİP'in ilçe başkanlığı binası ile aynıyı paylaşmayı "*kozunuzu hesaplaşın gibisinden birilerinin teklifiyle mi, yoksa tuhaf tesadüfün yüzleştirmesi mi bilinmez*" (DZ, s. 9) cümleleriyle değerlendirir. Gazeteci Asaf, AP dışındaki partileri hoşgörü ile karşılar, bu memnuniyetten İşçi Partisi de nasiplenir: "*İşçi Partisi sosyalist kitlenin partisidir. Yeni bir parti gerçi ama, demokrasiye inanıyorsak, onların sesine de kulak vermeliyiz*" (KDY, s. 241).

AP, 11 Şubat 1961'de kurulmuştur. Feroz Ahmad'a göre Ragıp Gümüşpala'nın partinin başkanı olması tesadüf değildir. Ragıp Gümüşpala, DP'nin yeniden güçlenmesine karşı ordunun; askeri baskıya karşı da sabık Demokratların sigortasıdır (Ahmad, 1999: s. 165). Sebati Bey'in Ragıp Gümüşpala ile ilgili bazı şüpheleri olsa da Erzurumlu Paşa'ya yani Cemal Gürsel'in Ragıp Gümüşpala'ya olan desteğine güvenir:

"Gerçi ihtilali desteklemediği için emekliye sevk edildiği söyleniyor ama, Erzurumlu Paşamız da onu tutar görünüyor, ister istemez tabii. Daha doğrusu herhalde frenlemeğe çalışıyor. Ama unutmayalım ki Alican'ın partisi de gündemde. YTP bence olabilecek olumsuz gelişmelerin önünü tıkayabilir. Sanıyorum DP'li kitlenin parçalanmasını sağlar. Tabii Bölükbaşı'nın da milletin bir kesimini temsil ettiği unutulmamalı..." (KDY, s. 152).

Gazeteci Asaf, Gümüşpala'nın başkanlığı konusunda Profesör Sebati gibi düşünmez. Gümüşpala'nın DP genleri taşıdığını söyler (KDY, s. 152-153). İddiasını Ragıp Gümüşpala'nın "*Düşük ve kuyruk yoktur, vatandaş vardır*" (KDY, s. 153) sözlerini örnek göstererek kanıtlar.

Enis Bey AP'nin ambleminin aslında yine DP, A harfinin ikinci ucunun içe kıvrıklığı dolayısıyla D olduğunu iddia eder (KDY, s. 147). Feridun, bu söylentinin DP'liler kanadından çıktığını söyler: *"Parti remzini yan tutunca A 'D'leşiyor ve bir DP tablosu ortaya çıkıyordu. Bu DP'nin devamı olma isteğinin ve DP tutkusunun bir ifadesiydi"* (KDY, s. 147). Bu devamlılık iddiası muhalefet tarafından hoş karşılanmaz. *Karanlığa Direnen Yıldız*'ın muhalif kadrosu bu partinin kurulmasıyla ilgili görüşlerini ve hatta tehditlerini şöyle dile getirir: Kaya Bey: *"Önemli olan bu partinin yeniden ortaya çıkmasını engellemek veya bu partiye mensup olanları bir daha iş başına getirememektir"* (KDY, s. 142), *"Bana göre AP yeni bir ihtilale sebep olabilir (...) DP'nin izinden gitmesi kendi kuyusunu kazması demektir"* (KDY, s. 242); Sibel Hanım: *"AP'nin zuhuru tehlikeyi çağırıyor. Milletin sindirilmiş duygularını yeniden uyandırıyor. Bakın parti içinde bir sürü DP'li var onun için soruyorum, bu ihtilal neden yapıldı?"* (KDY, s. 155)

Veysel Ağabey, bu devamlılığın AP'ye büyük bir sorumluluk yüklediğini belirtir. İdamlar, "demokrasi güneşinin inkırazı" (KDY, s. 7) olmuştur fakat güneş yine de halkın hür seçimiyle doğacaktır:

"Adalet Partisi bu üç devletlinin idamlarının acı hatırasını beraberinde uzun zaman taşıyacaktır. Yakında seçim var. Evet seçim olacaksa, şu veya bu şekilde engellenmediği takdirde fikirler ortaya çıkacaktır. Bu bir halk seçimidir. Hipnoza şuna buna yer yok. Millettir kararını verecek olan" (KDY, s. 218).

Canbaz'da Akif Koçsa, köye gidince unutulacağını düşünen Mahmut Güleryüz'e Demokrat Parti ve İnönü'yü örnek gösterir:

"Kişinin en büyük zaafı unutkanlıktır. Baksana Demokratların haline, İnönü en büyüktü! Şimdi kitle Adalet Partisi'ne kaymakta görüyorsun. Saatin rakkası da bir o yana, bir bu yana gider. Mühim olan unutmamaktır ve rakkasın gideceği, vuracağı anı hesaplayabilmektir. Bunu yapan kazanır" (C, s. 112).

Canbaz'da İlham Kasapoğlu'nun babası Osman Nuri Bey, Mahmut'a *"Adaletçiler bize merhum Menderes'in mirasıdır, unutma"* (C, s. 116) uyarısını yapar. *Deli Zamanlar*'daki anlatıcıya göre aslında AP, yeni bir DP olmayacağını bilincindedir: *"Bizim Parti ise yeni bir DP olamayacağını bilerek her devrin başka bir çiçeğe yöneleceğinin farkına varmışlığı ile daha büyük kalabalıkları celbetme savaşındaydı"* (DZ, s. 9-10).

İhtilal sonrası Enis Bey'in önünden bir suçlu gibi geçtiği parti binası, yeniden seçim sürecine girilmesiyle birlikte eski günlerine dönmeye başlar:

“Sandıklar, görevliler, oy pusulaları, mühürler hazırды. Radyoda serhat türküleri, bayram havaları... Siyasilerin geçmişin tutukluluğundan sıyrılmış açılmış ses tonlarıyla radyo konuşmaları kapılardan, pencerelerden taşmaktaydı. Artık frenlenemeyecek birşeylerin yeniden oynayıyordu bu. Çarşı içindeki o sarı boyalı binanın gireni çıkını çoğalmıştı. Anlı şanlı kırmızı beyaz ofisler caddenin bir yakasından öbür yakasına uzanıyor, konfetiler, çiçekler yanıyordu halkın üzerine” (KDY, s. 248).

Karanlığa Direnen Yıldız'da binayı kuşatan insanlar fiziksel özellikleriyle anlatılırken *Deli Zamanlar*'da seçim hazırlıkları, insanların coşkusunu anlatan kısımlar kısa tutulmuş onun yerine yeni projelere ve yapılması gerekenlere değinilmiştir:

“Seçim hazırlıkları şehirleri kuşatmaya, seslendirmeye başlamıştı. Yeni projeler anlatılmalıydı insanlara... Anadolu'ya şehirlere köylere dair. Dağlara, tepelere, kırlara, bozkırlara dair... İnsanlar yeniyi bilmiyorlardı. İnsanlar yarınları bilmiyorlardı. İnsanlar çarıklarıyla ya da yalın ayak çıktıkları İstiklal Savaşı sonrasında ordu millet kaynaşmasının en güzel örneğini vererek, yürek yüreğe durmuş, taş kırmış, yol yapmış, ray döşemişti. İnsanlar yeni bir oluşumu gerçekleştirirken muti ve sadıktılar” (DZ, s. 184).

Seçimler yapılmıştır. CHP'nin yeni rakibi sonuçlara göre artık AP'dir. Enis Bey sevincini “*İşte demokrasinin zaferi! AP, CHP ile yarışıyor. Millet ihtilalcilere anlamlı bir cevap verdi*” (KDY, s. 252) cümleleriyle ifade ederken; Feridun babasına, bu demokrasinin ordunun bir armağanı olduğunu söyler (KDY, s. 252). Temkinli yaklaşımlardan biri de Veysel Ağabey'dir. Sonuçlara sevinen Özhan'ı “*Özhancığım hemen sevinme (...) Bu sonuçlar seni aldatmasın*” (KDY, s. 252) diye uyarır. Özhan'a göre her şey yolundadır. Sonuçta AP'nin sandalye sayısı CHP'den fazladır:

“*Üstelik Başgil de senatoya adaydı ve kazandı şu durumda. Ayrıca şu gerçeği de atlamayalım. AP'nin parlamentodaki sandalye sayısı CHP'den fazla. Esasen sağın toplu olarak oyları yüzde 62,3. Az şey mi bu?*” (KDY, s. 252) Veysel Ağabey yine de bu pabucu pahalya ödeteceklerini savunur (KDY, s. 252). Gazeteci Asaf'ın karısı Tülin seçimden kısa bir süre önce, “*-Benim favorim CHP, dedi... Kazanacağından eminim. Zaten ihtilal de onların iktidarı için yapıldı. Bir anlamda tabii*” (KDY, s. 240) cümlesini kurmuşken; yeni kurulan bir partinin CHP ile eşit haklara sahip olmasının, koalisyonunun keyfini çıkarmak Enis Bey'e kalmıştır (KDY, s. 257).

1.2.2.1.12. Halk

Sevinç Çokum, *Karanlığa Direnen Yıldız ve Deli Zamanlar*'da halkın darbeye, ihtilalcilerin eski DP'lilere bakışını vermekle beraber kitle ve bu kitlenin karakteristik özellikleri üzerinde durur. Bilge Ercilasun da yazarın romanlarında kin ve nefrete fazla yer vermediğini, insana sevgi ile yaklaştığını belirtir (B. Ercilasun, 2013: s. 161). Söz konusu romanlardaki diyaloglara bakıldığında ihtilalden canı yanan karakterlerinde dahi yarınlarına dair hep bir umut mevcuttur.

Demokrat Partililerin darbeden sonra “kuyruklar” ya da “düşükler” diye anılması, “DP taraftarlarında haklı olarak bir burukluğa” yol açar (Ş. Turan, 2019: s. 31). *Karanlığa Direnen Yıldız*'ın anlatıcısı DP'nin ikbal sofralarından faydalanıp şimdi ortadan kaybolan insanları düşününce üzülür: “Gerçekten bu yeni durum evleri, insanları, mahalleleri birbirinden ayırmıştı. Bu yeni durum ülkenin bir kısım insanlarına fikirlerinden dolayı da olsa aşağılayıcı kuyruk sıfatını vermişti. Kuyruklar aşağı, kuyruklar yukarı” (KDY, s. 106). Bu aşağılamalar kısa bir süre sonra DP'lilerin, DP'li esnafların toplumdan dışlanması şeklinde tezahür eder. *Karanlığa Direnen Yıldız*'da DP'nin halka değer veren ilk parti olduğu vurgusu da yapılır:

“Çingene kalaycı insan yerine konmaktan mutluydu. İlk defa bir parti, yani DP, onu küçümsemeden bağrına bastığına göre elbette mutluydu ve daha birçoğu... Okuma yazma bilmeyen ümmîler, ârifler, kara cahil kesimler... Şimdi, evet, şimdi o un ufak halk yığınları yani berberler, kunduracılar, marangozlar, terziler, sırf demokrat olduklarından müşteri bulamıyor, dükkânını kapamak, başka bir semte göz etmek zorunda kalıyordu. Bir çeşit aforoza uğramışlık, bir çeşit cezalandırmaydı bu” (KDY, s. 169).

Berna Moran, 1960'lı yılların, halk kitlelerince özgürlükleri ve hakları konusunda bir uyanışın yaşandığı yıllar olduğunu söyler (Moran, 2007: s. 12). *Karanlığa Direnen Yıldız*'daki anlatıcıya göre, bu hak ve özgürlüklerden, romanda anlatılanlara göre, büyük oranda “altı oklu cumhuriyet çocukları” (KDY, s. 219) faydalanabilmiştir. Zamanında Vatan Cephesi oluşumunda yer almak darbe sonrası bir suç haline gelmiştir:

“CHP'li olmamak, Vatan Cephesi safında yer alan o bir sürü berber çırağı, ayakkabı boyacısı, şoför, bakkal, vatandaşın arasında yer almanız da, suçtu... Bu suçu bir sırt kamburu gibi sürekli taşıyacak, çocuklarınız ve torunlarınız daha bundan paylarını almış olarak toplum içinde yaşama, okuyup bir yere gelme savaşını belki öteki insanlardan daha büyük zorluklarla gerçekleştirecekler, belki gerçekleştiremeyeceklerdi” (KDY, s. 167-168).

Bu bahsedilen uyanışın dış dünyadaki yansımaları ise şöyle anlatılır:

“Kızılay’ın tozlu pencereleri siliniyor, ilkokulun eski sıraları atılıyor, küflenmiş süt tozları, Amerikan peynirleri yerine çocuklara kuru üzüm, fındık dağıtılıyor. Marshall yardımı boyaların yüzüne yeni badanalar çekiliyordu. Verem Savaş Derneğinin gri boyalı kapısı önüne artık uzun kuyruklar birikmiyordu” (KDY, s. 134).

Veysel Ağabey, romanın diğer karakterleri gibi insana olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşmaz. Onun bu ötekileştirmeyen tavrı, romanın diğer karakterlerine de olanı biteni idrak etme konusunda rehberlik eder. Veysel Ağabey, darbeciler tarafından aşağılanan o insanların artık bir şeylerin farkında olduğunu düşünür:

“İnsanlarımız geri çekildi, püskürtüldü bir bakıma ama şimdi kalesini bütün gücüyle, evet gücüyle koruyacak. Bunu ordu da biliyor, patlamak üzere bir yanardağ... sustuklarına bakma, sustuğumuza bakma. İnsanlar yere bakarak yürüyorlar. Evet bu böyle. İnsanlar düşünüyorlar insan ki. Ben düşünüyorsam onlar da düşünüyor. Düşünmeğe başladılar artık (...) Ve senin düşünmediğini sandığın o insanlar da düşünmesini biliyorlar” (KDY, s. 219).

İncelediğimiz romanlarda halkın sessizliği, tedirginliği üzerinde de durulur. Sevinç Çokum, *Karanlığa Direnen Yıldız*’ın ön sözünde “yönetilenlerin yönetenler gibi konuştukları veya hep sustukları, yani ‘kalp kapılarına kilit ve ağızlarına mühür vurdukları’ o günlerde bütün bir toplum da kendi isteğiyle darağacına gitmiş gibiydi” (KDY, s. 7-8) der. İhbar edilme korkusu, gelecek endişesi ve peşinden gelen idamlar halkın neyi kaybettiğini anlamasını uzun süre ertelemiştir:

“Sesi olmayan bir kalabalıktı bu. Yürüyorlar, ayak sesleri duyulmuyordu. Düş gibiydiler. Ağızları açılıyor, kapanıyor; balık biçiminde soluklanıyor ama ne dedikleri belli olmuyordu. Konuşmuyorlar, konuşuyormuşçasına hareketler yapıyorlardı. Giderek sınırları görünmeyen bir temerküz kampının şaşkın, lodos sersemliğindeki görüntülerine dönmüşlerdi” (KDY, s. 128).

İhtilal, artık insanların kalplerine de tesir etmiş, onları kendine göre şekillendirmeye başlamıştır: “*Aşklar bile... Onlar bile ihtilal kokuyordu. İdeolojikti, güdümlüydü. Zırlıydı, korkaktı, kişiliksizdi. İnsanlar düşünmüyor, düşündürüyorlardı*” (KDY, s. 131). Ece, Feridun’dan Enis Bey’in tutuklanmasını ve babasının işlerini bahane ederek ayrılmış; Feridun’un kuzeni Cangür ile nişanlanmıştır.

Çokum, eserinde Orhun kitabelerindeki üslubu, asırlar sonrasına seslenmek için kullanır: “*Dilsiz nağmelerin işitildiği, meramın kuşdillerince anlatıldığı, şiirlere, şarkılara sığınılmış günlerdi onlar milletim... Susup yittiğin günlerdi. Sustun ve öldün*” (KDY, s. 165). Eserde, darbeden sonra halka edilen bu sitemin bir benzeri, Bilge Kağan

kitabesinin kuzey yüzünde şu şekilde yer alır: “Tatlı sözüne, yumuşak ipek kumaşına aldanıp çok çok, Türk milleti, öldün; Türk milleti, öleceksin! Güneyde Çoğay ormanına, Tögültün ovasına konayım dersen, Türk milleti, öleceksin! (...) O yere doğru gidersen Türk milleti, öleceksin!” (Ergin, 2008: s. 59)

Anlatıcı, insanların her şeyin farkında olup ses çıkaracak gücü kendilerinde bulamayışını, çaresizliklerini anlatır: “*İnsanlar korkulu nefeslerini tutular ve ayıttılar birbirlerine ‘Kim? Ne zaman? Ne oldu?’ diye. Sorular, yüzlerde sorgulara döndü, başlar eğildi, lal dillerle gelip geçtiler*” (KDY, s. 202).

Karanlığa Direnen Yıldız romanında Başvekil’in Simitçi ile konuşmalarının şahidi olan yol, falcı Hüsnîye’nin de iştirak ettiği kapı önleri, *Deli Zamanlar*’da artık suya sabuna dokunmayan, korkan insanların salındığı bir yer olarak sahnelenir: “*Artık caddeler ve meydanlar kapı önlerinde nadir olarak konuşulan siyasetin yaraştığı yerler olarak tarihi çizgilerine kavuşmaktaydı*” (DZ, s. 27).

Bir yandan Feridun, medeniyetler kuran bu milletin hala tam manasıyla bir cemiyet olamadığını ve yıkıma da sessiz kaldığını belirtir: “*Nasıl oluyordu da bu yüksek medeniyetin kurucusu milletin şimdi yaptığı sadece yıkmaktı... Yıkmak yıkmak...*” (KDY, s. 135).

Eserde Feridun Gustave Le Bon’dan alıntılacağı cümlelerle kitlelerin halini, güçlünün yanında yer alma psikolojisini yorumlar:

“Çünkü kitleler kör ve sağırdı kimi zaman. Kime aitti o sözler Gustave Le Bon’a mı? ‘Kalabalıklar yalnız yıkıcı bir kuvvete sahiptirler. Kalabalıklar alışkanlıklarından vazgeçemezler. Kitleler şuurlu tarafından idare olunur. Kitlelerin hisleri basit ve mübalağalıdır.’ Ve daha mühimi ‘Kitleler kuvvetliye karşı hürmet beslerler’ Arslanın kral olması gibi, kral olduğu için sayılması gibi. Ece’nin babasının DP’liyken birdenbire yönetimi tutmağa başlaması da aynı psişik haldi: Güçlüye olan saygı” (KDY, s. 147).

Değer yargıları, sempatileri çok çabuk değişen halk, muhalefet kanadını da düşündürür. Binbaşı Kaya’nın askerî doktor arkadaşı Necdet Bey ve eşi, Asaf’ın arkadaşı Gazeteci Çetin, Feridun ve İncenaz’ın olduğu kalabalık bir sohbet ortamında Gazeteci Necdet, şunları söyler:

“Bunları asarlarsa, en azından on kişiyi, on beş kişiyi asarlarsa, onlar bu ülke halkının gözünde devleşecek, birer soylu kahraman olacaklar... Sen bu milleti tanıyorsun azizim.

Bu gözü yaşlı millet, cürmü boğazına dayanmış azılı bir caniyi bile yeri geldi mi bağışlar, yüceltir” (KDY, s. 188-189).

Enis Bey’i ihbar edenin amcası Sebati olduğunu Binbaşı Kaya’dan öğrenen Feridun, ondan çeşitli tavsiyeler de alır. Kaya ona, Habil ve Kabil’den bu yana kardeş kavgalarının bitmediğini ve bitmeyeceğini söyler:

“İnsanoğlu değişken bir yapıya sahiptir. On yıl sonra ufkun başkalaşacak buna inan. İnsanları ve toplumu başka türlü değerlendirmeye başlayacaksın. Sonra ne ikbal kavgaları ne düşmanlıklar ne dost kazıkları, kardeş kavgaları göreceksin. Habil ile Kabil meselesi... Evet kardeş kavgaları... Kir, bulaşık, kokuşma, çürüme...” (KDY, s. 263).

1.2.2.2. DIŞ POLİTİKA

1.2.2.2.1. Darbe Sonrası Kıbrıs Olayları (1963-1965)

23 Aralık 1963 gecesi Rum polisleri tarafından bir Türk bir kadının öldürülmesi üzerine Türk ve Rum grupları arasında kanlı çarpışmalar başlar. Adanın her yerinde saldırıya geçen Rumlar, birçok Türk'ü öldürürler. Bu katliamlar “Noel Katliamı”, “Kanlı Noel” olarak adlandırılır (Uçarol, 2019: s. 476). *Deli Zamanlar*'da anlatıcı, Kıbrıs'taki bu karışıklığın Türkiye'de “beklenir” bir durum haline geldiğini anlatır:

“Şimdi Kıbrıs meselesi vardı şuracıktı. Eokacılar ve ezilen Türkler... Olaysız geçen günlerin hele uzun karlı kışların nasıl can sıkıcı olduğunu biliyordum ben de. Bizim mahalledeki mecnun müvezzi koltuğunda kalın mukavva içerisine hapsolmuş gazeteleriyle tükürüklerini, dumanlı soluğunu salarak yağmur çiselemesi gibi sokağımıza girdiğinde biz o gazetelerde hep bir kahramanlık destanı aradık. Kıbrıs'ta karışıklıklar olacaktır, olmalıdır gibi bir bekleyiş” (DZ, s. 59-60).

Yaşanan olaylar sonrası Türkiye, adaya müdahale etmeye kararlı bir tutum sergiler. Bunun üzerine Amerika Birleşik Devletleri harekete geçer. 6 Haziran 1964'te Başbakan Johnson, Başbakan İnönü'ye bir mektup göndererek, İnönü'yü durumu görüşmek üzere Washington'a davet eder (Uçarol, 2019: s. 478). Ayperi, başta bu davet kabulünü “taviz” olarak değerlendirir: “*Paşa'nın Kıbrıs'a müdahale kararının gerekliliğinden Johnson'un bunu kibarca engelleyen mektubundan, Paşa'nın Amerika'ya gitmeyi kabul etmesinin bir bakıma taviz verme anlamı taşıdığından söz etti*” (DZ, s. 120). Bir yandan da yine Ayperi tarafından İnönü'nün yaklaşımı doğru karşılanır: “*Kıbrıs'ta olanlara göz yumulamazdı... Düşün Makarios giderek azıtıyor, Amerika oyalıyor, Londra Konferansı sfırla sonuçlanıyor. Bütün bunların seyircisi olabilir miydik?*” (DZ, s. 121)

İsmet İnönü 24 Haziran 1964 günü, Başbakan Johnson'la görüşmek üzere Washington'a hareket eder. İkili arasında 22-23 Haziran 1964'te Kıbrıs sorunu ile ilgili görüşmeler yapılır. Bu görüşme sonrası yayımlanan ortak bildiride, Kıbrıs anlaşmazlığının barışçı yollardan çözümlenmesinin esas alınması gerektiğine işaret edilir. Aynı günlerde Johnson, Washington'a gelen Yunanistan Başbakanı Yorgo Papandreu ile de Kıbrıs sorununu görüşür (Uçarol, 2019: s. 484). Eserde anlatıcının babası Amerika'nın Yunanistan'a arka çıktığını düşünür, yaşananlar Amerika'nın oyunlarıdır (DZ, s. 133).

Babasının sohbet arkadaşlarından biri, “*Birçok ülke önümüze taş koyuyor... Yalnız kalıyoruz ortada. Paşa ne yapsın?*” (DZ, s. 131) der.

Adalet Partili Ayperi’den bir eleştiri de hem kendi partisine hem de eski DP kadrosuna gelir: “*(...) Ben şunu düşünürüm; bizim parti başta olsaydı, Kıbrıs davasında müdahaleye karar verebilecek miydi? Bu biraz ileriye görme meselesi...*” (DZ, s. 121). İsmet İnönü’nün Johnson’a yazdığı mektup da bir gurur vesilesi olur. Ayperi, İnönü’nün elinden gelen her şeyi yaptığı kanısına varır:

“Ama Amerika Kıbrıs’a girmemizi engeller de o ‘hay hay!’ derse, bu Paşa için de bizim için de iyi olmayacak. Johnson’a cevabı mektubunda ağırlığını koymaktan kaçınmamış. Kıbrıs’ta bir mezalim var Türklere karşı; bunu anlatıyor kafalarına vura vura... Onlar bilmiyorlar mı, biliyorlar elbet, işlerine gelmiyor anlamak...” (DZ, s. 121).

Kıbrıs’ta ağustos ayı başında Rumların saldırısı üzerine Erenköy ve Mansura’da çarpışma şiddetlenir. Türk uçakları buraları 8-9 Ağustos 1964’te bombalar (Uçarol, 2019: s. 483). Bu sırada uçağı düşürülen pilot Yüzbaşı Cengiz Topel şehit edilir. Anlatıcı bu günleri şöyle özetler: “*Paşa Amerika’dan dönmüş, Kıbrıs’a müdahaleden vazgeçilmişti ama bir süre sonra radyo ve gazetelerden jet uçaklarımızın Kıbrıs üstünde uyarı uçuşları yaptıklarını öğrenmiştik. Bir de şehidimiz vardı, Cengiz Topel*” (DZ, s. 132).

1.2.3. ROMANLARIN DÜNYASINDA ÖNE ÇIKAN KAVRAMLAR

1.2.3.1. Çevreler

1.2.3.1.a. Edebiyat Muhitleri

Romanlarda karakterler kendilerine bazı yazarları örnek alır, bazı dergilerin etrafında konuşanırlar. İncelediğimiz romanlarda karakterlerin, genellikle sağ- milliyetçi çevrelerin yazarlarıyla hemhal oldukları, onların konferanslarına katıldıkları görülür.

Karanlığa Direnen Yıldız romanında Veysel Ağabey, Feridun'u bazı yazarların sohbetlerine davet eder:

“-Bak oğlum... Bizim konferanslarımız olur. Eminönü Öğrenci Lokali'nde, Çemberlitaş'ta filan. Nurettin Topçu, İsmail Hamdi Danişmend, Ali Fuat Başgil, Nihat Sami Banarlı, Mehmet Kaplan, Mümtaz Turhan, Mahir İz, Peyami Safa, İbrahim Kafesoğlu...” (KDY, s. 21).

Veysel Ağabey bu toplantılara katılan öğrencilerin sosyo-ekonomik durumunu da tahlil eder:

“‘Millet Olmanın Zarureti ve Şartları’, Prof. Dr. Mümtaz Turhan, ‘Türkiye’de Gençlik ve Teşekkülleri ve Çalışmaları’ İsmail Dayı, ‘Türkiye’de İnsan Problemi’ Fethi Gemuhluoğlu, ‘Ruh Terbiyesi ve Sanat’ Gökhan Evliyaoğlu, ‘Muallimin Mesuliyetleri’ Nurettin Topçu... Konular ve anlatıcıları cep defterinin sayfalarına karalanmış olur, o konuşmalardan alıntılar küçük harflerle bir kenara not edilirdi. Sahnede ki adam büyür, erişilmezleşir, öğrenciler, ama daha çok yokluklar, azlıklar içinde büyümüş olanları, geleceklerini ellerinde tutan bu konuşmacıları saygıyla dinlerlerdi” (KDY, s. 53).

Romanda, *Serdengeçti* ve Necip Fazıl'ın *Büyük Doğu* dergilerinin hangi şartlarda ne amaçla çıktığından da bahsedilir. Veysel Ağabey özellikle Osman Yüksel Serdengeçti'nin *Serdengeçti* dergisi üzerinde durur:

“Öte yanda Necip Fazıl, şu tarafta Osman Yüksel Serdengeçti... Bunlar zor dönemeçlerin adamlarıdır. Gerçekten başını vermeğe hazır, yürekli Osman Yüksel'in Serdengeçti Dergileri öyle kolayca çıkmamıştır. Ardarda mahkûmiyet kararları yüzünden sadece 33, fakat lav gibi püsküren 33 sayı... Kılıç misali bir adam... ‘Tanrı Dağı kadar Türk, Hira Dağı kadar Müslümanız’ demesine uygun yalın kılınç biri...” (KDY, s. 21).

Osman Yüksel Serdengeçti, Veysel Ağabey'e göre, içinde bulundukları cemiyette katı, ateist, materyalist yani onlardan olmayan herkese savaş açan bir Don Kişot'tur (KDY, s. 21). Serdengeçti ve Necip Fazıl “çatır çatır konuşan ve yazan” gruptandır ve memlekete asıl lazım olan da onlardır (KDY, s. 52).

Necip Fazıl'dan ise “*has sanatkâr, aynı zamanda dava adamı*” (KDY, s. 21) olarak bahsedilir. Veysel Ağabey, darbeden sonra ise hem *Büyük Doğu*'nun hem de sahibinin susturulmuş durumda olduğunu söyler (KDY, s. 146). Veysel Ağabey bu iki yazarı “*bir muhkem kalenin burçları*” olarak nitelendirir ve Feridun'a öğüt vermeye devam eder: “*Bu adamları bir daha böyle toplu halde göremezsin. İyi bak onlara. Bu bir şans senin için. Kahvelerine git! Sohbetlerini dinle. Fetih gecelerine katıl. Sema bunca görkemli yıldızı her zaman bir arada göstermez*” (KDY, s. 21). Necip Fazıl Canbaz romanında da Menderes'in idamından sonra yazdığı “*Kızanlar hep bir oldular/Zeybeğin kanına ekmek bandılar*” dizeleriyle iki yerde anılır (C, s. 60) ve (C, s. 100-111).

Sağ kesimin *Serdengeçti*, *Büyük Doğu*, *Türk Düşüncesi*, *Ölçü* gibi dergilerinin karşısına yazar, Metin Toker'in sahibi olduğu *Akis* dergisini çıkarır. Enis Bey muhalefetin bu derginin etkisi altında kaldığını savunur: “*-Darılma ama Sebati, sen de Akis ağzıyla konuşuyorsun. Akis'deki fikirleri propagandaları siz mi oluşturuyorsunuz, yoksa Akis mi sizi oluşturuyor? Afferin Metin Toker'e*” (KDY, s. 45).

Darbeden sonra dağılan kadrolar Peyami Safa'nın etrafında toplanır yeni bir gazete çıkarırlar. Veysel Ağabey, bu gazetenin kadrosunu şöyle sıralar: “*Başyazar Peyami Bey... Ardından Gökhan... Hami yazı işleri müdürü. Cevdet Perin, Advîye Fenik. Bizim İlhan Darendelioğlu, Kamil Turan, sonra bizim cesur karikatürist Yurdağün ve Ümit...*” (KDY, s. 166). Ancak Veysel Ağabey, bu gazetenin uzun soluklu olacağını düşünmez: “*İhtilalin altından açiveren çuha çiçekleri, ömürleri kısadır*” (KDY, s. 166).

Sevinç Çokum her iki romanında da Nazım Hikmet'i kötüleyen, siyasi görüşleri yüzünden dışlayan tavrın karşısında yer almıştır. Nazım Hikmet'in “*Salkımsöğüt*” şiiri hem *Karanlığa Direnen Yıldız*'da hem de *Deli Zamanlar*'da roman karakterlerinin ezberinde yer alır. *Karanlığa Direnen Yıldız*'da anlatıcı, Enis Bey'in Nazım Hikmet'in şiirlerini okumasını şöyle değerlendirir: “*Enis Bey Nazım Hikmet'i hain, kızıl komünist gibi ifadelerle karalamayan aksine onun şiirlerini beğenen ve hatta ezberleyen DP'lilerden biriydi. Hem Nazım Hikmet'in cezaevlerinde sürüldüğü yıllar CHP iktidarı dönemi değil miydi?*” (KDY, s. 142-143)

Deli Zamanlar'da Nihat Bey'in “*Salkımsöğüt*” şiirini okumasından sonra milletvekili: “*Bir vatan kaçkınının şiirini sohbetimize katmanıza mana veremedim; başka*

şair mi yok, teessüfler binlerce kere” (DZ, s. 173-174) diye çıkışır. Nihat Bey, Nazım’ın büyük bir şair olduğunu sadece istidadının buralara sığmadığını söyler (DZ, s. 174). Yine bir başka DP’li Maruf Bey, Nihat Bey’i “*Evet dostum, şiiirdir önemli olan. Şiir söyleyebilmek, şiiri duymak. Nazım aşktır yahu, aşk adamıdır*” (DZ, s. 174) cümleleriyle destekler.

İnsanlarla, en yakınlarıyla iletişim kurmakta zorlanan Feridun kitaplara, şiirlere sığınır. İhtilal atmosferinde başka bir şey konuşmak ya da bir konuda anlaşılmak mümkün değildir. Aşkını da şairlerin, yazarların ona sunduğu şekliyle yaşar, onlardan bir işaret bekler. Platonik olarak sevdiği İncenaz’ı, *Araba Sevdası*’nın kadın karakteri Periveş’e benzetir (KDY, s. 95). Kahramanların dış görünüşlerinin resmedilmediği *Karanlığa Direnen Yıldız*’da yazar, karakterlerinin ruh hallerini, geçirdikleri değişimleri edebiyat ve bilhassa onlara okuttuğu şiirlerle anlatma yolunu seçmiştir.

Tutsak’ta Ceren, ideolojinin sanatta isim duyurmak için ne kadar önemli olduğunu Picasso üzerinden örneklendirir:

“- (...) Sen sanır mısın ki Picasso Komünist Parti üyesi olmasaydı bir ideolojik desteği olmasaydı değişikliğini böyle kabul ettiriverirdi? Hele komünizm gibi seksen sekiz koluyla propaganda yapabilen, yaptıran bir destek komünizm, Siyonizm, daha bilmem ne... Alışılmışın dışına çıkmak istiyorsan kendine arı sanat yerine, bir başka destek bulman gerekiyor” (T, s. 85).

Mahmut Makal’ın *Bizim Köy* romanında köylünün aşağılandığını düşünen Ceren ve Tarık, bu romanı öven Turan Feyzioğlu’nu da eleştirirler:

“-Bizim Köy’ü, o günlerde okumuş. Nasıl da sinirleniyor! Profesör Turan Feyzioğlu’nun Bizim Köy’ü göklere çıkaran, yazarı öven makalesini gördükten sonra da patlıyor.

-Yahu bunlara nasıl yazar deniyor, nasıl övülüyor? Kasıt var bunda Ceren, kasıt. Adam, özü köyünü anlatıyor ha, ne kadar nefret ediyormuş o köyden ki, bir rezilliği ortaya koyar gibi yazmış. Kendi tiksintisini, nefretini, okuyanlara da sıçratmak için yapmış... Hiç seven bir gözünüz yok mu yahu, şu memleketi severek yazan birisi? Anlarsın dertleri, pisliği, sefaleti anlatsın; fakat tıpkı kendi evladının derdi gibi, düşmanının değil” (T, s. 131).

Tutsak romanında Arif Nihat Asya, Kerkük için şiir yazan “bizimkilerden biri” olarak anılır (T, s. 119).

1.2.3.1.b. Dernekler

Karanlığa Direnen Yıldız'da bahsi geçen ilk dernek, Türk Milliyetçiler Derneği'dir. Türk Kültür Ocağı, Türk Kültür Çalışmaları Derneği, Türk Gençlik Teşkilatı, Genç Türkler Derneği ve Türk Kültür Derneği 1950 yılında Milliyetçiler Federasyonu'nu meydana getirmiştir (Darendelioğlu, 1975: s. 248). Türk Milliyetçiler Derneğinin Nizamnamesinde amaçları şu şekilde ifade edilir. "Allah, vatan, soy, tarih, dil, an'ane, sanat, aile, ahlâk, hürriyet ve millî mukaddesat esaslarına dayanan Türk milliyetçiliğini işlemek, Türk milletini meydana getiren unsurları muhafaza etmek ve bütün milliyetçileri teşkilâtlandırmaktır" (Darendelioğlu, 1975: s. 248-249). Menderes'in Gaziantep nutkundan beş gün sonra Cemiyetler Kanununun 33. Maddesine aykırı faaliyet gösterdiği gerekçesiyle, yani din ve ırk esasları üzerine kurulduğu iddiasıyla 1952'de Dernek kapatılır (Darendelioğlu, 1975: s. 259).

Türk Milliyetçiler Derneğinin kapatılması hem *Tutsak*'ta hem *Karanlığa Direnen Yıldız*'da hem de üzüntüyle karşılanır. Orhan, Menderes'in milliyetçilere yüz vermesinin siyasi bir manevra olduğunu sonra da Menderes'in yine aynı sebeplerle milliyetçilerden yüz çevirdiğinden bahseder:

"-Biliyorsun, dedi Orhan, Milliyetçiler Derneği hiç sebep yokken kapatıldı, oysa şubeleri bütün memleketi sarıvermişti. Menderes iktidarının ilk günlerinde, sırf İnönü'ye karşı kendi tarafına bir güç aktarabilmek için yüz verdi milliyetçilere... Sonra da ne yazık, kendi karşısına bir olarak çıkacakları endişesine kapıldı. Düşünsene Tarık, Milliyetçiler Derneği, o kadar şubesi ile o heyecanı ile bir siyasi hüviyete bürünebilseydi" (T, s. 66).

Veysel Ağabey, Dernek kapatıldıktan sonra Başvekil'e sert bir telgraf çeker. Kapatılan Türk Milliyetçiler Derneğinin ardından hiç zaman kaybetmeden yeni bir yapılanmaya gidilir ve Milliyetçiler Derneği kurulur (Darendelioğlu, 1975: s. 282). Veysel Ağabey'in mektubunun bu yeni Derneğin kurulmasında etkili olduğu düşünülür:

"Veysel Ağabey, içerisinde sürekli ateş yanan, eğrilere karşı çıkan, doğruları selamlayan biridir. Bir mücadele adamı. 1952'de Dernek kapatıldığı zaman, Başvekil'e çok sert bir telgraf çekmişti. Sonra Dernek, bazı arkadaşların çabasıyla yeniden açıldı. Şu var ki Başvekil'in o boşalmış kalplere yeniden sevgi koyması için Derneğin yeniden açılmasının yeterli olup olmadığı hep tartışılır. Veysel Ağabey onun gönül adamı tarafını daima sevmiştir" (KDY, s. 22).

İkinci önemli dernek ise, Türk Ocaklarıdır. "Türk Ocaklarının kuruluş çalışmaları, Türkçülüğün yaygınlık kazandığı en uygun ortam olan Askeri Tıbbiye'de başlamıştır" (Sarınay, 2005: s. 134). Askeri Tıbbiye'de Türklerin de milletçe göstereceği gayretle

sosyal sahada diğer unsurlardan geri kalmamaya çalışması için Türk gençleri ve aydınlarını birlik halinde çalıştıracak bir cemiyetin kurulması yolunda fikirler ortaya çıkmıştır. Bu fikirlerden de ilham alan Tıbbiyeliler milliyet esasına dayanan bir cemiyet kurma faaliyetlerini yoğunlaştırmışlar ve akabinde “190 Tıbbiyeli Türk Evladı” adıyla bir beyanname kaleme almışlardır. Fiili kuruluşu 20 Haziran 1911 günü gerçekleşen Türk Ocakları, İttihat ve Terakki’nin merkezinde Ziya Gökalp’in de katıldığı bir toplantı daha yapıldıktan sonra, 12 Mart 1328 (25 Mart 1912)’de resmen kurulmuştur (Sarınay, 2005: s. 135-141).

Tutsak’ta Türk Ocağı, Tarık’ın heyecanlı yapısına göre fazla “sakin”, “heyecansız” bir yerdir. Tarık’a orada bulunan büyükler nasihatler vermişlerdir:

“Hepsinde iş yok, pek çok nasihat ettiler bana, söz söz, işe gelince yok, zamanı değil. Gençleri daha heyecanlı, hatta akıllı geldi bana; Sadi, İbrahim, Nuri diye üç kişiyle tanıştım mesela, sanmam ki, Orhan’ın arkadaşı olsunlar. Yaşları on sekiz yirmi falan. Ben anlatınca hemen ne yapabiliriz diye konuşmaya başladılar. Miting yapalım, Irak sefaretine gidelim, başbakana çıkalım... Hep onlardan geldi fikirler” (T, s. 122).

Türk Ocağı, yine *Tutsak* romanında Tarık’ın Galip Erdem’le ve Ali Orkant (Alparslan Türkeş) ile tanıştığı, onların sohbetini dinlediği bir mekân olarak da yer alır:

“- Yani şimdi bu Türk Ocağı büyüklerinden hiç ses çıkmadı mı?
-Bol bol nasihat aldım eğer işse... Gençlerin hareket arzusunu da büyükler frenlediler. Bir de Galip Bey’i tanıdım, o başka bir âlem!
(...) Kerkük’ten tanıdık birçok kimseyi sordu ısındım... Bir hayli konuştuk, fakat beni de öyle inceledi, tartı ki, hani samimi miyim, gerçekten davanın içinde miyim falan diye olmalı. Dost olduk onunla” (T, s. 124).

Tarık, milliyetçiliğin Türkiye’de “*bir edebiyat, yazılı veya sözlü edebiyat, sohbet, konferans konusu*” (T, s. 126) olarak kaldığını ifade ederken Türk Ocağıyla ilgili de şu tespitlerde bulunur:

“Büyük milliyetçiler yaşamış, ölmüş; laftan, fikirden harekete geçen olmamış. Gazi Paşa zamanında başlayan birtakım hareketlerde sonradan köreltilmiş ve mesele gerçekten uyutulmuş. Var fakat uyuyan! Düşünen kafalar tembel yahut o tanıştığım Türk Ocağı’nın büyükleri gibi fazla temkinli. Hareketten çok söze itibar ediyorlar” (T, s. 126).

Tutsak’ta Türk Ocağı, Irak Türklerinin bir sığınağı olabilecekken Türk siyasetinin küçük meseleleriyle boğulan, Türkiye dışındaki Türklerin ihtiyaçlarına yetişemeyen bir mekân olmuştur. Romanda “Türk Ocağı işlevini yerine getirememekte, Irak Türkmenlerine yardımcı olmamaktadır” (Soğukömeroğulları, 2013: s. 2226).

1.2.3.2. Türk Cihan Hâkimiyeti Düşüncesi

Tarih boyunca kurulan devletlerin hepsinde Türk cihan hâkimiyeti ülküsü esastır. Türk cihan hâkimiyeti genel manasıyla güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar her tarafı Türk idaresi altına almak anlamına gelir (Kafesoğlu, 2015: s. 244). Bahaeddin Ögel'e göre, gerçekleştirilmesine çalışılan bu ülkü, Göktürk Yazıtları'nda Bengü İl, yani "Ebedi Devlet" diye tanıtılırken, Çingiz Han ile devam ettirilir ve batıda devlet-i ebed müddet Osmanlı Devleti ile noktalanır ve gelişir (Ögel, 2016: s. 65). Türkiye Cumhuriyeti'nde ise Atatürk ile beraber "ilelebet payidar kalacak" bir durağa ulaşır.

Cihan hâkimiyeti düşüncesi ilk olarak *Tutsak*' ta Tarık'ın çocukluğunda kurmaya başladığı "Turan" hayali ile anlatılır:

"(...) Biraz daha büyüyünce sonsuz bir düzlük gibi tasavvur ettim Turan'ı, sınırsız ve mavi-yeşil bir düzlük, gözünün önüne getirebiliyor musun? İşte onun üzerinde güzel taşlar, başıboş koşuyorlardı hep. Amma ne koşu! Hürriyetin ta kendisi! Bu koşunun rüzgârını iliklerimde duyar ve coşardım! Değnekten atlarım vardı, mahallenin sokaklarında tozu dumanı birbirine katardım... Arkamda çocuklar, askerlerim! Eyt, ver elini Turan! Esaslı bir kumandandım ha! Babama sorardım: 'Turan'da herkes bizim evde konuştuğumuz gibi mi konuşacak?' 'Elbette oğlum.' 'Sokaklarda da!' 'Tabii oğlum.' 'Okulda da!' 'Okullarda da...' 'O zaman kralımız bizim Gazi Paşa'mız olacak değil mi?' 'Gazi Paşa kral değil. O Turan'da hakan olacak!' 'Hakan'ın askerleri olmaz mı?' 'Olur tabii.' O zaman göğsümü gururla şişirerek 'işte ben, onun askerlerinin kumandanı olacağım,' derdim. Samimiyetle, 'İnşallah oğlum, aslan oğlum, bozkurt oğlum benim. Kerkük'ü düşman elinden kurtaracak oğlum benim...' diye sırtımı okşardı. Belki sahiden o da inanıyordu benim Gazi Paşa'nın askerlerinin kumandanı olacağıma" (T, s. 79-80).

Tarık'ın muhayyilesindeki "Turan", Mustafa Kemal Atatürk'ün hakani olduğu bir evrende sonsuza dek uzanır. Bu evrende Tarık, Kerkük'teki Türklerin esaretten kurtulduğunu, dilde birliğin sağlandığını düşünür. Dikkat çeken bir nokta da her şey arzusuna uygun olduğu anda bile asker olarak kalmak istemesidir. Değnekten atlarıyla kazandığı hürriyeti, bu defa "esaslı bir kumandan" olarak koruyacaktır. *Tutsak* romanı üzerine bir yazı kaleme alan Turgut Günay, Tarık'ın romanda Turan illerinin Kerkük ayağını temsil ettiği görüşündedir. Tarık'la sembolize edilen insan tipinin korku, kuruntu ve bunalımdan uzak, yalın duyuşlu, sağlam düşünceli "alp" tipine büyük benzerlik gösterdiğini söyler (Günay, 2020: s. 298).

Halkın devlete bakışına, *Karanlığa Direnen Yıldız* romanında değinilir: "*Halkın devlete bağlılığı 'Her şeyi büyüklerim bilir...' inancı ta Selçuklu'dan, Osmanlı'dan bu yana sürüp gelmiyor muydu?*" (KDY, s. 103) Anlatıcı, ordunun idareyi ele almasının

halk tarafından sorgulanmadığını, bu koşulsuz kabulü de devletin bir baba¹⁸ olarak anılmasına bağlar.

1.2.3.3. Aile Yapısı

Türk töresinin, ilk uygulanma sahası kişinin ailesidir. Töreyle dair bilinen her şey evin küçüklerine aktarılır böylece bir kültür devamlılığı sağlanır. Nesiller arasındaki bu alışverişin kesilmesi durumunda anarşi, kendi toplumuna yabancılaşma, başka kültürlerle özentilik gibi sorunlar baş gösterir.

Tutsak'ta ilk problem, Orhan'ın babasının Kerkük'ü bırakıp İstanbul'a yerleşmesiyle başlar. Tarık'ın babası Suphi Bey, Orhan'ın babasının İstanbul'a yerleşme teklifini reddeder. Doğduğu toprağı bırakıp gitmek istemez:

“- Ben doğduğum toprakları bırakıp bir yerlere gitmem. Ora vatan da bura gâvur malı mı? Esirmişiz, laf! Hele bakalım, bu İngiliz oyunu ne kadar sürer? Hele halledilsin Musul meselesi, Gazi Paşa atar mı bizi ana kucağından? Atmaz! Atsaydı Lozan'da atardı. Niçin geri bıraktı Musul meselesini? Gazi demişler ona, tereyağından kıl çeker gibi çekip alıverecek bizi” (T, s. 77).

Kerkük'te kalan Suphi Bey, vatanına, milletine bağlı, hürriyet yolunda varacağı son çembere ulaşmış bir idealist (Aktaş, 2020a: s. 291) olan oğlu Tarık'ı yetiştirir. Orhan ile babası ise İstanbul'da başka bir hayat yaşamaktadır. Orhan devrin çıkarlarına göre hareket eden, konfor alanından çıkmaya cesaret edemeyen bir “korkak” olarak büyür. Tarık, Kerkük Türkleri için dernek kurmaya Türkiye'ye geldiğinde Orhanlarda kalır. Ceren ile Tarık'ı tanıştıran Orhan, “*Sizin hoyratlara da bir ara merak sardı Ceren; onlardan esinlenip çalışmak istedi*” (T, s. 74) gibi talihsiz bir cümle kurar. Tarık bu “*sizin hoyratlar*” sözüne takılır. Orhan sahte bir hüznle devam eder: “*-Biz koptuk kardeşim, koptuk... Vatandan... Aileden... Koptuk*” (T, s. 75).

“Oysa babası ona yalnız Kerkük'ten geldiğini söylemiştir; orası ile ilgili ne hikâye anlatmış ne de hoyratlardan söz etmiştir. O, geçmişinden habersiz büyümüştür. Nefsinin ihtiyaçlarından başka hiçbir şeyler ciddi olarak ilgilendirilmemiştir” (Aktaş, 2020a: s.

¹⁸ “*Manevî değerlere bağlı bulunan Türk kağan ve sultanları milletlerinin istiklâli, birliği, refah ve yükselişi uğrunda mücadeleyi tabii bir vazife saydıklarını beyân ederlerken Türk halkı da ancak devleti ve kağanı mevcut oldukça çalışmanın faydasına inandığını belirtiyor; böylece millî duygular tarihinde idareci ve idare edilen olarak mühim bir kaynaşma hâdisesi vuku' buluyordu. Bu sebeptendir ki Türkler devleti baba ve mukaddes sayıyor ve “Devlet baba” tâbiri de bu tarihi inançtan doğuyordu*” (O. Turan, 2015: s. 34).

292). Tarık kurulacak dernek için Orhan'dan yardım istediğinde; Orhan'dan, ülkünün boş işler olduğu, kendisinin bir iş adamı olduğunu başka bir şeyle ilgilenmeyeceği cevabını alır.

Orhan, yaşadığı vatanla, kendi geçmişiyle herhangi bir bağ kuramayan, anlık yaşayan biridir. Bu haliyle zaten görmediği değerleri de ailesine aktaramaz. Karısı Ceren'i aldatır. Tarık ise, ailesinin zamanında sergilediği tutumla, kendisi de örnek bir birey haline gelebilmiştir. Sürekli “ülküsü olmayan bir millet” in nasıl, neden yaşadığı sorusunun cevabını arar (T, s. 65). Orhan'ın böyle dertleri yoktur. O, Ceren'den ya da Tarık'tan duyduğu ama katılmadığı cümleleri uygun ortamlarda pazarlayan bir “*fikir komisyoncusu!*”, “*mükemmel bir satıcı!*”dır (T, s. 107).

Böylece *Tutsak* 'ta kişilerin yetişme tarzı, ailenin bir kimlik oluşturmadaki önemi gözler önüne serilir. Orhan babasından o tarih bilincini alamadığı için Tarık'ın çabalarını anlayamaz. Övdüğü, desteklediği iktidar el değiştirdiğinde o da güç neredeyse oraya savrulur.

1.2.3.4. İdealize Bir Tip: Veysel Ağabey

Eren, kendini Allah'a adanmış derviş, veli (Kaya, 2010: s. 305) demektir. *Karanlığa Direnen Yıldız* romanında Veysel Ağabey ve *Sancı* romanında Dursun Önkuzu tıpkı Horasan erenleri gibi, bu çağda İslam'ı, Türk törelerini, haklı gördükleri davalarını halka anlatmaya, yol göstermeye çalışmışlardır. Mehmet Kaplan, ülkelerin fetihlerinde gaziler ön planda görünürken orduların ve geniş halk kitlelerinin manevi gücünü, hayat felsefesini velilerin tesis ettiğini söyler (Kaplan, 2007: s. 109). 1960 darbesinde bu manevi gücü, birliği Veysel Ağabey; 1970'lerde ise Dursun Önkuzu tesis eder. Dursun bir “alp-eren” profili çizerken, Veysel Ağabey ise bir “eren” dir.

Veysel Ağabey 35-40 yaşlarında, Babıali'de insanların gerçek yüzünü gören, dost yardımıyla matbaa makinesi sahibi olan biridir. Sözlerinden önce yaşayışıyla, maddi dünyanın albenisine kapılmamasıyla tanıtılır:

“Bahçe duvarı dibindeki mavi ortancaların yalınkat kınaların yanı başında çocuklaşmış bir adam... Dört köşe kemikli yüzde Osman Bey'in gazi erenlerinden bir hal. Sonraları o küçük eve uğradığında, orada bir büyük dünya saklı olduğunu görecekti. Odasının bir duvarında Anadolu sevgisinin uzandığı, çıtalanmış bir Anadolu haritası, bir duvarında kocaman renkli Kâbe-i Muazzama resmi... Bir anlamda halk coşkunluğunun bir ifadesiydi bu. Öteki odalar,

Müslüman evlerine has sade süslerde, Esmâ-yı Hüsnalarla, ebrulu, tezhibli ayetlerle ışımtı. Ve Veysel Ağabey fikirlerini işte bu sadelik içinde yoğuruyor, gün ışığına çıkarıyordu (KDY, s. 16-17).

Bu yüzünde “*Osman Bey’in gazi erenlerinden bir hal*” olan adam, daha sonra Feridun’un hayatında da önemli bir yer edinmiştir. Babası Enis Bey onu, Veysel Ağabey’in yanına götürmüştü, orda “pişmesi” gerektiğini söylemiştir. Veysel, Feridun’un yazdığı hikâyeleri, makaleleri okur; ona çeşitli öğütler verir:

“Birilerini önder seç kendine. Bir çevren olmalı, ustaların. Asırlar önce söylenmiş bir söz bugün eskimemişse onun değeri vardır. Yunus’u o sebeple severim. Hem neden severim biliyor musun, benim sevgili Anadolu Türkçem ile yazmıştır. Türkçemin en büyük temsilcisidir o, ikincisi Hazreti Üveysi Karânî’dir. O güzel huylar abidesidir çünkü. O bir sevgi yumağıdır, insanın nefsiyle imtihanından yüz akıyla çıkmış garip ve soylu ‘tabîî’ dendir. Yunusçuyum ve Üveysi’yim senin anlayacağın. Böyle olunca da bizim gönlümüzün, vatanımızın, sevgimizin duracağı hiçbir merhale yoktur. Akıştır bizimkisi” (KDY, s. 19).

Köprülü’ye göre, Yunus da tasavvufi ahlâk propagandasına önce tarîkate davetle başlar. Onun önce “Bir mürşid-i kâmil’e intisap etmeden maksuda varılamayacağını” gösteren ilahileri pek çoktur (Köprülü, 2003: s. 281). Veysel Ağabey de Feridun’a “Yunusçuyum” derken, Feridun’a yabancı olduğu bir yolu değil, kendi yürüdüğü yolu tavsiye eder. Veysel Ağabey, Başgil’in istifasından sonra, umudunu kaybeden arkadaşlarına yine Yunus ile seslenir: “*Bak şu haritaya! Koca koskoca bir Anadolu... Bu Anadolu’dan Yunus Pirimiz çıktı. Ve dedi ki ‘Kuruyidik yaş olduk / Ayağıdik baş olduk/ Kanatlandık kuş olduk / Uçtuk elhamdülilla’*” (KDY, s. 254).

Kaplan’a göre velîlerin esas gayesi varlığın gizli sırrına ve Tanrı’ya ulaşmak olmakla beraber, onlar aynı zamanda iyi insanlardır. Onlar için iyilik ibadetin bir şeklidir (Kaplan, 2007: s. 117). Veysel’in de iyi bir insan olmaktan başka sermayesi yoktur. Dönemin aydınları gibi çevresine tepeden bakmaz bu yüzdendir ki arkadaşları onu gazi erenlere benzetir: “*Veysel Ağabey’in bir büyük halkanın tam ortasında oluşuna karşılık ne bir ilim adamı payesi ne soydan soptan gelme imtiyazları var. Yunus’un eline bir asa, bir azık torbası varıp “Git irşad et” diye yola saldığı bir abdal, bir gazi eren olma ihtimali daha fazla...*” (KDY, s. 22).

Veysel Ağabey, kendine bir de Veysel Karani'yi örnek alır. Üveysidir.¹⁹ “*Güzel huylar abidesi*” olarak gördüğü Veysel Karani'nin yaşantısından, huylarından yalnızca Veysel Ağabey bahsetmez. İdamlardan sonra, İncenazların evinde eğlence vardır. Gazeteci Asaf da oradadır. Bunun üzerine Feridun'un babası Enis Bey, oğluyla dertleşir: “*Bu hal bana Hazreti Veysel Karani'yi hatırlattı. Çoğu kimsenin deli gözüyle baktığı, büyük veli, herkes gülerken ağlarmış. Varsın gülsün onlar da ağlayacakları zamana kadar*” (KDY, s. 224). Ahmet Yaşar Ocak, Veysel Karani'yi şöyle anlatır: “Veysel bir münzevidir; gecelerini sabahlara kadar nafil ibadetle geçirmektedir. Aşağı yukarı bütün sûfi tabakakâtları, onun, sahip olduğu çok kısıtlı imkânları öteki fakirlerle paylaştığını ve sonunda her gün, ‘Allah’ım, çıplaklık veya açlık sebebiyle ölenlerden dolayı beni sorumlu tutma’ diye dua ettiğini kaydederler” (Ocak, 2020: s. 63). Allah korkusuyla ağlayan, dilinden duayı düşürmeyen bu Karani, romanda aynı zamanda 1960 darbesine, idamlara karşı çıkan insanlara da umut olur. İsyan etmezler, Hak yolundan ayrılmazlar, olanlara sabrederler. Veysel Ağabey, Anadolu'nun Türkleşmesinde ve İslâmlaşmasında büyük payı olan Horasan erenlerine²⁰ benzetilir. Veysel Ağabey de Horasan erenleri gibi birlik olma telaşı içerisinde. Yaşadığı topluma doğruları anlatma gayesi güder:

“Veysel Ağabeyde gördüğü başka bir şeydi oysa, bir çeşit Horasan Kahramanı değil miydi o? Çağdaş Horasan eri? Geçmişin Horasan erleri neydi peki? Anadolu'yu Türk edenler? Anadolu'ya yerleşip sonra da bir büyük cihan hâkimiyeti ülküsünü gerçekleştirenler? Daha da eskiye giderse hep aynı telaşı görecekti: birlik etme telaşını. Boyları, kopuk kopuk dağılanları, bir ataya getirme telaşını” (KDY, s. 134).

Veysel Ağabey, 1960'ta yapılan darbeyi “inananlarla inanmayanların savaşı” olarak yorumlar. O, kendisine, değerlerine, çevresine yapılan bu darbeyi; insan gönlünü ihmal etmeden, insandan umudunu kesmeden, karanlığa direnen bir yıldız olarak atlatmaya çalışır. Veysel Karani'de de görüldüğü üzere, halka uzak yerlerde yaşayan bu insanlar gerektiğinde halka inebilmeyi de başarmışlardır. Veysel'in çay ocağı olarak adlandırdığı dergâhı da böyle bir yerdir. Gazetede yazıları okuyanlar, ülkenin gidişatını beğenmeyenler, kendilerine bir işaret, bir yol ya da yol arkadaşı arayanlar soluğu Veysel

¹⁹ “Üveysî demek Allah'ın delaletiyle doğrudan doğruya Hz. Peygamber'in ruhaniyetinden feyiz alan velî demektir. Bu rüyada bir şekilde onu görüp talimatını almak suretiyle olur” (Ocak, 2020: s. 95).

²⁰ “Horasan Erenleri olarak Hacı Bektaş Veli'ye nispet edilen bu zümre Anadolu ve Rumeli coğrafyasında sistemli olarak faaliyet göstermiştir. Bunlar Sarı Saltuk, Kara Donlu Can Baba, Barak Baba, Huy Ata gibi zatlar, baba, dede, abdal, pir, derviş kimliğiyle gittikleri yerde Hacı Bektaş Veli'nin düşüncelerini yayarak nice insan bu inanç çerçevesinde toplanmışlar; zaman zaman da (Geyikli Baba, Abdal Musa, Kumral Abdal gibi...) yapılan savaşlara iştirak etmişlerdir” (Kaya, 2010: s. 61).

Ağabey'in ocağında alırlar. Particilik tuzağına düşmeden, geçmişte yapılan hatalardan ders çıkarılmaya çalışılarak kendilerine yeni bir yol çizerler.

Veysel Ağabey, herkesin aynı fotoğrafa baktığı ancak diğerlerinden farklı bir detay yakaladığı bir karakterdir. Feridun'a da "*Horasan'dan doğan güneşin Merv'den, Belh'ten, Herat'tan, Nişabur'dan iz sürüp Anadolu'ya vurduğu zamanlardan bir gönül eriymişçesine aydınlık yüzüyle makinasına bakan* [bakıyordu], *o kafilenden biri gibi*" (KDY, s. 87) görünür. Feridun bir de Horasan erlerini Veysel Ağabey'den dinlemek ister. Veysel Ağabey hep benzetildiği Horasan erlerini şöyle anlatır:

"Onlar şehirlerin ve gönüllerin mimarı oldular. Bunlar Selçuklu'dan önce Anadolu'ya gelip giden Müslüman Türklerdi. Tarihin o sayfasını merak ederim ben de. Kimdi bu gönül erleri, bu fedailer, bu öncüler? Çarşılarından hanlara, hanlardan su kıyılarına konmuşlar, köprüleri aşip dağ doruklarına, ovalara uzanmışlar. Gittikleri yere ad verip ilmin ocağını tütürmüşler. Bazen Anadolu'da bir kasaba tenhaliğindeki türbelerde çerçevesi tozlu kitabelerini görür, üç beş satırla anlatılmış o koca dünyaya ne kadar büyük bir haksızlık edildiğini düşünürüm..."

Sonra 'Horasan illeri gönül dağları demektir, gönül şehirleri...' diye sürdürmüştü sözünü. 'Her ikisinde de er olan yatar... Horasan erleri koruyucudur ve korunurlar. Ateşe girse diri kalan Sarı Saltuk... Hey gidi tahta kılıçlı, yedi mezarlı Saltuk... Yunus'un piri Emre Sultan da Horasanlıydı. Mevlâna da... Horasan bir semboldür. Horasan erleri insan-ı kâmil olmayı öğretmek üzere gelirler ve giderlerdi ve gelecekler ve gideceklerdir. Horasan doğudan batıya gidiş demektir. Çünkü Rûm'un abdalları Horasanlıdır. Çoban Atalar, Korkut Atalar, Yeseviler, Maveraünnehir'in yıldızlarıdır. Uçarlar ve konarlar'" (KDY, s. 88).

Bu sözlerinden sonra Ahmet Yesevi'nin turna donuna girerek keramet göstermesini anlatır. Bundan etkilenecek daha küçük yaşlarda İstanbul'a turna olup gelmeyi hayal etmiştir (KDY, s. 89). Böylece romanda Ahmet Yesevi de zikredilerek Türklerin manevi dünyasına da hükmeden halkalardan biri daha tamamlanmış olur. Veysel Ağabey de her türlü zorluğa Ahmed Yesevi gibi hoşgörü perdesinden bakmıştır. Ahmet Yaşar Ocak, Ahmed Yesevi'nin yalnızca Allah'ın gazabından korkmaya dayalı bir anlayışa değil, ilahî aşka yaslanan, bu sebeple de geniş bir hoşgörü ve insan sevgisine ağırlık veren, her türlü benlik duygusunu kınayan bir tasavvuf anlayışını temsil ettiğini belirtir (Ocak, 2018: s. 37). Ahmet Yesevi, Yunus Emre ve Veysel Karani'ye bir de İmam Gazali eklenir: "*İmam Gazali'ye gelince, Doğunun ve Batının ışığı biliyorsun. Büyük Gazali. İhyaü Ulûmiddin adlı dev eserin sahibi... Her devirde bir şeyleri altüst edip bir şeyleri yeni baştan düzenleyenler olur. Gazali'de böyle*" (KDY, s. 172). Yine Veysel Ağabey ondan, "*Horasan'ın güneşi*" (KDY, s. 173) diye bahseder.

Asaf, Sebati Bey, İncenaz, Kaya, Cangür ve Sibel Yenge gibi darbeleri bekleyen, bu millete bunu reva görenlere karşı Veysel Ağabey; kendinden olanları bu Horasan erleri etrafında toplar. Cumhuriyeti tarihinin ilk askeri darbesi karşısında Çokum, topluma, yaslanacakları bir dağ olarak yine kendi tarihlerini sunar. Çünkü Türkler, törelerine sahip çıkarak, özlerini kaybetmeyerek “yolda olma halini” kaybetmemişlerdir. Veysel Ağabey’in de söylediği gibi “hayat bir akıştır” (KDY, s. 19) ve onların bu serüveni biraz buruk da olsa yorulmadan, pes etmeden Adalet Partisi’nde devam eder.

1.2.3.5. Destanlar

Destanlar, bir milletin ortak kültürlerinin, hafızalarının ürünüdür. Bir ulusun tarih sahnesine çıkışı, yaratılışı, savaşları, zaferleri, yenilgileri, milletin ortak belleğinde iz bırakan olaylar konu olarak ele alınır. Bu metinler; geçmişle gururlanmak isteyen bir halkın başvuracağı kaynaklar olmanın yanında, ders verme amacı da güderler. Tarihte sadece zaferlerle bezenmiş uluslar yoktur. Ulusların tarihini bir destan yapan onların zaferleri değil, “bitti” denilen anda yeniden başlamaları, yenilgilerden sonra büyük başarılar kazanmalarıdır. Collingwood’un da ifade ettiği gibi “Tarihin kahramanlarının başına gelen felaketlerden öğrendiğimiz şey kendi yaşamımızda böyle felaketlerden kaçınmak değil, talih başımıza getirince onlara yüreklilikle katlanmaktır” (Collingwood, 2019: s. 67). Geçmişte büyük başarılar kazanmış, âleme nizam vermek üzere dünyaya gelen Türk milleti, yine gerekli dersi de kendi tarihinden ve kendi kahramanlarından almalıdır. Umberto Eco da hiç kimsenin doğrudan şimdiki zamanın içinde yaşayamayacağı görüşündedir (Eco, 2019: s. 168). Romanlarda da geleceğin müphem dünyasına karşı, geçmişin izleri net dünyasına bir dönüş görülür. Özellikle “Ergenekon” destanı bir yeniden doğuşu imgelemesi açısından özel bir yer tutar. Güçlüklerle inşa edilen demokrasi, askeri bir müdahale ile kaybedilmiştir. 1980’e kadar da bu kaybetme korkusu haklı olarak devam eder. Destanlar, bu noktada “millî varlıklarını kaybetmiş ya da kaybetmek üzere olan milletleri uçurumun kenarından döndürerek millî varlıklarını korumalarını” sağlar. (Gökdağ ve Üçüncü, 2007: s. 28). Darbelerle uçurumun kenarına gelen bir millete, Emine Işınsu ve Sevinç Çokum’un, kurtuluş olarak yine bu toprakların sözlü ve yazılı kültür ürünlerini sunduğu söylenebilir.

Karanlığa Direnen Yıldız’da Veysel Ağabey’e bakanlar onda Manas’ın kuvvetini görür: “İri elleriyle o hiçbir yere sığmaz Manas’ın yiğit kanının dolaştığı bu farklı yapı

kendisini tokatlamağa kalkan anlı şanlı bir Paşa'ya boyun eğmeyecekti elbette” (KDY, s. 108).

“Açları doyurmak, Türk hakanları ile Türk devletlerinin başlıca vazifesidir. Göktürk Yazıtları’ndan Dede Korkut’a kadar, bu dilek ve bu gelenek hiç değişmeden süregelmiştir” (Ögel, 2016: s. 146). Veysel Ağabey’in bir Horasan eri gibi birlik olma telaşı Orhun abidelerine bağlanır:

“Orhun Kitabelerinden beri... Kültigin Abidesinde Bilge Kağan ‘Dokuz Oğuz milleti kendi milletim idi. Gök yer bulandığı için düşman oldu. Bir yılda beş defa savaştık’ sözünü bunun için söylemişti. ‘Ben kendim kağan oturduğumda here yere gitmiş olan millet öle yite, yaya olarak dönüp geldi. Milleti besleyeyim diye, kuzeyde Oğuz kavmine doğru, Çin’e doğru on iki defa büyük ordu sevk ettim.’ Sözleri boşuna söylenmemiştir. Aç milleti tok, ölü milleti diri etme çabası...” (KDY, s. 134-135).

Veysel Ağabey bir gün kendi gazetesini çıkarma umuduyla yaşar. Bu gazete, diğer dönem gazetelerinden farklı olacaktır. İşi de bir o kadar zordur. Devir, ona göre, kalemini satanların devridir. Feridun onun yüzüne bakınca demiri eritip Türkleri tutsaklıktan kurtaran demirciyi, Oğuz için kağıt yapan beyi düşünür. Bu kahramanların zamanında yaptığı şeyi, Veysel Ağabey günümüzde yapar: “*‘Belki birgün gazete çıkaracağım. Bütün bu fikir şerareleri benim gazetemde toplanacak. Bir gün evet... Bütün isteğim bu...’ diyordu. Demir dağları eriten adam Kutlu Demirci... Veya Oğuz’un ilk defa kağıt yapan Kanglı Beyi. Kopuzsuz Dede Korkut” (KDY, s. 51).*

Karanlığa Direnen Yıldız romanındaki atmosfer bir doğuşa işaret eder. İhtilalden sonra, AP yeniden umut vermiştir. Enis Bey, o sofralarda yeniden siyaset konuşmaya, halk yeniden gülmeye başlamıştır. *Tutsak*’ta Ceren, 27 Mayıs 1960 sabahı ihtilal olduğunu öğrenirken aynı zamanda Orhan’dan boşanmaya karar verir: “*Tanrı’m benim kararım bana, bunların gelişleri memlekete hayırlı olsun, âmin...*” (T, s. 200) diye dua ederken aslında kendi yeniden doğuşunu da başlatır. Her iki romanda da bu yeniden doğuşlar Ergenekon’un varlığından bahsetmeyi mümkün kılmıştır.

1.2.3.6. Batılılaşma ve Osmanlı

Karanlığa Direnen Yıldız romanında Enis Bey’in Batılılaşmayı yanlış anlamış, kendi kültürüne yabancı olmakla övünen kardeşi Sebati Bey ile Osmanlı hakkında konuştukları bir bölüm vardır. Burada Sebati Bey, halkın padişaha kul olduğunu söyler

ve padişahların yatak odalarına kadar konuyu getirir. Medrese ve dergâh kültürünü Bizans medeniyeti ile kıyaslar. Enis Bey’i bu kıyaslamaları ile kızdırır:

“Sonra sözü padişahların yatak odalarından geçiriyor, taze el sürülmedik gözdelemlerle, harem-selamlık arasında ellerinde zehir şişeleri, dolanan Leydi Macbeth benzeri valide sultanlarla, uçurulmuş kelimelerle, rakkase, afyon ve şarap karışık cinnet sahneleriyle dolu bir hikâye anlatıyordu. Medreseleri, dergâh kültürünü yerden yere vuruyor, sanat erbabının dünya çapındaki eserlerini Bizans medeniyetine bağlıyordu. Fetihleri ise faşizmin durup dururken başkalarının ülkesini istila edişi olarak nitelendiriyordu. Bir ara Enis Bey kızıp köpürmüş, fethin istila demek olmadığından ‘i’l’â-yı Kelimatullah’tan söz etmiş ‘Kardeşim Sebati sen de Osmanlının torunusun...’ demiş, fakat kadınlı erkekli muhalif ziyaretçilerin hep bir ağızdan yüklenmeleri karşısında susmak zorunda kalmıştı” (KDY, s. 256).

Sebati Bey, demokrasinin Batıya özgü bir kavram olduğunu söyler. Enis Bey’in övündüğü Osmanlı, saray entrikaları ile uğraşırken; Batı medeniyeti ilimle, çalışarak bugünlere gelmiştir:

“Siz demokrasinin sadece Batıya mahsus olduğunu sanıyor ve iddia ediyorsunuz. Oysa demokrasi Asr-ı Saadet’te sosyal adaleti, insan hakları, insan sevgisi ve kardeşliği ile tesis olunmuştu. Ama gözleriniz hep batıda, doğruları hep batıda arıyorsunuz. O insan ve ülkeler sövmeyi huy edinmiş, pekçok ganimetini ülkelerin sırtından kazanmış, sahiplenmiş ve yirminci asra semizlene semizlene gelmiş olan batıda...” (KDY, s. 256-257).

Sebati Bey, Osmanlı’ya “senin Osmanlın” diyecek kadar kültürüne yabancılaşmıştır: *“Sömürge, şu bu neyse... Kafalarını kullanmışlar; bilgiyle ve çalışarak o noktaya gelmişler. Onlar ilimde fersah fersah ilerlerken, senin Osmanlın saray entrikalarıyla uğraşmadaydı”* (KDY, s. 257).

Veysel Ağabey ise Sebati’nin aksine Türk ve Müslüman olarak dünyaya geldiği için gurur duyar: *“Oğlum ben Torosların dağ köylerinden kalkıp gelen bir Türküm. Allah beni dünyanın en güzel şehri İstanbul’a gönderdi. En şerefli şekilde meydana getirdi. Müslüman yaptı. Ben de bana verilen armağanlara layık olmağa çalışıyorum.”* (KDY, s. 21). *Karanlığa Direnen Yıldız*’da Batı hayranı aydın eleştirisini Sebati Bey ve onun oğlu Cangür üzerinden yapar:

“Aslında Cangür, kendisine yeni bir kimlik bulmuş sayılmazdı. Ülküsünün en uzak tohumunu, Mustafa Reşid Paşa’dan alan Tanzimat hayranı Sebati Bey Avrupalılaşma yolunda onun önderiydi. Derslerde talebelerine anlattığı Mustafa Reşit ve Midhat Paşaları evde döne döne çocuğuna da aktarırdı. Çocuk elbette bu müthiş Türklerin ülkeye getirdikleri yenilikleri artık ezbere biliyordu...” (KDY, s. 61).

Anlatıcı, Şinasi’nin “medeniyet resulü” diye övdüğü Reşit Paşa ve Midhat Paşa ile Tanzimat ile değişen hayatımızı ele alır. Tanzimat’ın bu yenilikçi iki Paşasını kendilerine örnek alanlar; asırlar sonra Osmanlı’ya “senin Osmanlın” (KDY, s. 257)

diyecek, Allah’a kulluk etmeyi “*kulluk... İşte bu da çağdışı bir tabir*” (KDY, s. 117) olarak tanımlayacaktır.

Memleket meselelerini “*meze ve içki dağıtıcısı garsonların tepsilerini geri çevirmeksizin çabuklukla kaydırılmış içkilerle*” (KDY, s. 73) halleden Sebati Bey, beraber nutuklar attığı profesörlerle 1960 darbesi için gerekli ortamı da hazırlamış olur (KDY, s. 72).

Tutsak’ta Orhan, Demokrat Parti’nin zihin yapısının da CHP’nin değerleri yok sayan zihin muhtevası ile aynı olduğunu söyler. *Tutsak*’ta karakterlerin fikir birliği yaptığı noktalardan biri de aydınların Batı kültürüne hayran olup Türk kültürünü küçümsemesidir:

“(...) Demokrat Parti’nin zihin muhtevası, aşağı yukarı, memlekette Tanzimatçıların, ıslahat adına açık açık serptikleri ve Halk Partisi’nin de büyük bir çaba sarf ederek yeşertmeye çalıştığı tohumun; yani o öz benliğimizden utanan, kendimizi küçük gören, Batı kültürünü bir şey zannedip de kendi kültürünü, değerlerini hiçe sayan; senin ruhuna, gönlüne hiç uymayan Batı kültürüne hayran, Batı şekilciliğini benimsemeye hevesli, tipik Türk aydını muhtevasının ayınıdır” (T, s. 67).

Tarık ise, Türkiye Türklerinin siyasi kavgalarla vakitlerini boşa harcadıklarını ifade eder. Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki birlik ve beraberliği özler:

“Yahu daha elli yıl önce, elli yıl önce, koskoca Osmanlı İmparatorluğu idik. Senin ve benim imparatorluğumuz, bizim. Şuuruna varabiliyor musun bunun? Babam ve amcam genç yaşta ölmeselerdi şimdi o imparatorluğun birer mensubu olarak...
-Fakat biri Anadolu’da, biri Irak’ta... Biri hür, biri tutsak! Çok acı be Tarık.
‘Yalnız acı mı Ceren? Rezil, ayıp... Ne dersen de. Gazi Paşa’mızı seviyorum, fakat... Muhakkak ki, Osmanlı İmparatorluğu’na inanıyorum. Onun idaresinde beraberdik...’” (T, s. 61).

Tarık bu çıkarımın arkasından, Osmanlı’nın bir kalemde silinmesinin sonrasında Atatürk’ün pesinden gelenlerin de onun politikalarını, ideallerini gerçekleştiremediğini söyler:

“Ancak imparatorluğun idaresi meselesi, münakaşa konusu olmalı; altı yüz yıl Türk bayrağını kilometrelerce toprak ve yedi iklimin insanı üzerinde hür ve hâkim kılabildikten sonra, o dönemi sizin okul kitaplarında yazdığı gibi, tek kelime ile padişahların kötü idaresi sebebiyle silivermek, en azından nankörlüktür. Bir evladın dünyaya geliş ve yaşama sebebi olan babasını reddedivermesidir... Neyse bırak şimdi onu. Gazi Paşa olmasaydı Anadolu da tutsaktı, gerçek bu, fakat sizler, ardından gelenler, açtığı bayrağı taşıyabildiniz mi? Başta onun arkadaşları ve sizin nesil, vicdanınız rahat mı Orhan?” (T, s. 61-62)

1.2.3.7. Din ve İnanışlar

Sebati Bey'e göre İslamiyet sadece Arap ülkelerini ve Arap milletini ilgilendiren bir husustur:

"Nur içinde yatsın anneciğim soğuk kış günlerinde sabah namazı için abdest alırken ona kaç kereler Anneciğim bu iş, sıcak Arap ülkeleri için gerekliydi, şimdi şu karda buzda hastalanma ihtimalini arttırırken, üstelik romatizmana dokunacakken beş vakit, suyla haşır neşir olmanı anlayamıyorum, dedim. Annemse, soğuğa alışık olduğu için bundan zarar gelmeyeceğini ve Allah'a kulluk etmenin kendisini ısıttığını söylüyordu. Kulluk... İşte bu da çağ dışı bir tabir" (KDY, s. 118).

Eserde anlatıcının babası olayları dini açıdan değerlendirip açıklayan biridir. İslam'ın insana verdiği değeri ayetlerle örneklendirir:

"Şeref katliamının açıklanmasını babam ayet-i kerimeleriyle, hadis-i şeriflerle süslemişti. Şüphesiz o bir bilgeydi... Ve bunu sadece ben keşfetmişim...
- Çünkü insan mahlûkların en şereflişidir, diyordu babam...
Babam 'Et'tin Suresi'nden şu ayeti aktarıyordu:
- Biz hakikat insanı en güzel biçimde yarattık. Sonra onu aşağıların aşağısına çevirdik.'
Sonra da ekliyordu babam;
- Şüphesiz insanoğlu terbiye edilen, ıslah olandır..." (KDY, s. 10).

Enis Bey'in tutukluluk hâli sona erdiğinde apartman sakinleri yine bir yemekte bir araya gelirler. Bu yemek sahnesi İncil ve Kur'an-ı Kerim'den ayetlerle örneklendirilir: *"Son akşam yemeğinde Hz. İsa İblis'in onu ele vereceğini ve bu eylemi Simunoğlu Yahuda İskaryot'un yüreğine koyduğunu biliyordu değil mi?"* (KDY, s. 182) Yine İncil'den: *"Sofraya oturduktan sonra 'Size söylüyorum içinizden biri beni ele verecektir.'* dedi. *Şakirtler kimin için söylediğini anlamaya çalışarak birbirlerine bakıyorlardı"* (KDY, s. 183). Kuran'ı Kerim'den alıntılanan ayetler ise şunlardır:

"İsa onların inkârlarını hissedince 'Allah uğrunda yardımcılar kimlerdir?' dedi. Havariler şöyle dediler: 'Biz Allah'ın yardımcılarıyız. Allah'a inandık. O'na teslim olduğumuza şahit ol. Rabbimizin indirdiğine inandık. Peygambere uyduk; bizi şahid olanlarla beraber yaz' Fakat hile yaptılar. Allah da onları cezalandırdı. Allah, hile yapanların cezasını en iyi verendir. Allah demişti ki: 'Ey İsa, ben seni eceline yetireceğim, seni kendime yükselteceğim, inkâr edenlerden seni tertemiz ayıracağım; sana uyanları kıyamet gününe kadar inkâr edenlerin üstünde tutacağım. Sonra dönüşünüz banadır. Ayrılığa düştüğünüz hususlarda aranızda hükmedeceğim. İnkâr edenleri de dünya ve ahirette şiddetli azaba uğratacağım. Onların hiç yardımcıları olmayacak'" (Kuran- Kerim: Al-i İmran Suresi 52,53,54,55,56. Ayetler) (KDY, s. 185).

Romanda İncenaz, ablası Sibel gibi Avrupaî görünmez. Bir yanılla da Doğuludur. CHP'lidir ama türbe ziyaretlerini ihmal etmez. Aşure ayında ise apartmanda ilk aşureyi dağıtan odur:

“Hayır hayır ablası Sibel’deki o aşırı Avrupaî görünüş, onda yoktu. Ona boyanmak, kırmalar, danteller, hasır şapkalar, lameler şifonlar yaraşıyordu. Böyle şarklı taraflarını da az çok koruyan bir CHP’liydi İncenaz. Pekâlâ, türbe ziyaretlerine gidebiliyor veya bir beklentisi olduğunda Zekeriya sofraları, tertiplemeğe kalkışıyordu. Sibel’in kesinlikle katılmadığı, katılmamakta ısrar ettiği bu Zekeriya sofraları Feridun’un annesinin de desteklediği bir çeşit ‘gün toplantıları’ idi. 41 çeşit daha çok çerez çeşidi şey, İncenaz’ın menekşeli veya mimozalı keten örtüleri üstüne sıralanır, kadınlar günlük dedikodulara geçmeden önce tabaklarına bunlardan alır, İncenaz’ın yakıp bir kum tabağı içine diktği mumun yanına kendi dilek mumlarını yakıp kondururlar...Yenilip içilir, Zekeriya Peygambere dua edilir, dilekler dilenir. ‘Eğer dileğim olursa seneye bu zamanda aynı sofrayı ben de kuracağım...’ denir. Mumlar söndürölüp saklanmak üzere çantalara konur” (KDY, s. 32-33).

Sarıyer’de oturan annesi öldüğünde İncenaz, siyah eşarp ve gözlük takmış bir şekilde başsağlığı dilemeye gelenleri karşılar. Ölüm konusunda da Sibel gibi düşünmez. Sibel ölüm ile hayatın bittiğine inanırken; İncenaz cennet ve cehennemi bu dünyada tahayyül eder. Cenazeden sonra okuma da kendi evlerinde değil ölen annelerinin evinde yapılmıştır: “*Okuma merhumenin evinde yapılmış, yas kokusunu, helva kokusunu, Tebarekeleri, Yasinleri kendi evlerine taşımamışlardı*” (KDY, s. 139).

Karanlığa Direnen Yıldız’da Sebati, İncenaz ve Sibel’in yaşadığı çelişkiler bu yolla vurgulanmış olur. İncenaz ve Sibel Başvekil’in ziyaretlerini, radyodaki mevlid yayınlarını eleştirirken kendi yaptıkları türbe ziyaretlerini, kurdukları Zekeriya sofralarını bahis konusu yapmazlar. Romanın muhalif kadrosunun dine bakışları “irtica geliyor” şeklinde özetlenirken; DP’li kesim daha muhafazakâr, daha inançlı ve tasavvufî da yoğrulan bir anlayışla olayları karşılar.

1.2.4. DÖNEMİN SİYASİ FİGÜRLERİ

1.2.4.1. Adnan Menderes

1.2.4.1.a. Bir “Gönül Adamı” Olarak Menderes

Adnan Menderes, romanlarda bir halk adamı olmasıyla da tasvir edilir. Şevket Süreyya Aydemir, Menderes’in bu insan olan yönlerini şöyle anlatır: Bazen romantik, bazen aşırı realist, bazen kendini bütünüyle veren, bazen hercai, bazen sözünün eri, bazen sözüne güvenilmeyen insan... Menderes’in yakınları onun, sözlerine pek bağlı kalmadığını belirtirler ama şunu da belirtirler ki, bu söze bağlı kalmayışında, bir art düşünce yoktur (Aydemir, 2001: s. 237-238). Menderes’i iktidarda tutan da bu iktidarı kaybetmesine yol açan da hırslarıyla, tutkularıyla, sevecenliğiyle, korkusuyla yine kendi şahsiyetidir. “İktidar bir insanın karakterini değiştirmez; ancak onun daha önce ne çeşit bir insan olduğunu gösterir” (Collingwood, 2019: s. 77). Menderes’in ona atfedilen bu özellikleri de iktidara gelmesiyle beraber oluşmamıştır. Daha çocukluk çağlarından beri, aynı heyecanlı, değişken ruh haline sahip, ihtiraslı biridir. Menderes’i 14–15 yaşlarındayken de tanıyan Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Menderes’i “romanesk denilecek kadar safdil, içli, heyecanlı bir insandı. Yanlış veya doğru, iyi veya kötü her ne yaptı ise hiçbir ard düşünceye, hiçbir gizli maksada kapılmaksızın salt bu mizacın sevgiyle yapmıştır” sözleriyle anlatır (Karaosmanoğlu, 2018: s. 194).

Alpay Doğan Yıldız, temel niteliği bir hikâye anlatmak olan romanda anlatılan hikâyenin bir şey ya da bir kişi hakkında olduğunu belirttikten sonra romanın özü ve mesajının esas olarak romanda hikayesi anlatılan başkisi üzerinden verildiğini ifade eder (A.D. Yıldız, 2010: s. 86-87). 1960’ı anlatan *Karanlığa Direnen Yıldız* ve *Tutsak*’ta, kalabalık bir şahıs kadrosuna rağmen kurgunun ana merkezindeki isim Adnan Menderes’tir. İki romanda da olay örgüleri, zaman, mekân, şahısların yaşadıkları farklıdır ama hepsi bir şekilde Menderes’in siyasi ve özel hayatına bağlanır. Emine Işınsoy’un *Tutsak*’taki karakteri Ceren, göz göre göre uçuruma giden bir insanı -Menderes’i- durduramadığı için çaresizdir: “-Yahu uçurum ayaklarımızın dibinde, görüyoruz onu ve... -Bizim değil Ceren, iktidarın ayakları dibinde! Bize ne? -Peki ama ne yapalım yani? Tutup yakasından sarsamazsın ki Menderes’i! - İmkânım olsa yapardım, dedi Ceren. Y yapmak istiyorum aslında” (T, s. 160).

Tutsak'ta Adnan Menderes ile İnönü karşılaştırılır. Menderes, İnönü gibi “*kurnaz*” değildir lakin onun da hatalarından birisi kendisini alkışlayanlara fazlaca güvenmesidir:

“Adnan Bey’de İnönü’nün kurnazlığı ve temkini yok, egoizmi yok. Heyecanlı adam, samimi ve hassas. Bir şeyler yapmak istediği de muhakkak, fakat temel bozuk temel. N’apsın zavallı? Kurmaya çalıştığı çatının çatırdaması da bu yüzden. Halkın oyuna güveniyor, kendisini alkışlayan sürüye güveniyor” (T, s. 68).

Yine *Tutsak*'ta Menderes, “*manik depresif bir tip, yani aşırı heyecan, ani sevinç ve üzüntü, çabuk etkilenen bir karakter*”dir (T, s. 55). *Canbaz*'da ise bu ifadeler, “*iyi niyetli*” ve “*çalışkan*” ile süslenir ancak yine *Tutsak* romanında olduğu gibi, halka fazla yüz vermesinin onu bu noktaya getirdiği vurgulanır:

“27 Mayıs 1960 sabahı, yer gök kendince inliyor. Belki çocuk kaprisli fakat iyi niyetli, çalışkan bir başvekilin boynuna geçecek ilmeği çoktan hissettikleri için. Neydi başvekilin suçu? Geniş halk kitlesine dayanıp ona yalnız maddi menfaat sağlamak mı? Eh manayı dinde görmüş, eğitimi ihmal etmiştir” (C, s. 110).

Karanlığa Direnen Yıldız'da Menderes'in Simitçi ile münasebeti ile anlatılır önce. Simitçi ile konuşan bir Başvekil değil, âdeti “*derviş gönüllü*” (KDY, s. 15) bir adamdır:

“Demiş ki Feridun’a: ‘İşçi esvaplarıyla gelirdi.’ demiş. ‘Bazen işçilerden de önce belirir, yolun bir yanında durur, birşeyleri gözleriyle ölçer biçerdi... Yüzü hep düşünceli. İlk başta soylu biri olduğunu hemen farketmiştim. Ne bileyim işte belliydi bu. Soyluluk dediysem hem ailesinden hem gönlünden almış. Selamlaştırdık... Konuşurdu benimle... Neyse uzatmayalım, bizim tebdil gezen Bey’imiz simidin yanğını seçerdi, gevreğini... ‘Bugün gene erkencisin Bey!’ derdim. Bey deyince irkilirdi şöyle bir. Ben önceleri yol mühendisi falan sanırdım onu. Ne bileyim...’ (KDY, s. 14-15).

Aylar sonra yine sokakta karşılaştıklarında Simitçi, Başvekil’in onu unuttuğunu düşünür: “*Belki yol yapımında ahbaplık ettiklerini, en pişkin, en gevrek simidi seçip, işte şurada saçak dibine çöküp yediğini, benimle konuştuğunu unutmuştur*” (KDY, s. 66). Fakat yanılır, üstelik bu hatırlama anına sevinen de ilk Başvekil olur. Kısa bir süre sohbet ettiği Simitçi’nin onu hatırlamasına sevinecek kadar alçak gönüllüdür:

“-Bizi unutmamışsın Simitçi kardeşim.
-Hiç unutmuyum Bey? Şu yoldan gelip geçen binlerle milyonlar insanın arasında seni hatırlamamak mümkün mü? Şeref verdin. İçim ısındı sabah ayazında... Ne yalan diyeyim, ben seni sarı muşambaynan görünce o vakitler işçi sanırdım. İşçiye de benzetemezdim ya...
-İşçisi, esnafı, beyi, efendisi herkes insandır ve bu milletin bir parçasıdır simitçi dostum.
-Bilmiyorum doğrusun valla, aynen tasdik ederim. Lakin bey de beyliği hak etmişse bırak mesafe olsun diğer insanlarla. Hani paraca pulca değildir ayırımım. Huy üstünlüğü, güzel insan olmak babında.
-İnşallah senin gördüğün gibiyizdir” (KDY, s. 66).

Karanlığa Direnen Yıldız'da Menderes'in iktidarda olduğu süre boyunca halka sağladığı imkânların, Enis Bey tarafından apartman sakinlerine hatırlatıldığı bir gerçektir ancak onun insana, insanın manevi dünyasına yaptığı yaptırımlar Simitçi vasıtasıyla gözler önüne serilir. Romanda bu gelişmelerden biri de mahalleye yeni yapılan yoldur. “Bir ‘devir romanı’ olan eserde işlenen en önemli temler, değişim ve medyanın gücüdür. Değişim, Demokrat Parti’nin iktidara gelmesiyle başlar. Değişimin sembolü, yeni yapılan yoldur” (Gülendam, 2015: s. 546). İbrahim Tüzer 27 Mayıs’ın “romanlarda freni patlayarak önüne çıkan ne varsa ezip geçen zift yüklü kamyon metaforuyla okunmaya elverişli” olduğunu söyler. Tüzer’e göre, “İnsan onurunun ayaklar altına alındığı, toplumun bilinçsizce karanlığa doğru sürüklendiği dönemlerden sonra içerisinde insani öze dair duygular barındıranlar, ‘yeni yol’a da ‘şeref katliamı’yla gelen 27 Mayıs sonrasına da tam olarak uyum sağlayamazlar” (Tüzer, 2019: s. 173). Yol, *Karanlığa Direnen Yıldız*’da bir şeylerin yerine yenisinin koyularak ulaşıldığı bir yenileşmeyi temsil eder. İnsanları ikiye böler; asfaltla beraber medeniyetin geleceğini düşünenler ile ihtilalle beraber demokrasi rüzgarları eseceğini düşünenler aynı saftadır:

“Yol, ikiye böldü her şeyi... Evleri ve insanları... İstemeden elbette. İşçiler bütün yaz, güneşin kızartıp kızartıp yaktığı esmer yüzlerinde ak parıltılı gözleri, gelip geçen kızlara ilişerek toprağı kazıp durdular... Artık bütün insanların çehresinde asfalt denen o medeniyet cilası şavklanıyordu.” (KDY, s. 13).

Bahtin’e göre de, yol kronotopu hem yeni başlangıçların hareket noktası hem de olayların sonuçlandığı yerdir (Bahtin, 2020: s. 297). Yol, bir süre sonra üzerinden tankların, askeri arabaların geçtiği bir yer olacaktır:

“Eski mahallelerin bir ucunun ortadan kaldırılıp yeni yolun açılmasıyla şehrin bu yaşlanmış kesimine ferahlatıcı bir aydınlık düştü. Yolun üzerinden gelinler, sünnet çocukları, sevgililer geçti. Cenazeler, talebeler, otobüsler geçti ve ihtilaller..” (KDY, s. 12).

Bin bir hevesle başlanan yol çalışmaları, tıpkı ihtilal heveslilerinin planlarının suya düşmesi gibi hüsrarla sonuçlanmıştır. Bir şeyleri yıkma ve yeni zamanlar özlemiyle (KDY, s. 246) birden bir yağmur başlar, asıl felaket yağmur dindikten sonra ortaya çıkar. Freni boşalan zift yüklü bir kamyon, yeni yolda devrilir. Her yer zift tabakasıyla örtülür. Günlerce yolu temizlemeye uğraşırlar. Her şeyin yoluna girdiği anlarda bile, yeniden başka bir freni patlamış kamyonla karşılaşma ihtimali insanları korkutmaya yeter:

“Ama en kötüsü selli yağmur durulduktan sonra oldu. Yukarıda freni boşalan zift yüklü bir kamyon ince hırıltılar iniltiler çıkararak, şoförün uyarısı olan korna sesiyle birlikte yeni yoldan inmeğe başladı. Kaldırımlara çarpıp, betonları kırarak, asfaltı yırtarak durabileceği ve

en az zarar vereceği noktayı aradığı belliydi... Kavşak noktasına yakınlaşmağa başladığında ancak duvar diplerine kaçışmağa zaman bulabilmiş insanlar ki bunların arasında Simitçi de vardı, şöyle düşündüler, ‘Kaderimizden kaçamayız’(KDY s. 246).

(...)

Kimse anlayamadı, yolun mu isyanıydı bu, yoksa yağmurun mu, selin mi? Simitçiye bir suskunluğun, baş eğmenin son buluşu gibi geldi. Ortada zift karanlığının altında kaybolmuş kamyon ve upuzun yatan beton direk... Sessiz sessiz soluyan yolun deprenişiydi bir bakıma. Gümlerce aklanamadı, eski sağlıklı yüzüne kavuşamadı yol. İnsanlar her an bir başka freni patlamış kamyonun ya da otobüsün korkusuyla eğik ve kuşkulu yürüdüler. O tufan unutulamadı” (KDY s. 247).

Karanlığa Direnen Yıldız’a bakıldığında yapıımı bir çok tesadüfe sahne olan yol, bu tarz olayların anlatılması için de uygundur. Bu, romanın tarihinde yolun oynadığı önemli anlatısal rolü de açıklar (Bahtin, 2020: s. 297). Simitçi, bu yolda bazı günler tebdil gezen Başvekil ile sohbet eder. Bu “tesadüf” ile Başvekil’in ne kadar soylu ve hatır gözetken biri olduğu vurgulanır. Menderes’in idamıyla beraber, yol, ihtilal yanlılarında bir “hayal kırıklığı”; DP yanlılarında, DP’nin güzel günlerine bir “özlem” olarak kalmıştır:

“Bugün yine erkencisin Bey!’ derdim. Bey deyince irkilirdi şöyle bir. Ben önceleri yol mühendisi falan sanırdım onu. Ne bileyim..
‘Bu yol rüyalarım giriyor hep...’
‘Neden ama Bey? Bu yolla bir yere mi varacaksın?’
Adam güldü..
‘Yollar...’ diye söylendi ayağının altındaki kırmızı toprak tümseği ezerek..
‘Bak efendi! Toprağın kokusunu içine çek... Bu bizim aslımız, özümüz işte.’
‘Evet...’ dedi Simitçi, ‘Geldiğimiz ve gideceğimiz...’
Fakat o ve simitçi, bir gün hem de birkaç yıl sonra nümâyişçilerin ihtilal arabalarının, sonra da mahkumların, daha sonra subay arabalarının insanlara kum, çimento taşıyan kamyonların, bu yoldan geçeceğini tahmin edemezlerdi” (KDY, s. 15).

1.2.4.1.b. Bir Siyaset Adamı Olarak Menderes

“Toprağın uyandırılışı, sulara hâkim oluş, alt yapıda şaşırtıcı realizasyonlar, sanayileşmede hızlı gelişmeler ve inşacı bir ihtirasın bütün kararlarına hâkim oluşu” (Aydemir, 2001: s. 239) Halk Partisi taraflarının da kabul ettiği bir gerçekliktir. Menderes, tarım alanında başarılı hamleler yapmıştır: Tarım alanını genişletmiştir. Devletin elindeki toprakların bir kısmı köylüye dağıtılmış, boş topraklar işletmeye açılmış ve meralar kısmen ekim alanı haline getirilmiştir. Fazla nüfus, belirli bir oran içinde de olsa bu yeni çalışma alanlarında istihdam edilmiştir. Tarım kesiminde yaygın bir makineleşmeye gidilmiştir. DP, kısa bir zamanda, ülkedeki traktör sayısını on kat artırmıştır. Ürünün nakil ve korunması için yeni olanaklar geliştirilmiş ve özellikle

depolama alanında büyük bir hamle gerçekleştirilmiştir. Ziraat Bankası aracılığıyla, tarım kesiminin kredi ihtiyacı geniş ölçüde karşılanmıştır. Tarımsal fiyatlar yükseltilerek köye çok daha büyük miktarda para akması sağlanmıştır (Eroğul, 2015: s. 132).

Menderes'in bu başarıları onun "bir inkılapçı" olarak anılmasını sağlar: *"Ezilmiş ve sınıflandırılmış köylüye, insan olarak itibarını iade etti. Az şey mi bu? Halkın ayağına gitti, içine karıştı. İslama ve Türklüğe saygısı olan bir devlet adamıdır o"* (KDY, s. 22).

Makinenin kolayca köye girişi, ekilmeyen toprakların ekilişi, toplama ambarlama, sevk ve satış işlerinin açılışı, köylünün yeni iktidara bağlanışını haklı olarak artırır (Aydemir, 2001: s. 218). Enis Bey, köylüye hak ettikleri değeri yalnız Menderes'in, toprağı tanıyan birinin verdiğini ifade eder. İnönü ise, ona göre, Atatürk devrinin yalnızca başarısız bir taklidi olmuştur: *"-Başvekil'in atılımlarını görmezliğe geliyorsunuz. Biz bir savaştan çıktık. Yeniden devlet olma savaşından ve aştığımız dağ ile aramızda 35 yıl var. Bu 35 senenin ilk 15'i Atamızındı. Sonraki 12 yıl ise Paşanızın. Ne yaptı Paşanız?"* (KDY, s. 29-30).

Bu makineleşmenin olumsuz yönleri de vardır. Köylü traktöre, daha iyi şartlara kavuşur ancak öküzün yerini traktör alır ve sürülmeyen bir karış toprak kalmaz. Feroz Ahmad'a göre, traktör kullanamayacak kadar küçük toprak sahipleri, çiftçilikle geçinemeyeceklerini anlamışlardır. Küçük bir bölümü büyük çiftliklerde şoför vs. olurken büyük çoğunluğu tarım emekçisi oldu ya da kentlere göç eder (Ahmad, 2020: s. 148). Köylünün yüzündeki tebessüm 1960'lara yaklaşıldığında sönüp gider. Enis Bey gibi iktidar yanlıları, traktörün faydalarını anlatırken bunları muhalefete göre göz ardı etmektedir:

"-Kabuğunuzun dışına çıkın da Anadolu'ya bir gidin. Başvekil'in eserini, yeni Anadolu'yu görün. Köyün, toprağın, insanın değişen çehresini, toprakta ışıldayan tebessümü görün. Ne yaptı Paşanız? Kibrinden, azametinden dağ gibi duran tüccarın karşısına köylüyü bey gibi dikebildi mi? Gidin görün yeni Anadolu'yu! Saban tutsaklığından azad edilen köylünün traktörün sırtındaki mutluluğunu görün! Ama hayır! Gözleriniz bantla kapanmış. Sizden olmayanın başarısını asla göremeyeceksiniz" (KDY, s. 30).

DP iktidarı, madencilik, şeker, çimento ve dokuma alanlarında bazı hamleler yapmıştır. Şeker ve dokumanın halkın tüketiminde oynadığı önemli rol aşıkardır. Bu alana yapılan yatırımlar DP'nin büyük bir taraftar kitlesi kazanmasını sağlar (Eroğul,

2015: s. 133). Sebati Bey, bu gelişmeleri kabul etse de dış borçlanmaya gidilmesini eleştirir. Enis Bey’e göre, bu eleştiriler sadece bir bahanedir:

“-Evet evet, dedi Sebati yarı alaylı. Şeker fabrikaları, ziraat makineleri, krediler, dokuma, çimento, demir çelik, bakır üretiminde yükseliş. Bunlara ses çıkarmıyorum ama ya dış borçlanmalar?

-Bir şeyleri göze almadan hiçbir yere varılmaz Sebati. Yani yüzmeyi öğrenmek için suya atlamaktan başka çarenin olmaması gibi... Ama soruyorum size; daha pancarı görüp de bir kapıdan toz şeker halinde çıkmasını havsalası almayan Paşanızda böyle bir cesaret var mıydı? Ne yaptı yıllardır söyleyin?” (KDY, s. 30)

Süreç nasıl ilerlerse ilerlesin Enis Bey, kardeşinin şahsında İsmet Paşa taraftarlarının Menderes’in ülke için yaptıklarını reddettiklerini beyan eder. Muhalefet ise, iktidarın faydalı bir şey yapmadığı, aksine ülkeyi her alanda geriye götürdüğü tezini savunur:

“Hayır hayır. Sizinkisi ortalığı bulandırmak, iyi giden bir şeyleri altüst etmek. Ülke kalkınmıyor görmüyorsunuz. Ülke itibar kazanıyor görmüyorsunuz. Nasıl inkar edersiniz bunca gelişmeyi, kalkınmış şehirler kalkınmış insanlar fazla mı geliyor size? Birinci Dünya Savaşından kalma naftalinli dolaplarınızdan çıkın artık! Ufku görün. İleriye gidin biraz. Yapıcı olun. Bir taş da siz koyun bu yapının üzerine” (KDY, s. 47).

Menderes’in Eyüp Sultan ve Mevlâna ziyaretleri ve Said Nursi ile sohbetine yükselen sesleri, Veysel Ağabey, “*inananlarla inanmayanların savaşı*” (KDY, s. 109) olarak yorumlar:

“-Başvekil’in Eyüp Sultan Hazretlerine, Mevlana’ya kapılanması, hele hele bir süre önce İstanbul’da Said-i Nursi ile dolanması, İslam’ı irtica veya geri kalmışlık gibi görenleri fena halde kızdırıyordu. Bir önceki zamanı düşünün. Milli Şeflik dönemini... Sovyet Cumhuriyetlerinden ne farkımız vardı? İslam’a geçit yoktu kısacası... Din bu devletliler tarafından sadece cenaze namazlarıyla hatırlanmaktaydı. Bunlar geldi, ortalığın havası değişti. Radyolardan Kur’an sesi işitildi. Bu bir inkılap değil de neydi?” (KDY, s. 109)

Laik bir devlet düzeninin teminatını vererek iktidara gelen Menderes’in, “Saidi Nursi’ye âdeta elçiler salması” (Aydemir, 2001: s. 283), “1958 Ekiminde onun sürgün olduğu Emirdağ’ı ziyaretinde yeşil bayraklarla karşılanması, laiklik anlayışında yeni bir dönemeç” oluşturur. (Ş. Turan, 2019: s. 38). *Karanlığa Direnen Yıldız* romanında hem uçak kazası sonrası hem de bahsi geçen ziyaretler sonrası “veli” olarak nitelendirilen Menderes, *Arada Kalmış Tebessüm*’de hatasıyla sevabıyla bir insan olarak anlatılır:

“Menderes Eyüp Sultan türbesini ziyarete gidermiş sık sık. Ağlarmış oralarda. İdam edildikten sonra kimileri ona veli sıfatını yakıştırmıştı ama o basbayağı bir insandı işte; evlilik dışı sevgililerinin evleri önüne kadillağı çekermiş. Halktan da çekinmezmiş demek ki. Ne olacak, halk sınıyor, eleştirmiyor kolay kolay. Demek istediğim ne velisi? Sevgilisinin hazırladığı sofrada rakısıyla yorgunluk atarken de herhangi bir insandı o.

Atatürk'ün düşüncelerine karşı çıkanların fikirlerinin nefrete dönüşmeye başlaması Demokrat Parti iktidarının kökleştiği yıllardadır. Sultanhamid'e medhî senaların ziyadeleşmesi...Vahidettin'in el altından Kurtuluş Savaşı'nı desteklediği şeklindeki rivayetlerin ortalara atılması yine o sıralarda... Said-i Nursi'nin etrafında halkalanmalar hep bu çok güzel yüzen, çok nazik konuşan, şiir seven, yeri geldiğinde hıçkırıklarla ağlayan,- Annem ilave ediyor: çok güzel rakı içen, en fazla kadın hayranı olan- Menderes zamanındadır" (AKT, s. 235).

İktidar ve muhalefetten zaman zaman Menderes'in tek adam olmaya çalıştıkça baskının şiddetini arttırdığı yönünde şikayetler gelir. Veysel Ağabey' den *"DP gidiyor... nereye gittiğini Allah bilir... Bir şeyi zamanında devralmak ve zamanında bırakmak seçilecek yolun en iyisi. Galiba başarının sırrı da bu... DP zamanında geldi, ama zamanda çekilmesi gerek"* (KDY, s. 34) şeklinde bir değerlendirme gelirken; Tutsak'ta Ceren, *"Menderes de memleketi, kendi iktidarının dışında düşünemiyor, almıyor kafası"* (T, s. 186) diye düşünür. Ceren, Menderes'in de olanın bitenin farkında olduğunu bildiğini söyler ancak Menderes direktmektedir: *"Menderes de artık kimsenin onu istemediğini, istifasının beklendiğini iyi biliyor ve çareyi, radyo konuşmalarında arıyor"* (T, s. 178).

Tahkikat Komisyonu sonrası Ceren, Demokrat Parti'nin *"acze düşenler gibi, şaşkınlıktıkça sertleşen, sertleştikçe şiddete başvuran"* (T, s. 157) bir yolda olduğunu belirtir. Orhan, da iktidarın hiçbir tedbir almadığını, sorunları baskıyla, şiddetle halletmeye çalışan bir yönetim biçimi benimsediğini söyler:

"(...) İki metre önünde ne çıkacağını hesaplayamayan bir iktidardan hayır gelmez. Kendi kabahatleri. Tehlike yavaş yavaş kendini göstere göstere geliyor. Bunlar keman çalmakta. Hiçbir ciddi tedbir yok, yalnız kuru sıkı korkutma, bastırma metodu. Yok öyle bir şey" (T, s. 159).

1957 seçimlerini Veysel Ağabey, iktidarın son demleri olarak yorumlar ve ilave eder: *"Kimse tek adam olmağa, kimse tek parti olmaya kalkışmamalı. Neticede kendi girdabında, kendi dalgasında boğulur"* (KDY, s. 169). Ve haklı da çıkar. Menderes, hırsla, baskıyla bu süreci daha fazla yönetemez.

Darbe sonrasına gelindiğinde özellikle *Deli Zamanlar*'da Menderes'in bazı zaafalarının vurgulandığı görülür. Bayhan, Menderes'in halkın sağduyusundan ve heyecanından yararlandığını söyler (DZ, s. 21). Aypare de Demirel ile Menderes'i karşılaştırır, Menderes'in çekimser olduğunu düşünür: *"Rahmetli Genel Başkanımız biraz*

çekimserdi, öyle değil mi?” (DZ, s. 121) ve devam eder: “(...) Menderes ’teki yumuşaklık, eziklik, güvensizlik onda yok” (DZ, s. 121).

*Deli Zamanlar’*daki anlatıcı, halkın Menderes ile bir kimlik bulduğuna inanır: *“Bitiyle yaşamaya çalışan bu insan türü Menderes ’in atılımlarıyla kendini buldu, suyu sabunu, yolu yordamı, şehri öğrendi. Bitinden piresinden kurtulmayı... Hastalanınca doktora gitmeyi, ilaçlarla şifa bulmayı, traktörü, makineyi öğrendi” (DZ, s. 184).*

Ele aldığımız romanlarda Menderes’in ülkeyi kalkındırma çabasıyla beraber, onu bu “haketmediği” sona sürükleyen hataları, zaafları “oh olsun!”larla değil, “keşke böyle olmasaydı” ifadeleriyle anlatılır. Bunun yanı sıra “bir yazarın sadece kendi duygularını tekrarlaması, kendi kalp atışlarını dinlemesi ve yazması, kendi duygu dünyasının esiri olması” anlamına gelir (Schorer, 2017: s. 73). Romanlarda yer alan muhalif karakterlerin duygu ve düşüncelerinin detaylı olarak verilmesi, okuru bu karakterlerle de empati yapmaya yönlendirmiştir. Menderes’in hataları, yanlışları *Tutsak*’ta romanın başkışileri Ceren ve Orhan tarafından dile getirilirken, *Karanlığa Direnen Yıldız*’da bu hatalar muhalif kanat tarafından gözler önüne serilir. *Deli Zamanlar*’da Menderes artık, Adalet Partililerin ilerlemek için geri dönüp baktıkları bir durak haline gelmiştir. Sevinç Çokum, *Arada Kalmış Tebessüm* romanında, Menderes’in yaptığı her harekete kutsallık atfeden insanları eleştirdiği görülür.

Emine Işınsu da *Tutsak* dışındaki romanlarında Menderes’e mutlaka sözü getirir. *Canbaz*’da millî eğitim politikalarına, Menderes’in halkın sevgisine güvenerek yanlış yaptığına değinilirken; *Sancı*’da öğrenci olayları yüzünden Menderes’in üstüne fazla gidildiğinden bahseder. Son olarak *Kaf Dağının Ardında* romanında, Menderes’in “sayın Başvekil” gibi saygı sözcüklerinden sonra idam edildiğini, darbecilere güven olmayacağını 1980 darbesinde de hatırlatır.

1.2.4.2. İsmet İnönü

Romanlarda siyasi parti liderlerinin süreci nasıl şekillendirdiği, kitleler üzerinde kimin ne kadar söz sahibi olduğu da karşılaştırılır. Adnan Menderes hitabetiyle, yaptıklarıyla halkın sempatisini kazanmıştır. Alparslan Türkeş ise, siyasete atılmadan önce dahi roman kahramanlarınca (Tarık, Veysel Ağabey) darbecilere karşı bir güvence

olarak tanıtılır. Bunların arasında en şanssız romanlarda ele alınış şekline göre İsmet İnönü'dür. Darbeye giden yolun taşlarını döşemekle itham edilir, her şey onun planı dahilinde ilerler ya da bu keşmekeşten en şanslı çıkan o ve CHP'dir. Şevket Süreyya Aydemir de onun en yakınlarıyla bile arasına bir mesafe koyduğunu, kimsenin "bizim İnönü"sü olamadığını ifade eder (Aydemir, 2001: s. 242).

Tutsak'ta İnönü, "kurnaz" (T, s. 68), "koca tilki" (T, s. 156) ve "kardeş kavgasının tek sorumlusu" (T, s. 159) dur. Aynı zamanda "en zararlı oyunlarını perde arkasında" (T, s. 160) oynayan, dizginleri hala elinde tutan, "kötü tohum" (T, s. 70) eken, "yaptığı planda bütün ayrıntıları hesaplayan" (T, s. 184) biridir. Yine aynı romanda, Ceren'e göre, İnönü ordu müdahalesi istediği için olaylar bu noktaya gelmiştir: "Bence İnönü artık bir daha seçimle iktidar olamayacağını anladı, kesinlikle anladı, ordu müdahalesi istiyor" (T, s. 62-63).

Tutsak'ta Tahkikat Komisyonu sonrası iktidara tepki gösterenlerden biri de Orhan'dır. Orhan'a göre, İnönü bu defa haklıdır:

"Bugün İnönü, 'Demokratik rejim istikametinden ayrılıp baskı rejimi haline gelmek tehlikeli bir şeydir. Bu yolda devam ederseniz sizi ben bile kurtaramam,' derken görecektin Meclis'i... Haklı adam.

(...)

-Ben tarafsız kalmayı tercih ediyorum Ceren, doğruya doğru, haklıya haklı. Baskı rejimi, onun da kendi başını yer" (T, s. 159).

Karanlığa Direnen Yıldız romanında Paşa'yı savunanların sayısı, *Tutsak* romanına göre sayıca fazladır. Eski bir binbaşı olan Kaya ve eşi İncenaz, Sebati Bey ve ailesi, Gazeteci Asaf bir "Paşa fikr-i sabiti" (KDY, s. 60) oluşturacak şekilde İnönü'nün yanındalardır. İncenaz Feridun ile konuşurken bu sevginin sebebini de kendince şöyle açıklar:

"Bizimkisi marazi bir taraftarlık. Paşa neredeyse beşğimizi sallamışcasına bir bağlılık. Soyaçekim gibi bir şey. Eh, harp sonrası aç karnımızı ama az, ama çok o doyurmuş. Nafakalarımızı o vermiş. Bizi savaştan o kurtarmış, Yani insanımız can kurtarıcı diye, devlet kapısı diye onu bellemiş, sen ne diyorsun Feriduncuğum, gelin olduğum gece gerdek odamızda bile Paşamızın gölgesi vardı" (KDY, s. 31).

Darbe sonrası *Karanlığa Direnen Yıldız*'da Özhan ve Ferda, İsmet İnönü'nün idamları istemediğini bir an önce sivil idareye dönülmesi taraftarı olduğunu belirtirler.

“- Milli Şef de böyle olmasını istemezdi. Çünkü o tek başına dövüşün tatsızlığının farkındadır. Ne de olsa cephelerin adamı. Savaşmaya alışık. Çok partili dönemin kapısını aralayan da odur (...) Bence şef, askerlerin bir an önce kışlarına dönmelerini ve demokrasiye geçilmesini istiyor. Ne de olsa devlet adamı, Batıyı da az çok tanıyor. Batının bu olaya müsbet bakmadığının idrakinde. Bir de kendi iktidarı meselesi var” (KDY, s. 216).

İsmet İnönü’nün “cephelerin adamı” olması *Deli Zamanlar*’da Ayperi tarafından da dile getirilir: “*Hayır hayır! Ne de olsa asker. Paşa savaşı sevmez ama, kızdı mı da kızar...*” (DZ, s. 121). Kıbrıs’taki gelişmeler de İsmet İnönü’nün saygınlığını artırmıştır. Aypare onun “dünya çapında bir insan” olduğunu söyler: “*(...) İsmet Paşa’ya gelince dünya çapında bir insan olmasıyla bu kritik günlerde en fazla başvurulacak kişi. Ne de olsa Atamızın en yakın arkadaşı*” (DZ, s. 121).

İnönü’nün idamları istememesi Özhan’a göre, idamların AP’yi şahlandıracığını gördüğü içindir. Özhan, yine de İnönü’nün rica ettiğini ama söz dinlemediğini aktarır. İnönü, cezaların infazından vazgeçilmesi için Milli Birlik Komitesi üyelerine de duyurulmak üzere Cemal Gürsel’e bir mektup yazar ancak mektup Gürsel’in eline hemen geçmez. Mektup daha sonra hükümlerin okunacağı celsede masaya bırakılır ve okunmaz. Menderes ve Polatkan’ın aileleri de İnönü’nün evine giderler. İnönü, hayırlı bir sonuç alınacağını belirtir ancak öyle olmaz (Aydemir, 2011: s. 520-523). Feridun, bu çabaları yetersiz bulur:

“-İstese kurtarabilirdi onları. Sözü dinlenen bir tarih baba yanı var çünkü dedi Feridun. Aileler siyasi parti liderlerine ricaya gitmişler. Ama değişen bir şey olmadı.

-Şu durumda hiçbir şey yapamazdı, dedi Özhan.

-Ama yapıldı ağabey ne olursa olsun... İnsani kararların zamanı zemini yoktur. Elleri yetki olanlar gerçekten yüreklerine, içtenlikle danışsalar, sonuç değişirdi” (KDY, s. 217).

Yine *Deli Zamanlar*’da Paşa’dan “*Prensipli, dirayetli bir insan*” (DZ, s. 120) olarak bahsedilir.

İsmet İnönü, darbeden önce her iki yazar tarafından tüm suçu omuzlayan biri olarak tanıtılır ancak Sevinç Çokum’un romanlarındaki DP’li karakterlerinin İnönü’ye bakışlarında daha ılımlı, daha yumuşak bir eda sezilir. *Karanlığa Direnen Yıldız*’da Özhan, Ferda onun idamları istemediğini vurgularlar. *Deli Zamanlar*’da AP’li Ayperi, ondan ağırlıklı olarak övgüyle bahseder. Emine Işın’sun İnönü’ye bakışı söz konusu romanlarında değişmez. Hatta *Tutsak*’ta doğrudan İnönü’yü savunan, muhalif, CHP’li bir karakter yok gibidir. *Canbaz*’da İnönü’nün idaresine dayanan halkın Menderes

yönetiminde isyan etmesini anlamsız bulur. İnönü'nün “sizi ben bile kurtaramam” söylemi hem *Tutsak*’ta hem de *Canbaz*’da eleştirilir.

1.2.4.3. Alparslan Türkeş

Alparslan Türkeş, *Tutsak* ve *Karanlığa Direnen Yıldız*’da Tarık ve Veysel Ağabey’in “Bizim Albay”ı olarak Türk siyasi tarihine adını atar. Sevinç Çokum, Alparslan Türkeş ile yolculuğunu başladığı yerde, *Karanlığa Direnen Yıldız*’da sonlandırırken; Emine Işınsu ise *Kaf Dağı’nın Ardında* romanı dışında incelediğimiz üç romanında (*Tutsak*, *Sancı*, *Canbaz*) Alparslan Türkeş’e yer ayırır.

1973’te ilk baskısı yapılan *Tutsak*’ta, Tarık, Türk Ocakları’nda Alparslan Türkeş ile tanışır. Emine Işınsu, romanda ona “Ali Orkant” adını vermiştir:

“-Bir albayla tanıştım.

-Hangi albayla?

-Şu ismi bizim oralara kadar gelen, bir konuşmasında, konferansında ‘dünya proletaryası bize vız gelir. Dünyanın, hatta kainatın neresinde bir Türk varsa bizim kalbimiz ona karşı sevgi ve şefkat ve saygı ile doludur,’ diyen albayla.

-İsmi nedir kuzum?

-Ali Orkant” (T, s. 124).

Emine Işınsu, İnönü ya da Menderes’i okuyuculara tanıtırken onları fiziki özellikleriyle tasvir etmemiştir. Ancak Türkeş’i fiziksel olarak da betimler. Işınsu, bu tarz tasvirin bir benzer ve olumsuz örneğini *Sancı* romanında Süleyman Demirel’i anlatırken de yapar. Süleyman Demirel de “*kabak kafalı şişman adam*” olarak anılır. Alparslan Türkeş ise romanda konuşurken devleşen biridir:

“Şöyle bir bakınca bizden biri gibi, herhangi bir insan, esmer, çatık kaşlı uzun boylu bir kişi işte. Fakat konuşmaya başladı mı, hey babam, bir büyüyor gözünün önünde, bir sarıyor ki seni! Havasına kapılıp gidiyorsun. Kendinden emin, kalın, biraz da duygulu bir sesi var...” (T, s. 124).

Tutsak’ta İnönü ne kadar “kurnaz”, “tilki”, “hesapçı” ise, Türkeş de o kadar “*cesur, korkusuz, kendinden emin, hakkı tutan, gerçeği arayan, kainat ölçüsünde sınırsız düşünebilen, o ölçüde hesap ve tasarı yapabilen bir kafa, ruh ve kalple*” (T, s. 128) hamleler yapan bir karakterdir. Bir yandan da romanın yazıldığı yıllarda Türkeş, aktif olarak siyasetin içindedir. Zaten kabul olan bir dileği, Ceren tekrar dile getirir: “*Bari*

askerlikten ayrılrsa da siyasi hayata atılsa... -Belki zamanını bekliyor. Biliyorsun askerlikte taarruz anı çok mühimdir. Savaşı kazanmak yahut her şeyi kaybedivermek, o anın seçilmesine bağlıdır” (T, s. 127).

Kerkük Türklerinin çektiği acılardan muzdarip olan Tarık’ın aradığı lider de odur: “*Dünya yüzündeki Türklerin gururuna o sahip çıkacaktır*” (T, s. 128). Bu Albay romandaki söylentilere göre, aynı zamanda darbenin seyrini de değiştirecektir. İnönü’yü destekleyen askerlere karşı, Türkeş olası bir ihtilalin CHP’nin yararına sonuçlanmasını engelleyecektir:

“(…) Şu Tarık’ın albayı var ya...

-Eee?

-O da işlerin içindeymiş ve ihtilalin Halk Partisi kontrolüne girmesini önleyecek, hareketin kardeş kavgasına dönmesine imkan vermeyecek, milliyetçi bir yönde gelişmesini sağlayacakmış! Bu da ümit verici, güzel bir söylenti. Ama kesin olarak...Ne bileyim ben” (T, s. 160).

Türkeş özellikle *Karanlığa Direnen Yıldız*’da DP’li karakterlerin güvendiği tek isim olarak yer alır. Veysel Ağabey’in tutuklanmasıyla soru işaretleri de artar. Romanın devamında bu soruların peşine düşülmez. İhtilalde milliyetçi subayların neden yer aldığı sorusu sorulur ve öylece kalır: “*Hareket milliyetçilere karşı mı yapılmıştı? Öyleyse Komitecilerin içersinde komünistler vardı veya onlar yer altından ihtilali yönlendiriyorlardı. Peki o zaman Komitedeki milliyetçi subaylar hangi sebeple ihtilalde yer alıyorlardı? Neden Veysel Ağabey tutuklanmıştı?*” (KDY, s. 108)

Alparslan Türkeş, anılarında 27 Mayıs’ı hiçbir zaman bir ihtilal olarak tasvip etmediklerini söyledikten sonra şunları da ekler: “Biz, bu harekete bir asayiş hareketi ve Ak Devrim dedik (...) 27 Mayıs bir ihtilal değildir, bir ihtilal olarak hazırlanmamıştır” (Taylak, 1977: s. 17). Türkeş, Talat Aydemir’in DP hükümetini devrime teklifini, bir siyasi partiyi iktidara getirmek için diğer bir siyasi partiyi devirmenin Türk Silahlı Kuvvetlerinin şerefine uygun düşmeyeceği düsturuyla reddettiğini belirtir (Taylak, 1977: s. 17). Onun daha sonra yurtdışına gönderilen ekipte yer alması Veysel Ağabey için hayal kırıklığı olmuştur.

Sevinç Çokum’un diğer üç romanında Türkeş isim olarak dahi yer almaz. Emine Işınsu ise *Tutsak*’tan sonra *Sancı* ve *Canbaz* romanlarında Türkeş’i artık bir parti lideri olarak konu edinir.

1.2.4.4. Süleyman Demirel

1961-1965 dönemini anlatan *Deli Zamanlar*’da Süleyman Demirel’e geniş yer ayrılır. Feroz Ahmad’a göre, herkesin kendi adayını öne çıkardığı başkanlık yarışında, sertlik yanlıları Saadettin Bilgiç’i, orduyu yatıştırmak isteyenler Tekin Arıburun’u, tutucular Ali Fuad Başgil’i ve orta yolcular ise adı pek duyulmamış bir mühendisi Süleyman Demirel’i desteklerler. Parti, en az tartışmalı aday olduğu için Demirel’i seçer (Ahmad, 1999: s. 165). Aypare başkanlık yarışındaki iki güçlü adayı, Bilgiç ile Demirel’i şöyle kıyaslar:

“Demirel birden patladı... Ilımlı, elastiki bir yapı, hamleci dedikleri tiplerden... Bu açıdan Menderes’in yolunda ama sadece hamleciliği ile. Yoksa Menderes’teki yumuşaklık, eziklik ve güvensizlik onda yok. Sonra, ne bileyim çok zeki ve hesaplı. Anadolu’dan geliyor, Anadolu’nun tutkuları olan, dağları aşmak isteyen tiplerinden... Kendini beğeniyor, hayalleri var, birtakım geri kalmışlıkları çoktan görmüş. Bilgiç’e gelince, o da inançlı, muhafazakâr bir annenin evladı, müftü çocuğu. Şaşmaz, sapmaz bir milliyetçiliği var. Bilgiç’in milliyetçiliği ile Demirel’inkisi arasında fark görülüyor” (DZ, s. 121).

Demirel’in “*zamana ve zemine göre*” konuşması, “*kalabalıkları daha çabuk toparlayıp göğüslemesi*” (DZ, s. 122) de rakiplerine karşı onu öne çıkarmıştır. Demirel, büyük bir beceriyle kullandığı mütevazı köylü geçmişi sayesinde, büyük kentlerin gecekondu semtlerinde oturan hırslı kırsal göçmenlere “kendini yetiştirmiş adam”, “içlerinden biri” gibi görünür (Ahmad, 1999: s. 166). *Deli Zamanlar*’da anlatıcı ile annesi onun toprağı tanıyan, içimizden biri olma²¹ halini konuşurlar:

“Annem ‘Bak Süleyman Demirel genel başkan seçildi...’ diyordu.
‘Sen görmüş müydün onu?’
‘Hayır hiç görmedim.’
‘Halkla öyle mesafeli değil; içimizden biri... Güler yüzlü bir insan...’ Güler yüz... İşte mesafeleri aşan, duvarları yıkan özellik.

²¹ Sevinç Çokum, bir söyleşide Demirel ile ilgili şunları söyler: “Demirel’le ilgili olarak ben yanlış taraflarını eleştirebilirim ama rahatlığı, halk adamlığı gibi tasvip ettiğim tarafları da vardır. Demirel’in halkla kolay bağlantı kurabilme yönü bence bir meziyettir (...) Her devrin adamları vardır, devir neyi kaldırıyorsa ona göre adamlar gelir. Romancı tepki alacağını düşünmez. Doğru olarak neye inaniyorsa o insanları tatlı bir şekilde taşlama yaparak biraz ironiyle hatalı taraflarını anlatmak lazımdır. Benim romanlarımda da böyle bir politik zemin olur” (Kırılmış, 2011: s. 336-337).

‘Evet güleryüzlü ama dikkatli, hesaplı... Su üzerine çalışmış; toprağı suyu tanıyan biri,’ dedim” (DZ, s. 168).

Deli Zamanlar’da Demirel, Menderes gibi ama Menderes’ten de iyi vasıflara sahip bir liderdir. Demirel, genel başkanlarını idamla kaybetmiş, küsmüş bir halka yeniden umut veren isim olarak romanlarda kendisine yer bulur.

2. 12 MART 1971 MUHTIRASI

2.1. 12 MART 1971 DÖNEMİ SİYASİ TARİH²²

MBK, orduda bozulan hiyerarşiyi düzeltme ve askerler üzerinde otoritesini meşrulaştırmak için 235 general ve amiral ile 5000'e yakın subayı silahlı kuvvetlerden tasfiye eder. Ayrıca Türkiye'nin önde gelen profesörleri ve doçentleri olan 147 öğretim üyesini üniversitelerden de uzaklaştırır. Bu olay "147'ler olayı" olarak bilinir. Bu kişilere, daha sonra 28 Mart 1962'de çıkarılan yasa ile üniversiteye dönme imkânı sağlanır. MBK üniversitede ve ordunun diğer kademelerinde yaptığı tasfiyenin aynısını kendi bünyesinde de yapmış; iktidarı sivillere bırakma taraftarı olmayan radikal 14 üyesini de çeşitli görevlerle yurt dışına sürmüştür.

27 Mayıs Darbesi ile başlayan süreçte CHP ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi olmak üzere iki önemli siyasal parti varlığını korur. Ancak bu partilerin de il ve ilçe merkezleri dışında herhangi bir isim altında teşkilat kurmaları ve herhangi bir siyasi faaliyette bulunmaları yasaktır. Yine bu süreçte 13 Aralık 1963 tarihinde Kurucu Meclis kurulmuştur. 6 Ocak 1961 yılında Kurucu Meclis çalışmalarına başlamıştır. İçişleri Bakanı'nın yayımladığı 12 Ocak 1961 tarihli tebliğle beraber siyasi partilere yasaklar da kalkar. Bundan sonra 13 Şubat'a kadar 13 yeni parti kurulur. Bunlardan biri de 13 Şubat 1961'de kurulan Türkiye İşçi Partisi (TİP)'dir. Bunlar içinde ismi öne çıkan diğer iki parti ise 11 Şubat 1961'de Ragıp Gümüşpala başkanlığında kurulan AP ile Ekrem Alican'ın Yeni Türkiye Partisidir. Bu sırada yönetimi sivillere devretmek üzere bir anayasa komisyonu kurulur. Toplumsal dengeler gözetilerek hazırlanan ve MBK'nin onayından geçen 1961 Anayasası, 9 Temmuz 1961'de halkoyuna sunulur. Yeni Anayasa, %61,49 Evet ve %38,51 Hayır oyları ile kabul edilir. 1961 Anayasası Cumhuriyet Dönemindeki anayasalara kıyasla özgürlükçü bir ortamın hazırlayıcısı olur (Çaylak, 2020: s. 74). Üniversitelere özerklik, öğrencilerin dernek kurma hakkı, 75 işçilerin grev

²² Bu bölüm, özetlenirken *Türkiye Cumhuriyeti Siyasi Tarihi* kitabının Prof. Dr. Adem Çaylak tarafından hazırlanan "İlk Askerî Darbe ve Bürokratik Vesayetin Kurumsallaşması (1960-1971)" başlıklı dördüncü ünitesinden faydalanılmıştır.

hakkı gibi daha önce anayasada yer verilemeyen sosyal ve siyasal haklar bu anayasada yer alır. Anayasa Mahkemesi, Yüksek Hâkimler Kurulu, Devlet Planlama Teşkilatı ve Türkiye Radyo Televizyon Kurumu gibi kurumlar da bu anayasa ile birlikte getirilmiştir. Yine bu yeni anayasaya göre iki meclisli bir parlamento oluşturulur. Bunlardan biri olan Millet Meclisi dört yılda bir nispi temsil esasına göre seçilen 450 milletvekilinden oluşmaktadır. İkinci meclis olan Cumhuriyet Senatosu ise üçte biri iki yılda bir yenilenen ve altı yılda bir salt çoğunluk esasına göre seçilen 150 senatörden oluşmaktadır (Çaylak, 2020: s. 75).

Nispi seçim esaslarına göre yapılan 1961 seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi yaklaşık %2'lik bir farkla Adalet Partisi'ni geride bırakır ve seçimlerden birinci parti olarak çıkar. Çoğunluk sisteminin uygulandığı Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde ise AP %35.4 ile 71, CHP %37.2 ile 36, YTP %13.9 ile 27 ve CKMP %13.4 ile 16 senatörlük kazanır. 15 Ekim 1961'de yapılan genel seçimlerden sonra yeni meclis toplanır ve yeni cumhurbaşkanı seçilir. AP'de, başlangıçta Ali Fuat Başgil'in cumhurbaşkanlığı görüşü ağır basmasına rağmen, Başgil adaylıktan çekilmek durumunda kalır. Çeşitli müzakereler sonunda Gürsel cumhurbaşkanı seçilir. Yassıada mahkûmlarına af getirilmemesi, 27 Mayıs'ın meşruiyetinin kabulü ve ordu lehinde bazı koşullar siyasal partilere şart olarak sunulur. Gürsel bu şekilde Cumhurbaşkanlığına seçilirken; genel seçimlerden sonra uzun müzakereler yapılır, CHP-AP iş birliğiyle 20 Kasım 1961'de I. İnönü koalisyon hükûmeti kurulur. Bu koalisyon istikrarı sağlayamamıştır. Özellikle de siyasi aflar konusundaki anlaşmazlıklar koalisyonun 31 Mayıs 1962'de yıkılmasına neden olur. İsmet Paşa'nın ilk konuştuğu lider Bölükbaşı olur. (Çaylak, 2020: s. 75).

Yeni Türkiye Partisi lideri, İnönü başkanlığında kurulacak üçlü bir koalisyona hazır olduğunu belirtir. Bölükbaşı'nın ayrıldığı eski partisi de CHP ile koalisyona sıcak bakar. 1961 seçimlerinin sonucunun alınmasından itibaren ordu içinde darbe yanlıları sürekli siyasete müdahale etme planları yapar. Bu planlar 22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963 tarihlerinde iki darbe girişimi şeklinde gerçekleşir sonuçta ilgili darbe girişimlerinin lideri Talat Aydemir ve arkadaşları idama mahkûm edilirler.

Birbiri ile uyuşması mümkün olmayan partilerin kurdukları II. İnönü koalisyon hükûmeti, ilkinden pek farklı olmaz. 17 Kasım 1963 yerel seçimlerinde uğradıkları büyük oy kaybı ile YTP ve CKMP, AP ve Bölükbaşı'nın ağır eleştirilerine dayanamaz,

hükûmetten istifa ederler. Böylece II. İnönü hükûmeti de 2 Aralık 1963 tarihinde son bulur. Yeni hükûmeti kurma görevi, yerel seçimlerde de büyük başarı göstermiş olan AP Başkanı Gümüşpala'ya verilir. Gümüşpala, önce İnönü ile görüşür ancak olumlu bir yanıt alamaz. Gümüşpala, diğer parti liderleri ile görüşmeye temaslara başlar. Bölükbaşı, CHP'siz bir koalisyonu istediğinden Gümüşpala'ya mektup yazar. Fakat Gümüşpala; CHP'siz kurabileceği III. koalisyon hükûmeti gerçekleştirme şansı bulamadığından, ani bir kararla görevi Gürsel'e iade eder. Koalisyonu kurma görevini tekrar alan İnönü ise yapılan görüşmeler sonucunda bir karşılık alamayınca bağımsızlarla birlikte yeni bir azınlık hükûmeti kurar. 25 Aralık 1963'te işbaşına gelen III. İnönü hükûmeti de ilk ikisinden farklı değildir. 30 Ocak 1964'te güvenoyu alan III. İnönü hükûmeti neredeyse tüm zamanını Kıbrıs eksenli dış olaylarla uğraşmakla geçirir. Daha önce İngiliz egemenliğinde olan Kıbrıs; 1959 yılında yapılan müzakereler sonucunda bir Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması ve Kıbrıs Türklerinin anayasal haklarının İngiltere, Yunanistan ve Türkiye garantörlüğü altında olması üzerinde anlaşma sağlanır. 15 Ağustos 1960'ta Kıbrıs Rum asıllı başkan Başpiskopos Makarios ve Kıbrıs Türk asıllı başkan yardımcısı Dr. Fazıl Küçük önderliğinde Kıbrıs Cumhuriyeti kurulur. Rum tarafının 1960'taki antlaşmaya karşı çıkmasıyla 1963 sonlarında adadaki Rumlar ve Türkler arasında şiddet olayları baş gösterir (Çaylak, 2020: s. 76).

1964'te vefat eden Gümüşpala'nın yerine, 29 Kasım 1964'te yapılan kongrede, AP'nin başına Süleyman Demirel'in gelmesiyle birlikte İnönü hükûmeti daha da zor anlar yaşamaya başlar. Demirel, hükûmeti devirmek amacıyla sürekli eleştirilerde bulunur. Şubat 1965 yılı başlarında Demirel'e bir mektup gönderen Bölükbaşı, hükûmeti düşürmek için hazır olduğu mesajını verir. Hükûmet 13 Şubat 1965 tarihinde, bütçe aleyhine verilen 225 oyla düşürülür. Böylece İnönü'nün son başbakanlığı parlamento mekanizması ile son bulmuş olur. III. İnönü azınlık hükûmetinin kurulmasında olduğu gibi düşürülmesinde de Kıbrıs'ta gelişen olaylar etkili olur. 1963'ün son aylarında Rum kesiminin Türklere yönelik saldırıya geçmesi karşısında, İnönü liderliğindeki Türk hükûmeti, diplomatik çabalarında yetersiz kalır, bunun üzerine Londra ve Zürih anlaşmalarının kendisine tanıdığı haklar çerçevesinde Kıbrıs'a askerî müdahalede bulunmak ister. Fakat dönemin ABD Başkanı Johnson'ın Haziran 1964'te Başbakan İnönü'ye gönderdiği sert mektup buna engel olur. Mektup, Türkiye'nin Kıbrıs'a asker

çıkarmasının önüne geçtiği gibi, Kıbrıs dâhil olmak üzere dış politikada Amerika'nın isteklerini yerine getirecek bir başbakan arayışının da kapısını aralar.

Adalet Partisi yeni genel başkanını seçmek üzere 27-29 Kasım 1964'te II. Büyük Kongresi'ni yapar. Başkanlık için Sadettin Bilgiç, Süleyman Demirel ve Tekin Arıburun aday olur. 1964 yılının haziran ayında yapılan kısmi Senato seçimlerinde Adalet Partisi iktidarın en güçlü adayı olduğu açıkça görülen, parti tabanında da güçlü bir desteği olan Sadettin Bilgiç ile Demirel arasında güçlü bir çekişmeye sahne olur. Bu çekişme aynı zamanda ordu ile mesafeli olan "hışımlılar" (Bilgiç) ile ordu ile iyi geçinme taraftarı olanlar "ılımlılar" (Demirel) arasındaki mücadeleyi de ifade eder. Fakat neticede Bilgiç başkanlığı kazanamaz. Demirel, bu kongrede AP Genel Başkanı seçilir. 10 Ekim 1965 genel seçimlerinde oyunu artıran tek parti AP olmuş ve hükûmeti tek başına kurabilecek çoğunluğu elde etmiştir. DP Dönemi'nden sonra başlayan koalisyon hükûmetleri dönemi böylece kapanır ve AP Türkiye'nin siyasal yaşamında, DP'den sonra tek başına hükûmet kuran ikinci parti olur (Çaylak, 2020: s. 77).

Seçimler TİP açısından önemli sonuçlar doğurur. Dönemin koşulları içinde Türkiye'nin gerçek anlamda sol ve sosyalist bir partisi olan TİP'in parlamentoya girmesi Türkiye'nin o zamana kadar tartışmakta güçlük çektiği birçok konunun tartışmaya açılmasını sağlar. %52,9 gibi yüksek bir orana rağmen AP'nin tek başına iktidar olması kolay olmaz, bu yüzden 1969 seçimlerinden önce seçim sistemi değiştirilir. Millî bakiye usulünün yerine "barajsız d'hont sistemi" getirilir. Yeni seçim sistemi ile AP, 1969 seçimlerinde daha az oy almasına rağmen milletvekili sayısını artırırken küçük partiler ise yok olmaya yüz tutar. Seçimlerin özgür bir ortamda yapılmış olması ve iktidarın AP'ye verilmesi sivillerin yönetimdeki gücünü artırır. AP'nin kurulduğu andan 1971 yılına kadar ordu karşısında aldığı pozisyonu iki dönem içerisinde değerlendirmek mümkündür. İlk dönem, kuruluşundan Ragıp Gümüşpala'nın ölümüne kadar geçen süreyi kapsayan (1961-1964) ve ordunun anayasal konum ve rolünü hatırlatmak gibi bir görevi üstlenemediği dönem; ikinci dönem ise 1964 kasım ayında Demirel ile birlikte başlayan "tarafsızlaştırarak yakınlaşma" dönemidir. İkinci dönem, partinin ılımlı kanadından gelen Demirel, askerlerle güç mücadelesine girmez ama bunun yanında güçlü bir iktidar olduğunu da halka anlatmaya çalışır. Partinin tek başına iktidar olduğu 1965-1971 arası

dönem, AP'nin altın yılları olarak anılır. Bu dönemde ekonomi, büyüme eğilimine girer, enflasyon ise düşmeye başlar (Çaylak, 2020: s. 78).

Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, sağlığının bozulması üzerine Şubat 1966'ta tedavi için ABD'ye gider. Demirel, ordu ile ilişkileri rayına oturtabilecek birinin cumhurbaşkanı seçilmesini ister. Demirel'e göre ordu-millet kucaklaşması henüz gerçekleşmemiş ve bunu sağlayabilecek en uygun aday genelkurmay başkanı Cevdet Sunay'dır. Sunay önce genelkurmay başkanlığından emekli edilir ve kısa bir süre sonra da Cumhurbaşkanlığı kontenjanından senatör seçilir. Cumhurbaşkanlığına aday olabilmesinin önündeki engeller böylece kalkar. 27 Mart 1966'da AP ve CHP'nin uzlaşımıyla 5. Cumhurbaşkanı olur. AP, bir taraftan Sunay'ı destekleyerek orduda kendine karşı oluşmuş havayı dağıtmayı, diğer taraftan da Sunay'ın ılımlı kişiliğiyle darbe fobisinden kurtulup gerçek bir iktidar olmayı ümit eder. Her ne kadar AP, Sunay'ı ordu ile ilişkilerinde bir yumuşama aracı olarak görmüşse de 12 Mart 1971 Muhtırası ile amacına ulaşamadığını görür (Çaylak, 2020: s. 79).

İnönü'nün 25 Temmuz 1965'te partinin Beşiktaş ilçe merkezindeki bir toplantısında dile getirdiği “ortanın solu”, 1980'e kadar partinin rotasını çizmiş olur. 1957 yılında yayımlanan “Hürriyet Andı”; CHP'nin hukuk devleti ve millet iradesinin yanında olduğunu belirtir. CHP'nin 14. Kurultayı'nda ilan edilen bu beyanname yeni anayasa, çift meclis, özerk üniversiteler, özgür basın, yargı güvencesi gibi farklı, yeni talepleri ve açılımları içerir. 1965 seçimlerinden hemen önce ortaya konmaya çalışılan ortanın solu politikası, parti içerisinde de tartışılmıştır. CHP içindeki “muhafazakâr” kesim solun aşırılıklar barındırdığı iddiasıyla bu söyleme karşı çıkar. Ecevit, kendilerinin ortanın soluna gelip aşırı sola duvar çektiklerini, AP de ortanın sağında aşırı sağa bir duvar çekerse demokrasinin sürekli yaşayacağı” (Eraslan, 2019: 590) bir atmosferin oluşacağını söyler. CHP'de rahatsızlıklar atmaya devam eder. Seçimlerden sonraki kurultayda ortanın solu söylemini açıkça destekleyen Ecevit ve arkadaşlarının kurultaydan başarıyla çıkmaları, “muhafazakâr” kesimi yeni bir parti arayışına yönlendirir. Muhafazakâr kanattan 33 kişi Turhan Feyzioğlu öncülüğünde Mayıs 1967'de Güven Partisi'ni kurar ancak 1969 seçimlerinde sadece 15 milletvekili kazanabilir. CHP içinde meydana gelen bölünmenin bir benzeri de AP'de yaşanır (Çaylak, 2020: s. 80).

AP' de orta sınıfı temsilcileri, Demirel'i çıkar çevrelerini korumak ve halktan uzaklaşmakla suçlamaya başlarlar. Bu sırada muhalif milletvekilleri Ferruh Bozbeyle öncülüğünde Aralık 1970'te kurulan Demokratik Parti (DP)' ye geçmiştir. İktidardaki bir partiden önemli isimlerin başka bir parti kurması Demirel hükûmetinin bütçe oylamasındaki başarısızlığını da gözler önüne sermiştir. DP, 12 Mart 1971 Muhtırası'na giden süreçte Demirel'i zor duruma sokar (Çaylak, 2020: s. 81).

Öğrenci ve işçi eylemleri ise siyasal gündemi meşgul etmeye devam eder. Bu eylemler, Fransa'daki olaylardan etkilenmiştir. 1968 Mayıs'ında Fransa'da mevcut iktidara karşı öğrencilerin protestoları başlar; sonra bu eylemlere işçilerin destek olmasıyla olaylar daha da büyür. Fransa'da başlayan bu olaylar daha sonra diğer Avrupa ülkelerine ve ABD'ye de yayılır. Türkiye'de özellikle sağ ve sol kesimdeki üniversite öğrencileri tarafından uzun süre devam ettirilir. İşçi ve öğrenci eylemlerinin şiddet olaylarına dönüşmesi 12 Mart Muhtırası'na giden yolun büyük oranda hazırlayıcısı olmuştur. Üniversitelerdeki süresiz işgaller, grevler, sokaklardaki kavgaların artması hükûmetin bunları kontrol altına almasını güçleştirir. AP hükûmetinin ve Demirel'in olaylar karşısında izlediği politikalar, sağ ve sol tarafından yeterli görülmez. Sağ kesime göre, sorunun çözümü solun hükûmet tarafından tamamen yok edilmesine bağlıdır. Sol tarafından beklenen çözüm de bundan farklı değildir. "Her iki kesimin, varlığını karşısındakinin yok oluşuna bağlayışı doğal olarak sağduyulu tüm yaklaşımları dışlamıştır" (Çaylak, 2020: s. 82). Mücadele Ülkü Ocakları ile Türkiye Devrimci Gençler Federasyonu arasında silahlı bir hâl almaya başlar ve şiddet her geçen gün daha da büyür. Demirel, Cumhurbaşkanı Sunay ile yaptığı ikili görüşmelerde orduda herhangi bir kıpırdanmanın olmadığını, Sunay'ın böyle bir şeye müsaade etmeyeceğinin garantisi üzerine rahatlar. Bu garantiye rağmen, 1971'in başında yaşanan bazı olaylarda Cumhurbaşkanı bu süreçte artık hükûmetin yanında yer almaz. Ordu, 12 Mart 1971 tarihinde bir muhtıra yayımlayarak anayasanın öngördüğü reformları yapabilecek güçlü ve itibarlı bir hükûmetin kurulmasını ister (Çaylak, 2020: s. 82).

2.2. ROMANLARDA 12 MART 1971 MUHTIRASI

12 Mart 1971 döneminde yaşananlar pek çok açıdan yazarların ve aydınların ilgi odağında olmuştur. O dönemde yapılan gözaltılar, tutuklamalar, kutuplaşmalar bir “işkence edebiyatı”nın doğmasına yol açmıştır. Sol edebiyat, 12 Mart ile beraber tamamen içe, kendi acılarına, kaybetmişliğine yönelir. Bu minvalde 12 Mart dönemi anlatan romanlar pek çok açıdan 27 Mayıs’ı anlatan, konu edinen romanlardan farklılık gösterir. Roman kahramanları bir anda kendilerini olayların içinde bulurlar, çeşitli işkencelere maruz kalırlar, tutukluluk süreleri bittiğinde ise yaşadığı topluma küsen “haksız yere işkence görmüş” insanlar olarak yaşadıklarını anlatma yoluna girerler. Gözaltına, hakarete, işkenceye maruz kalmalarına sebep olan davaları neden önemlidir, bu kadar bedel neden ödenmiştir, tutuklanmadan önceki hayatlarında hangi eylemlere neden katılmışlardır soruları cevapsız kalır (Moran, 2007: s. 14). Berna Moran da bu romanlarda devrimci karakterlerin “*edilgin*” bir yapıda olduğundan söz eder: “Bu romanlarda acımasız yaratığın kollarından biri devrimcinin evinin kapısından içeri uzanır ve onu yakalar götürür. O andan itibaren devrimci genç edilgin duruma düşer” (Moran, 2007: s. 14). Moran’ın “*edilgin*” olarak adlandırdığı roman kahramanları, Murat Belge’ye göre de “hep kendisine bir şeyler yapılan kişi”lerdir (Belge, 2016: s. 131).

Çalışmamızın temelini oluşturan Emine Işınsu ve Sevinç Çokum’un olaylara bakışı, sol edebiyatın durduğu yerden hayli uzaktır. Eric J. Hobsbawm’ın belirttiği gibi, “bütün insanlar, kolektif yapılar bir geçmişe ihtiyaç duyarlar” (Hobsbawm, 2009: s. 335). Bu ihtiyaca verilen tepki, çalışmamıza konu olan romanlarda içinde yaşanan toplumun geçmişiyle kucaklaşma, yer yer kabullenme, çoğu zaman da bir gurur kaynağı olarak kendini gösterirken; sol bakış açısıyla yazılan romanlarda geçmişin reddedilmesi, suçlama ve geçmişe saplanıp kalmaktan ziyade daha çok geleceğe yönelme şeklinde seyrettiği söylenebilir.

Bu yolculukta Emine Işınsu *Sancı* ve *Canbaz* romanlarıyla, Sevinç Çokum ise *Zor* romanıyla çalışmamızda yer alırken, yazarların daha çok 1980 dönemini kaleme aldıkları *Kaf Dağı’nın Ardında* ve *Arada Kalmış Tebessüm* romanlarında ise 12 Mart dönemini daha sükûnetle değerlendirdikleri görülecektir.

İlk baskısı 1974'te yapılan *Sancı* romanını, 12 Mart 1971'den öncesini yani 1970'lerdeki öğrenci olaylarını; 23 Kasım 1970'te sol görüşlü öğrenciler tarafından ciğerlerine hava gazı basılarak iç organları patlatılan, camdan aşağı atılarak şehit edilen Ertuğrul Dursun Önkuzu üzerinden anlatır. Roman, Mart 1970'te arkadaşlarına ekmek götüren Süleyman Özmen'in öldürülmesiyle başlar, 23 Kasım 1970'te Dursun Önkuzu'nun, Süleyman'ı öldüren zihniyet tarafından camdan atılmasıyla son bulur. Şerif Aktaş, onu öldürülse bini yaşayacak bu vatan evlatlarının hikâyesinin *Sancı* romanında heyecan ve üzüntü ile işlendiğini söyler (Aktaş, 2020b: s. 311). Aileleri tarafından sevilmeyen ya da aileleriyle sağlıklı bağ kuramayan; Türk töresinden, milli bir ülküden mahrum kalan gençlerin dış güçlerin de tesiriyle anarşinin kucağına düşmesi ve aslında ideolojik saplantıların insanları düşürdüğü haller (Aytaş, 2007: s. 62) *Sancı*'nın ana hatlarını oluşturur.

Devlet dergisinin 386. sayısında yayımlanan röportajında Emine Işınsu, *Sancı* romanının devamı olacak mı sorusuna karşılık “-Sancı devam ediyor Nezih, bu doğru... Fakat de bakayım hangi şehidimizin hayatını anlatayım, hangi birinin? Öyle acı ki; benim romancılığım bu acıya tahammül etmekten aciz kalıyor artık...” (Demirtepe, 1977: s. 8) cevabını verir. Metin Kayahan Özgül'ün de belirttiği gibi, “Devir; anarşinin, terörün, komünizmin dal- budak saldı, ‘her tezin bir de anti- tezi doğar’ umdesi mucibince, ‘devrimci güruhuna karşı bir de ‘ülküçü’ gençliğin teşkilatlanmağa başladığı devirdir” (Özgül, 1982: s. 107). Emine Işınsu, bu eserleriyle inandığı yolda, inandığı davaya Türk milliyetçiliğine kendi çapında hizmet etmeye çalıştığını söyler, safını belli eder. (Akbaş, 2009: s. 29).

Yazıldığı dönemde oldukça ses getiren bu roman, yazarının da “faşist karı” olarak suçlanmasına neden olur Emine Işınsu 2004 yılında *Türk Edebiyatı* dergisinde Elif Hürsoy ile yaptığı röportajda başından geçen bir olayı şöyle anlatır:

“-O zamanlar, çok afedersin bana ‘faşist karı’ diye bir isim takmışlar, bu hala devam ediyor. İnanır mısın, şöyle bir hadise oldu: Kitapçılar satmıyor benim kitaplarımı ya, yalnız milliyetçi ve sağ kitaplar satıyorlar. Kızılay’da bir yere kitapçı açılmış, senin de kitapların var orada dediler (...) Oğlumla bir gün aşağıya inmiştik, Kızılay’a. Hadi dedim şuradaki kitapçıya uğrayalım Bir kitapçı gördük o sokakta, gittik. Kitapçı kapının önündeydi. ‘Bir Ben Vardır Benden İçeri’ var mı? diye sordun. Bir durdu adam. Emine Işınsu’nun, dedim. ‘Emine Işınsu dedi, Sancı!.. Ben o kadının kitaplarını satmam!..’ Aynen böyle. Bu bir iki sene evvel başımdan geçen bir hadise. Yani satmıyorlar kitaplarımı” (Hürsoy, 2004: s. 8).

Sanrı’nın yankıları devam ederken 1982’de *Canbaz* romanı yayımlanır. *Canbaz* romanının vaka zamanı 1979 Ekim ayından geriye dönüşlerle 1970’lerdeki öğrenci olaylarına, 1960’lara da ulaşır. Romanda sadece emekli tütün işçisi, sendikacı Gülnaz Hanım’ın Gazi Eğitim’de İngilizce öğretmenliği okuyan kızı Sevgi Selen Atasoy’un hikâyesi anlatılmaz. Necmettin Turinay, romanı şöyle özetler: “‘*Canbaz*’, Türkiye’nin önce gelen kapitalistlerinden Akif Koçsa’nın öldürölmesinin akabinde başlıyor. Koçsa’yı öldüren ve ‘Koçsa’ların da öldüröllebileceğini isbat etmek istedim’ diyen Zara’lı Ali’yi olduğu gibi, diğler roman kişilerini de, biz ilk sahifelerde Sevgi Selen’in münasebetleri çerçevesinde tanırız” (Turinay, 1996: s. 200). Romanda ayrıca Ülkü Ocaklarının kurulma aşamaları, ODTÜ-Gazi Üniversitesi öğrencileri arasındaki gerilimler, köyden kente göç ve sendikaların birbirleriyle çatışmaları anlatılır. Hem *Sanrı*’da hem de *Canbaz*’da karşı tarafta bir tarih bilincinin olmayışı, kopuk olan aile ilişkileri, kırsal kesimde çıkarılmaya çalışılan Alevîlik- Sünnîlik çatışmaları, gençlerin göz göre göre ölüme terk edilmeleri ortak temalardır.

Canbaz romanın başkışilerinden İlhan Kasapoğlu, Muhtıra’yı sevinçle karşılar. Çünkü okula gidemez hale gelmiştir. Kurtuluş Kayalı’ya göre, gençliğin 12 Mart’ a gelen günlerde yeni destek aramaya başlaması ve eski bağlantılarından kopmamayı yeğlemesi, gençlik örgütlerinin Muhtıra’yı destekleme sebebidir (Kayalı, 1994: s. 180). Aksi iddia edilse de, bütün sol kalemler de 17 Mart’a kadar Muhtıra’ya sevinmişlerdir ancak 12 Mart’ın kendilerini ezmek için yapılan bir hareket olduğunu sonra anlamışlardır (Taşer, 1977: s. 435). Ülkücü harekette ise sol grupların bir darbe gerçekleştireceğı düşüncesi hâkimdir. Bu beklenti üzerine, ordunun her türlü sapmanın önüne geçtiğı düşüncesiyle Muhtıra’nın verildiğı çıkarımı yapılır böylece 12 Mart Muhtırası sevinçle karşılanır (Pul, 2019: s. 69-70). Romanda da Muhtıra haberiyle uyanan İlhan, artık mutludur. Muhtıra’dan sonra İlhan bıraktığı okuluna geri döner ve mezun olur:

“İlhan’ı uyandıran 12 Mart muhtırası oluyor. Radyodaki haber ile ruhu sıyrılıp bedeninden sanki, birden ortaya fırlayıp oynamaya başlayan uzun boylu genç adamı seyrediyor. ‘Hayret! Demek bekliyormuşum, demek ümidimi kesmemiştim. Ve ölmemişiz daha.’ Artık düşünebilir: ‘Hata neredeydi? Biz nasıl davranmalıydık ki...’” (C, s. 296).

Sevinç Çokum, 1977’de ilk romanı *Zor*’u yayımlar. Yazar, *Zor*’un üç baskı yapmasına rağmen ilk olmanın acemiliklerini taşıdığını, ancak buna rağmen bir kısım gençliği etkilediğini de söyler (Kocakaplan, 2003: s. 19).

Zor, Kerim üzerinden şekillenen bir iç göç romanıdır. Kerim, ailesinden ayrılıp İstanbul’a halasının yanına yerleşir. Köyden kente alışma sürecinde nenesi ile köydeki konuşmalarını, onların davranış biçimlerini kıyaslar. İstanbul’a alışmakta zorlanır. Bir demirci ustasının yanında işe girer orada işçi hakları, anarşi, devrim gibi kelimelerin ne anlama geldiğini öğrenir. Kerim ara ara eniştesinin kardeşi İsmail Ağa’yı ziyarete gider. İsmail Ağa öğretmen İzzet Bey’in konağında çalışmaktadır. İzzet Bey’in ağabeyi Cevdet Bey doktor ve tam anlamıyla bir Batı hayranıdır. Cevdet Bey’in oğlu Ertuğrul, teyzesi Devrim Hanım’dan devrimciliği öğrenmeye çalışan içine kapanık bir çocuktur. Cevdet Bey, eşi Nevin Hanım’ı eğitimsiz oluşu sebebiyle suçlar, aşağılar. Oğulları Ertuğrul böyle bir aile ortamında büyür. Eserde aynı zamanda 12 Mart 1971 Muhtırası ve sıkıyönetim ilanı, Bülent Ecevit ve Süleyman Demirel’in bazı söylemleri, THKO üyeleri tarafından yapılan banka soygunları, işçi hareketleri, Deniz Gezmiş ve Yusuf İmamoğlu üzerine yapılan değerlendirmeler konu edilir.

Romanda sokağın karışık olduğu önce Cevriye Hanım ile Nadir’in konuşmalarında ortaya çıkar. Süleyman Demirel, Muhtıra üzerine çekilmiştir ve Muhtıra’nın kanunsuz bir iş olduğu konuşulur (Z, s. 77). Okul müdürünün koridorlarda gürleyen sesini İlknur “*Sıkıyönetim ilan edildi ya, ondan*” diye açıklar (Z, s. 79). 21 Nisan’da 11 ilde, Ankara, İstanbul, İzmir, Kocaeli, Sakarya, Zonguldak, Eskişehir, Adana, Hatay, Diyarbakır ve Siirt’te sıkıyönetim ilan edilir. Önlemler işe yaramaz İsrail’in İstanbul Başkonsolosu Efraim Elrom 17 Mayıs’ta kaçırılır. 22 Mayıs günü öğleden sonra hükümet İstanbul’da sokağa çıkma yasağı ilan eder, o sırada 30.000 asker ev ev arama yapacaktır. Fakat Elrom öldürülmüş olarak bulunur (Ahmad, 2020: s. 291-292). Kerim’in ayaklarının dibinde gördüğü gazete parçası, bu olaydan haber verir: “*İsrail konsolosunu kaçıranlara hükümet pazarlık yok dedi...*” (Z, s. 167). Cevdet Beylerin evinin önünde polisler vardır her yerde kaçaklar aranır: “*- Cevdet, yolu tutmuşlar bütün dedi. Kaçakları arıyorlar. Buraya da gelirler mi dersin? Bir sandık çıkarıldı dışarıya*” (Z, s. 208).

Romanın anlatıcısı bütün bu karışıklıkları, kavgaları şöyle değerlendirir: “-Ayrı düşüncelerin bizi birbirimize düşman etmesi hiç de zor olmuyor. Zor olan sevebilmek. Zor olan kardeşçe yaşamak” (Z, s. 201).

Yazarlar 1980’i anlattıkları romanlarında da 12 Mart’ta değinirler. 1980’lerin resmedildiği *Kaf Dağı’nın Ardında* romanında, 12 Mart’ın gençler tarafından nasıl algılandığı, dünyada gençlik hareketlerinin ne durumda olduğu anlatılır. 12 Eylül olduğunda, durumun 12 Mart’tan kötü olduğu da ifade edilir (KDA, s. 209). Mevsim Öz, 12 Mart sonrası durumu şöyle özetler:

“Öğrenci olayları alıp yürümüştü... gerçi bir yıl önceki 12 Mart Muhtırası’ndan sonra tevkifatlar yapılmış, birçok fraksiyonun elebaşları –bazıları arkadaşımdaydı- içeri girmişlerdi ve görünüşte üniversite ve memleket nispeten sakindi. Ancak içten içe bir kaynama ve hazırlık olduğunu, biz öğrenciler çok iyi biliyorduk” (KDA, s. 47).

Mevsim’in babası 68 Hareketi’nin sadece Türkiye’de değil, dünyanın birçok yerinde başladığını anlatır:

“-Türkiye’nin başına gelenler gökten inmedi, bütün bu, meseleler daha önce pek çok memlekette yaşandı, Rus ihtilalinden Küba’ya, su Afrikalı Lumumba’ya kadar... Son öğrenci eylemleri de bizim ülkemizde, yalnız bizim ülkemizde ve birdenbire başlamadı. Sovyetlerde alınan bir kararın neticesidir bu. Sovyetler, artık Rusya yanlısı olsun veya olmasın, her memlekette her çeşit sol hareketi destekleme kararı aldılar” (KDA, s. 68-69).

Arada Kalmış Tebessüm’de 1970’li yıllarda henüz 5-6 yaşında olan karakterler o günleri, sorgulamaları hayal meyal hatırlarlar:

“Vatan nasıl kurtuldu hiç anlamış değilim. Zaten 1970’te, 71’de biz 5-6 yaşlarında olmalıydık. Bir gün bana anlat. Sen yakın tarihi sordun birilerine ve okudun da... O zamanki gençliği. Aldatılmış bir gençlikmiş dediğimde bana çok kızmıştın (...) Hatalarımızın çoğu, bilmediğimiz, bu toplumu ya da insanları tanıyamadığımız için oluyor” (AKT, s. 39).

Feda, Güney, Ilgın ve Gülheves o yaşta insanların neden çatıştığına, evlerinin neden arandığına anlam veremezler:

“Ben uyurken gelmişler bizim evi aramaya. Babam karşılamış onları. Postallarıyla girmişler. Bütün evleri arıyorlarmış. Yıl 1970 galiba... Beş yaşında olmalıyım... Sabaha karşı... Yorganı açıp uyuyanların yüzlerine bakıyorlarmış, aradıklarına benziyor mu diye... Babamın aşırı bir ideolojisi olmadı hiç. Günü, zamanı, çağı, devleti karşısına almamıştır” (AKT, s. 49).

Romanda bir de 12 Mart’tan sonra öldürülen bir 12 Mart paşasından bahsedilir. Kimin öldürdüğü ya da bu emri verdiği bilinmez. Bu sayede dönemdeki faili meçhul cinayetlere de değinilmiş olur: “12 Mart paşası çoktan öldü dedim ama doğru sözcük öldürüldü olmalıydı. Hem de yıllar sonra... Hiç sözü edilmezken artık, saçmalıyordu.

Bilmiyorum işte. Kapıya gelmişler asker kılığında, ‘Paşamıza mektup getirdik,’ diye seslenmişler” (AKT, s. 39)

Çalışmamıza konu olan romanlara bakıldığında 12 Mart dönemi romanlarının bir çatışma romanları olduğu görülecektir. Metin Kayahan Özgül’ün *Sancı* için yaptığı değerlendirmeyi genellemek mümkündür. Değişen yalnızca yazarların sesini duyurmayı tercih ettikleri kesimdir.

2.3. ROMANLARIN DÜNYASINDA ÖNE ÇIKAN KAVRAMLAR

2.3.1. Ülkücüler- Devrimciler- Ortacılar

Çalışmamızın esasını oluşturan romanlarda ilk çatışma ülkücü ve devrimci karakterlerin tanımlanmasıyla başlar. Sınırlar sert bir şekilde birbirinden ayrılır. Taraflar kendilerine yakıştırmadıkları şeyleri karşı tarafa layık görür. Sesi en çok çıkanların haklı olamayacağını göstermeye çalışan bu romanlar, sol bakış açısıyla yazılan romanlarda yazılanlara “biz de sizler tarafından öldürülüyoruz” demek için kaleme alınmış izlenimi verir.

“Ülkücü kimdir?” sorusunun cevabı “ülkücüler” ve “devrimci” karakterlerin yanı sıra “ortacılar” diye tabir edilen kimseye karışmayan gruplar tarafından da verilir. Devrimci karakterlere yaptırılan bu tanımlarla ülkücülüğün diğer kesimler tarafından da kabullenilmesinin arzulandığı kanısına varılabilir.

Sanıcı’ da ilk olarak Dursun, Leyla’nın kardeşi Ali Koç’a daha önce anlattığı milliyetçilik ve ülkücülük kavramlarının ne olduğunu sorar:

- “-Ülkücülük; milliyetçiliğin daha ilerisinde bir şey, şuurlu milliyetçilikten geçilen bir kavram, sana anlatmıştım, neydi milliyetçilik?
- İnsanın kendi çıkarlarına, milletin çıkarlarını tercih etmesi, kendinden önce milletini düşünmesi.
- Evet, ülkücülük ise, böyle düşünen bir kimsenin harekete geçmesi, düşüncelerini fiiliyata dökmesidir.
- İsmi üstünde! Milliyetçi hareket!” (S, s. 333)

Dursun ile tanışıklığı yıllar öncesine dayanan, eski hemşire yeni devrimci Nurten, kendisini Ankara’da ziyarete gelen Dursun’a “ülkücü ne demek?” diye sorar:

- “-Bu millet halk savaşı, ihtilal istemiyor. Memleketin aklı başında, ülkücü, milliyetçi bir idareci kadrosuna ihtiyacı var, o kadar.
- Kuzum, canım, ülkücü ne demek?
- Kendi şahsî menfaatlerinin üstünde, milletin menfaatlerini gözetmek ve bu amaçla harekete geçmek demek” (S, s. 254).

Yine Dursun’a göre, ülkücü gençlerin varlığı memleketin huzuru için bir teminattır. Komünistlerin üniversitelerden başlayarak ülkede anarşi çıkarmalarına

ölkücüler, komandolar²³ engel olmuştur. Dursun Zile'ye gittiğinde arkadaşının babasına Zile'de kurdukları Milliyetçi Yüksek Tahsil Teşkilatına yardım etmedikleri (S, s. 176), onları sahipsiz bıraktıkları için de sitem eder:

“Eğer basının komando dediği milliyetçi gençler olmasaydı bugün memleketimiz çok kötü durumlarla karşılaşırđı. Hem fikren, hem bedenlen yetişen arkadaşlarımız, sosyalist ve komünistlerin üniversitelerimizde anarşi çıkarak, her talebeyi baskı altına alıp, sokak hâkimiyeti kurma saçmalıklarına dur diyeceklerdir, demişlerdir.’ (...) Bak burada da ‘Komando denilen milliyetçi gençleri her gördüğünüz yerde destekleyin, onları koruyunuz.’ demişim” (S, s. 176).

Dursun, Zile'ye gittiğinde kardeşi Kadriye ile sohbet ederken komünistlerin önündeki en büyük engelin sadece ölkücüler olduğunu söyler: “-İnan bak kızım, eğer biz olmasaydık, ölkücüler yani, bütün üniversiteye çoktan komünistler hâkim olmuştu. Komünistlerin en büyük engeli ne Demirel'in frukoları, ne başka bir şey sadece ölkücüler” (S, s. 340). *Sancı* romanındaki ölkücü karakterler, devrimci karakterleri dövüşmeye degecek mertlikte görmezler:

“-Karşındakinin silahı ile vuruşmak gerek.
-Hayır, ben bir silah bilirim erkeklerin kullandığı, mertlerin kullandığı, Türklerin kullandığı!
-Eee?
-Açık açık, karşı karşıya, eşit imkânlarla ya ölüürüz ya öldürürüz, ama erkekçe... Midem bulanıyor, anlamıyor musunuz, tiksiniyorum, onların seviyesine düşmek istemiyorum” (S, s. 197).

Ölkücüler romana göre, onca olaya rağmen ellerine silah almaktan kaçınırlar. Süleyman Özmen, rehin alınan arkadaşlarına yemek götürürken vurulur ama ölkücüler önce kolluk kuvvetlerine haber vermekle işe başlar. Ancak herkes kör, sağır olmuştur:

“Bu akşam burada kalmak zorundayız hoca dendi: işte orada, biraz ilerde, arkadaşlarımız solcuların elinde, yiyecekleri, suları ve kendilerini koruyacak silahları yok. Biz yardım etmezsek halleri ne olur?

(...)

-Gereken yerlere müracaat ettik: Yetmiş iki saattir bekliyoruz, gayri bıçak kemiğe dayandı, bu yüzden hoca, geceyi burada geçireceğiz ve yardım ulaştıracacağız...” (S, s. 8)

²³ Sadi Somuncuoğlu, Komando Kamplarının özelliklerini şöyle anlatır: “Komando kampları yaz tatilinde 15 gün süreyle gençlerin hem kurs mahiyetinde dersleri ile ilgili eğitimlerini yaptırmak hem de onları birbirleriyle yakından tanıştırmak ve birtakım spor hareketleri yaptırmak amacıyla düzenlenmiştir” (Akpınar, 2017: s. 60). Dündar Taşer de Türkiye'nin her yerinde varlığını duyuran geçlere “Bozkurtlar” dediklerini ancak halkın “komandolar” dediğini ifade eder (Taşer, 1977: s. 86). Bu kamplar daha sonra Türkiye tarafından tasfiye edilir, “Komando” kelimesi de yasaklanır.

Bunun üzerine odasında anlaşma yaptıkları hocaya olay çıkarmayacaklarına dair “*ülkücü sözü*” ve “*şeref sözü*” verirler (S, s. 8). Verilen bu sözle, onların kendilerine güvenilen, sözlerine itibar edilen emin ve ehil insanlar olduğu roman aracılığıyla da vurgulanmış olur. Çünkü “*Bütün mesele: Silahlı bir çatışmaya meydan vermeden eldeki malzemeyi ülkücülere ulaştırmak*” (S, s. 9) tır.

Ülkücü Mustafa, henüz bir ortaokul öğrencisi olan Ali Koç’un da zora, şiddete başvurmasını istemez: “*-Bak Ali, ülkücüler, demokrasiye inanıyorlar ve hâkimiyetlerini milletin menfaatine bile olsa; zorun kuvvetin yolundan geçirmek istemiyorlar, bunu unutma*” (S, s. 152). Mustafa, Ali’ye ülkücülerin özellikleri hakkında yer yer bilgi vermeyi ihmal etmez. Ali’ye ülkücülerin çok sıkışmadıkça havaya ateş ettiklerini söyler (S, s. 151).

Canbaz romanında Yurt İşçileri Konfederasyonu Başkanı Mahmut Güleryüz ve Yurt İşçileri Konfederasyonu’nda görevli olarak çalışan Atakan Atasoy, herhangi bir zümreye, kimliğe ve hatta ülkeye bağlı değillerdir. Mahmut Güleryüz’ün Atakan Atasoy’a “*ülkücü gençleri anlat bana*” demesi üzerine ülkücülükle ilgili uzun bir sohbet yaparlar:

“-Komünizme karşı olduklarını biliyoruz, icabında sıkı dövüştüklerini de öğrenciler arasında daha ziyade... Sonra Ülkü- Sen’i de kurdular. Ücretten ziyade vatan millet lafı ettikleri için onları mühimsemedik, fakat Ülkücü Sendikalar Konfederasyonu’nu da kurmayı başardılar...”

-Neye mi benziyorlar? Canım efendim basbayağı delikanlı iste, hayır dur bakayım. Bir kere saç sakal uzun değildi. Biri bıyıklı idi yalnızca. Derken, nasıl söyleyeyim. Kibar çocuklar, bilhassa saygılı, evet... Dikkatli konuşuyorlar heyecanlarını güç zapt edip kelimelerini dikkatli seçiyorlar.

-Fikirleri?

- Hayır öyle değil, bütün saygılarına, efendi görünüşlerine rağmen bu gençlerde bir şey var, küstahlık desem değil. Kendini beğenmişlik, evet burunları çok büyük. Hani şöyle efendi oturuyorlar, ama sana yüksekten baktıklarını hissediyorsun, bu yüzden rahatsız oldum galiba.

(...)

-Sanırım bu ülkücü gençler, pardon ‘ülkücü hareket’ milletin bağrından kopup geliyor, milletin öz ruhunu taşıyor. Bu yüzden tehlikeli.

-Şair gibi konuşuyorsun. Neymiş üstadım, millet özünü, ruhunu taşıyor!.. Bir de tehlikelerini izah etsen üstat.

(...)

-İşte diyeceğim ki, bu hareket aydın tabakanın dışarıdan ithal ettiği bir moda değil, doğrudan bizim memleketimizin duygularıyla, inançlarıyla ilgili. Ne bileyim işte, millet ne ise bu hareket de onu ifade ediyor! Tamam, tehlikesi şudur ki üstadım, bu hareket bizlere yabancı” (C, s. 228-229).

Ülkücünün kim olduğu, vasıfları ülkücü olmayanlar tarafından dahi titizlikle tespit edilirken; devrimci karakterlerin tablosu daha çok ülkücü karakterlerin gözünden çizilir. Devrimci karakterler, yaptıkları kötülüklerle, iç hesaplaşmalarıyla, toplum nezdinde itibarlarının zedelenmesiyle tanıtılırlar. Romanda devrimciler kendilerini topluma, işçi kesimine bir önder olarak tanıtırken; kendi aralarındaki sohbetlerinde halkı çok da umursamadıkları görülür. Böylelikle yazarın *Sancı*’da ülkücü gençlere verdirdiği “ülkücü sözü” önem kazanır. Ülkücüler verdikleri sözü tutarlar.

Sancı romanında Seyhan, “örgüt”ün liderliğini üstlenir. Adnan, Turgut, Gül, Nurten ve Leyla’nın örgüt ile ilgili yanlışlarını düzeltir:

“-Aptallık etme Leyla, burjuva düzeninde halka açık değildir üniversite. Şunu ezberle Leyla, ancak Amerikan emperyalizmine son vererek, iş birlikçi kapitalizmin feodal kalıntılarını tasfiye ve sosyalizme geçişten sonra, halka açılacaktır üniversite. Bu program ancak, işçi sınıfı önderliğinde” (S, s. 216).

Ailesi tarafından bir “prens” gibi yetiştirilen Leyla, örgütle beraber ne kadar önemli biri olduğunun bilincine varır: “*Önemli bir insan olduğumu şimdi anlıyorum. Prenseslik de neydi, benim başka yapacak işlerim var; memleketin düzeni ile...*” (S, s. 201).

Canbaz’da Kemal’in yönlendirmeleriyle devrimci olan Ali Çubuk, başkaldırabileceği her şeye başkaldırmayı öğrenir:

“Bu devrim, şu faşist komprador düzenini yıkıp yerine adil, ezen ve ezilenin olmadığı, herkesin eşit sayıldığı bir başka düzeni, sosyalizmi getirmek için yapıyormuş, yani yapılacaktı.”

Üniversiteliler, işte başlatmışlar çünkü önce başkaldırmak, başkaldırabileceğin her şeye başkaldırmak gerekiyormuş. Çünkü bu düzenin bütün kuruluşları, başta polis ve ordu olmak üzere hepsi faşistmiş” (C, s. 148-149).

Kemal, “örgüt” içerisinde kendisine yükseltelen sesleri susturmak için “örgüt”e katmak istediği gençlere psikolojik baskı yapar: “*Gazetelerin yazdığına bakmayın siz. Bu devrimci arkadaşlarımıza poliste işkence yapıyorlar, hem nasıl işkence. Birini söylesem yüreğiniz dayanmaz valla billa... Onlar orada bizim için ne türlü işkencelere katlanırlarken bizim burada...*” (C, s. 149).

Dursun’a göre, ülkücülere verilenler, yayınlar veya seminerler temelde Türk töresinin hükümlerine ters düşmez, onlarla bir bütün oluşturur. Ama ona göre, sol yayınlar, propagandalar, okuldaki yanlış bilgiler temele ters düşer. Ülkücülerin bir yerde seçme hakkı vardır ama solcularda bu imkân yoktur: *“Temel hükümleri yok, uzatılanı üzerinde düşünmeden, mukayese imkânı bulmadan, kapmaya hazırlar. Açıklarını, hürriyet duygusunu, merhametlerini, güya insancıl düşüncelerle doyurmaya çalışıyorlar. İnaniyorlar”* (S, s. 179).

Erkek Teknik Eğitim Fakültesinde devrimci öğrenciler olay çıkarır bu sırada ülkücü gençlerden Alâaddin ve Halim yaralanır. Muhiddin, Dursun’un devrimci gençleri *“Batı hayranı”, “Batı’nın artıkları ile beslenen domuzlar”* (S, s. 204) olarak nitelemesine kızar. Muhiddin’e göre devrimciler, bunlardan çok daha fazlasıdır. Onlar, Türk devleti ve milletine karşıdır, Türk’ün bağrına hançer saplarlar (S, s. 205). Dursun’un “fikirlerin çarpışması” önerisine devrimcilerin bu zamana kadar yaptıklarını hatırlatarak karşılık verir:

“(…) Bu herifler öğrenci dertleri ile ilgili boykotlarla işe başlayıp, komünizm propagandası ile sonuçlandırmadılar mı, Lenin’in, Marks’ın, Mao’nun öğretilerini tercüme edip yayımlamadılar mı? Yazarları Stalin’den Mao’ya kadar heriflerin bütün yumurtladıklarını, az çok kelime değişikliği yaparak, biçim için yazmadılar mı? Onların ağzı ile konuşmadılar mı, sonra iş sille tokada dönmedi mi? Kürtçüler işe karışınca silahlar patlamadı mı? Kaç arkadaşımız öldü, kaç arkadaşımız yaralandı, kaç işkence gördü, yalan mı? Bu herifler, El-Fetih’te gerilla savaş taktiklerini öğrenip gelmiyorlar mı? Kullandıkları silahlar daha çok Kızıl Çin’in kaçak malları değil mi?” (S, s. 204-205)

Kendisini bir millete ait görmeyen Nurten Hemşire, Dursun’un devrimcilik hakkındaki sorularına cevap veremez. Dursun’a göre, Nurten sadece kendisine yap denileni sorgulamadan yapmaktadır:

“(…) Sen hiçbir şeyin farkında değilsin, bu herifler seni kullanıyorlar, anlamıyor musun, yok heykelin dikilecekmiş, yok bilmem neymiş! (...) Eylem adamıymışsın, bastıkları, dağıttıkları bildiriler, evinde duruyor, daha yeni okuyorsun! Ne biliyorsun devrimcilik hakkında ne biliyorsun? Köylüleri birbirine kırdırıyorsun, bu mu devrimcilik? Sonra yatakta katılıp kalıyorsun, ağlamayı bile unutmuşsun!” (S, s. 258)

Dursun, Nurten’e ülkücülük ile devrimcilik arasındaki farkı da anlatır:

“Onlar, senin arkadaşların; millet düşmanlarıdır, fenadırlar, gaddardırlar. Ben Adnan’ın nutuk attığını da bilirim, zavallı bir masum çocuğu nasıl dövdüğünü de... İşte biz ülkücüler, senin komando dediklerin; onlarla mücadele ediyoruz, sonunda ölüm bile olsa, vazgeçebilmeyiz. Bu adamlar senin milletinin düşmanı Nurten Ablâ” (S, s. 236).

“*Sancı*’nın devrimci kişisi Seyhan, hedefine doğru ilerlerken ülkücülerin sahip çıktığı değerleri önemsemez. Onda millîlik, ülkücülerde olduğu gibi tarih, töre, bayrak, marş ve dinî inanç gibi değerlere değil sosyalizmi benimseyen işçi ve köylülerin aynı çatı altında toplanmasına dayanır” (İlhan, 2018: s. 220). Seyhan, Adnan ve Turgut devrimin sorgulanmasından hoşlanmazlar, çünkü tüm sorular liderleri tarafından sorulmuş, tüm cevaplar da verilmiştir. Ülkücüler ise devrimcilerin din haline getirdikleri ideolojilerinin yalnızca işçi sınıfı ve ortanın üstündeki zenginleri kapsadığından bahsederler (S, s. 274). “*Türkiye’de 1970’in dini*” (S, s. 274) olarak gördükleri Marksizm, kapalı bir sistemdir ve sorgulamaya izin vermez:

“Düşünmeyeceksin, çünkü sana uzatılan hazır bir düzendir, bütün sorunların ve soruların cevabı verilmiştir. Çok rahat, di mi? Sana düşen tek görev avucuna bırakılan öğretiyi ezberlemek ve yaşadığın memlekette uygulamaya çalışmaktır (...) İki de bir özgürlük diyorsun, ne kastettiğini pek anlamıyorum ama, bilmen gerekir ki, tam özgürlük diye bir şey olmaz” (S, s. 229).

Dursun’a göre, devrimcilerin hepsinin solcu olmak için bir sebebi daha doğrusu bir “illet”i vardır (S, s. 274). Dursun, solcuların yaşama ve varlık sebebi olarak Marksizm’i savunduklarını da belirtir.

Devrimcilerle ilgili en sert değerlendirmeyi *Canbaz*’da Ali Çubuk’un babası Çubuk Ağa yapar. Çubuk Ağa hemşehrisinden oğlu Ali’nin de “*anarşik*” olduğunu öğrenir bunun üzerine “*Anarşik oğlum olacağına, hiç olmasın daha iyi!*” (C, s. 180) diyerek Ali’yi döver. Devrimcilerin ayaklandırıp eşit haklar vermek istedikleri köylü, onlara “*anarşik*” gözüyle bakmaktadır:

“Olacak iş mi, elleri babalarının cüzdanında, babalarına küfrediyorlar. Hayat yükü sırta alınmadıkça, kendi cüzdanına sahip çıkılmadıkça ne düzen anlaşılır ne hayat. Ne de insanlar. Rahmetli söylerdi bunu böyle, doğru imiş. Şimdi sokaklarda bağırırlar, hele bir okuyup girsinler hayatın içine, sırtlasınlar bakalım yükleri, o zaman karar versinler siyasete mi bulaşacaklar devrime, düzene mi? Hele bir adam olsunlar önce” (C, s. 150-151).

Ülkücü ve devrimci karakterler gençliğe farklı açılardan bakarlar. Romanlarda ifade edilenlere göre; *Sancı*’daki Ali Koç’un, *Canbaz*’daki Ali Çubuk’tan daha şanslı olduğu kıyaslaması yapılabilir. Mühendis olma hayalleri kuran Ali Çubuk, Kemal’in hayatına girmesiyle eğitimini yarıda bırakır “örgüt”e katılır. Sivas’tan ailesiyle Ankara’ya göç eden Ali Çubuk, Kemal gibi olmak ister (C, s. 145). Henüz bir lise öğrencisi olan Ali, Kemal yüzünden anlamadığı şeylerin peşinden gider:

“-Ders çalışmak iyi de Ali, şimdi zamanı mı bilmem.
 -Neden? Okul vakti ya.
 -Onu demedim, bak üniversiteler ha bire boykot yapıyorlar, derslere girmiyorlar. Fakülteleri işgal ediyorlar, önce devrim diyorlar. Bizim de onlar gibi olmamız gerekmez mi?
 ‘Devrimden hiçbir şey anlamıyorum,’ diyemiyor Ali.
 -Biz üniversiteli değiliz ki, diyor.
 -Üniversiteye ne kaldı? Bizim de lise öğrencileri olarak devrimin gerçekleşmesine yardımcı olmamız lazım. Hepimiz öğrenciyiz, hepimiz nefret ediyoruz burjuva düzeninden, birbirimize yardımcı olmamız lazım. Devrim için birlik olmamız lazım” (C, s. 148).

Kemal, Ali’nin hasta olmasına dahi göz yummaz Kemal için bunlar birer mazerettir: *“Orta Doğu’da okutan ağabey dedi ki, kanın aksa dahi, içine akacak, belli etmeyecek, sana verilen görevleri yerine getireceksin... Öyle devrime kalkan insan güçlü olur. Hastalık da ne demekmiş? Hastalıklılar, zayıflar, güçsüzler asla devrim yapamaz”* (C, s. 157).

Kemal, tanıdığı, bir şekilde dostluk kurduğu Ali’ye böyle duyarsız davranırken; *Sancı*’da Dursun hiç tanışmadığı Süleyman Özmen’in tabutuna bakıp *“Kardeşim”* der. Alparslan Türkeş de, *“ülkücü, ülkücünün öz kardeşidir”* (A. Türkeş, s. 1977: 49) demektedir. *Sancı*’da vurgulanan nokta da, aynı ülkeye bağlı olanların da kardeş olabileceği; onun derdiyle kederlenip, neşesiyle mutlu olabileceğidir: *“Onunla hiç tanışmamışlardı, yine bakıp, al bayrağa sarılı tabuta ‘Kardeşim’ diyordu. ‘Öz kardeşim, ülkü kardeşim, canım’”* (S, s. 22).

Kemal ve onun “örgüt”ten arkadaşları Ali Çubuk’tan sadece sorgulamadan, düşünmeden itaat etmesini istemektedir. Bir gün Ali, Kemal’in “örgütlü ağabeylerinden biriyle” tanışır. Bu pis kot giyen ağabey (C, s. 168) Ali’ye okulu bırakmasını, zaten mühendis olsa da işçi sınıfından biri olacağını söyleyerek onun çıkış yollarını kapatır:

“-Mesela Ali arkadaş, dedi, ben senin yerinde olsam okula gitmem. Şu sırada işçi sınıfının boş derslerle kafa yormasına gerek yok (...) Ayrıca haydi okuyup da kendini burjuvaların hizmetine mi satacaksın? Çünkü mühendis de olsan, ne bileyim doktor yahut başka bir şey, sen işçi sınıfındansın Ali, değiştiremezsin sınıfını!” (C, s. 169)

Sancı’da ise Dursun, köyde boş vakitlerinde gençlerle konuşarak onları bilinçlendirmeye ve özellikle sol düşüncelerden korumaya çalışır:

“Sıcak yaz günleri bağda verimsiz toprağa uzanıp düşünmekle, ülkücü arkadaşları ile konuşup tartışmakla geçiyordu. Çocukların üzerinde önemle durdukları, ‘Toplumculuk’ kavramı idi, ekonomi idi. Dursun zaman zaman onların, solun etkisi ile solun alanında at oynatmaya kalktıklarını tespit ediyordu” (S, s. 168).

Dursun burada romanın gizli bilge kişisi Alparslan Türkeş'in "Dokuz Işık Doktrini"²⁴ ilkelerinden yararlanır: "*Biz toplumcu ekonomik görüşe sahip olduğumuz için milliyetçi değiliz, biz milliyetçi olduğumuz için toplumcu ekonomik görüşe sahibiz. Bu yemek için yaşamakla, yaşamak için yemek arasındaki fark gibidir. Bunu anlamayan ülkümüzü anlamamış demektir*" (S, s. 169). Bu ilkeye göre toplumculuk, mülkiyeti esas kabul eder, fakat mülkiyetin millet zararına kötüye kullanılmasına karşı çıkar. Sosyal görüş olarak sosyal adalet düzeni, fırsat eşitliği, sosyal güvenlik ve sosyal yardımlaşma teşkilatı kurulmasını kabul eder (A. Türkeş, 1978: s. 17).

Kısa zamanda Ali'nin güvenini kazanan Kemal, ona kin ve nefreti öğretir. Kendisine benzemeyenlerin nefretini (B. Ercilasun, 2013: s. 89). Ali Çubuk zaman zaman kendisindeki bu duygu değişimlerini gözlemler, sınıfının bilincinde değilken ne kadar mutlu olduğunu düşünür. Kemal onun tüm neşesini, güzel günlere inancını almış; yerine herkesten nefret eden birini bırakmıştır:

"Hükümler, telkinler, buyruklar dünyasında, bir an kendini düşünmeye vakti olsa, 'Allah Allah yahu,' diyor, 'ben eskiden sınıfımın bilincinde değilken içim nasıl hafifti, böyle kin duymazdım, bütün dünyaya! Bazen bir hançer alıp göğsündeki ağırlığı kazıyıp atma arzusu duyuyor. 'Onu öldüreceğim, beraber öleceğiz...'" (C, s. 173).

Cemil Meriç, ideolojilerin peşine takılanların pusulasız olduğunu, ideolojilerin ışığına göz yumanları sloganların yönettiğini söyler (Meriç, 2005: s. 95). *Canbaz*'da sloganlar, "*aydın görünmenin gereği*" ve aynı zamanda "*düşünmeye üşenen kafalar için hoş sözler*" (C, s. 256) olarak tanımlanır. "Çift Tabancalı İlhan" a göre, devrimciler bu sloganları kullanarak kinlerini üniversite gençliğinin üzerine boşaltmaktadır:

"Bu sloganlar, aynı zamanda hırslarını, kinlerini boşaltmak için macera arayanlara da fırsat vermiş oluyordu. Türlü çeşitli sakatlar, çirkinler, tatminsizler, kısaca eksiklik duygusuyla kıvrananlar ve yaşantılarında çeşitli zamanlarda şunun bunun tarafından engellendiklerini kabul edenler, 'ezilen ve sömürülen halklar'la derhal özdeşleştiler. Ailelerin yahut toplumun baskısından kaynaklanan her türlü hırs, kin ve hayal kırıklığı, bir şahane 'düzen düşmanlığı'na dönüşüyordu... Kahrolsun faşist burjuva düzen! Üniversite gençliği kâfi değil, liselere hatta ortaokul çocuklarına kadar götürmeli bu işi" (C, s. 256).

Romanlarda, devrimcilerin zaman zaman devrimi, onlara öğretilenleri sorguladıkları görülür. Bu çelişkiler *Sancı*'da Leyla ve Nurten'de; *Canbaz*'da Ali, Tülin ve Nebahat Öğretmen'de; *Zor*'da ise Ertuğrul karakterinde kendisini gösterir. Bir yandan

²⁴ Bu ilkeler sırasıyla şunlardır: "*Milliyetçilik, Ülkücülük, Ahlakçılık, İlimcilik, Toplumculuk, Köycülük, Hürriyetçilik ve Şahsiyetçilik, Gelişmecilik ve Halkçılık, Endüstricilik ve Teknikçilik*"tir (A. Türkeş, 1978: s. 16-17).

da ülkücü karakterler de devrimcilerin daha genel bir ifadeyle devrimin kendi içinde çelişen bir yapı olduğunu sık sık vurgularlar. *Sancı*'da Süleyman Özmen'in cenazesinden dönen Dursun, duvarda karşılaştığı yazı üzerine düşünmeye başlar:

“(…) Tam karşısında kırmızı boya ile yazılmış, koca bir yazı:
‘Bağımsızlık savaşı kanla yazılacaktır.’
Göğsünden boğazına doğru, tarifsiz bir nefret, yakarak yükseldi, ağzı kuruyuverdi:
‘El hak yazıyorsunuz... Kanla yazıyorsunuz! Ama neyi? Ne için?.. Süleyman kan çukurun
içinde yatıyordu. Ekmekler de kanlanmıştı.
‘Bağımsızlık savaşı içinmiş...miş...Kimin bağımsızlığı’
‘Süleyman’ı vuran kurşunların bağımsızlığı, merminin bağımsızlığı, terörün bağımsızlığı...
Allah kahretsin ne yaptığınızı biliyor musunuz acaba?’” (S, s. 27)

Benzer bir sorgulamayı, *Canbaz*'da İlhan Kasapoğlu yapar: “‘*Tek yol devrim!*
Kabul! Nasıl? ‘Devrimler kanla yazılır!’ Kabul! Fakat kimin? ‘Sivil ve üniformalı
faşistlere ölüm!’” (C, s. 259)

“Örgüt” tarafından “düşünmeyeceksin” uyarısı alan Leyla, devrimin çelişkilerini örgüt içinde fark eden ilk isimlerden biridir:

“Böyle olacağını hiç tahmin etmemiştim ki... O geceler, heyecanla, şarkılar söyleyerek yazıla pankartlar... Kırmızı boya kutusu: Devrimleri kanla yazacağız! Ha fırçayı batırdığımız al boya, ha kan! Aradaki farkı hiç bilemedim. Düşünmedim ki bileyim. Ah Tanrı'm, prenseslikten gayri bir sıfat devrimci! Ne parlak! Kocaman bir his, parmağınızla oynatabileceğimiz bir eski, kokuşmuş düzen; batır hançeri o düzene, batır delik deşik et... Babanın tapiliğini, ananın bencilliğini de kapsıyor mu o düzen? Evet, evet. Evet! Sen gençsin, senin ellerin kocaman. Arkadaş uzat nasırlı avuçlarını, senin yanımdayım! Yabancı sömürüye ve yerli işbirlikçilerine karşı! Boş verin dersleri; sömürü düzeninin derslerine girilmez... Zaten dersler... Satın hepsinin anasını! Bize halka açık üniversite lazım, halka açık” (S, s.215).

Leyla, aynı zamanda kendisinin de mensubu olduğu sol gençliğin, sosyalist öğretiyi tam olarak kavrayamadığını itiraf eder:

“Ama sol gençlik, dikkat Leyla...’ diye geçirdi içinden; sosyalist öğretiyi tam kavramış kişiler değil. Daha idealizmden, materyalizme geçememiş olanlar... Gerçeği anlamış olanlar... Daha, ‘Bir Türkiye var’ yahut ‘Kürdistan kuracağız’ diyenler... Aslında onların kalkınma, güvenli bir toplum ama sosyal adaleti sağlama gibi, pek soylu gayeler uğruna dindirdiklerine inanıyorlar... Karşılarına dikileni yanlış tanıyarak ölüyorlar ve öldürüyorlar” (S, s. 318).

Leyla, kardeşi Ali Koç'a Dursun'un öldürüleceğini söyler. Ali, birkaç gün önce Dursun'un ona “*Ben galiba öleceğim, içime doğuyor Ali*” (S, s. 240) dediğini hatırlar. O gece Ali için sancılar içerisinde geçmektedir. Ailesine “iyi geceler” demeden yatağa girer ve “garip bir alay” ile düşünmeye başlar:

“Nasıl iyi geceler ki, her sabah gazetelerin iri manşetleri, iri olayları anlatıyor: İki çocuk tarlada oynarlarken, biri yerde duran çay kutusunu almak istemiş, bomba elinde patlamış, çocuğun eli kopmuş: Emperyalizme karşı halk savaşı!.. Gazi Eğitim’in açılış töreninden sonra, solcu öğrencilerle, ülkücüler dövüşmüş, milliyetçilerden yaralananlar olmuş: Yaşasın halkların bağımsızlık savaşı!.. Erkek Teknik’te çıkan olayda, oradan geçmekte olan Körler Okulu’ndan bir öğrenci yaralanmış: Devrimleri kanla yazacağız!.. Gençlik ve Spor Bakanı konuştu: ‘Biz aşırı uçların karşısındayız, sağda da değiliz solda da.’ Kahrolsun Amerikan emperyalizmi ve yerli iş birlikçileri!” (S, s. 240-241)

SBF’de Mustafa Kuseyri isminde solcu bir öğrenci yine solcu olan Nejat Arun tarafından öldürülür. Polis, katilin kimliğini tespit ettiği halde bir işlem yapılmaz (Taşer, 1977: s. 405-406). Daha sonra katil sağcı öğrenciler arasında aranır. Bu durum *Sancı*’da ülkücü ve devrimci karakterlerin kişiliklerini kıyaslamak için kullanılır. Devrimci öğrenciler, ülkücü öğrencilere iftira atmakta hatta “rektör, dekan, prof., asistan” (Taşer, 1977: s. 406) buna göz yummaktadır. Leyla, Mustafa Kuseyri’nin öldürüldüğünü suçun da masum bir insana kaldığını anlattıktan sonra, kendisi için de aynı tezgâhın sergileneceğini düşünür:

“Mustafa’nın cesedi daha tam soğumamıştı, gelen polislere, devrimci öğrenciler saldırmış, ‘katil polis’ diye bağırımlardı, dekan da aralarındaydı... Ve sonra polis, en yakın öğrenci yurdunu basmış, tabancalı bir ülkücü yakalanmıştı. İri yarı, ablak yüzlü bir çocuktuk: uykudan uyandırıldığı için de saç başı dağınık, perişan bir görünüşü vardı, öyle çektiler fotoğraflarını. Ertesi gün, bütün ‘ilerici’ gazeteler, Mustafa Kuseyri’nin katili diye, bastılar bir resim. ‘Ya benim için kimi yakalayacaklar? Belki Gazi’de peyledikleri biri vardır. Neydi o?.. Kimdi?.. Resim bölümünden bir çocuktuk, hani Süleyman Özmen’in katili diye ihbar etmişlerdi, Süleyman yatağında ‘hayır’ diye işaret vermiş, o da kurtulmuştu. Belki yine aynı çocuktur, ille de katil yapmak istiyorlardı onu... Bu sebepten” (S, s. 361).

Yine *Sancı*’da devrimci öğrenciler, üniversitedeki milliyetçi profesörlere de rahat vermezler. Dünder Taşer, Prof. Cengiz Uluçay’ın odasını adı belli solcuların bastığını, masa ve sandalyelerin devrildiğini, duvarları da kurşun yağmuruna tuttuklarını anlatır (Taşer, 1977: s. 169). Romanda da bu saldırıdan hocaları yine ülkücü öğrencilerin koruduğu belirtilir: “*Solcular, bizim milliyetçi profesörlerden birinin, Cengiz Bey’in de odasına girmişler o gün, eşyaları, evrakları kurşun yağmuruna tutmuşlar, hocaya gözdağı vermek için*” (S, s. 151).

Aynı gün solcular, Dil Tarih Fakültesinde Profesör Emin Bilgiç’e de “*bir numara çevirmek*” (S, s. 151) isterler. Arabasının önü, bir grup eli sopalı kişilerce çevrilir (S, s. 151). Dursun’un arkadaşı Mustafa, *Devlet* dergisinin yazıhanesine sık sık giden Ali Koç’a üniversitedeki bu havayı, “*Öğrenci, hocasını, başka bir öğrencinin saldırısından koruyor, polis de karşıdan seyrediyor. Görüyorsun ya garip oldu memleketimiz çok garip*” (S, s. 151) şeklinde özetler.

Romanlarda karakterler ölkücü- devrimci olarak iki kutba ayrılrsa da iki tarafı da memnun edemeyen, bir gruba ait olmayan, şartlara göre savrulan “ortacı” adı verilen bir klik de vardır. A. Yağmur Tunalı, bu grubu “otlar” olarak niteler (Tunalı, 2013: s. 103) ve devam eder:

“Birinden bahsederken, ‘bırak o ot’u!’ dendiğinde, bütün o sıfatlar ondaymış gibi anlaşılır, suratlar buruşturularak söylenirdi. Hele bir de korkak, ödle, yerine kullanıldığı haller olurdu ki, genç zihinlerde en alçaltıcı ‘otluk’ bu sayılırdı. Gerçi, milliyetçi ve komünistler dışında, hemen hepsinde bu korkaklık ve ödlelik vardı. Fiili kavgaya tutuşanlar onlardı. Can tehlikesine kadar varan bin bir sıkıntı onlar içinde. Bir bakıma sadece onlar cephedeydiler. Diğerleri, seyirciydiler. Arada geçinip gittikleri de düşünülebilirdi. Günü kurtarmak için fırsat kollayan, buldukça değerlendiren gruplar oldukları da” (Tunalı, 2013: s. 103).

Sancı’da Mustafa, Ali’ye Fen Fakültesindeki öğrenci gruplarını tanıtır: “*Fen Fakültesinde okuyorum, bittabi bizim orda da, ölkücüler, solcular ve ortacılar var... Grup grup*” (S, s. 150). Ali ile Mustafa’nın sohbeti bu kısa girişten sonra şöyle devam eder: “*Ortacılar da hiç eksik olmuyor. -Bunlara ortacı demek yanlış aslında; renksiz, kokusuz, kişisiz yaratıklar! -Korkaklar değil mi? -Eh işte aynı kapı...*” (S, s. 150).

Romanda “Antikomünist” olduğu iddia edilen Profesör Sefa Kaptanoğlu’nun aslında “tarafsızlar”dan olduğu ortaya çıkınca *Devlet* dergisi yazıhanesinde içinde Galip Erdem, İbrahim, Bayram, Dündar Taşer’in olduğu grup çeşitli çıkarımlarda bulunur:

“-Sen ne dersin bu işe ağabey, demez mi adam; ‘Sizi dinledik, bir de karşı tarafı dinlemek icap eder.’ Yani adam, devleti muhafaza edelim diyenlerle, yıkalım diyenleri terazinin iki kefesine yerleştiriyor, karşısına geçip bakıyor! Kendi durumunu da izah ediyor: tarafsızlık, objektivite! Büyük adam canım, yükseklerde!.. Memleket elden gidiyor, diyorsun, sanki kurulup altın tahtına, ‘Bir dakika diyor, götürenlere de soralım!’

-Bu tarafsızlar öyledir, dedi İbrahim, herifin evinden on kuruşluk bardağını çalsan kıyamet kopar da, memleket gidiyor deyince kılı bile kıpırdamaz!” (S, s. 323)

Canbaz’da İlhan Kasapoğlu Türk milliyetçiliğini eski, modası geçmiş bulanların şimdi birer Kürt milliyetçisi olduğunu söyler (C, s. 264). İlhan Kasapoğlu bu noktada *Sancı*’da Dursun ile benzer tespitler yapar: “*Ezilen Kürt halkına’ istiklal istiyor, Kürtçe şiirler ve türküler okuyorlardı. Yürek sızlatıcı, yapış yapış bir romantizme kapılmışlardı. Rusya hayranı idiler ve hayran olmakla kalmayıp Rusya’ya kurtarıcı gözüyle bakıyorlardı*” (C, s. 264).

Çalışmamızdaki romanlarda özellikle idealize edilen karakterlerin ümitsizliğe düşmedikleri görülür. Bu durum, milliyetçiliğin uzun süreli karamsarlığa izin vermediği

(Tunalı, 2013: s. 44) görüşüyle ilişkilendirilebilir. Norman Freidman'ın bahsettiği “duygusal yapı tipleri”²⁵ne örnek verebileceğimiz İlhan, 12 Mart Muhtırası'ndan sonra okuluna geri dönse de bir noktada inandığı şeylerle sınanır ve ümitsizliğe düşer. Muhtıra'ya kadar da bu ümitsizlik hâli devam eder:

“Onulmaz yaram var; ihanete uğradım ben. Ben tarihim, felsefem ihanete uğradık. İşgal altında olsaydık, bunları yapan eden düşman olsaydı eyvallah! Yaralar açılmazdı, düşman düşmanlığının gereğini yapıyor derdim, tavrımı ona göre alırdım. Oysa... tam kahpeliğin içine düştüm, kahpeler! Benim memleketimde, sözde T.C vatandaşı görünen insanlar batırdı hançeri! İhanete uğradık, biz, tarihimiz felsefemiz... Meğer Türk, Türkiye’de azınlıkta, Türkiye’de değersizmişiz! Türk’e Türkiye’de yer yok! Peki ya, dünyanın hangi dip bucağında bir yer var?” (C, s. 274)

Gençlerin bu denli ümitsizliğe düşmesine büyük ölçüde, iki grup arasındaki kavgayı “*iti ite kırdırmak*” (S, s. 12) olarak yorumlayan, olan bitene sessiz kalan siyasetçilerin sebep olduğu söylenebilir. *Sanıcı*’da “kabak kafalı şişman adam” olarak tanıtilen Süleyman Demirel, keyfini düşünen, genelde seyirci kalmayı yeğleyen biridir:

“-Devletin okutmayı taahhüt ettiği çocuklarmış bunlar, mademki böyle devlet politikasına saygılı olsunlar, değil mi efendim, sağ ve sol tahriklere kapılmadan demokratik bir görüş çerçevesi içinde, birlik ve beraberlik ruhu ile derslerine çalışacakları yerde, aşırı milliyetçilik gibi fanatik hareketlere tevessül etmeleri, bağışlanacak bir suç değildir. Bu meselede seyirci kalalım, nihayeti simitçinin öldürülmesi, doktorunki ile kabili kıyas bir olay değildir...”

-Deprem bölgesine bir grup genç gitmiş, dağıttıkları bildirilerde...

-Evet, evet, ‘Yaşasın Amerikan emperyalizmine ve yerli işbirlikçilerine karşı, her cephede dövüşen halk savaşçıları...’ falan, böyle şeyler yazmışlar, raporları tetkik ettim. (Güldü, bir denizanası yumuşaklığında yayılıverdi yüzü.) Bu devrimciler, zelzeleyi de Amerika çıkarttı sanıyorlar. Kimse inanmaz, inandıramazlar Amerika’nın zelzele çıkartabileceğine. Biz seyirci kalalım... Başka?” (S, s. 95)

Canbaz’da İlhan ve arkadaşı Mahmut, ODTÜ Rektörü Erdal İnönü’nün evine solcu öğrencileri şikâyet etmeye giderler. Erdal İnönü, meseleyi Rektör Yardımcısı Ertan Acaroğlu’na anlatmaları gerektiğini söyler (C, s. 289). İlhan ve Mahmut, “*Öğrenci barakalarında kurulan Marksist karargâh, polis tarafından her yerde aranan Deniz Gezmiş ve diğer kaçaklar, silah tehdidi ile kaçırılan, dövülen öğrenciler (...) milliyetçi öğrenciler üstünde estirilen terör, onlara okuma hakkı tanınmayışı*” (C, s. 289-290) üzerine Ertan Acaroğlu ve karısını bilgilendirirler. Ancak Ertan Acaroğlu, “-Orta

²⁵ “Bu yapılarda ortak olan özellik, sempatimizi kazanan roman başkişisinin, acıklı yapılarda olduğu gibi büyük ızdıraplar çektikten sonra, talihini tehdit eden engelleri aşıp sonunda başarılı olmasıdır. Bu tip yapıların okuyucuda uyandırdığı duygusal tepki, acıklı yapıların uyandırdığı tepkinin zıttıdır, çünkü kısa süreli korkular yaşatırken, uzun süreli ümitler gerçekleşir ve eserin sonunda faziletin hak ettiği mükâfatı görmesi okuyucuya mutluluk ve rahatlık verir” (Freidman, 2017b: s. 149).

Doğu’da olmaz böyle şey. Olamaz, merak etmeyin, meşgul olacağım” der ve konuyu kapatır (C, s. 290). Gençlerin içinde bulunduğu çıkmaz; siyasetçiler tarafından görmezden gelindiği gibi aydınlar da bu duruma “sağ ve sol tehlike!” etiketini yapıştırıp kenara çekilmişlerdir: “1970’in Şubat ayı. Memleketin sade vatandaşları dahi artık olaylardan iyice huzursuzluk duymaya başlamışlardır. Ancak iktidar, Gizli Güvenlik Teşkilatı ve aydınların çoğunluğu halka iki hedef göstermektedir: ‘Sağ ve sol tehlike!’” (C, s. 285)

2.3.1.1. İdealize Tipler

Romanlarda ülkücü ve devrimci karakterler kıyaslanırken 12 Mart dönemini anlatan üç romanda da idealize edilen, örnek gösterilen üç karakter vardır: Süleyman Özmen, Yusuf İmamoğlu ve Ertuğrul Dursun Önkuzu. Her üç ismin de “şehadeti” anlatılırken, kanlarından oluşan bir göl, o kan gölünün genişlemesi özellikle anlatılır. Devrimci karakterlerin aksine bu karakterler, yabancı kaynaklardan fonlanmayan gariban Anadolu çocuklarıdır.

Dursun, öldürüleceğini hissettiği zaman “Ölümden korkmuyorum, fakat iktidarın ülkücülerin eline geçtiğini görmeden gitmek var ya...” (S, s. 240) der; Süleyman Özmen, Yüksek Öğretmen Okulunda esir kalan arkadaşlarına ekmek götürürken vurulur (S, s. 6-7); Yusuf İmamoğlu’nun ise otopsi raporunda 24 saattir yemek yemediği ve cebinde yalnızca 35 kuruş olduğu açıklanır (Öznur, 1999b: s. 264). Çalışmamıza konu olan romanların amacı bir noktada, bu isimlerin ne uğruna öldüklerini ve bu ölümü nasıl karşıladıklarını, amaçlarını nesillere aktarabilmektir.

2.3.1.1.a. Süleyman Özmen

Fakir bir ailenin çocuğu olan Süleyman Özmen babasını küçük yaşta kaybetmiş, annesiyle yaşamaktadır. Üniversiteye girdikten sonra Ülkü Ocaklarının en güvendiği isimlerden biri olur. Bir gün ülküdaşlarının hayatlarının tehlikede olduğunu duyunca Yüksek Öğretmen Okuluna koşar. Amacı mahsur kalan arkadaşlarına ekmek götürmektir. Sabaha karşı bir çatışma meydana gelir ve Süleyman Özmen vurulur (Öznur, 1999b: s. 242-243).

Sancti'da vaka Ankara'da "bir mavi mart sabahı" Süleyman Özmen'in vurulmasıyla başlar: "*Hala sıkı sıkı tuttuğu filenin içinde ekmekler dağılmıştı. Gazete kâğıdına sarılı helva. Peynir paketi patlamış... Birkaç zincir ve kalın sopa... Gençler, yaralıdan ziyade, bunlara bakıp durdular*" (S, s. 5).

Olay yerine gelenler Süleyman'ı yerden kaldırırlar. Süleyman'ın taze kanı sıcaktır, çocukların ceketini boyar (S, s. 6). Süleyman'ı taksiye bindirip Numune Hastanesine götürürler. Salih o esnada düşünmeye başlar: "*Şimdi taksinin camından arkadaşlarının sistemli bir şekilde geri çekildiklerini görüyordu. Bir de içi silah dolu birkaç paketi ve ekmek filelerini. Aklından, 'Ekmekler kanlanacak' diye geçti. 'Nasıl yerler çocuklar; Süleyman'ın, diğerlerinin kanı!'*" (S, s. 6-7)

Beş gün boyunca yaşam mücadelesi veren Özmen, omuriliğine saplanan kurşunun vücuduna verdiği hasar ve karaciğer yırtığının oluşturduğu felç sonucunda komadan çıkamaz ve şehit olur (Varol, 2019: s. 257). Süleyman geride gözü yaşlı bir anne bırakır:

"Öyle ya bir de annesi vardı Süleyman'ın. Bir annesi, o kadar. 'Oğul... Ah oğul, oğul! Kara başım kurban sana. Oh oğul! Oğul! Evimin dayağı, gözümün bahtı, bir tanem oğul... Canım, ciğerim, iki gözüm! Yüksek mekteplerde okurlarmış, okumaz olsunlar, kanlı kavgaya düşmüşler, düşmez olsunlar! Ne yaptınız, nasıl kıydınız bir taneme? Neden?... Ah neden?... Benden can al ona ver Allah'ımm, Allah'ımmm! Ben öleyim oğul, sen ölme... Ölme Süleyman" (S, s. 7).

Süleyman için bir cenaze töreni düzenlenir. Ülkücüler, Süleyman'ın asıl sahibinin Tanrı ve bir de "al bayrak" olduğuna inanırlar (S, s. 20). Bildiriler okunur, suçlular lanetlenir. Pankartlarda şunlar yazar: "*Onu Moskof uşakları vurdu*", "*Onu çin köpekleri vurdu*", "*Onu komünist itleri vurdu*", "*Demirel katilleri korudu*", "*Bozkurt Süleyman ölmedi*", "*Akıncı Süleyman ölmedi*", "*Ülkücü Süleyman ölmedi*", "*Bir ölür, bin diriliriz*" (S, s. 20).

Sancti romanının saygı duyulan karakterlerinden olan Dünder Taşer, cenazede olayları özetleyen bir konuşma yapar. Herkes çok üzgündür:

"Süleyman Özmen şehit oldu, Kuşatılmış, aç bırakılmış arkadaşlarına ekmek götürürken, komünist kurşunları ile vuruldu. Yüksek Öğretmen Okulu'nda solcular azıtmışlar, aynı yerde yattıkları arkadaşlarını ani olarak öldürmek için harekete geçmişlerdi. Milliyetçi gençler binaya girip kapılarını kapattılar. Ondan sonra kuşatma başladı. Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nden, Siyasî Bilgiler Fakültesi'nden gelen ve Fen Fakültesi'nde üslenen diğer solcu gençlerin yardımıyla, Yüksek Öğretmen Okulu'nda milliyetçilerin sığındığı binanın elektrikleri kesildi, suları kesildi. Başka fakültelerdeki milliyetçi gençler, hapis kalanlara yardım için, okul müdürünü aradılar. Ve... Hep elleri boş döndüler. İçerde açlık ve susuzluk

devam ediyor, solcular, tabanca, dinamit, molotofkokteyli ve her çeşit tahrip araçları ile donanmış bir halde kuşatmayı sürdürüyorlardı... İşte Süleyman Özmen bir yere yemek götürüyordu. Okula doğru koştu, bir kurşun yedi, sonra bir daha. Birincisi karaciğere, ikincisi omuriliğe saplandı ve Süleyman Özmen yere serildi” (S, s. 21).

Dündar Taşer’in bu konuşmasından sonra Dursun, ceketinden Süleyman’ın kanını yıkadığına hayıflanır: *“Saklamalıydı o ceket, varsın bir başkası olmasındı, gömlekle gezer, kazak giyerdi nihayeti... Üşürdü belki, üşüsün varsındı; bu ceket, onun kanı ile dikkatle muhafaza etseydi ya! (...) ‘Niçin yıkadın kardeşinin kanını, öcü alınacak bu kanı, davası olan bu kanı?’”* (S, s. 22) Dursun bu noktada Allah’a *“beni seçseydin ya Allah’ım!”* diye dua eder ve Süleyman’ı hayattan koparan kurşunların kendi vücuduna isabet ettiğini hayal eder: *“Bir sahne: Dursun, Süleyman’ın elinden kapıyor fileyi, o kıyamette öne fırlıyor, derken kurşunlar, biri karaciğerine, biri omuriliğine saplanıyor!.. Dayanılmaz bir sancı! Yere çöküverdi”* (S, s. 22). Süleyman’ın şehadeti ülkücüler için bir yeniden doğuşu ve o doğum sancısını da ifade eder. Bu haliyle de ölüm, geride kalanlar için imrenilecek, “keşke ölen ben olsaydım” dedirtecek bir arzu haline gelir.

2.3.1.1.b. Yusuf İmamoğlu

Bulgaristan göçmeni bir ailenin çocuğu olan Yusuf, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü son sınıf öğrencisidir. 8 Haziran 1970’te okulda çıkan çatışmalar sırasında okulun bahçesinde vurularak ağır yaralanır. Okulun dışında gruplar hâlinde toplanan komünist militanlar, ambulansı içeri sokmadıkları için Yusuf, kan kaybederek şehit olur (Satılmış ve Turhan, 2002: s. 822). Emine Işınsu, *Ayşe* dergisinde Yusuf İmamoğlu için bir yazı kaleme alır ve o yazıda Yusuf’un nasıl şehit olduğuna değinir:

“İmamoğlu’nun şehit düşmesi olayında öyle müthiş bir hainlik var, öylesine anlaşılmasın bir kin var ki, vahşetin her türlüünü mumla aratır. Gazetelerde okuduğum vakit inanmak istememiştım; sonra araştırdım, meğerse doğru imiş, İmamoğlu, hemen ölmemiş. Çevresinde yavaş yavaş büyüyen bir kan gölcüğü yatıyormuş. Hastahaneye haber salınmış, derhal ambülans göndermişler ve birileri çıkmış, fakültenin kapılarını tutmuş, ambülansın yanına gitmiş, can kurtarmaya gelenleri önce paylamış, sonra da kovmuşlar! ‘Kim çağırdı sizi, demişler, ihtiyacımız yok, dönün!’ Ve yiğit Yusuf, öz vatanında garip Yusuf, kanını tükete tükete dünyasını değiştirmiş” (Işınsu, 2012: s. 48).

Yusuf İmamoğlu’nun “şehadeti” *Sancı* ve *Zor* romanlarında anlatılır. Dursun, İstanbul’da cereyan eden bu olayı detaylarıyla *Devlet* dergisinin yazıhanesinde öğrenir:

“İstanbul’daki olaylar Ankara’dakine benzemedi, bağırda açılan yaralar misali, memleketi etkiledi... Dursun, Yusuf İmamoğlu’nun katledilişini, gazetelerde okuduktan sonra, dergi

yazıhanesinde gerçeği dinledi... Göçmen Yusuf! Yiğit Yusuf!.. Arkadaşları mezarına bir su testisi bırakmışlar, ilk tahsilini ancak su satarak gerçekleştirebilen ülkücü, bu testi ile simgelemek istemişler. Dursun, su testisini, Yusuf'un tükenen kanı ardından fışkıran bir ülkü pınarı olarak düşündü" (S, s. 168).

Sevinç Çokum'un romanı *Zor*'da, devrimci bir karakter olan Ertuğrul, Yusuf İmamoğlu'nun öldürülüşünden sonra içine kapanır. Okulun camlarında gördüğü kurşun izleri onu bir hesaplaşmaya iter:

"Adı Yusuf İmamoğlu. Yoksul bir öğrenciymiş. Sabah çayını içerken bardağı tutan ellerinin o gün nasıl kasılıp gevşeyeceğini, canının etini sıkıca kavradıktan sonra birden uçup gideceğini biliyor muydu? İstermiş ki, öğrenim sürsün, engellenmesin. İstermiş ki millet bölünmesin, yurt elden gitmesin. Dargınlığı yalnız anasına ve babasına değil Ertuğrul'un. Bütün herkese. Devrim Hanım'ın öğrettiklerini uygulamaya yapısı yatkın değil. Hele o kurşun deliklerini, Yusuf'un ölümünden sonra ürkütücü bir soğukluğa bürünen o koridoru gördükten sonra.. Hele onu öldürenin cezasız kalışını bildikten sonra.. Gürültüye getirilmiş bir olay. Açıklığa kavuşturulması için Yusuf'a zengin, sözü geçen bir baba mı gerekliydi? Yoksa o da mı yetmez? Başboşluğu, yaşama isteksizliği bu yüzden. Akşamları içini kemiren sıkıntı, birden kendisini balkondan aşağıya bırakırverme isteğini engelleyemeyeceği korkusu, bu yüzden..." (Z, s. 124).

Ülkücü karakterler sadece ülküdaşlarının değil onlara düşman olarak lanse edilen devrimcilerin de meselesi haline gelmiştir. Bazı görüşlere göre de devrimci olan Ertuğrul'un, ülkücü genç Yusuf İmamoğlu'nun ölümünden bu kadar etkilenmesi, cinayetin faillerinin bulunamamasına kafa yorması ve bulunmasını temenni etmesi inandırıcılıktan uzak görünmektedir (Topkaya, 2015: s. 352). *Zor* romanında Yusuf, "şehadetiyle" Ertuğrul'u önce ailesinin yanından sonra da devrimci hareketten uzaklaştırır:

"Evden ayrıldıktan sonra yaşama gücüm öyle sarsıldı ki.. Zaman zaman kendimi öldürmeyi düşündüm. Bir yılgnlık. Belki bir hastalığın başlangıcı.. Önce babam kırdı beni, sonra annem.. Sonra çevremdeki olaylar, kavgalar, ölümler. Her patlama sesi, deliye döndürdü beni. Korkak mıyım ben? Bilmiyorum. Fakülteden dışarıya dar atardım kendimi. Bozguna uğramış, yenilmiş biriyim o anda. O ses yenebiliyor beni. O sesi duyduğumda her şeyi yapabilirim. Öldürebilirim kendimi. Ya da bir başkasını. Gidip zehir içebilirim. Bir şey kovalıyor beni. Ansızın bir arabanın altına atabilirim kendimi. O anda o kadar yalnızdım ki..." (Z, s. 205-206).

Yusuf'un devrimci karakterler tarafından öldürülmesine *Zor*'da Ertuğrul; Dursun'un öldürülmesine ise *Sanrı*'da yine devrimci karakterlerden Leyla ve Nurten üzülmeler. Devrimci karakterlerin ölümü ise şehadet bahsinde de değineceğimiz üzere, romanlarda yine devrimci karakterler tarafından övgüyle ya da üzüntüyle karşılanmaz. Romanlarda ülkücü karakterlerin ölümüne duyulan üzüntünün tek kaynaktan beslenmemesi, hatta onlara düşmanlık besleyenlerin bile "göğ ekini biçmiş gibi" üzülmeleri ülkücü karakterlerin yücelttiğinin bir işaretidir.

2.3.1.1.c. Dursun Önkuzu

Ertuğrul Dursun Önkuzu 1948 yılında Tokat'ın Zile ilçesinde doğar. Ankara Erkek Teknik Yüksek Öğretmen Okulu öğrencisi iken 23 Kasım 1970 tarihinde solcu öğrenciler tarafından ciğerlerine pompayla hava basılarak şehit edilir. Önkuzu ayrıca solcu öğrenciler tarafından 3. katın penceresinden aşağıya atılır. Dursun Önkuzu'yu katledenler arasında yer alan Erkek Teknik Öğretmen Okulu öğrencisi Ali Başpınar'ın kendi beyanlarına göre: 23 Kasım 1970 tarihinde Erkek Teknik Öğretmen Okulu öğrencisi Dursun Önkuzu'yu önce kaçıarak hapsedmişler sonra feci şekilde dövmüşlerdir. Bununla da yetinmeyen sanıklar bir bıçakla Dursun Önkuzu'nun bilek damarlarını kesmişler, ağzına lastik hortum takarak pompayla şişirmek suretiyle öldürüp 3. katın penceresinden aşağı atmışlardır (Varol, 2019: s. 264-265).

Sancı romanının başkişisi Dursun, Emine Işinsu'nun gayretleriyle yaşamaya devam etmiştir. Emine Işinsu *Sancı*'yı ve bir ölümle başlayan hikâyeyi şöyle anlatır:

“‘Sancı’ yayınlandı. Kahramanı sağ ve sol kavgalarının, ikinci ülkücü şehidiydi. Dursun Önkuzu’ydu. Töre’yi ziyarete gelen birçok ülkücü genci tanıdığım hâlde, Dursun’la hiç tanışmamıştım. Fakat öldürüldükten sonra dinlediğim hikâyesi bana çok tesir etmişti. Onu yazmaya niyetlenince önce İbrahim Metin’in arabasıyla, eşi ve çocuklarıyla Dursun’un memleketi Zile’ye gittik. Çocuğun babası ve babasının ikinci eşiyle, kız kardeşleriyle tanıştık. Çocuğun mezarını ziyaret ettik. Babasından, kız kardeşlerinden Dursun hakkında pek çok bilgi edindik. Ankara’ya döndükten sonra, bir de Dursun’un okul arkadaşlarını evde toplayıp, onlardan bilgi aldım. Ve böylece ‘Sancı’ çıktı ortaya... Kitap hâlâ basıldığı ve ilgi gördüğüne göre, çok şükür Dursun Önkuzu da yaşamaya devam ediyor” (Işinsu, 2020: s. 61).

Romanda Dursun, kendisine takılan sıfatların onu tarif etmede yetersiz kaldığını bilir:

“‘Kız gibi saf!’, ‘Çekingen, durgun!’, ‘Sessiz, sakın, kendini hep ikinci, üçüncü plana atar.’, ‘Alındır ha, birdenbire öfkeleniverdi mi..’ Ve nihayet... ‘Çıtkırdım yürekli!’ Aslında kendi hakkında bütün bu söylenenler, birbirini tamamlayan şeylerdi, yine de ‘bütün’ü tarife yetersizdiler. Sükûnetinde inadı, çıtkırdım yüreğinin ta derininde sağlam iradesi olmasa, o, militan bir ülkücü olabilir miydi? Kendine takılan sıfatlar tam anlatabilseydi Dursun’u, şu zamanda okuldaki yeri, ‘ortacılar’ın arasında olmaz mıydı?” (S, s. 366-367).

Kendi özünü, hatıraların buruk lezzetine sığınarak tanımlayabilen Dursun (S, s. 368), kitaplardan okuduklarıyla kendi tariflerini birleştirir ve yeni bir Dursun’a ulaşır. Bu Dursun, cesaretini sergilemeye ihtiyaç duymadığı için sessiz ve sakın duruyordur (S, s. 368) “kız gibi saf” ya da “çekingen” olduğu için değil:

“Gönlü gerçekten dağlarca dağlarcaydı, arzusu, ihtirası sınırsızdı. Ve bu sınırsız olanın olancası, memleket içindi. Dursun, özü için en ufak bir şey arzulamadığının artık şuurundaydı. Ayaklarını sıkı sıkı basıp tarihe... yılların çok ötesine uzanmak istiyordu. ‘Bir al at şaha kalkıyor, başı göklere değiyor...’ Bir al at... At, değişip kurt oluyor, boz yelesi kabarıyor... Dursun’un göğsü kabarıyor, yüreği büyüyor” (S, s. 368-369).

Dursun millî ve dini hassasiyetlere sahip bir karakterdir. Solcuların yok saydığı değerlere canı pahasına sahip çıkar. Tarih dersini sevmesi, soyunun tarihini merak etmesi, hastanede Arif Çavuş ile sohbetleri Dursun’un kendi dedelerinin izini sürdüğünü gösterir.

Phylis Bentley, romancının bir sahne yaratarak karakterlerine karşı ilgi uyandırdıktan sonra, aniden zamanda ileri geri hareket ederek, geriye dönüşlerle bu karakterlerin geçmişini özetlediğini belirtir (Bentley, 2017: s. 51). Romanda da yazar, geri dönüşlerle Dursun’un hikâyesine romanda geniş yer verir. Bu hikâye Orta Asya’dan başlar, Zile’de Kuzu İmamı ile devam eder. Onda esas olan devamlılıktır. Dursun atalarının hikâyesini devam ettirir:

“Orta Asya’dan billur pınarlar gibi fişkırp gelen Türk soyuna, yeşilce otlaklar az gelip serince pınarlar yetmez olunca, akıncılar batıya, Rum ellerine sefer kıldılar. Kanatlı atlılarla, rüzgâra dolanan uzun saçları ile erler, ellerinde ok ve yay Rum ellerinde ayak basmadıkları toprak, içmedikleri su bırakmadılar... Orta Asya’nın alp yiğitleri, bu toprakları “Ak Topraklar” deyip, sevip, yurt kılınca... Erenler, gittikçe genişleyen halkalar misali, daha içkilere, batıya, kuzeye, güneye yayıla yayıla gittiler...

(...)

Derler ki Kuzu İmamı’nın ataları işte bu erenlerdenmiş! Aralarında kopuz çalan âşıklar, Allah’ın buyruklarını anlatan erenler ve dahi alp yiğitler varmış. Bir de Dursun adında bir delikanlı varmış çobanlık yapar; koyun, kuzu ve bazen bir kahkaha, çokça da ağıt dökülürmüş...

(...)

Derken Kara Ozan Yusuf, bir erenden söz açmış:

-O nur yüzlü, bu dağların arkasında Zile Ovasında oturur. Nefes verdiği hastalar iyileşir, elini sürdüğü kuru dallar yeşerirmiş, var git tasarı ona anlat, belki bir çare bulur...

Delikanlı gitmiş yanına orda kalmış ancak derdini diyememiş, orda bir görev vermişler ona. Bu görev, her sabah gök ağarırken su ısıtmak ve eren sabah namazı için abdest alırken ellerine su dökmekmiş... Sonra bir gün ezan okunmakta... Vah ola vah ola? Hemen fırlayıp ateş yakıp, su ısıtacak vakit nerede? Ne yapsın, nasıl söylesin? ‘Uyuyakalmışım’ diye?... Tanrı’sına sığınmış, ‘Allah’ım sen yardım et’ deyip ibriği buz gibi suyla doldurup, içinden gelen bir nefesle üfleyip ısıtmaya çalışmış. Sonra leğeni, ibriği alıp efendinin yanına koşmuş: ‘Bismillahirrahmanirrahim.’ ...

-A oğul, ben sana suyu kömür ateşinde ısıt dedim, gönül ateşinde değil! Bak gördün mü ellerim yandı.

O günden sonra, aşk ateşi ile donmuş suyu kaynatan Dursun Çoban'a bir başka görev verilmiş. Gayrı o Zile'nin Ulu Cami'sinde imamlık edecekmiş. Sonra bazı halim selim özelliklerinden dolayı ismine 'Kuzu İmam' denmiş" (S, s. 106-109).

Böylece Çoban, Kuzu İmam olmuş; yüreğinde hak sevgisiyle Zile'de yaşamaya devam eder: *"Hep imamlık eden çıkmış Ulu Cami'de. Hepsinin adına da 'Kuzu İmam' denmiş"* (S, s. 109). Dursun aynı zamanda *Karanlığa Direnen Yıldız*'daki Veysel Ağabey gibi eren tipine bir örnek teşkil eder. Kuzu İmam'ın *"Erenler ölmez, suret değiştirirler"* (S, s. 109) sözü romanda leitmotiv olarak kullanılır. Dursun, camdan atılırken, Dünder Taşer'e yine bu sözle seslenir: *"Kırılan camların şangırtısı Dursun'u bir an kendine getirdi, içinden Dünder Bey'e seslendi: 'Hem erenler ölmez efendim, suret değiştirirler'"* (S, s. 376).

Diğer ülkücü karakterler gibi Dursun da bir kan gölünün ortasında resmedilir: *"Dursun'un yaralı, cansız bedeni, küçük bir kan gölünün ortasında, taşın üstünde yatıyordu. Kalabalık derlendi çevresine... Gittikçe büyüdü halka. Büyüdü... Büyüyor"* (S, s. 376).

Yazar, Nurten Hemşire ve Dursun arasındaki ilişkide farklı ideolojideki insanların da birbirini sevebileceği, yaşamaları için temennide bulunabilecekleri gerçeğinden yola çıkarak sevgi ve iletişimin, ideolojik farklılıkların üzerinde olduğunu gösterir (Karakeçi, 2017: s. 264). Dursun da Nurten de birbirlerini severler. Nurten, "örgüt"ün Dursun'u öldüreceğini öğrenince çok üzülür:

"-Yoo hayır, dedi, öldürmesinler seni! Mümkünü yok bunun. Ben söylerim Adnan'a. (Elinin tersi ile yanaklarını kuruladı.) Ağlattın beni çocuk, ağlattın! İyi yaptın, boş geç. Ne diyordum. Ben söylerim Adnan'a, o benim bücürümdür derim, fakir fukara babasıdır o derim, merak etme sen canım" (S, s. 263).

Süleyman, Dursun ve Yusuf üzerinden sorgulanan bir kavram da şehitliktir. Şehit, genel manasıyla Allah yolunda savaşırken ölen ya da öldürülen kişilere denir. Hale Şıvgın, bu kavramı, İslam dininin önemseydiği ve teşvik ettiği bir rütbe olarak tanımlar. Yine Şıvgın, Türk inanç kültüründe özel bir yeri, yüce değeri olan şehitlik ve gaziliğin insanların hayatları boyunca kazanabileceği rütbelerden farklı olduğunu şehitlik ya da gazilik unvanının hayat karşılığında elde edildiğini, inançla kazanıldığını belirtir (Şıvgın, 2011: s. 205). Romanlarda ülkücü karakterler için şehitlik arzulanan bir mertebedir ancak devrimci karakterler için böyle bir ölüm "aptallık" olarak nitelendirilir (S, s. 161).

Süleyman Özmen'in öldürülmesi sonrası Dünder Taşer, onun şehit olduğunu, yerinin şüheda katı olduğunu toplanan kalabalığa şu sözlerle anlatır:

“-Kan yerde kalmaz! Süleyman Özmen şehit oldu (...) O, şehittir, yeri şüheda katıdır. Fakat biz artık ölmeyeceğiz, bu sallanan topraklar üzerinde, doğum sancısı, yeni, güçlü büyük Türkiye'nin sancısını çeken bu topraklar üzerinde biz artık ölmeyeceğiz. Süleyman ülkücülerin son şehididir, biz artık ölmeyeceğiz!” (S, s. 21-22).

Dursun, annesinin ve kardeşi Kadriye'nin onun için endişelenmesi üzerine: “-Kadriye insan inandığı dava uğruna dövüşür ve ölümü de göze alır, bunu hiç unutma” (S, s. 340) der. Dursun, devlete sahip olmanın bir bedeli olduğunu ve bu bedelin de kanı ile ödenmesi gerektiğini düşünür. Ona göre vatan için ölmek, yeni bir neslin dirilmesini ve çoğalmasını beraberinde getirecektir (İlhan, 2018: s. 224). Romanın sancı çeken son karakteri Dursun, ölümüyle davanın hiçbir şey kaybetmeyeceğini düşünür:

“Vücudunun hiçbir organı kendisine itaat etmiyordu artık, hepsi bir ayrı sızı içindeydi. Dünder Bey geldi aklına: ‘Sancı çeken bu topraklar üzerinde biz artık ölmeyeceğiz...’ demişti. Dursun, var gücü ile ona seslenmek istedi: ‘Beni öldürüyorlar ama sakın tasa etmeyin, ülkücüler arasında ben neyim ki... Denizde bir damla, sakın tasa etmeyin...’ (S, s. 373).

Sancı romanında Dokuz Işık Yürüyüşü²⁶'nü kana bulamak isteyen Seyhan önderliğindeki devrimciler için önemli olan, vurulmamak ve karşı tarafı tahrik etmektir:

“- Amma ille de biri aptallık edip vurulacak olursa, ne yapalım, onu aptallığı ile değil, eylemimize ettiği büyük hizmetle anarız, ölüsü şahlanır keratanın (Ağzını yayıp güldü, sonra ciddileşti.) Evet, onu saygı ile günlerce anarız, belki birkaç ay, en çok bir yıl sonra da heykeli Hukuk Fakültesi'nin bahçesini süsler! Fakat sanmıyorum kayıp vereceğimizi. (Durup gençlerin yüzüne teker teker baktı.) Var mı aranızda ölüme susamış, gereksiz bir budala var mı?

(...)

-O hâlde... Evet pek tabii. Dediğin gibi saygı ile anarız onu, tabutuna bayrak falan da sararız. Rahat olun çocuklar, hiç çekinmeyin. Bütün avantaj bizde” (S, s. 161-162).

²⁶ “CKMP Gençlik Kollarına mensup gençler, İstanbul ve Ankara’da ‘9 Işık Yürüyüşü’ altında iki büyük miting gerçekleştirdiler. 1969 yılının Ocak ayında yapılan bu mitinglere kalabalık bir gençlik grubu katıldı... CKMP’nin MHP’ye dönüşümünden sonra miting ve yürüyüşler aynı coşku ve heyecanla devam etti. Büyük Selçuklu Devleti’nin kuruluşunu sağlayan Dandanakan Zaferi’nin 929. Yıldönümü dolayısıyla 24 Mayıs 1969 Cumartesi günü Ankara’da MHP Gençlik Kolları Genel Merkezi büyük bir ‘9 Işık Yürüyüşü’ düzenledi... Önde büyük bir Türk bayrağı, arkada gençlik kolları dövizleri, mehter takımı, efeler, 9 Işık’ın umdeleri bulunan gençlik grupları ve ayrıca 16 büyük Türk Devleti’nin bayraklarını taşıyan MHP’li genç kızların ihtişamı, mitingi seyreden halkın dikkatini çekmişti. Miting, Tekbir sesleri eşliğinde mehter takımının cenk marşlarını çalmasıyla başladı” (Öznur, 1999a: s. 154-155). Romanda 9 Mayıs 1970’te yapıldığı belirtilen yürüyüş, aslında 24 Mayıs 1969’da yapılan yürüyüştür.

Özetle, Türk cihan hâkimiyeti ile başlayan sürecin İlây-ı Kelimatullah'a; Göktürklerin, Selçuklulara, Osmanlı'ya ve nihayet Türkiye Cumhuriyeti'ne dönüşmesi gibi çalışmamızdaki romanlarda da Dursunlar, Yusuf, Süleymanların da inandıkları davanın devamı için sonsuz âleme intikal ettiğine, ölümsüzlüğe ulaştıklarına inanılır. Devrimci karakterlerin böyle bir gayeleri yoktur, onlar daha çok maddi dünyanın çizdiği çerçevenin dışına çıkmamaya çalışırlar.

2.3.2. Aile

Türk töresi, genel manasıyla toplumun uymak zorunda olduğu yazılı veya yazısız kurallar bütünüdür. Hükmetme arzusuna Tanrı'nın emri ve yardımıyla erişen Türk hakanlarının dahi yalnızca halkına adaletle hizmet etmekle görevlendirildiğine inanılır (Ögel, 2016: s. 131). Türklerde siyasi iktidar kavramını karşılayan kut anlayışına (Kafesoğlu, 2015: s. 240) göre, cihana nizam etmekle görevlendirilmiş hakanlar, bu görevi yerine getiremediğinde ellerinden hükümdarlık hakları alınmıştır. Töre, nesiller boyunca Türklerin davranışlarının seyrini belirlemiştir.

Tanpınar'a göre roman, hayatı beraber getirdiği zaman sosyal olur. (Tanpınar, 2013: s. 41) Emine Işın ve Sevinç Çokum da Türk sosyal hayatında, törenin nasıl işlediğini, darbe dönemlerinde törenin varlığının ve kaybedilmesinin ne anlamlara geldiğini detaylarıyla işlerler. Özellikle 1971 Muhtırası'ndan sonra Türk töresinin "bizler-onlar" ayrımını yapmada en büyük kriter olduğu söylenebilir.

Türk töresini bireye kazandıran ilk alan kişinin ailesidir. Töreyle dair bilinen her şey evin büyükleri tarafından küçüklerine aktarılır böylece bir kültür devamlılığı sağlanır. Nesiller arasındaki bu alışverişin kesilmesi durumunda anarşi, kendi toplumuna yabancılaşma, başka kültürlere özentilik gibi sorunlar baş gösterir. Ele aldığımız romanların devrimci karakterlerinin, töreyi reddettikleri ve tarih şuuruna sahip olmadıkları için anarşiye mahal verdikleri görülebilir.

Sancı'da aile kavramı, daha çok idealize edilen karakter Dursun üzerinden anlatılır. Ülkü Ocaklarına ve *Devlet* dergisi yazıhanesine giden çevre, Anadolu'dan büyükşehirli okumaya gelen genellikle yoksul ailelerin çocuklarıdır. Karşıt görüşü temsil eden karakterlerde ise tam bir aile dramı vardır. Saadettin Bey, "prens" olarak

büyüttüğü kızı Leyla'nın "örgüt" elinde çektiği sancıları anlamaz. Turgut, Seyhan, Nurten Hemşire ve Leyla *Sancı* 'da bir aile saadetinden, Türk gelenek ve göreneklerinden yoksun kalmışlar kendileri de bunların eksikliğini duymamıştır.

Dursun, Zile'de çocukken görüp konuştuğu Nurten'i Ankara'da ziyaret eder. Evden uzaklaşırken Nurten'in ailesi ile kendi ailesi arasındaki farkları görmeye başlar:

"Çocukken, onun hayatı ile, kendi yaşantısı arasında bir paralellik kurardı; çok çocuklu fakir bir aile!.. Dursun hiçbir zaman Nurten gibi bedbaht ve isyankâr olmamıştı ve küçücük aklı ile, mutluluğunu, babasının sobacı olmasına bağlamıştı!.. Şimdi ise, kavgasız, gürültüsüz, sakın aile düzenine bağlıyordu bu mutluluğu, evlerinde gösteriştense uzak, propagandası yapılmayan mutlak bir sevgi vardı. Dursun, Nurten gibi başkalarına haset ederek, kendini yiyip bitirmiyordu, hep milletçe kalkıp, refaha kavuşmayı düşünüyordu" (S, s. 269).

Dursun ile aynı coğrafyada, aynı ekonomik koşullarda yetişmelerine rağmen Nurten, bu sevgisizliğin bedelini başta kendisi olmak üzere herkese ödetir. Dursun ise, Nurten'den farklı olarak çocukluk çağlarından bu yana vatanına, ailesine faydalı olmanın yollarını düşünür. Dursun arkadaşı Şevket ile konuşurken ailelerinden aldıkları eğitimle, millet ve tarih şuuruna eriştiklerini söylerler:

"- Ailen sana birtakım değerler vermiş, en azından Müslüman'sın, İslamiyet'e inanıyorsun, emirlerini yerine tam getirmesen bile, bu emirleri alaya almıyorsun, inançlısın yani.

- Millî duygu da verdi gözüm, ama öyle vatan, Sakarya nutku atıp da bayrak töreninde gülmeyi değil... Doğru, bir millet ve bayrağa mensup olma şuurunu verdi ve onlara saygı duymayı öğretti" (S, s. 200).

Fakat bu öğretiler, "*ders öğretir gibi, kaşıkla içirir gibi*" (S, s. 201) verilmemiştir. Ailelerin yaşantıları da bu minvalde olduğu için törelerine sahip çıkabilmişlerdir. Karşı taraf, onların ailelerinin "*yaşadığı havadan, beslendiği havadan*" yoksun (S, s. 201) kalmıştır: "*Benim anam babam öyle okumuş falan değiller, cahil ikisi de, babam sobacı, anam ev kadını. Fakat Anadolu'nun daha bozulmamış, daha birtakım değerleri çürütülmemiş...*" (S, s. 201).

Sevinç Çokum'un romanı *Zor*'da, Kerim, İstanbul'a ailesini bırakıp geldiğinde yabancı olduğu o dünyaya nenesinin gözünden bakar. Onun sözlerini aklından çıkarmaz. Fakat romanda asıl parçalanma Devrim ve Ertuğrul üzerinden gösterilir. Sosyoloji öğretmenini Devrim Hanım ise bir zamanlar İstanbul'da girip çıkmadığı bir yer kalmayan bir babanın ve kötü evlerde çalışan bir annenin kızıdır (Topkaya, 2015: s. 110). Ertuğrul'un babası Cevdet de "*Türk olduğuna pişman*" olan biridir (Z, s. 66). Oğlunu

devrimcilik öğrenmesi için teyzesinin yanına göndermiş, evden, annesinden uzaklaştırmıştır (Z, s. 57).

Canbaz ve *Sancı*'da ülkücüler, okumak için Anadolu'dan Ankara ve İstanbul gibi büyükşehirlere gelen Türkiye'de yerleşme düşüncesinin temsilcileridir. Sosyalist gençlerin örgütleniş ve yaşam biçimleri daha farklı halktan daha uzaktır (Yalçın, 2017: s. 760). *Canbaz*'daki solcu karakterlerde de sağlıklı bir aile yapısı bulmak mümkün değildir. Ancak *Canbaz*'da farklı bir durum daha vardır: Romanın başkışisi Sevgi Selen Atasoy, küçük yaşta babasını kaybeden, sevildiğini bilmeyen, anne sevgisinden uzak büyüyen bir karakter olmasına rağmen kendisini döneminin rüzgârlarına kaptırmaz. O da Mehmet gibi sorgulayarak adımlar atar, ön yargılarını aşar. İlhan Kasapoğlu ve Ali Çubuk ise Sivas'ta doğmuşlar, Ankara'ya yerleşmişlerdir. Ali, büyükşehirde adeta kaybolmuştur. Annesi ve babasının şehir hayatına hemen alışmasını yadırgar. Ve kendini solcu grupların içinde bulur. İlhan ise babasının gurur duyduğu, sahip olduğu değerlerin kıymetini bilen bu uğurda bedeller ödemiş bir karakterdir. İlhan'ın hareket adamlığı, 12 Mart sonrası ilim ülkücülüğüne evrilir. Nurten ve Dursun'daki benzerliği İlhan ve Ali Çubuk arasında da görmek mümkündür.

Ele aldığımız romanlarda “olumsuz karakterler genellikle devrimcilerden oluşur. Hatta devrimciler, ya çok ciddi kişilik problemleri olan hastalıklı kişilerdir ya da ‘doğru kişiler’ ellerinden tutmadığı için tuzağa düşürülen mağdurlardır” (Topkaya, 2015: s. 359). Özellikle 12 Mart Muhtırası'nı konu alan romanlarla başlayan bu sınıflandırma 12 Eylül'e kadar daha da güçlenerek devam eder.

Sancı'da Seyhan, Turgut, Bakof, Nurten Hemşire, Saadettin Bey; *Zor*'da Devrim Hanım ve Ertuğrul; *Canbaz*'da Ali, Nebahat Öğretmen olumsuz özellikleriyle, ailelerinden kaynaklanan sorunlarla resmedilmiştir. Eserlere göre, bu kişiler sağlıklı bir aile bağı kurabilselerdi toplum içerisinde huzursuzluk çıkarmayacak, insanlıklarını sorgulatmayacaklardı. Ancak romanlarda bu çıkarımlara karşılık, söz konusu karakterlere özellikle Ali, Tülin, Nurten, Ertuğrul ve Nebahat'e karşı bir acıma, merhamet duygusu da alttan alta hissedilir. Emine Işınsoy *Canbaz* romanında ideolojik eylemlerde ünlü bir iş adamını öldüren sol eylemci figürü Ali'nin sonundan başkalarını sorumlu tutar. “Yazarın özdeşleştiği figür Sevim Abla, Ali hakkında ‘içim yanıyor o çocuğa’ derken Ali gibilerin kullanıldığını, saflıklarından yararlanıldığını söyler” (Aytaç, 2016: s. 66). Tülin de aynı

Ali Çubuk gibi bir çıkmazın içinde savrulmaktadır. Aileden uzak, sevgisiz bir yaşamın hırsını başkalarından çıkarırlar. Tülin'in babası Akif Koçsa, kızının yok olması için uğraştığı burjuva düzeninin bir parçasıdır. Tülin, kendisinden yaşça büyük hocası Haluk Bozkır ile ilişki yaşar. Yaşadığı, savaştığını sandığı her şey, babası ve babası gibilerin adına “devrim” dedikleri bir oyundan, kandırmacadan ibarettir. Bilge Ercilasun’a göre, Ali ve Tülin gibi yolunu şaşırmış, devrimci gençler nefret edilecek değil, acınacak varlıklardır. Onlar sevgiyi bilmeyen bedbaht kişilerdir, birçok psikolojik ve sosyal sebepten ötürü bu hale düşmüşlerdir (B. Ercilasun, 2013: s. 93-94). *Zor* romanındaki Ertuğrul ise, Yusuf İmamoğlu’nun öldürülmesinden sonra ailesinden uzaklaşır. Devrimci bir karakter olmasına rağmen Yusuf İmamoğlu’nun şehadetiyle beraber büyük bir hesaplaşmanın içine girer, hastalanır:

“Cumartesi Pazar boşlukları, sinema, sandviç, sıkıcı karanlık günlerde adalara kapanıp ders çalışmalar... İlk yıllar böyle değildi. Fakültenin koridorlarında hep güldükleri, tasasız zamanlardı onlar. Kalabalıkta, yürüyüşlerde direnmenin, başarmanın mutluluğunu duyuyorlardı. Bu kadar yalnız değildi. Belki bu içe kapanış, o çocuğun ölümünden sonra olmuştu. Bu bezginlik... Camlarda örümcek ağına benzer kurşun izleri, duvarlarda göz göz kurşun delikleri...” (Z, s. 124).

Nebahat öğretmen, Kemal ile birlikte Ali’yi devrime çeken karakterlerden biridir. Devrimcilerin de bir Kürt devleti kurulması için çalıştığını söyler. Nebahat öğretmen bir yandan da Kemal’in annesi Selmin’in arkadaşısıdır. Selmin, vücudunun biçimi bozulmasın diye çocuk aldırır (C, s. 189), zengin bir koca ile evlenip kışları Ankara’da yazları adada, Moda’da partiler verip ziyafetler çeken biridir (C, s. 188). Nebahat öğretmenin çocuğu olmamıştır: “*Benim hiç çocuğum olmadı, hiç. Kocam da öğretmendi, yoksul yoksulu bulur*” (C, s. 188). Selmin’in oğlu Kemal’i büyüten de odur, çünkü Selmin’in çocuk büyütme gibi bir derdi olmamıştır. Nebahat öğretmen, çocuk sahibi olamadığı için kocasının hakaretlerine de maruz kalır, kendisini “sakat” hisseder:

“Kemal’le hep ben meşgul oldum, altını bile temizledim keratanın. Bakma çok emeğim vardır piçte. Çünkü benim çocuğum olmadı hiç, rahmimde ur varmış. Ameliyat oldum, söktüp aldılar neyim varsa. Ben kadın mıyım? İçine edeyim böyle kadınlığın. Ameliyattan sonra daha fena oldu kocam, her gün kavga, her gün kavga... Neden, çünkü sakattım ben artık, anlıyor musun sakat! Hiç çocuğum olmayacak, tek ümit bile yok. Ne yapsın adam benim gibi kadını, ne yapsın? Belki haklıydı... Ama bak, bana sakat denir mi? Sakat olabilir miyim ben? Canına yandığının dünyası, bu adaletsizlik değil mi? Kocam sağlam! Selmin sağlam, nur topu gibi bir de oğlan doğurdu...” (C, s. 189).

Nurten’de de durum bundan farklı değildir. Onu da önce bir doktor evlenme vaadiyle kandırır. Büyük bir yıkım yaşar. Aşağılanmış hisseder ama daha sonra onu

“solcu bir teşkilat, kadınlığından ve vücudundan yararlanmak gayesiyle aralarına almış; yaptıklarına karşılık olarak da bir apartman katında oturma, içki içme, bol makyaj yapma imkânı vermiştir” (Aktaş, 2020b: s. 313). “Örgüt”ün kendisinden faydalanmasına daha doğru bir ifadeyle kendisini sömürmesine sesini çıkaramaz. Zile’de Alevîlik-Sünnîlik çatışmasının fitilini ateşler.

Sanıcı ve *Canbaz* romanlarında yaşça küçük erkek figürler; kendilerinden büyük, “örgüt”e çeşitli sebeplerle katılmış kadın figürlerle konuşur ve onların hatalarını fark etmelerini sağlarlar. Nurten, Dursun’a amaçlarını, pişmanlıklarını ağlayarak anlatır. Nebahat Öğretmen de bir zamanlar öğrencisi artık yoldaşı olan Ali Çubuk’un karşısında çözümler. İkisi için de çok geçtir. Yine de geriye dönmek bir şeyleri düzeltmek istemezler. Ali ve Dursun bu iki figürle konuştukları mekânlardan çıkarken geride bir enkaz bırakırlar. Bu da “örgüt”ün başka bir çirkin yüzüdür. Para için, lüks apartmanlarda oturmak için, şık yerlerde yenebilecek bir yemek için itilip kakılırlar. Sevgi dilencililiği yaparlar. İyi bir şeyler yapmayı beceremezler romanlarda ama en acınası kötüler olarak kendilerinden söz ettirirler. György Lukacs, geçmişin, çocukluk çağının ebediyen kaybedilmiş masum güzelliği olduğunu ifade eder. (Lukacs, 2016: s. 313). Romanlarda da Tülin, Devrim, Ali, Nebahat ve Nurten gibi karakterlerin çocukluklarına dair güzel bir iz yoktur.

Sanıcı romanında okuyucunun merhamet duygusuyla yaklaşma imkânı bulamadığı karakterler: Seyhan, Bakof, Turgut, Saadettin Bey’dir. Seyhan bu noktada liderliği üstlenir. Seyhan, çıkarları için her şeyi yok sayan, “üniversiteyi karargâhı gibi kullanan, bankadaki adamı çivileyen bir katil, ‘Dokuz Işık’ yürüyüşünde ülkücü gençleri kışkırtan bir provokatör, en yakın arkadaşlarını çıkarları uğruna satan bir hain ve dahası, dava arkadaşına tecavüz eden bir ‘ruh hastası’” (Topkaya, 2015: s. 346) olarak romanda yer alır. Seyhan romanda bir ara hiç çocuk olmadığından yakınır:

“Ben hiç çocuk olmadım ki Leylâ dedi, bundan sonra oyuncak arayayım, bu senin fikrindi galiba, değil mi?...”

-Evet, hiç çocukluğunu yaşayamadığın için şimdi oynuyorsun, tabancaya dikkat, falan gibi bir şey söylemiştim, sen de...

-Üç evin tek çocuğu idim demiştim. Cevabın ilgi çekiciydi!.. Evet iyi hatırlıyorum. Zaten her şeyi gerektiğinden fazla hatırlıyorum, oysa... unutmak, iyi! Neyse diyelim ki şekerim, ben yaldızlı oyuncakları değil (Masanın üstünde duran silâhı işaret etti.) bunun gibilerle oynamayı tercih ediyorum” (S, s. 82).

Romanın ahlâk açısından kötü gösterilen karakterlerinden biri de Bulgar asıllı Bakof'tur. Leyla, Turgut'un sınırda "*faşist Türk jandarmalar*" (S, s. 287) tarafından vurulduğuna inanmaz, onu öldürenlerin örgütten olduğunu ve bu emri de Bakof'un verdiğini düşünür. "Bakof'un Türklüğe ilişkin hiçbir değeri taşıması, kadınları sadece cinsel bir araç olarak görmesi, genellikle 'konyak' vb. gibi sadece içki içmesi, her türlü sadakatten, sevgiden yoksun, insanlıktan uzak, baskıcı olması özellikle vurgulanan öğelerdir" (Aslan, 2004: s. 160). Bakof, Leyla'nın geleceğini de ellerinde tutan kişidir. Leyla, sonunun Turgut gibi olacağından endişe etmektedir: "*Beni de faşist jandarmalar mı vuracak?*" (S, s. 291)

Leyla'nın babası Saadettin Bey, üniversitede profesördür. Sığındığı Atatürkçülük perdesinin arkasında devrim oyununun sergilenmesine ses çıkarmaz. Öğrencilerin yaşam ve eğitim hakkı gasp edilirken, evinde karısı Sabiha ile eğlenceler düzenler. Romanda ifade edilene göre, makamını, ruhunu devrimci öğrencilere, Amerika'da kavgadan uzak bir hayale kiralamıştır. Sahibi olduğu, "benim" diyeceği hiçbir şey yoktur. Hâkim gücün elinde oyuncak olmuştur. Şerif Aktaş, "*Anarşi ve 'Sancı' Romanı Üzerine*" başlıklı yazısında Saadettin Bey'i şöyle tanıtır:

"Saadettin Bey aslında, hayatımızın her sahasında günü birlik yaşayan, evet efendimci, laf ebesi, şiş göbek, 'para mabud, bankalar mabed' diye; insanî değer, millî vicdan, tarih şuuru gibi yüce kavramların ifadesi olan sözlere yerine göre baş sallayıp geçen, yerine göre kulaktan dolma birkaç sözle ya karşı koyan ya da iştirak eden münevver kılıklı kişilerin temsilcisi oluyor" (Aktaş, 2020b: s. 311-312).

Kızı Leyla'nın "örgüt" ile içli dışlı olmasına ses çıkarmayan Saadettin Bey, oğlu Ali'nin *Devlet* dergisi yazıhanesinde ülkücülerle vakit geçirmesine şiddetle karşı çıkar. Saadettin Bey in tek bir arzusu vardır: Leyla'yı "*bir hariciyeci ile evlendirip bu kokuşmuş memleketten uzaklaştırmak. Avrupalarda, Amerikalarda gezdirmek...*" (S, s. 41). Saadettin Bey, Leyla gibi "*nazlı, güzel bir bebeği*" (S, s. 41) Seyhan'ın tecavüzünden kurtaramamıştır.

Turgut, *Sancı* romanında başlarda Leyla'nın hem arkadaşı hem de "örgüt"le arasındaki bağlantıyı sağlayan kişidir. Daha sonra Turgut, "örgüt" tarafından El-Fetih kamplarına gönderilir. Oradan da bir daha geri dönemez. Jandarmalar tarafından sınırda öldürüldüğü haberi gelir. Turgut, sorgulamayan kendisine verilen görevleri yerine

getiren, fişlemeler yapan biridir. Onun da çocukluğu mutsuz geçmiştir. “Amca” diye hatırladığı biriyle annesinin yaşadığı ilişkileri hatırlar:

“Turgut duraladı, bir hayal geldi gözünün önüne: Domuz eti gibi pembe yağlı suratı olan bir adamdı bu... O, hep sinekkaydı tıraş olur, hep gülerdi. Sağ çenesinin üst yanında yan yana üç altın diş vardı, yeşile kaçan bir sarıydı bu dişler...

Turgut’un gözü hep onlara takılırdı.

‘Amcacığın sana çukolata getirmiş Turgut yavrum al, al da, hadi biraz sokağa çık, oyna sen.’
Annesinin sesi nanca riyakardı” (S, s. 52).

Seyhan’ın yüzünü seyre dalan Turgut, çocukluğundaki o altın sarısı dişi birden Seyhan’da da görür: *“Kafasında bu çılgın fikir, Turgut bütün yitmişliğine, kayıtsızlığına rağmen titredi. Seyhan’ın zayıf solgun yüzünde, pembe rahatlığı... Bembeyaz dişlerinde, üç sıra altın dişi görür gibi oldu bir an: ‘Sonra ırzına geçecek!’”* (S, s. 81)

Aylar öncesinde bir mağarada sabahlarılarken, Seyhan Turgut’a *“Ölü bir kadın nasıl olur acaba?”* diye sorar ve ekler: *“Taze ölü, dışı soğuk, içi sıcak! Ne dersin?”* (S, s. 81) Turgut, yıllar önce o “amca” ya duyduğu o tiksintinin benzerini Seyhan’a da duyar.

Emine Işın ve Sevinç Çokum, yukarıdaki bahsi geçen karakterlerin anarşiye, toplum düzenini yıkmaya yönelimlerinin ailelerinden, onların törelerine sahip çıkmamalarından kaynaklandığını ileri sürerler. Olayların en zirvede olduğu anlarda bile, bu kahramanların aileleriyle, kendi geçmiş bağlarıyla olan sıkıntıları verilir. Ülkücülerde böylesine bir karakter zayıflığı görülmez.

Norman Freidman, her şeyi bilen bir hikâyecinin temsil ettiği yazarın, karakterlerin iç dünyalarını vermekle kalmayıp, onları eleştirmesinin de yüklendiği görevin bir sonucu olduğuna işaret eder (Freidman, 2017a: s. 116). Eserlerde aile bağları sağlam olmayan gençlerin; sol örgütlerin ya da yabancı devletlerin tuzağına düşmesi eleştirilir ancak her iki yazar da burada gençleri bu hale getirenleri suçlar. Solcular, millî olmayan unsurlara tutunurken; ülkücüler, çocukluktan itibaren ocağa gidilmesi, bayrağa kutsallık atfedilmesi, 18 Mart Çanakkale Savaşı’nın kutlanması, namaz kılınması, güreş tutulması, Türk tarihinin bilinmesi, “Türk milliyetçisi büyüklerin” sözünün dinlenilmesi ve dokuz ışık yürüyüşünün yapılması (İlhan, 2016: s. 222) gibi eylemlerle varlıklarını sürdürürler.

2.3.3. Kadın

Romanlarda kadın farklı yaklaşımlarla ele alınır. Hem *Sanacı*'da hem de *Canbaz*'da ülkücülerin kadına saygılı olduğu vurgulanırken; karşıt görüşlü karakterlerin kadınları aşağılayıcı davranışlarda bulundukları anlatılır. Necdet Sevinç, Türklerin, daha özel anlamıyla ülkücülerin kadına bakışını şöyle anlatır:

“Türk muhayyilesinde kadın, mukaddes Türk çocuklarının annesi olmak gibi fevkalâde üstün meziyetinden ve Türk ırkının yegâne güç kaynağı oluşundan ileri gelen müstesna imtiyazından dolayı çoğu zaman insan değil, karanlıkları aydınlatan bir ışık manzumesi, erişilmesi, dokunulması, koklanması, kısaca beş duyu ile kavranması mümkün olmayan bir ilâhi nur huzmesi, iyiliği, yiğitliği telkin eden bir melektir” (Sevinç, 2007: s. 9).

Sanacı'da vurgulandığına göre, ülkücüler kızlara iyi davranırlar. Öğrenciler birbirlerini esir alırlar ancak ülkücü öğrenciler, kız öğrencilere töreleri gereği kötü yaklaşmazlar.

Ali Koç ablası Leyla'ya her fırsatta ülkücülerin kızlara saygılı davrandığını anlatır: “*Sizin çocuklar gösterişte nazik, aslında çok kaba oluyorlar. Bizim ülkücülerin gösterişi yok ama kızlara gerçekten efendi gibi davranırlar*” (S, s. 85).

Ülkücülerin bu yumuşak karnından faydalanmak isteyen Leyla, kardeşi Ali'yi Ocak'tan uzaklaştırmak için, onu birilerinin korkuttuğunu, korkutanların ülkücüler olduğunu söyler. “Örgüt”ten arkadaşı Seyhan'ın onun bedeninden zorla faydalandığını söyleyemez (S, s. 85-86). Ali, dergi yazıhanesindeki konuşmalara kulak misafiri olur:

“‘Ülkücüler kızlara karşı saygılıdırlar, korkutmazlar, onları korurlar.’ Dergide pul yapıştırırken duymuştum böyle cümleler. Küçük odadaydılar. Dünder Bey de gelmişti, birçok şey konuşuyorlardı. Biri.

‘Kızları sürüyorlar önümüze, bizim kızlara dokunamayacağımızı bildikleri için silâhları onlara taşıtıyorlar, ne yapacağımızı şaşırdık.’ Demişti.

Dünder Bey'in sesi yumuşak ve duyguluydu:

‘Gayet tabii, kızlara, kadınlara bir şey yapamazsınız. Türkler tarihleri boyunca kadınlara saygılı olmuşlardır. Onları korumuşlardır. Sizin temsil ettiğiniz cephe, Türk töresinin, görgüsünün örneği durumundadır. Çocuklar, Milliyetçi Hareket'in içindeyseniz başka türlü hareket etmeniz mümkün değil... Ha şunu da biliyorsunuz değil mi, Türkler tutsaklarına da iyi muamele ederler’” (S, s. 121).

Sanacı'da Dursun, kardeşi Kadriye'nin okuyup kendisini geliştirmesi için özel çaba sarf eder. Bunu yaparken de onun tek kaynaktan beslenmesini istemez, karşı tarafın kalemlerini de okumasını ister: “*Kadriye, hem sadece bizim kitapları değil, solcuların*

yazdıklarını da oku, kafanda tart. Biz ne diyoruz, onlar ne diyor? Hangi fikirler Türk milletinin menfaatlerini korur, Türk'e hizmet eder. Kendin karar ver. Sağlıklı bir seçme yapabilirsin” (S, s. 340).

Işınsu'nun bir başka kadın kahramanı Sevgi Selen, Gazi Eğitim Enstitüsü İngilizce bölümünü kazandıktan sonra Konya'ya atanır. Sevgi Selen, annesinin yanında kendisini tamamlanmış olarak hissetmez, ruhu bir arayış içindedir. Babasını, onu tam olarak hatırlayamayacak kadar erken kaybetmiştir. Kabineler değişir, okullar kapanır, öğrenciler sokaklara dökülür ama Selen, “*gruplara, fraksiyonlara*” (C, s. 17) karışmadan okulunu bitirir. Ali Çubuk, Akif Koçsa'yı öldürdükten sonra “*Koçsa'ların da öldürülebileceğini ispat etmek istedim*” (C, s. 422) demiş, adeta bunu kanıtlamak için yaşamıştır. Selen de sol eylemlere katılmadan, Kürt devleti kurma arzusu duymadan, Alevilik- Sünnilik kavgası çıkarmadan yaşanabileceğini göstermiştir. Bu yönüyle, Tülin Koçsa'dan ayrılır.

Sancı'da Sabiha Hanım gibi Türk toplumun kendisine sorgusuz, sualsiz verdiği bu değeri elinin tersiyle iten, yaşadığı ülkenin hatta çocuklarının problemlerinden, sancılarından habersiz tipler de yaşamaktadır. Sabiha Hanım, tıpkı kocası Saadettin Bey gibi kendi çıkarlarından gayrısını düşünmeyen, kendisini kültürel açıdan da geliştirememiş bir karakterdir.

Leyla'nın uyanışı Seyhan'ın tecavüzüyle başlamıştır. “Örgüt” içindeki şiddeti, çelişkileri fark eder ve babasının Amerika'ya gitme teklifini kabul ederek “örgüt”ten kurtulmaya niyet eder. Romanlardaki kadın karakter, diğer karakterlerin şansı ya da şanssızlığı olmuştur. *Canbaz*'da Sevgi Selen Atasoy'u kurtaran ve onun bunca sevgisizlik arasında kendisini bulmasını sağlayan kişi pansiyonun sahibi Sevim Gün'dür. Sevim, aynı zamanda İlhan Kasapoğlu'nun da bir uyanış yaşamasına vesile olur. Sevgi Selen ve İlhan gibi şanslı olmayan Ali Çubuk'un hayatına Nebahat Öğretmen girer ve onun hayata tutunması yerine iyice savrulmasına yol açar. *Zor* romanında Ertuğrul'a devrimcilik öğreten teyzesi Devrim Hanım, Ertuğrul'un annesine, kendi geçmişine yabancılaşmasına sebep olmuştur.

Emine Işınsu'nun kadın kahramanları, tıpkı Sevinç Çokum'da da olduğu gibi, “*sabreden, hüznü, mümine kadınlar*” (Bora, 2018: s. 815) değildir. Kadınlar fiziksel

özelliklerinden dolayı alçalıp yükselmezler. Mutlaka bir ahlâki değerle, bir ilke ile güzellikleri taçlandırılır. Eleştirilenler bu değerlerin yokluğu yüzünden eleştirilir.

2.3.4. Destanlar ve Motifler

Ele aldığımız romanlarda “yaşanılan günün benzerini geçmişte aramak ve geçmişteki yaklaşım ve çözüm şekillerini görüp tanımak” (Ülgener, 2006: s. 126) amacıyla destanlara, ad koyma, bozkurt, bilge kişi motiflerine başvurulduğu görülür.

Sancı romanında Ali, ülkücü olma nedeni anlatırken Türklerin “Ergenekon”dan çıkışlarına atıfta bulunur:

“Ben Türk’üm, bundan gurur duyuyorum, eskiden Türklerin çok çok kahraman olduklarını da biliyorum. Ergenekon Destanı’nı da biliyorum. İşte bunun için komando olmak istiyorum, çünkü komandolar bozkurturlar. Bozkurtun önderliğinde Ergenekon’dan çıktığımız gibi, yine bozkurtların önderliğinde Türklerin, ataları gibi kahraman olacaklarına, ilerleyeceklerine, güçlü ve büyük Türkiye’yi kuracaklarına inanıyorum” (S, s. 61-62).

Dündar Taşer, Süleyman Özmen’in cenazesinde kalabalığa seslenirken aslında yaşananların bir doğum sancısına benzediğini ifade eder: “*Fakat biz artık ölmeyeceğiz, bu sallanan topraklar üzerinde, doğum sancısı, yeni, güçlü büyük Türkiye’nin sancısını çeken bu topraklar üzerinde biz artık ölmeyeceğiz...*” (S, s. 22).

Leyla’nın “örgüt”ten arkadaşı Gül, ülkücüler ile devrimcileri kıyaslarken, onların tarihi temel aldığını ve yola Ergenekon’dan çıktıklarını söyler: “*Onlar, aşırı tüketime zorlanmak, alım olanaklarının yetersizliğinden çıkmadılar yola. Ergenekon’dan başladılar! Komik! Tarihten bir temel ve milliyetçi kadro!*” (S, s. 129-130).

Kültürümüzde ad koyma önemli bir yer tutar. Doğan Kaya’ya göre, ad koyma motifi daha çok kendisini herhangi bir durum, hadise, düşünce, kanaat sonrası gösterir (Kaya, 2010: s. 540). *Tutsak*, *Sancı*, *Canbaz* romanlarında Emine Işınsoy bu motife geniş yer verir. Romanların üç başkışısının de adlarının hikâyesini detaylı bir şekilde öğrenmek mümkündür. *Tutsak* romanında Tarık doğduğunda Musul Antlaşması imzalanır. Antlaşma “uğursuz” olarak addedilir fakat Tarık’ın doğumunu Kerkük için uğur sayarlar:

“Ve 5 Haziran 1926 günü Türkiye, Irak, İngiltere arasında ‘Musul Antlaşması’ imzalanır. Türk toprakları yarılr. Ana, evlattan ayrılırken o saatlerde Suphi Bey’in oğlu dünyaya geldi. İsmi Muhammet Tarık koydular ve bebeği: sanki bir gün, bu uğursuz antlaşmayı yakıp küllerini havaya savuracak bir kahraman olacak, Tanrı tarafından Kerkük’e gönderilmiş bir elçi saydılar. Suphi Bey hoyratını yakıp;

Derde kaldı

Kaş göz derde kaldı

Mertler göç etti gitti

Devran namerde kaldı... diye ağlıyor, şimdi de ümidini Tarık'a bağlıyordu. Bu yüzden bellediği ilk kelimeler. 'Türkiye', 'Turan' oldu bebeğin. Bir kan davası düştü küçük yüreğine, gözleri ilk Musul'un kanlı gömleğini gördü..." (T, s. 78).

Dursun, ortaokulda okuduğu tarih kitaplarının da etkisiyle adını sevmemektedir. Dursun'un annesi, ilk oğulları Kadir de ölünce çareyi yeni doğan oğluna Dursun adını koymakta bulmuştur: "*Yeni doğana Dursun ismini koydular, ömürlü olması için dua ettiler. Yıl 1948'di, üzüm bol olmuştu, bunu oğlanın uğuru saydılar*" (S, s. 109). Böylece Dursun, isminin kaderiyle uzun yıllar yaşayacak, kardeşi gibi göçüp gitmeyecektir. "Daha önceki çocukları yaşamamış ailelerin yeni doğanlara, durdu, durmuş, yaşar, yaşasın veya satılmış, satuk; saltuk adlarını koydukları görülür" (Kibar, 2005: s. 22). Dursun, tarihten bir isim bari koysaydınız, bu adın bir anlamı yok diye sitem ederken, annesi neden bu adı verdiklerini ona şöyle anlatır: "*-Allah'tan, ömürlü olmanı, bizi bırakıp gitmemeni dilediğimiz için ismini Dursun koyduk a oğul, insanın adı, kaderini de yazdırır. Bak ben kız olduğum için istememişler, Yeter koymuşlar ismini. Yani Allah'a, gayri kız çocuğu yeter, oğlan ver demektir bu*" (S, s. 110).

Dursun'un anne ve babası, ilk oğulları Kadir'den sonra bir de Zübeyde adını verdikleri bir kız çocuğu kaybederler. Sonra bir kız çocukları daha olur adını Kadriye koyarlar. Dursun'un annesi, kişinin adının kaderine nasıl tecelli ettiğini çevresinde şahit olduklarıyla oğluna anlatır:

"-Bak Hüseyingillerin oğluna Yavuz koydular, çocuk yaramaz mı yaramaz, dur otur tanımıyor. Kızlarına Elif dediler, ağır geldi yavrucağıza taşıyamadı, göçtü. Neden, Elif, Allah'ın ismi, isminin ilk harfi de ondan. Bazı isimler ağır gelir insana, o ismi taşıması zor gelir, ölür. Sen nasıl inanmazsın buna bu çocuk aklınla? Atalarımız söylemiş bu lafı, onlar inanmışlar" (S, s. 110).

Dursun, annesinin söylediklerine inanmaz adını değiştirmek ister, okuldaki tarih öğretmenine bu isteğini anlatır. Tarih öğretmeni Dede Korkut'tan bu yana ad koyma geleneğini anlatır. Adnan Binyazar'ın tespit ettiği şekliyle, Dede Korkut'un verdiği adlar kişiyi o adla sonsuza götürecek nitelikte adlardır. Ayrıca Dede Korkut, "adını ben verdim, yaşını Tanrı versin" diyerek, insanla Tanrı'nın yetkilerini de ayırmaktadır (Binyazar,

2019: s. 16). Dursun’un öğretmeni, annesinin doğru bir inancı bugüne taşıdığını ifade eder:

“- Bu çok çok eski bir inanç, dedi, belki de Türklerin Şamanlık devrinden kalma... Bilmez misin, eskiden yeni doğana ad konmaz, çocuk ismini kendi hüneri, fedakârlığı, kahramanlığı ile elde ederdi. Dede Korkut da gelip, boy boylar, soy soylar, yapılan kahramanlığa, çocuğun hünerine göre bir isim koyardı ki. Dede Korkut zamanında, Türkler İslamiyet’i kabul etmişlerdi. Daha sonraları bu inanç da diğer bazıları gibi değişikliğe uğramıştır. Ana baba, yeni doğanın kaderini, karakterini kendi gönüllerinin çektiği gibi olsun istemişler, önce ismini koyalım, Tanrı da çocuğu istediğimiz yola doğrultsun demişlerdir. Öyle olacağına da inanmışlardır. Dursun, yavrum, milletin inançlarını küçümseme. Bu millet pek büyük bir milletin mirasçısıdır” (S, s. 110-111).

Yine de Dursun’u da mutlu etmek için, Dursun adının da durması kaydıyla ona Ertuğrul adını verir. Böylece Ertuğrul Dursun Önkuzu olur (S, s. 111).

Canbaz’da Sevgi Selen Atasoy’un adının hikâyesi siyasi endişelerle, annesinin bari çocuğum mutlu olsun emeliyle ve nihayet anneannesinin bunlar “*gâvur adı*” çıkışıyla belirlenir. Sevgi Selen, bu hikâyeyi şöyle anlatır:

“Annem doğumuma kadar yarı karanlık geçtiğini sandığı evlilik hayatına ışık getireyim diye, ‘Nur olsun...’ demiş. O zamanlar yeni yeni duyulmaya başlanan ‘Nurculuk’ hareketinden dolayı, babam şiddetle itiraz etmiş, Atatürk’ün evlat edindiği kıza taktığı ‘Ülkü’yü teklif etmiş. Anlaşılabileceği üzere peder bey, koyu bir Atatürkçüymüş. Dedemden ona kalan tek miras. Soyadı kanunu çıkınca, dedem, ATATÜRK’LE HAYATA ATILAN YENİ BİR DEVLETİN ÇOCUĞU OLMAK HASEBİYLE, soyadı olarak Atasoy’u münasip görmüş. Art arda doğan oğullarına da Atakul ve Atakan isimlerini koymuş (...) İsmim üzerindeki çekişme tam dört ay sürmüş (...) Ansiklopedilerdeki araştırma derinleşince, kadim Yunan medeniyetinin yanında Shakespeare hapı yutmuş! Elen olmazsa Helen derken, anneannem, ‘Bunlar gâvur adı, Müslüman’a yakışmaz, Sevgi koyalım,’ diye yırtınırken ismim dolayısıyla hayatımda esmeye başlayan çılgın rüzgâr kuvvetlenmiş. Nihayet aile, Sevgi Selen’de karar kılmış. Selen bir Yunan Tanrıçası, pek de gavur adına benzemiyor” (C, s. 36-37).

Mehmet Kaplan’a göre, efsaneler, “hareket adamları” ile “fikir adamları”nı yan yana gösterir. Genç Oğuz Kağan’ın yanında yaşlı ve tecrübeli Uluğ Türk vardır. Osman Gazi’ye o devrin bir hâkimi olan Şeyh Edebalı yol gösterir (Kaplan, 2019: s. 153). *Sancı* romanında Dünder Taşer, karakterlerin hayatında önemli izler bırakan, yol gösteren ve saygı duyulan biridir. Nilüfer İlhan, Dünder Taşer’in *Devlet* dergisinin yazıhanesinde ülkücülerin şiddetten uzak durması gerektiğini savunduğunu ve bunun yanında sosyalistlerin şiddet aracılığıyla kurduğu iktidarın karşısında yer aldığını vurgular. Nilüfer İlhan’a göre, Dünder Taşer, gençliğin toplumda varlığını şiddetle değil fikirleriyle duyurmasını ister (İlhan, 2018: s. 224). Leyla, Ali’ye Ülkü Ocakları hakkında sorular sorarken Dünder Taşer’e duyulan saygıyı anlamaz, onu “perde arkasındaki meçhul adam” olarak düşünür:

“-Devlet’in gerçek sorumlusu o Dünder Bey mi?
 -Hayır o sadece yazar, bir de dergiye gelenlerle konuşuyor.
 -Peki niçin ona söyleniyor?..
 -En büyüğümüz o yani, Başbuğ’dan sonra, bu bakımdan ona danışmak saygı meselesidir.
 -Aptal sen bilmiyorsun, asıl sorumlu Dünder Bey, perde arkasındaki meçhul adam!” (S, s. 347-348).

Romanlarda bozkurt milli bir sembol olarak yer alır. Kurt, Türk kozmolojisinde gök unsuruna bağlı olarak aydınlığın ve buna bağlı unsurların simgesidir (Çoruhlu, 2017: s. 205). Bahaeddin Ögel, Türklerde kurdun -dişi- yani büyük anne olduğunu söyler. Aynı zamanda Kurt, Göktürklerde, tuğlar ile bayrakların tepesinde yer alma yolu ile bir devlet sembolü olmuştur (Ögel, 2014: s. 144). Süleyman Özmen’in cenazesinde açılan pankartlarda “*Bozkurt Süleyman Ölmedi*” yazar (S, s. 12).

Sanıcı’da Sefa Kaptanoğlu’nun sarf ettiği sözler, *Devlet* dergisi yazıhanesinde bozkurt üzerine uzun bir sohbet yapılmasına vesile olur:

“-Bahsetmez olur muyum ağabey, dedim ki bozkurt milli sembolümüzdür. Siz istesenez de istemesenez de okullara girecek, Tarih hocası Göktürk Devleti’nden bahsederken, Türkçe hocası, destanlarımızı işlerken bozkurt’u anlatacaklar.”

(...)

-Kaptanoğlu, bozkurtun milli varlığımızdaki yerini reddetmiyor ağabey, diyordu, fakat; evet fakatı var, tarih hocası da Türkçe, edebiyat hocası da, bozkurtu anlatırken tarafsız olmalılarmış, bu milli bir unsurdur, bu bizim tarihimizdir, edebiyatımızdır falan diye heyecanlanmaları affedilmez bir hata imiş! Objektif açıdan bakıp, milli unsurlarımızı, öyle aktarmalılarmış öğrencilere” (S, s. 324-326).

Ali Koç bozkurt önderliğinde “Ergenekon” dan çıkıldığı gibi, Türk milletinin de içinde bulunduğu dar boğazdan komandolar, bozkurtlar sayesinde çıkacağını düşünür:

“-Ben Türk’üm, bundan gurur duyuyorum, eskiden Türklerin çok, çok kahraman olduklarını da biliyorum. Ergenekon destanını da biliyorum. İşte bunun için komando olmak istiyorum, çünkü komandolar bozkurtlardır. Bozkurt’un önderliğinde Ergenekon’dan çıktığımız gibi, yine bozkurtların önderliğinde Türklerin, ataları gibi, kahraman olacaklarına, ilerleyeceklerine, güçlü ve büyük Türkiye’yi kuracaklarına inanıyorum.” (S, s. 61-62).

Dursun, Dokuz Işık Yürüyüşü’nde bozkurt başlı mavi Göktürk bayrağını taşıır:

“Dursun, bozkurt başlı mavi Göktürk bayrağını taşıyordu. Ne marşlar ne ardındaki kalabalık ne balkonlardan, pencerelerden üzerlerine atılan çiçekler (...) Sanki İltiş Kutluk Kağan, ilk kez çekmiş, kurt başlı mavi bayrağı, Çin boyunduruğunda çözülmüş, dağılmış ulusunu yeniden birleşmeye çağırıyor. Gönlü yüceliyor Dursun’un, mavi bayrakla mavi göğe İltiş Kutluk Kağan’a doğru...” (S, s. 160-161).

Dursun aynı zamanda Zile’den Ankara’ya döndüğünde bir önceki kiracının boş bıraktığı fotoğraf yerlerini bozkurt resimleri ile kapatır (S, s. 364).

2.3.5. Burjuva Kesim ve Yoksul Anadolu

Romanlarda devrimci ve ölkücü karakterlerin aile yaşantılarının yanı sıra, bu gençlerin hangi ekonomik koşullar içinde yetiştikleri, varlıklarını sürdürmeye çalıştıklarına da değinilir. Ağırlıklı olarak Orta Anadolu'dan Ankara ve İstanbul gibi şehirlere okumaya ya da çalışmaya gelen bu gençler, karşılaştıkları gruplara göre yönlerini de tayin ederler. Devrimciler bu gençlerin yanındaymış gibi davranan varlıklı ailelerin çocuklarıdır. Ölkücüler ise daha çok fakir ama törelerine, geleneklerine bağlı bireyler olarak tanıtılır.

Dursun, devrimci gençlerle ölkücü gençleri kıyaslar ve ölkücülerin temelini daha sağlam olduğu kanısına varır:

“Gençleri varlıklı... Bizler ise, Anadolu'dan gelmiş, kasaba kültürü almış ve genellikle fakiriz. Daha doğrusu cahil ana babanın, dinden ve törelerden gelen hükümleri ile yetişmişiz. İşte sağlıklı düşüncemiz, kendimize güvenmişiz, solcu arkadaşların karşısına rahatlıkla çıkışımız bundan” (S, s. 178-179).

Dursun'a göre, “zavallı varlıklı şehir çocukları” (S, s. 179) hür değildir: “*Temel hükümleri yok, uzatılanı üzerinde düşünmeden, mukayese imkânı bulmadan, kapmaya hazırlar. Açıklarını, hürriyet duygusunu, merhametlerini, güya insancıl düşüncelerle doyurmaya çalışıyorlar, inanıyorlar*” (S, s. 179).

Sancti'da hâkim olan atmosfere göre, devrimciler, Anadolu'dan gelen bu çocukları kullanmakta, onların duygularını sömürmektedir:

“-Durumları, hatta davranışları kendi kabahatleri değil ki, düşün, hiçbir değeri olmayan bir insana pırlıl pırlıl bir değer uzatıyorsun; sömürülen yoksul halkın savunması! Az bir şey mi bu, çocuk mal bulmuş gibi yapıyor, bütün gençlerde, hepimizde tabii bir hakseverlik duygusu yok mudur? İşte, sol beyinlerin, zengin çocuklarda sömürdükleri bu duygu” (S, s. 202).

Nurten'in dünyadaki tüm emekçilerin sesi olma idealine Dursun, devrimciliğin fakir fukara ile ilgisinin olmadığını söyleyerek karşı çıkar. Dursun, devrimcilerin çelişkilerle yaşadığını anlatır çünkü köylüleri birbirine düşüren de onlardır (S, s. 251). Nurten ise Dursun'a göre, ezberlediği şeyleri savunup durmaktadır:

“-Canım boş geç sen onları, boş geç. Biz niçin çalışıyoruz biliyor musun, işçi sınıfının şu iktidarı ele geçirmesi için, her şeyin hâkimi işçiler olsun diye.

-O zaman bu çalışanlar ne olacak? Devrimciler arasında pek işçi yok, olsa bile ayak işlerini görüyorlar, bu Adnan'lar, sen, öbürleri ne olacak?” (S, s. 251)

Orta Doğu Teknik Üniversitesinde Ülkü Ocaklarını kuran İlhan Kasapoğlu, Ocak’a ve buradaki toplantılara gelen gençlerin, zaten Anadolu’nun fakir gençlerinden olduğunu üstelik bu gençlerin, anne babalarının geleneklerine, dünya görüşlerine sahip çıkanlardan olduğunu fark eder. İlhan, haklı gördüğü davasını, değerlerini başkalarına tanıtamamıştır:

“İlhan’a göre ‘maalesef’ yabancı dünyanın gençleri değildi bu yirmi altı genç, anası babası ‘dar gelirli’ ve taşradan gelme çocuklardı... O Sivas’ı, Anadolu’yu... Kısaca TÜRK’ü getirip Ankara’nın ortasına oturtmak, ‘Yabancı dünya’ya, yerli olanın egemenliğini sağlamak istemişti ama olmuyordu işte, olmuyordu! Ve belki, OLAMIYORDU. Neden? Daha bu suale cevap bulamamıştı.

Yerli, yerliyi buluyordu. Yabancı dünya ise, ‘müdahalesiz hayat’ şarkısını tutturmuş olan sosyalist Fikir Kulübü’ne kayıyordu. Milliyetçilik, ‘milli olma’, çocukların kafalarında ‘eskimiş’ fikirlerdi, modası geçmişti... Bunlar Cumhuriyet heyecanı, ‘Ne mutlu Türk’üm’ diyen Atatürk ve babalarıyla aynileşmişti. Hele babalar... Hele babalar nanca modern olurlarsa olsunlar, sol fikirlerde çocuklarıyla yarışa kalkışsalar bile taşıdıkları ‘BABA’lık yaftası ile, ‘eski ve modası geçmiş’ olmaya mahkumdular! Ve sol fikirler başkaldırma telkin ediyordu, her türlü otoriteye, aileye, ailenin her türüsüne” (C, s. 240-241).

2.3.6. “Halk” ve “Türk Milleti”

Romanlarda sağ ve sol hareketin mensupları kelimelere ideolojik anlamlar yüklerler. Buna göre, millet kavramıyla kastedilen çoğunlukla gurur duyulan Türk milletidir. Ülkücüler genellikle “millet”i kullanırlar; devrimciler ise dünyadaki tüm ezilen, emekçi insanları kesin sınırlarla ayırmak yerine “halk” kavramını kullanarak bir evrensellik yakalamaya çalışırlar.

Ülkücüler bu kavramları çeşitli açılardan irdeler. Birincisi uğruna kavgalar edilen, canlar verilen halkın bu kavgalardan bihaber hayatını sürmesidir. Kayıplar veren taraf, etrafına bakınır ve boşa yaşanmışlık hissi içini kaplar. *Sancı*’da Dursun’un, Süleyman Özmen’in cenazesinden sonra kalabalıktan ayrılarak düşüncelere dalması ve o üzüntüsünün kimsede bir karşılık bulmaması bu kalıba örnektir:

“Baharın gelmiş, gelmez olsun Ankara! Ağaçların yaprağa durmuş, durmaz olsun Ankara!.. Süleyman öldü, hiç haberin var mı? Bu geçen insanlardan biri bilmiyor, tanımıyor Süleyman’ı... Yiğitliğini, insanlığını, ülkücülüğünü... Olur mu, bu olur mu?.. Belki bir gazetenin, bir köşesinde Yüksek Öğretmen Okulu’nda yaralanan gençlerden biri Süleyman Özmen öldü diye okuyacaklardır. Rahmet okuyan çıkar mı? Ya, iyi oldu geberdi diyeni?.. Hepsi olur... Heyy, siz hanginiz, ne diyeceksiniz? İki yanından insanlar geçiyor, kadınlar, çocuklar, yaşlılar, gençler... Hepsini durdurmak:

‘Biliyor musunuz Süleyman öldü!’ demek... ‘Heyy, avanaklar, Süleyman sizler için, sizin çocuklarınız için öldü!’ demek... ‘Hayy çok yaşayın sizler, e mi?!’” (S, s. 27)

Bilinmeyi murat eden²⁷ bir yaratıcıya inanan Dursun, kendi davasının ve dava arkadaşlarının mücadelesinin ve millet tarafından onların karakterinin fark edilmesini, bilinmesini ister. Onda tezahür eden bu istek, karşılık görmeyince kırıngılığa dönüşür.

Canbaz'da İlhan Kasapoğlu, kendilerine yabancı olan bu halka karşı büyük bir öfke duyar. O Dursun gibi, kırıldığı yerden devam etmez insanların ne olduklarını bilir, değişmeyeceklerini bilir nihayetinde umudunu kaybetmiş biri olarak onlara “hayvan”, “cahil kasabalı” sıfatlarını layık görür:

“İlhan cahil, kendilerinden ve dünyadan habersiz, pek kıskanç ve kıskançlığı şuursuzca yaşayıp haset ettiklerine iftira atarak üç buçuk mal hevesinde, bütün hayatlarını bu üç buçuk malın gösterisi sergilenmesi için harcayıp bitiren pek çok kasabalı tanımıştı.

Dünyaya gelişlerinde, hayatlarında ve gidişlerinde tek mana kırıntısı olmayan, hatta mana nedir, bundan bile haberleri olmayan bir sürü kasabalı! Yerli olan bunlar mıydı? Hayır, onlar insan suretinde bir çeşit hayvanlar ki... Bu hayvanların şehirlerdeki zuhuru ise yarı aydın yahut aydın görünme gösterisinde yer buluyor. Üç buçuk sloganla ve gazetelerden aktarma bilgilerin satışını yaparak yaşıyorlardı. Dar kafaları bir fıkra yazarının çerçevesinden öte geçemiyor! Cahil kasabalı ile yarı aydın şehirli arasında tek müşterek nokta, değişmeyen özellik; iki tarafın da hep ‘üç buçuk’larda kalışları... Üç buçuk mal yahut üç buçuk bilgi. Hedef: Gösteriş. Ve daha azına sahip olanlara karşı tahakküm, onu küçümseme!.. Biri İslam’ın şekildeki kurallarını, asla manaya inmeden tekrarlarlarken diğeri hem şekli hem manayı inkâr ediyor” (C, s. 253-254).

Yine *Canbaz*'da sadece milliyetçi cephenin karakterleri değil, devrimci karakterden Haluk Bozkır da halka olan yaklaşımında İlhan’ın çok uzağına düşmez: “*Halk ne anlar? Daha neyi isteyip istemediği bile malum değil. Bilinçlendiremedik daha...*” (C, s. 404).

Mahmut, bu milletin komünist olmayacak kadar dinine, geleneklerine bağlı olduğunu söyler (C, s. 209). Sevgi Selen’in amcası Atakan Atasoy ise hiçbir ihtilali milletin yapmadığını ancak aydın tabakanın onu yönlendirdiğini belirtir

“-Köy yapmaz zaten, dedi Atakan, şimdiye kadar hangi ihtilali köy, o senin bilmem nesine bağlı millet yapmıştır? Yahu büyük kitle, kendi kendine akıl edip bu düzen devrilmeli diye ayağa kalkacak, ha? Asıl olmaz, bu. İhtilal küçük grupların işidir, sersem dediğin aydın tabakanın işidir. Kitleyi onlar kışkırtırlar...” (C, s. 209).

²⁷ Doğan Kaya, bu murat etme meselesini “*Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*” adlı eserinin “Küntü Kenz” maddesinde şöyle açıklar: “*Bir kutsi hadiste Allah: ‘Küntü kenzen mahfiyyen fe ahbebtü en urefe fe halektel halka li uref’ buyrulmuştur. Yani ‘Ben bir gizli hazine idim bilinmeyi istedim ve kâinatı yarattım.’ diyerek mutlak varlık oluşunu ve halk ettiği insanlar tarafından da bilinmeyi murat etmiştir. Böylelikle bu şerefi de eşref-i mahlûkat olan insana vermiştir*” (Kaya, 2010: s. 463).

Romanlarda ikinci olarak halk ve milletin farkı ve bu kavramları tercih edenlerin konumları incelenir. “Halk”ın uydurma bir kavram olduğu ilk olarak Dursun tarafından ortaya atılır:

“Hasta zihniyetli aydın! Sanki millet içinde bir başka millet: Duygu planında yerlerde sürünen, fakat idareci olarak başta! İşte bu başka millet, kendinden olmayana ‘halk’ ismini vermiş. Onu küçümsemiş ve tahakküm etmiş. Demokrasi sahnelendikten sonra da ona dalkavukluk etmeye başlamış. ‘Dalkavukluk, bilhassa, sosyalizm oyununda başarılı,’ diye düşündü Dursun” (S, s. 336-337).

Dursun Milliyetçi Hareket’in halk millet ayırımına karşı çıktığını önemli olanın milletin beraber yine millete hizmet etmek olduğunu vurgular:

“‘Halk için halkla beraber’, ‘Halka açık tiyatro, halka açık üniversite, halka açık...’ Küfür etmeyi sevseydi... bu zincirin sonunu mutlak ‘bok’ diye tamamlardı... Oysa Milliyetçi Hareket; ‘Milletin beraber, millete hizmet edin.’ diyordu... Aydın böyle düşünmeye, böyle hissetmeye başladığı zaman, hastalığından kurtulacak, yerden kalkacak. Ama önce Dursun’un hissettiği acıyı hissetmesi lazım. Derken gururu duyacak mutlak... Sonra kim durdurabilir artık aydını? Hangi yabanın, hangi yaban kültürü etkiler artık onu?” (S, s. 337)

İlhan da insanlara kızgın olduğu zamanlarda dahi “halk” kelimesini kullanmaktan imtina eder: *“İnsanları sevmiyorum, hele bizim milleti. Kendine bu kadar yabancı ve kendi ölümünü hazırlayan bizim milleti”* (C s. 293).

İlhan ve Dursun’da Türk milletine mensup olmanın gururu vardır. İlhan, Sevim Gün ve Sevim’in yeğeni Mehmet ile sohbet ettiği esnada içinden şunları geçirir: *“Türkçülüğün temelinde yalnız Türk’e, Türk’ün bütün değerlerine duyulan sevgiyi, gerçek buluruz. Bunu biliyorum, inanmışım ve sevmişim. Sevgi bilmem belki Fromm’un söylediği gibi bir sanattır, bilmem”* (C, s. 247). Aslında onun sevgiden anladığı; bildiği, alıştığı ne varsa onu sevmektir. İlhan, değişen, yabancılaşan, “bizden” olmayan değerleri sevmez (C, s. 248).

Canbaz’da Mehmet’in millet kavramına yaklaşımı İlhan’dan farklıdır. Romanda İlhan daha çok duygularıyla hareket eden, tek bir doğruya inanan ve eylemlerini de buna göre şekillendiren biridir. Mehmet ise, halkı henüz tam manasıyla tanımadığını düşünerek Ülkü Ocaklarına katılmaz. Önce hareket edip sonra düşünen İlhan, bu tutumu anlayamaz. Onun yaşadığı şey, inandığı kavramlara fazla yakınlaşmanın verdiği bir körlüktür. Eğer milleti tanıyacaksa bunu sadece kitaplar okuyarak değil, sahaya inerek yapar. Geldiği Sivas’ı Anadolu’nun tamamı sayar. Ankara’da bocalaması da ondandır. Mehmet ise düşünmenin adamıdır. İlhan sorduğu sorularla aslında kendine de bir adım atar: *“Millettin*

kaçtığın müddetçe milleti sevemezsin. Yoksa sevebilir misin?” (C, s. 260) İlhan’a göre, Mehmet, Ülkü Ocaklarına katılmalı; gerekirse kendisini kavganın göbeğinde bulmalıdır. Mehmet’e bu yönde yaptığı teklif reddedilir:

“Daha kendimi tam bulmadan, herhangi bir kuruluşa bağlanamam... Fikirlerinize iman dahi etsem, bu halimle birliğinize katılırsam sürüklenirim. Yani kullanırsınız beni, çok değer verdiğiniz hürriyetim zedelenir. Belki de kaybolur. Oysa ben tam anlamıyla hür bile değilim!” (C, s. 260)

Emine Işınsu’ya göre, Mehmet’in buradaki tavrı çok önemlidir. Körü körüne inandığı ancak özüne inemediği düşüncelerin savunucusu değildir. Kendine süre verir, kendini tanır. Romanda ortaya konan bakış açısına göre, ülkücü karakterler kendisine bir “gerilla”, emirlere koşulsuz itaat eden bir köle ya da ailesine, geçmişine yabancı bir “mankurt” aramaz. Aksi takdirde yazara göre, Mehmet’in davet edildiği bu topluluğa sorgusuz sualsiz katılması gerekirdi. Emine Işınsu, Yağmur Tunalı ile yaptığı röportajda Mehmet’in neden Ocak’a katılmadığına açıklık getirir:

“Mehmet’de ‘bilgili’ den gayrı bütün sıfatlar mevcut; ancak teklif aldığı günlerde daha millet’ini tanımiyor Mehmet, bilmiyor... bu yüzden dernekte sürü psikolojisine kapılıp sürüklenmekten korkuyor. Mehmet herhangi bir milliyetçi dernekte ‘sürüden biri’ olabilir; hizmete gönüllüdür ama ne yaptığının nereye gittiğinin şuurunda olan biri!.. O günlerde kendine bu bakımdan güvenemediği için İlhan’ın teklifini reddediyor” (Tunalı, 1982: s. 52).

Ülkücü karakterler, bilinçli, milletini seven kalabalıklarla yol arkadaşlığı yapmayı arzulurlar. Dursun, Ali’ye “*Ülkücü olmayı niçin istiyorsun?*” (S, s. 61) diye sorarken de bu amacın peşindedir. Mehmet ise bu karakterlerden farklıdır. Ülkü Ocaklarına katıldığında kendini, milleti henüz tanımadığı için bazı kalıp düşüncelerin esiri olacağını ifade eder:

“Genel anlamda hayata ve bizim milletin hayatına çok yabancıyım. Bu durumda Ülkü Ocakları’na katılırsam ne olur biliyor musun, milli kavramların, sembollerin tutsağı haline gelirim. Öyle... Sen de istemezsin herhâlde benim bazı belirli kalıplar ve fikirler içinde dönüp dönüp duran, bir heyecan milliyetçisi olmamı” (C, s. 260).

Alemdar Yalçın ve A. Yağmur Tunalı, Mehmet’in de erenlik vasfı taşıdığını söylerler. Yalçın’a göre, romanın bir başka önemli boyutu ise geleneksel halk kültürüne ve 13. yüzyılda Anadolu’da tasavvuf kültürüne yönelmedir (Yalçın, 2017: s. 757). Emine Işınsu, onu devamlı dolaşan biri olarak tanıtırken, bir bakıma “Anadolu’nun Türkleşmesi” hadisesindeki Horasan Türklerini hatırlatır. (Tunalı, 2020: s. 356). Yalçın ve Tunalı’ya göre, Mehmet’in bu yolculuğu aslında kendi içine yönelik bir seyahattir. Mehmet, tipik

Horasan erenleri gibi kendindekileri halka vermeye, onlara yol göstermeye çalışmaz; aksine Mehmet'in onlardan alacağı vardır ancak öyle tamamlanacaktır.

Vatanına, milletine, töresine, kültürlerine bağlı ülkücü gençler; *Sancı*'da Marks'ın öğretilerini “*uydurulmuş kavramlar*”²⁸ olarak adlandırırlar:

“Söylemiştim sana Marks bütün fikrini sınıf kavgası temeline dayamıştır. Din, milliyet, devlet gibi kavramları hatta sanatı bile burjuvaların uydurduğunu, hâkim sınıfların sömürülerini yürütmek için, uydurulmuş kavramlar olduklarını anlıyorsun değil mi?”
(S, s. 332)

Seyhan, Nurten'i Türk olmadığına inandırmıştır. Başka bir millettten olmasının da önemi yoktur. Herhangi bir millete aidiyet beslemez ama o ülkelerin işçileri, o ülkelerin gerçekleri için kendi ülkesinde karışıklık çıkarır:

“Benim milletim yok Dursun, biz zaten bilirsin göçmen olarak gelmişiz Zile'ye. Kim bilir kanımda neler var, Seyhan söyledi, pekâlâ Rum veya Bulgar olabilirmiş dedem. Bana ne, ama Seyhan'ın babası gelmemiş benimki gibi, kendisi delikanlı iken gelmiş. O da sarı saçlı, mavi gözlü, benim gibi” (S, s. 263).

Dursun bunun üzerine Türklerin karakteristik fiziksel özelliklerinin onda olduğunu söyler: “*Sarı saç mavi göz, ta Orta Asya'dan beri Türk tiplerinden biridir, sen aslında çok iyi bir kızsın, ailen oraya giden Türk akıncılarından birinin...*” (S, s. 264).

Ülkücü karakterlere göre, Türk milliyetçilerinin gelenekleri reddetme gibi bir lüksü yoktur. Milleti millet yapan bütün unsurlar değerlidir. Gençler bu değerlere bağlı yetişmeli vatanını, milletini de komünizm ve yanlış Batılılaşmadan korumalıdır: “*Bir milliyetçinin milleti ve milletini oluşturan unsurları reddetmesine imkân yoktur. Onların hâkim sınıf tarafından uydurulduğuna inanması, milliyetçiliğin tabiatına aykırıdır, özüne aykırıdır*” (S, s. 332). Bu sahiplenme, ülkücülerin “yobaz, gerici” olarak suçlanmasına da neden olur. Ülkücülere göre bu, gericilik değil, “*eski ve değerli bir törenin, yeniden canlandırılması*”dır (S, s. 333). Dursun'un Ali'ye anlatmaya çalıştığı şey; bu değerlere sahip çıkmakla kimsenin “yobaz”, “gerici” ya da “tutucu” olmayacağıdır. Aksine

²⁸ Dündar Taşer, fikirleriyle romanda sadece Dursun'a, Ali'ye ve Dergi etrafında toplanan gençlere değil, Emine Işın'u da büyük tesir etmiştir. Eserde Dursun üzerinden aktarılan fikirlerin temelinde Dündar Taşer'in izi vardır. Dursun'un kurduğu bu cümle de Dündar Taşer'in cümlesidir: “*Türk solcuları, temelde Marksisttirler. Marks, bütün fikrini, sınıf kavgası temeline dayamış, din, millet, devlet gibi mefhumların, burjuvaların uydurduğu, hâkim sınıfların, sömürülerini sürdürmek için icat ettiği şeyler olduğunu, izan ve ispat etmeye çalışmıştır*” (Taşer, 1977: s. 59).

Dursun’a göre, bu, eski ve değerli töreleri yeniden günümüz şartlarında uygulamaya sokarak milli olma özelliğini kaybetmemek temel hedeflerden biridir:

“Bizce önemli olan: temel mesele, sınıf şuuru değil; milleti ve milleti oluşturan unsurlardır. Milletimizi oluşturdıkları için bu unsurlara değer veriyoruz, birtakım Batı tesirleri ile değerlerini yitirmiş, yozlaştırmış olanlara, eski değerlerini vermeye çalışıyoruz. İşte bizi gericilikle suçlamalarının bir sebebi” (S, s. 332).

Dursun’a göre, sol hareket yabancı kaynaklardan beslenir. Savaşarak kapı dışarı ettiğimiz milletlerin bize yabancı ve uzak olan değerlerini benimseyerek, fitne çıkarmaktadırlar:

“İşte onların kurşunla yapamadıklarını, biz kendimiz yapıyoruz, gâvurun kültürünü, töresini, âdetini gümrüksüz sokuyoruz memlekete, hem de bayıla bayıla.

-Bu kültür kültür dediğin...

-Geleneği, göreneği, müziği, edebiyat ı, inançları, hepsi işte, bir dinlerini sokmadık. Ama İslam’a karşı da dinsizlik modası çöktü. İslam’ı küçümsersen adam oluyorsun, camiye gitmek, kiliseye gitmek ilerilik oluyor” (S. s. 174).

Bütün bu kavramlara bağlılık kalmadıysa o millet dağılmaya, yok olmaya mahkûmdur: “*Eğer milletin fertlerinde, milliyetine, töresine, dinine bağlılık kalmamışsa, o millet benliğini kaybeder, kendi kendisi olmaktan çıkar...*” (S, s. 172). İlhan’a göre ise, ülkücüler var olduğu müddetçe ülke bölünmeyecektir:

“Ve şu dediğime iyi kulak ver, bugün memlekette ülkücü hareket başlamışsa ve güçlenerek devam ediyorsa Türkiye ne bölünür ne de komünist olur. Belki kan akar bu doğru bu. Şunu da unutma, silahını ilk çeken Kürtçüler oldu. Bize çevirdiler silahlarını neden? Çünkü tek sivil engel bizdik. Yalan mı?” (C, s. 266-267)

Ele aldığımız romanlarda ülkücüler, törenin yozlaşması sonucu milli birliğin ve beraberliğin bozulacağına inanırlar. Bahaeddin Ögel de milletin törenin uygulanmasındaki rolünü vurgulayarak, milletin de töreyi benimsemiş ve ona uymuş olmasının gerekli olduğunu ifade eder (Ögel, 2016: s. 282). Romandaki ülkücü karakterler benimsedikleri bu töreyi uygulamaya, yaşatmaya çalışırlar. Devrimci karakterler, söz konusu romanlarda ülkücü karakterler gibi millet kavramına bir değer yüklemeyiz. Onlar için önemli olan, dünya halklarının ayaklarındaki zincirlerden kurtulup özgürce yaşamasıdır.

2.3.7. Tarih Şuuru ve Dönemin Millî Eğitim Politikaları

Gasset, geçmişin onu inkâr edelim diye var olmadığını aksine onu yaşamımızla bütünleştirelim diye var olduğunu altını çizerek (Gasset, 2017: s. 17). Çalışmamıza konu olan romanlarda da tarihi inkâr edenler devrimci karakterler olurken, geçmişi şimdiki yaşamıyla bütünleştirenlerin ülkücüleri olduğu görülür. Yarına sağlam adımlar atabilmek için dünün bilinmesi elzemdir. Bunu sağlamak için ülkücü karakterler var gücüyle seminerler, eğitimler verir; okullarda tarih dersinin öğretilmesine özen gösterirler. Önemli olan, bu bilincin sistemli bir şekilde verilmesidir. İlhan Tekeli de tarih bilinci dendiğinde o bireyin ister sosyalleşmesinin ister kendi yaşam deneyinin etkisiyle, tarihin farkında olmasının anlaşılması gerektiğini vurgular (Tekeli, 2016: s. 25).

Tarih, çalışmamızdaki romanlarda ülkenin siyasi-sosyal geçmişinin öğretilmesi, benimsenmesi, geçmişteki hatalardan ders alınması ve geçmişin güzel günlerine duyulan özlem şeklinde ele alınır. “Tarihçinin bakış açısı ve tercihleri tarihsel malzemelerin seçimine şekil verir ve bizim kişisel duygularımız bunlardan çıkartılacak anlamı belirler” (Jenkins, 2011: s. 35). Jenkins’in de belirttiği gibi, tarihi gerçeklere olan mesafemizi yazarların bakış açıları, ideolojik yaklaşımları belirler. Yazarlar hafızasını kaybetmiş millete, bir yol çizmek zorunda hissederler. Örneğin Sevinç Çokum, “Ben tarihin sadece tarih kitaplarıyla yazılması gerekmediğini düşünüyorum. Bunlar taraf tutan kitaplar olabilir, belirli bir görüşü ortaya koyabilir. O sebeple tarih en güzel canlı örnekleriyle anlaşılır” (Kırılmış, 2011: s. 326) derken tarihi belgelerle yeni, alışılmışın dışında bir kurmaca dünya oluşturduğunu da söyler. Bir yazarın romanında didaktik bir üslupla tarih öğretmesine lüzum yoktur. Hülya Argunşah’a göre de yazarın tarihi yorumlama, canlandırma hatta tarihin açıklayamadığı ya da sorumluluk alanı içerisinde olmayan birtakım boşlukları da hayal gücünün yardımıyla doldurmaya hakkı vardır (Argunşah, 2016: s. 115).

Romanlarda daha çok babalar çocuklarına bir tarih telkini verse de tarihin, insanların din adamları, öğretmenler, tarih kitaplarının yazarları, dergi makalelerinin editörleri ve televizyon programlarının hazırlayıcılarından öğrendikleri şeyler olduğu söylenebilir (Hobsbawm, 2009: s. 9). Emine Işınsoy *Sanıcı*, *Canbaz* ve *Kaf Dağı’nın Ardında* romanlarında en az bir karakter vasıtasıyla millî bir eğitimin önemine değinir. Yine bu romanlarda tarih öğrenmeyi çocuklarına tavsiye eden aile büyüklerine de

rastlanır. Sevinç Çokum *Zor* romanında tarihin 12 Mart döneminde gençler tarafından nasıl yorumlandığını anlatır.

Sanıcı'da Dursun, okulda tarih derslerine diğerlerinden daha fazla ilgi gösterir. Eski Türk kahramanları ile kendisi arasında bir alakâ kurar, kurduğu bu yakınlığı hayatı boyunca zenginleştirerek yaşar (Aktaş, 2020b: s. 314). Ortaokulda tarih öğretmenine, adını Türk atalarından birinin adıyla değiştirmek istediğini söyler. Böylece “Ertuğrul” adını alır. Soyunun tarihini okur, öğrenir. Arkadaşlarına, çevresine de tarih öğrenmeyi öğütler:

“Sonra ben tarih okudum. (tarih kelimesinin üstüne basmıştı.)

-Bu hayvanlar da okuyor tarih!

Dursun, Muhiddin'e cevap verdi:

-Okullarda okutulan ve olayların tarihinin ezberletildiği tarihi kastetmedim. Basbayağı tarih kitapları okudum, soyumun gerçek hikâyesini öğrenmeye çalıştım...” (S. s. 201).

Dursun, tarihi sevdiği ve merak ettiği için kendi hayatında da ne yaptığını bilen ayakları yere sağlam basan bir karakter olmuştur: “*Türk’ün tarihi macerasını, ailesinin, ta Kuzu İmamlar’dan bu yana macerasını, kendi yaşantısını, birbirleri ile ilgili olarak yerlerine koyabiliyor, ne istediğini ve ne yaptığını çok iyi biliyordu*” (S, s. 337).

Canbaz romanında İlhan’ın babası, ona ders kitaplarının ötesini öğrenmesini tavsiye eder. *Sanıcı*'da bahsedilen tarihi bir bütün olarak görme kavramını bu romanda İlhan irdeler:

“Babasının, ‘Tarihimizi oku, ders kitapları kâfi değil,’ demelerinden ‘Tarih okursan, milletimizi zaman içinde bir bütün olarak görür, diğer milletlerle münasebetlerini, dünkü ve bugünkü durumunu çok daha iyi anlar, gelecek için daha sağlam ve dengeli adımlar atarsın.’ nasihatleri, ‘İlhan sen elbet milletin kaderinde iyi bir rol oynayacaksın, milletini tanı oğlum’ telkinleriyle çocuk, daha Sivas’ta büyük bir hırsla tarihe sarılmış, birçok kitap taramış, birçok ansiklopedi karıştırmış. Memlekete şiirlerine, millî şiirlere alaka duymuş Yahya Kemal’i anlamaya çalışmıştı...” (C, s. 235).

Şerif Mardin, insandaki ahlaki seviyeyi ve düşünce kudretini oluşturan şeyin eğitim sistemi ve bu sistemi saptayan unsurun da devletin politikası olduğunu belirtir (Mardin, 2018: s. 23). Emine Işın’sun milli eğitim söz konusu olduğunda, istisnasız her hükümeti eleştirdiği görülür. Atatürk’ten sonra ülke yönetiminde söz sahibi olanların gençlerin elinden ideallerini aldığını savunur. Yazarın *Canbaz*'da sözünü emanet ettiği Sevim Abla’ya göre, gençlik bu durumdaysa okullarda milli bir ülkünün izi kalmadığı içindir. Ülküsüz, hedefsiz kalan gençlik komünizme, anarşiye, örgütlere yönelmiştir:

“Ziya Gökalp’in Kızıl Elma’sı, Atatürk’le beraber çekildi milletimizin ruhundan, çekilip kopartıldı. Şimdi şu sere serpe dağınık çocuklar, dış güçlerin oyunlarına kapılıp komünist oluyorlarsa, türlü komplekslerini, iç boşluklarını tatmin için bir tutunacak sopa, bir ideal bulmuşlarsa kendilerine yahut onlara bir tepki halinde ülkücülük büyüyorsa, ülkücü gençlik vatana millete sahip çıkmak istiyorsa ve hain olduklarına inandıkları komünist gençlerle çarpışıyorlarsa, iki taraf da ölümü göze alıp öldürüyorsa... Eh, kabahatin tümünü bütün bu gençlere yüklemek mi lazım?” (C, s. 71-72)

Sevim Abla, İnönü ve Menderes dönemlerini birbirlerinin kötü bir devamı olarak görür. Ona göre, “*Demokratların milli eğitimi, İnönü milli eğitiminin değişmez devamıdır*” (C, s. 110):

“Bence bütün bu işlerden sorumlu tutulması lazım gelen İnönü neslidir. İnönü millî eğitimidir. Sonra tabii Demokratlar, 27 Mayısçılar, Adalet Partisi, Halk Partisi’nin İnönü zamanından da betere gidişi... İşte hepsidir suçlu olan. Atatürk’ün gençliğe aşılama istediği, gururu, güveni, çalışma azmini bütün bu saydığım hükümetler, onların politikası parçaladı” (C, s. 71-72).

Selen Sevgi de siyasi sebeplerle kesintiye uğrayan eğitim hayatının son senesini şöyle anlatır:

“Son sınıf. Bu sefer üç aylık eğitim. İkmale falan kalmadım, niçin kalacaktım ki? Gazi Eğitim ve bütün eğitim enstitüleri harıl harıl mezun versin istenmiyor mu? ‘Demir ağlarla ördük ana yurdu dört baştan,’ Bu İnönü devrinin marşıymış, annem söylemiş. Biz, ak güncüler, ‘cahil kafalarla doldurduk ana yurdu dört yandan’ı söyleyeceğiz!” (C, s. 32)

Sol görüşlü karakterler için eğitim, devrime, sınıf bilincine giden yolda bir basamaktır sadece. *Canbaz*’da Ali Çubuk, dersleri iyi bir öğrenciyken Kemal’in yönlendirmesiyle okulu bırakır, devrim için öldürmeye başlar. Yine *Canbaz*’da Gazi Eğitim Fakültesinde iki grup da hâkim olmaya çalışırken, solcu öğrencilerin amacını Sevgi Selen açıklar:

“Konya’yı çektim kurada. Peki hangi İngilizcemle ders vereceğim elin çocuklarına? Korkumun bir sebebi de bu şimdi. ‘Bizim görevimiz dil, matematik yahut tarih bilmem ne öğretmek değil halk çocuklarına! Bizler onları bilinçlendirmeye gideceğiz... Sınıflarının bilinci ile bilinçlenecekler, sol yumruklarını sıkmayı öğrenecekler, tamam mı?’ Böyle diyordu yeni öğrenci birliği başkanı ve hüküm verir gibi tekrar tekrar soruyordu: ‘Tamam mı?! Sol yumruklar...’ (C, s. 32).

Zor’da öğretmen olan Devrim Hanım, “*Geçmiş bir sömürüdür*” der (Z, s. 125). Yine ona göre, genç nesil artık geçmişle bağlarını koparıp başka bir yöne gitmiştir: “*Çocuklarımız artık ailelerinin baskılarıyla ya da ilgileriyle yön vermiyorlar yaşamlarına. Bir yığın dünya halklarının sorunlarıyla ilgileniyorlar. Kolaylıkla duyabiliyorlar. Olanakları çok. Çağ değişti*” (Z, s. 81-82). Böylece Devrim Hanım, çocuklara yön gösterip, onlarda yeni ufuklar açmaları gereken öğretmenlerin tarih

derslerine bakışını da şöyle özetlemiş olur: “Biz onlara gereken yönü gösteriyoruz. Özellikle ben... Bir sosyoloji öğretmeni olarak... Şunu da bilin ki, sizin tarih dersleriniz onlara hiçbir ley kazandırmıyor. Yollarını engelliyor dedi Devrim Hanım” (Z, s. 83). Romandaki devrimci öğretmenlere göre, çağ artık değişmiştir. Sınıf bilinci ile yetişen gençlerin geçmişle kaybedecek vakitleri yoktur. Tarih dersleri de vakit kaybından başka bir şey değildir.

Romanlarda devrimci karakterlerin aksine bir de Dursun gibi, Dünder Taşer gibi, tarih öğretime önem veren karakterler de vardır. Dursun, Ali’yi yetiştiren, ona ülkücülük fikrini aşıl原因an öğretmenin soyadını sormadığı için kendine kızar:

“Demek bir tek öğretmeniymiş çocuğa bu duyguları veren, kimdi bu öğretmen, Mukadder Hanım, amma kim? Soyadını bile sormadım. Bak bu da yanlış bir tutum. Bizden kişileri, böyle öğrenci yetiştiren öğretmenleri, hemen tespit etmek gerekmez mi, oğlum Dursun, sen adam olmayacaksın!” (S, s. 62)

Canbaz’da Ali’ye Marks’ı öğreten Nebahat Öğretmen ve Zor’da geçmişi sömürü olarak gören Devrim Öğretmen’in yanında bir de Mukadder Hanım gibi öğretmenler de vardır. Üstelik burada “bir tek öğretmeniymiş çocuğa bu duyguları veren” (S, s. 62) cümlesiyle de aileden bu eğitimi alamayan, bu bilinci ailesinde görmeyen Ali’ye yardım eli uzatan bir öğretmen de tanımlanır. Ülkücü karakterlere göre, aile bu görevi yerine getiremiyorsa, görevi onlardan öğretmenleri devralmalıdır. Çocuk orada da kendisine uzanan bir el görmezse boşlukta sürüklenir. Millî bir eğitim, tarih dersleri bu noktada önem kazanır. Dursun’a Ertuğrul adını veren ortaokuldaki tarih öğretmeni, Dursun’u karşısına alıp bir yetişkin gibi Türk töresini ve ad koyma konusundaki süregelen inanışları anlatmıştır. Öğretmenin bu yaklaşımıyla Dursun, daha küçük yaşlarda bir şahsiyet kazandığına inanır:

“Dursun yeni ismi ile, yüreğinin en gizli köşesinde arzuladığı bir şahsiyeti kazandığını sandı. Bu kahraman ve bir ülkü adamının kişiliğiydi. Bazı dağlar vardır; başları dik, gururlu ve sakin dururlar. Büyük patlama oluncaya dek hiç kimse o dağların bağrında yanıp duran ateşi fark etmemiştir. Dursun, zaman zaman kendini, bir gün indifa edecek bir yanardağa benzetiyordu. Bu Ertuğrul adı, işte o yanardağa yakışagelen bir isimdi: Böyle düşünüyordu çocuk” (S, s. 111).

Tarih öğretmenin bu davranışı onda yeni kapılar açar, tarih dersine olan ilgisi artarak devam eder. Tarih öğretmeni ona soyadının nereden geldiğini sorar, ona Dede Korkut’u anlatır. Dursun, bir yandan tarih öğretmenin sorularına cevap verebilmek ve yeni adına layık olabilmek için de tarihini okur.

Dündar Taşer, *Sanıcı*'da özellikle öğretmenlere, Osmanlı'nın ilmiye sınıfına verdiği öneme değinir. Bu fikirler aynı zamanda Milliyetçi Hareket Partisi'nin konulara nasıl yaklaştığına da işaret eder: “*Osmanlı Devleti, ilmiye sınıfına mümtaz bir yer ayırmıştır, öyle ki bu mümtaz yeri hak edenlere, idam cezası bile tatbik edilemezdi. İşte Milliyetçi Hareket, Türk öğretmenlerini geleneklerimizdeki gerçek yerine oturtmaya azimlidir*” (S, s. 327).

Hülya Argunşah, tarihe yönelmenin sosyolojik bir gösterge olduğunu söyler ve devam eder: “Kolektif şuuraltı, ya içinde yaşanmakta olan zamandan şikâyet ediyor ve yaşanmış parlak zamanları özliyordur ya da yaşanan zamana benzer bir zaman dilimine giderek ibret alınmasına zemin hazırlıyor demektir” (Argunşah, 2016: s. 164). Ele aldığımız romanlara bakıldığında tarihi bir bütün olarak algıladıkları için, zor zamanlardan kurtuluşu “Ergenekon”’a bağlayan; yıkılma, dağılma tehlikesi yaşadıklarında Osmanlı'nın bir çınar oluşuna güvenen; hürriyetleri için iç ve dıştan gelen tehlikelere karşı bir Oğuz gibi, Kürşad gibi davranan; hoşgörüyü, ahlâkı, yaratılanı sevmeyi uzaklarda değil Ahmed Yesevi’de, Yunus Emre’de arayan bir profil çizerler. Bu romanlarda Osmanlı'nın yıkılışı bir ibret kaynağı olurken, Türkiye Cumhuriyeti yeniden umut olur. Türk milletinin önüne bakması, kendisini toplaması için gerekli olan her şey geçmişinde vardır. Sağ edebiyat bir “mutlu geçmiş zaman hayali” (Issı, 2004: s. 365) peşinden gider. Sol edebiyat Berna Moran’a göre, 12 Mart dönemiyle beraber Anadolu romanı yazarlarının faydalandığı kaynaklardan vazgeçmiştir:

“Anadolu romanı yazarları (Yaşar Kemal, Orhan Kemal, Kemal Bilbaşar, Fakir Baykurt) anlatacakları öyküye şekil vermek isterken, çoğu kez, destan, halk hikâyesi, masal ve efsane türlerinden yararlanmak eğilimindeydiler. Bu eski anlatı türlerinde ise, mitoslardan miras kalan etkili kalıpları buluruz. Bilerek ya da bilmeyerek bu mirastan yararlanan, sözünü ettiğimiz yazarlar yapıtlarına yazınsal bir form kazandırmış oldular...12 Mart romanı ise, dediğim gibi, gerçek yaşamı olduğu gibi aktarmak peşindedir. Masal, halk hikâyesi, destan gibi türlerden yararlanmaya bakmaz...” (Moran, 2007: s. 16).

2.3.8. Liderler ve Coğrafyalar

Fikir çatışmaları üzerine kurulan bu romanlarda yüceltilen, kimi coğrafyaların, mekânların simgesel değer taşıdıkları söylenebilir. Sol çevre Rusya'nın, Çin'in, Küba'nın, Vietnam'ın hayalini kurar. Ülkücüler ise esir Türklerin, soydaşlarının hürriyetlerine kavuşmaları yolunda çalışırlar.

Sancti'da Marksist ideoloji, uzak ülkelerdeki halkların sefaletine üzüldürken Türkiye'deki gençleri, işçileri, kadınları sömürmektedir:

“Öğreti bu zaten, insanlığa tapacaksın, insanı seveceksin ama dikkat, yanı başındakini değil, çok uzaktakini, tanımadığın, görmediğin, bilmediğin kişiyi.

-Ama Azerbaycan, Batı Trakya, Türkistan da çok uzakta...

-Onlar da yanı başında sayılır, çünkü senin soyundan! Oysa bir Vietnamlı, bir Kübalı öyle mi, uzak ve çekici bir hayal gibi, onu seveceksin ve onun için yanındakinin canına okumak mübah olacak.

-Belki zengin çocukların da fakir halk diye çırpınmaları bu aradaki mesafedendir.

- Geç canım, o bir nevi vicdan susturması.

- Bilir misin sabahleyin Alaaddin'i vuran, Halim'i döven çocukların hepsi de Amerikan tutsağı Vietnamlılar için nutuk atıyorlardır.

- Dır değil, atıyorlar. Amerika'nın sömürdüğü Türkiye için nutuk atıyorlar. Peki kim bu halk?" (S, s. 202)

Sancti romanında sol çevre yabancı ülkelerin kültürlerini, âdetlerini ülkeye sokarak gençleri zehirlemektedir. Dursun ve arkadaşları gençlerin kendi kültürlerinden uzaklaşıp savrulmasını eleştirir.

Kardeşi Kadriye'nin gerçekleri öğrenmesi, bilinçli yetişmesi için çabalayan Dursun, ona komünistlerin ülkeye hâkim olması halinde neler olacağını anlatır:

“Evet Kadriye çok kötü olurdu, biz de Macaristan, Bulgaristan gibi, Rusya'nın uydusu haline geldik, anlatabiliyor muyum? Artık Türkiye'de Türk'ün menfaatleri değil, Rusya'nın menfaatleri düşünülürdü. Komünist rejim... Biliyorsun bugün Rusya'da sadece bir sömürü aleti durumunda, Rusya'nın çıkarları, emperyalist emelleri için, bir sömürü aleti" (S, s. 340).

Dursun devamında Amerika ile Rusya'yı da karşılaştırır. Rusya'nın girdiği ülkelerden çıkmamasının daha tehlikeli olduğunu kanısına varır:

“- Sonra bir şey daha, bunu da unutma, Amerika'ya defol git falan diyoruz, her bir şeyi diyoruz, denizcilerini dövüyoruz falan, Amerika üs kurduğu yerlerden çıkmasını da biliyor, istenmediği zaman. Fakat, Rusya bir girdi mi, bir daha çıkaramıyorsun. Macaristan'ı unutma. Rus tankları altında ezilen gençleri hiç unutma! Ne istiyorlardı onlar, sadece Macaristan için hürriyet, o kadar" (S, s. 340).

Romanlarda coğrafyalar kadar her iki fikrin yaratmak istedikleri toplum için rol model olarak seçtikleri kahramanlar karşılaştırılır. Buna göre, sol gençliğin peşine düştüğü liderler Türk büyükleri değil, Marks, Lenin, Mao'dur: “Gruplar arası ayrılık, daha da belirginleşiyor. İnanılacak, örnek alınıp yollarından yürünecek “büyükler”

çehre değiştirmiştir. Fatihler, Yavuzlar, Atatürkler yerine Marks-Lenin- Engels üçlüsü, daha sonra Ho Şi Min ve Mao!” (C, s. 236) Gençlik artık komünizmin pençesine düşmekle Mihri’nin, Mao’nun önderliğini de kabul eder: *“Marks, Lenin, Ho Şi Min ve Mao gökteki yıldızlar gibidir. Uzak, parlak, heyecan verici”* (C, s. 258-259).

Sanrı’da Şevket, devrimcilerin bu karakterlere sırtlarını dayadıklarını ve şuursuz davrandıklarını düşünür: *“-Onlar hür olmak gereğini duymuyorlar, belki de şuursuz olarak, ne bileyim, dedi Şevket; Marks, Lenin, Ho, Mao yollarına sırt dayamak varken, kendilerini zahmete sokmuyorlar zaar”* (S, s. 202).

Canbaz’da Marks, sadece ülkücü karakterler tarafından eleştirilmez. Emine Işınso, belki de tarafsızlığı sağlamak adına, gruplara takılmadan okulunu bitiren Sevgi Selen’ e de değerlendirmeler yaptırır:

“Fikirleri kavramakta güçlük çekiyordum. Bilhassa Marx’ın dünyası ile bizim işçilerin dünyası, belki teori ve pratik demem lazım buna, birbirinden çok ayrı geldi. Bütün tekliflerin, büyük ve karışık cümlelerin arkasında Marx’ta sezdiğim kin ve öfke idi, sanki işçilerden yana değil de sadece zenginlerin karşısındaydı adam. Çok muhtemel kendisi kıskanç ve haset doluydu ve pek de yoksuldu!

(...)

Bir ezilen sınıf, sömürü, iş birlikçi sermaye tutturmuş gidiyorlar. Ezilen sınıf, eh elliler öncesi, İnönü iktidarı için doğruydı. Eh, elliler öncesi hal kötüymüş. Ve şüphesiz Marx’ın zamanında Avrupa’da işçilerin durumu daha da berbatmış. İşçi kızı olduğum ve dertleri az çok bildiğim için Marx’ı bağışlayabiliyordum (S, s. 398-399).

Zor romanında lise çağındaki gençlerin Deniz Gezmiş’in resimlerini saklaması devrimci öğretmenler ile milliyetçi öğretmenler arasında sorun yaratır: *“İlknur gazeteden kesip sakladığı bir resmi defterinin arasından çıkarttı. Enise de ilgilendi o resimle (...) - Bilmiyor musun, bir anarşist o. Bir kahraman, dedi”* (Z, s. 79). Öğretmen Makbule Hanım resmi fark ettiğinde sinirlenir ve İlknur’un disiplin kuruluna sevk edilmesini ister. Öğretmenler odasında fikir ayrılıkları başlar. Makbule Hanım’a ilk tepki edebiyat öğretmeni Ragıp Bey’den gelir:

“- Üzerinde bu kadar durmayınız diyordu adam. Her öğrencinin sıra içinde nasıl bir dergi okuduğunu çantasında ne gibi resimler sakladığını araştırmaya kalksak, okulda öğrenci kalmazdı Makbule Hanım kardeşim. Dur bacım, yüzün değişmesin hemen. Bazı şeyleri görmezlişe gelmek gerekiyor. Demek istediğim bu” (Z, s. 80-81).

Kimya öğretmeni Lerzan Hanım da Ragıp Bey gibi düşünür: *“İlknur’un ya da Aysel’in devrimci bir gencin resmini bir hayranlık belirtisi olarak yanlarında*

taşımalarında hiçbir sakınca görmüyorum. Bizim de çeşitli hayranlıklarımız olmuştur. Gençlik heyecanı” (Z, s. 81). Makbule Hanım konunun “gençlik heyecanı” olarak geçiştirilmesine çok üzülür. Masaya elini vurur ve şunları söyler: “-Devleti yıkmak, milleti bölmek isteyen şu gencin kahraman olarak vasıflandırılmasından büyük utanç duydum. Bu bir... Çocuklarımıza yön verecek öğretmenlerin, siz aydınların bu olaya gereken önemi vermemesi beni alt üst etti. Bu iki” (Z, s. 82-83).

Terry Eagleton *İdeoloji* adlı eserinde, her hâkim düzenin, ayakta kalabilmek için kendi astlarına yeterince anlam sunmak zorunda kaldığını belirtir (Eagleton, 2015: s. 68). Romanlarda devrimci karakterlerin söz konusu liderlerin öğretilerini dayatmak için şiddet dâhil her yola başvurdıkları, “örgüt”e katmak istedikleri gençleri kullandıkları görülür. Seyhan gibi devrimci karakterler Türk halklarına özgürlüğü, eşitliği; fakülteleri işgal ederek, ülkücü öğrencilerin eğitim hakkını gasp ederek, onları öldürerek, para ile fakir öğrencileri saflarına katarak sağlamaya çalışırlar.

Seyhan’ın kahramanlarından Mustafa Suphi²⁹ ve Şefik Hüsnü’nün Türkiye’de milli mücadeleye karşı çıktığı bilinir. Seyhan, Türk gençlerine layık gördüğü bu liderler ile yeni devrimciler yetiştirecektir: “(...) *Kızıl sancağı, uluslararası ihtilalci proletaryanın büyük öncüleri yolunda yürümüş olan Şefik Hüsnü ve Mustafa Suphilerden ancak bu örgüt devralabilir. Ve onu taşımaya hak kazanır*” (S, s. 233).

Ülkücü karakterler ise Türklük ve İslamiyet için, Türk milletinin bekası için çabalayan liderleri kendilerine örnek seçerler. Dokuz Işık Yürüyüşü’nden etkilenip ülkücü olmak isteyen Ali’nin kahramanı “Kürşat” tır. Dursun, 9 Mayıs 1970’te Tandoğan Meydanı’nda yapılan yürüyüşte İlteriş Kutluk Kağan ile yürüdüğünü hayal eder. Collingwood’un işaret ettiği şekliyle mirasçısı olduğu geçmişi kendi düşüncesinde yeniden yaratır (Collingwood, 2019: s. 268):

“Kösler vurdu, mehter çaldı... O gün Tandoğan Meydanı gümbür gümbürdü! İnsanlar, birer ikişer, beşer onar, yirmişer derlendiler... Kalabalık binleri aştı ve sıralar muntazam ve ağır

²⁹ “*Millî Mücadele esnasında, Türk sosyalistlerinin başı bulunan ve ölünceye kadar da başında kalan, Şefik Hüsnü Değmer, Türkiye’de Millî Mücadeleye karşı çıkmış, bir kısım Türk toprağı, itilaf devletlerinin işgalinde kalırsa, geri kalanı sosyalistleştirme için daha kolay olacağını hesaplamış ve bunun tahakkuku için de, İngilizlerle işbirliğine girişmiş, Millî Mücadele’ye karşı çıkmış, Kuvayı Milliye liderlerini, burjuva mümessili olarak isimlendirmiş, onları tahkir etmiş, en ağır sözlerle sıfatlandırmıştır*” (Taşer, 1977: s. 59).

bir yürüyüşe geçti. Önde al bayrak, ardında mehter... Sonra on altı Türk Devleti'nin bayrakları ve kalpleri tek duygu ile vuran insanlar... Tek yürek olan insanlar. 9 Mayıs 1970

(...)

Sanki İleriş Kutluk Kağan, ilk kez çekmiş, kurt başlı mavi bayrağı, Çin boyunduruğunda çözülmüş, dağılmış ulusunu yeniden birleşmeye çağırıyor. Gönlü yüceliyor Dursun'un, mavi bayrakla mavi göğe İleriş Kutluk Kağan'a doğru..." (S, s. 160-161).

Emine Işın, gerçekte 24 Mayıs 1969'da yapılan bu yürüyüşe Dursun'u da dâhil ederek bir tablo oluşturur. Tarihi çocukluk çağlarından beri seven, Ali Koç gibi ülkücü olmaya heves eden gençlere örnek teşkil eden Dursun; yürüyüşte bir Türk Kağanı'nı hayal eder, gözlerinde "ülkünün pırıltısı"yla yürür. Dursun, romanın başlarında toprağa düşürdüğü bu tohumun, romanın sonlarına doğru Ali'de yeşerdiğini görür:

"Ah çocuk, çocuk..." diye içinden konuştu Dursun. "Hayatı hiç tanıımıyorsun sen, Orta Asya bozkırlarında, yel gibi atlara binip, fırtınalarla yarışyorsun... Adamın Kürşat!" (İçini çekti, sordu kendi kendine.) Peki hangimizin adamı Kürşat değil ki?.. Kırk yiğidi ile Çin sarayına kafa tutan Kürşat!.. Ya Göktürk birliğini yeniden kuran İleriş Kutluk Kağan?.. Evet öyle!

(...)

Zaten, biliyor musun Ali, bütün ülkücüler, hepimiz az çok o günleri yaşamasak, kendimizi Kürşat'ın yahut İleriş'in yerine koymasak, ülkemize bu denli bağlı olur muyduk?" (S, s. 365-366)

Bütün bu şahısların yanında, Atatürk ve Atatürkçülük romanlarda her iki tarafın da kendi ideolojisine göre şekil verdiği bir kavram olmuştur. Bir anlayışa göre, sağcılar Atatürk düşmanıdır. *Sanrı*'da Süleyman Demirel'in bu durum işine gelir:

"- Efendim yırtılan Lenin, Che Guevara, Stalin resimlerinin içinde bir de Atatürk'ünkü var...

-Ya değil mi ya, zaten aşırı sağın Atatürk düşmanı olduğu bilinen bir durum. Şimdi fotoğrafı yırtılıyor, tamam efendim, yok başka izah tarzı, aşırı sağ Atatürk düşmanıdır.

-Yalnız şu mesele var beyefendi, bu fotoğrafın üzerinde Nazım Hikmet'in bir şiiri ile Che Guevara'nın bir sözü yazılmış, yırtılma olayında resmin değil de, bu yazıların söz konusu olduğu ileri sürülüyor" (S, s. 91).

Saadettin Bey, Atatürkçü olduğunu her fırsatta dile getiren, Atatürkçü olmanın içinde bulunduğu akademik camiada tutunması için yeterli olduğunu düşünen biridir (S, s. 29-30). Leyla ile sohbet ederken kendisinin de aslında aşırılıklardan kaçan biri olduğunu söyler. Saadettin Bey "kendince" bir yol tutturmuştur:

"-Kim ne biliyor Atatürkçülüğü, saçmalama, herkes kendince kendi gönlüne göre, bir yana sürüklüyor adamı, Allah rahmet eylesin! Neyse. Ben sağın ve solun aşırılıkları yanında, orta bir yol tutturduğum için kendimce Atatürkçüyüm derim.

-Atatürk aşırı milliyetçiydi!” (S, s. 306-307).

Sevgi Selen Atasoy da Atatürk’ü yanlış anladığını itiraf eder. Onun özellikle Batılılaşma konusunda kafası karışmıştır:

“Atatürk inkılaplarında, sadece Batı etiketini sezebiliyordum, kafam kültür ve teknoloji ayrımı yapamayacak kadar dardı. ‘Atatürk bu kadar Batıcıysa, neden milletine bir Türklük gururu aşılama çalıştı?’ diye basit bir suali sormayı akıl edebilseydim, belki Türkçüler bana böyle garip görünmeyecekti” (C, s. 398-399).

Batılılaşma konusu Dursun ile Kadriye arasındaki sohbette de geçer. Dursun Kadriye’ye Atatürk’ün Batılılaşım demediğini, muasır medeniyetler seviyesine çıkılım dediğini anlatır (S, s. 333-334).

2.3.9. Türk Cihan Hâkimiyeti Düşüncesi ve Milli Demokratik Devrim

Türklerin, ilk devirlerden bu yana, kendilerinin aleme nizam vermek için yaratıldıkları söylenir. Bu inanış, onları diğer milletlerden üstün kılar. Türk kağanları da kut anlayışının gerektirdiği gibi Tanrı’nın yeryüzündeki gölgesi olarak halkına hizmet eder. “Tanrı’nın Türkleri koruması ve kendilerini başka milletlere üstün tutması, hakanların iktidarı ondan almaları inancı Türklerde milliyet ve cihân nizamı şuuru doğurmuştur” (O. Turan, 2015: s. 71). Tarih boyunca kurulan devletlerde de hep aynı idealin, tutkunun izleri vardır.

Kaşgarlı Mahmud da, Türkler’in Allah’ın askeri ve cihanın hâkimi olduğunu söyler: “Tanrı onları Türk adı ile adlandırdı. Kendilerini yeryüzünün hükümdarı ve devrin hakanları yaptı: herkese üstün kıldı. Onları halka te’yid ve kendilerine sığınanları ta’ziz eyledi” (O. Turan, 2015: s. 198). Buna göre, içinde hep Turan idealini barındıran Türk milleti, hak dininin de yeryüzünde hâkim olması için uğraşır. Bu hâkimiyet düşüncesinin, çevresini yakıp yıkan bir fetih düşüncesinden ziyade bir ahlâk terbiyesini, adaleti, kısaca bir Türk töresini de içerdiği söylenebilir.

Gerek Emine Işınsu da gerekse Sevinç Çokum’da Türk devlet geleneği, devletin “baba” telakki edilmesi, milletin kendi kültürüne yabancılaşıp kendini küçümsemesi anlatılır. Bu noktada tarih, bir hatırlatma görevi görür. Geçmişin güzel günleri, kurulan ve yıkılan devletler, devletlere nizam veren hükümdarlar; 1960 ve 80’li yılların Türkiyesine bir ayna tutar.

Eserlerde, atalarına layık olması gereken bu gençliğin, üniversite köşelerinde birbirlerini öldürmelerine karşı çıkılır. Türk gibi dünyaya nizam veren bir milletin, bu fetrete, bu anarşiye nasıl yuvarlandığı (Taşer, 1977: s. 70) *Sancı*'da yine Dündar Taşer'in ifadeleriyle sorgulanır:

“Devleti, Tanrı’dan sonra koruyucu ve esirgeyici bilmiş Türk, ‘Devlet baba’ demiş ona, ondan beklemiş, ummuş, bir eli hep sırtında olsun istemiş, asırlarca böyle devam etmiş. Derken devran değişmiş, ‘Devletin malı deniz, yemeyen domuz’ devri gelip yerleşmiş. Kişi de itibarını yitirmiş, devlet de.

Dündar Bey’in ‘Devlet-i ebed müddet’ kavramına ne kadar ehemmiyet verdiğini düşündü. Âdeta hayatının anlamı değil miydi bu kavram, gençlere bunun şuurunu kazandırmak istemiyor muydu? Milliyetçi Hareket’in temel taşı değil miydi?

‘Türk milleti kendini dünyaya nizam vermek için yaratılmış bir kavim olarak kabul etmiş, bu inançla da cihan hâkimiyetleri kurmuştur.’

Tanrı ile Türk arasında bir kutlu bağ, ta ezelden atılmış, ebediyete devam edecek, buna inanmış Türkoğlu. Bu inançtan cesaret almış...” (S, s. 336).

Romanda Dündar Taşer’in cümlelerini düşünen Dursun, böyle bir milletten olduğu için övünürken bir yandan da fikrinin çilesini çeker: “*Yüreğinin kabarıp şiştiğini hissetti Dursun, Türk olmak şüphesiz gurur veriyordu ona. Ve belki bir o kadar da acı. Tarihi buncasına hissetmeseydi, acısı hafiflerdi, gururu da...*” (S, s. 336).

Böyle bir gururu *Canbaz*’ın “Çift Tabancalı İlhan” ı da yaşar: “*Kasapoğlu’na göre; insan kendisi olmaktan ve ancak kendisiyle övünebilmekten haz duymalıydı. Bilge Kağan, ‘Kendine dön!’ demiş. Atatürk önce, ‘Türk övün’ diye başlamış... Bu sözlerdeki derin manayı, şu yaşa şu tahsile ulaşmış gençler niçin anlamazlar?*” (C, s. 241-242)

Tutsak’ta Tarık’ın sonsuz bir genişlik olarak tahayyül ettiği “Turan”, *Sancı*’da “*ayninet ve devamlılık*” olarak anlatılır. Dursun sonu olan şeyleri sevmez. Onun ülküsü sonu gelmeyen, binlerce yıldır devam eden Türklük ülküsüdür: “*Sonları sevmiyordu Dursun. Kendi hayatında, ülküyü seçmesi, benliğinde yaşatmaya çalışması, biraz da bu devamlılık için değil miydi?.. Şu kadar bin yıldan beri devam eden Türklük ülküsü...*” (S, s. 273).

Dursun, Türk’ün menfaatlerinin önemli olduğunu söylerken roman karakterlerinden Dündar Taşer’in söylemlerine hak verir: “*Bu menfaatleri kavramak, korumak için de, Dündar ağabeyin söylediği gibi, düşüncede, harekette milli olmak*

gerekir. Millet, ayniyet ve devamlılıktır” (S, s. 201). Dündar Taşer, bu “*ayniyet ve devamlılık*”ı şöyle açıklar:

“Atilla, misafirlerine altın tabaklar içinde çeşitli yemekler ikram ederken, bir tahta çanakta tek türlü yemeğini yedi. Atilla’nın varlığından haberdar olmayan Yavuz Sultan Selim’in de yemek usulü bu idi. Atilla’nın, Bizans hükümdarına gönderdiği mektubun edası, üslubu ve hitap tarzı Kanuni’nin François’ya gönderdiği mektubun aynıdır. İşte millet, bu ayniyet ve bu devamlılıktır” (Taşer, 1977: s. 64).

Kurulan devletlerin hepsinde aynı kültür, aynı ülkü yaşamaya devam etmiştir. Devletler birbirlerinin devamı olarak tarih sahnesinde yer almıştır. Romanlarda da tarih boyunca kurulan devletler aynı saygıyla, gururla anılırlar: “*Dedim sana bu hareket milleti temsil ediyor; Nurusu, Nakşisi, töresi âdetiyle... Sanki Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlıları, daha eskisi neydi o yahu. Selçuklular, deyiver Göktürkler, işte bizim milletin tarihinden bu yana tümünü*” (C, s.231). Emine Işın, bu cümleleri ülkücü olmayan roman kişisine söylettirir. “Onlar”dan olmayanlar dahi, Milliyetçi Hareket’in milleti temsil ettiğini fark ederler. Dursun, Tarık ve İlhan ahlâk zafiyeti yaşamayan, toplumca örnek gösterilen, en azından söyledikleriyle yaşadıkları hayatı aynı potada eritebilen karakterlerdir.

“*Göktürk’tük, Selçuklu’yduk, Osmanlı’yduk ve şimdi T.C. vatandaşı Anadoluluyuz ulan, yetmez mi?..*” (C, s. 266) İlhan bunun yeteceğini düşünerek sorsa da, yazar, romanların genelinde Osmanlı gibi bir devletten sonra sıkışmışlık, kovulmuşluk hissiyle yaşadığımızı vurgular: “*Sıkışa, kovula tıklandığımız Anadolu’dan başka neresi var elimizde? O halde burada kalıp sınıksız basıp ayaklarımız toprağa, burada mücadele edeceğiz: ben, tarihim, felsefem. İçimizden çıkıp bizi hançerleyen kahpelere karşı, burada!*” (C, s. 274)

Dursun Zile’ye gittiğinde arkadaşı Selahaddin’in babasıyla sohbet ederken, “*bir cihan devletinin kalıntısı üzerinde, cihan hâkimlerinin evlatları olarak*”³⁰ (S, s. 172) oturduklarını söyler. Ona göre, bu sorumlulukla aslında yapılması gereken sokaklara düşmek değil, okullara, kahveden fabrikalara koşmaktır.

Osmanlı Devleti’nin neden yıkıldığı üzerinde roman kahramanları ciddi mesai harcarlar. Aynı hatalara düşmemek için çaba gösterirler: *Canbaz*’da İlhan, dağılan Türk

³⁰ “*Biz bir cihan devletinin kalıntısı üstünde cihan hâkimlerinin evlatları olarak utanıyoruz.*” (Taşer, 1977: s. 36). Romanda Dursun’un kaleminden çıktığı söylenen bu söz, Dündar Taşer’in yazılarından alınmıştır.

devletleri üzerinde daha küçük yaşta düşünmeye başlar: “Çözülüp dağılan Türk imparatorluklarını bilhassa Osmanlı’nın kudret ve zaafını, çocukluk kafasına göre pek iyi tespit etmişti” (C, s. 235).

Ülkücülerin Türk cihan hâkimiyeti ülkülerinin karşısında devrimcilerin Milli Demokratik Devrim idealleri yer almaktadır. Seyhan bu idealin hem teoride hem de pratikte uygulanabilmesi için çalışmakta, yazılar yazmaktadır. *Sanıcı*’daki devrimcilere göre, Milli Demokratik Devrim’in amacı sosyalizme geçişteki tüm engelleri ortadan kaldırmaktır:

“Milli demokratik devrimin tek amacı, sosyalizme geçişin bütün engellerini ortadan kaldırmaktır. Milli demokratik devrim, sosyalist Türkiye devrimi için tek hazırlık safhasıdır. Ve önder işçi sınıfı olduğu için, Milli demokratik devrim kesintisiz devrim teorisidir. Ancak onun tamamlanması üzerine, sosyalist işçi sınıfının hâkimiyeti, ülkeyi yönetir” (S, s. 87).

Seyhan’ın kaleme aldığı yazıdan da anlaşılacağı üzere, devrimcilerin büyük oranda odak noktası gelir eşitsizliğini ortadan kaldırmak, burjuva sınıfının daha da güçlenmesinin önüne geçip işçi sınıfını hâkim kılmaktır. Seyhan’ın gençlere sunduğu reçete, Milli Demokratik Devrim’dir:

“Gençlik, bir kokuşmuş düzene karşı çıkıyor. Gençlik, her bir haksızlığa ve Ege’nin Söke’sinden başlayıp, Doğu Anadolu’nun Mardin’inde düğüm üzerine düğüm atılan adaletsizliğe karşı çıkıyor. Gençlik, bu düzeni yalnız kendi çıkarı için kullanıp, yıllardan beri sömürülmüş Türkiye halklarını daha fazla sömürmek isteyenlere karşı çıkıyor. Gençlik, bu düzeni yalnız kendi çıkarları için kullanıp, yıllardan beri sömürülmüş Türkiye halklarını daha fazla sömürmek isteyenlere karşı çıkıyor. Gençlik mücadelesinde devrimcidir. Devrimci gençliğin amacı, devrim ateşini fabrika fabrika, köy köy toplumun bütün sınıflarına doğru sıçratmak, bütün sınıflarda devrim yangınına tutuşturmadır. Gençliğin tek sloganı: Milli Demokratik Devrim’dir!” (S, s. 51-52).

Nilüfer İlhan’a göre Seyhan, ülkücülerin milli bağımsızlık anlayışına karşı, “tam bağımsız Türkiye” anlayışını savunmakla onlardan ayrılır. Türkiye’nin tam bağımsızlığının “kanlı” bir sosyalist devrimle gerçekleşeceğini düşündüğü için silahlı saldırıları ve şiddeti devrim için gerekli görür (İlhan, 2018: s. 220). Seyhan, Dokuz Işık Yürüyüşü’nde ihtilalin ilk mermisinin atılması için emirler verir:

“Taş ne kadar büyük atılırsa, sudaki halkalar o kadar büyük olur. Unutmayın biz suya değil, beyinlere çizeceğiz bu halkaları, sorumluluğunuzun önemini kavrayın. İhtilalin ilk mermisi olabilir bugün. Dokuz Işık bilmem ne bok yürüyüşü adı altında yola çıkan azgın komandoların Hukuk ve Siyasal’ı basması, ana kuzularını öldürüp yaralaması elbette küçük burjuvaziyi de asker, sivil aydın zümreyi de sarsacak eylemimize hak kazandıracaktır. (...) İstedığımız de bu değil mi, milli demokratik devrimi gerçekleştirmek, evet bugün, ilk mermi, sizlerin eyleminiz sayesinde geleceğe dönüşecek, sosyalist ihtilalin ilk emekçileri ter ve kanla yazılacak isimleriniz” (S, s. 162).

2.3.10. Ülkü Ocakları ve “Örgüt” Çatışmaları

Ele aldığımız romanlarda Ülkü Ocakları ve “örgüt”ün çalışma mekanizmaları, doğru ve yanlışları, tarafların birbirlerine nasıl baktıkları yorumlanır. Ali Koç ablası Leyla’ya Ülkü Ocaklarını anlatır. Leyla anlatılanları “örgüt”le karşılaştırdığında Ülkü Ocaklarının sadece anlatılanlar kadar masum olduğuna inanmaz, onların da sakladığı şeyler olduğunu düşünür:

“-Ülkü Ocakları gizli veya yasak bir teşkilat değil ki, bir adamın saklanıp direktif vermesine ihtiyaç olsun.

-Teşkilat deme, örgüt de. Gizlisi yok olur mu, basbayağı kaçırıyolar öğrencileri, meçhul yerlere götürüyorlar.

- (...) Kaç genci, Hukuk Fakültesi’nde güpegündüz dövdünüz. Erkek Teknik’te de çocukları gece uyandırıp, Gazi Eğitim’in öğrenci birliğine silah zoru ile götürüp, halk mahkemesine çekiyormuşsunuz” (S, s. 348).

Leyla’nın inandığı “örgüt”, sıkıştıklarında onlara silah ve para temin eder. Ülkü Ocaklarına giden gençler kimseden para almazlar (S, s. 43). “Örgüt” aynı zamanda bir şeylere inanmaya hazır olan gençleri “geleceğe bağlı ümitler” (Hoffer, 1978: s. 29) yaratarak kendisine bağlamaktadır. Adnan Parmaksız, para ile “örgüt”e çocuk katan biridir. “Örgüt”ün bu yöntemini Leyla’ya hatırlatma gereği duyar: “*Zaten çocuk, örgüt fikrine alıştıktan sonra, bu örgütten gelen emirleri yapmaya, kayıtsız şartsız hazır oluyor. Tam bağımsız ve gerçekten demokratik Türkiye kurulması için para harcayan örgüt, yeni yetmelere nasıl sevimli görünmez?*” (S, s. 223)

Ocak’a giden gençler ise, herhangi bir maddi kaynaktan beslenmeyen, yoksul çocuklardır. Dursun, Kadriye’ye ülküdaşlarının durumunu anlatır. Bu çocuklar, anlatılanlara göre devrimciler gibi devlete isyan etmeyen itaat eden gençlerdir:

“Erkek arkadaşlar Ocak’ta yatıp kalkıyorlar, dörtte bir dilim ekmeğin içine, sekiz zeytinle öğle, yine aynı şekilde akşam yemeklerini yiyorlar. Ülkücü çocuklar ekseri yoksul anlayacağınız. Neyse ki kızları evinde misafir edecek, bazı ülkücü büyükler bulduk. Samiye ile Kadriye kardeşlerim dikkatle okusunlar, kızların arkadaşlara çok yardımları dokunuyor. Ocak’ın halini görmeyin, çocuklar mehter marşı ile gürüşüyorlar, yaralı olanlara moral veriyorlar” (S, s. 65).

Ali Koç, niçin ülkücü olmak istediğinin cevabını yaşından beklenmeyecek olgunlukta verebilirken (S, s. 61-62); *Canbaz*’da Ali Çubuk “örgüt”ü tam manasıyla çözemez: “*Örgüt Kemal gibi dokunabildiği, arada sırada okşayan, arada sırada kalbini*

kıran, işte eniyle boyuyla az çok tanıdığı bir kişi değildi. Örgüt uzak, dokunulmaz... Pırıldılar saçan, dost örgüt” (C, s. 150).

Ülkü Ocaklarından kavgayı başlatmamaları, kavgalara karışmamaları konusunda kesin emirler gelirken (S, s. 269); “örgüt” şiddetin dozunu iyice arttırmaktadır: “*‘Faşist sömürüye karşı devrim!’ sloganı yerine ‘Devrimler kanla yazılır!’ sloganı kırmızı boya ile yazılmaya başlıyor. Eyleme Kürtçüler de katılmıştır, tartışma, yumruk, sopa derken... Kürtçülerin varlığı ile silahlar patlıyor, gençler parçalanıyor...*” (C, s. 236).

“Örgüt”ün desteğiyle Orta Doğu Teknik Üniversitesinde birçok dernek kurulur. *Canbaz*’da Ülkü Ocaklarını temsil eden İlhan’a göre bu dernekler, Türk gelenek ve göreneklerine karşı çıkan birçok yayın yapar. Bir bunalımın içinde olan çocukları bu fikirler kendine çeker. İlhan bu gözlemlerinden sonra Anadolu’ya, onların inançlarına, fikirlerine iyi gelecek tek şeyin Ülkü Ocakları olduğunu düşünür:

“Üst bürokratların aristokrasinin yeknesaklıktan sıkılan çocukları bir heyecanla dernekçilik oyununa dalmışlar, bilhassa ‘müdahalesiz hayat’, ‘herkes, kendi hayatını yaşamalı’, ‘insan her türlü otoriteye başkaldırmalı’, ‘töre ve adetler eski ve kokuşmuş bir düzenin kalıntılarıdır, arınmak gerek’, ‘yenilik’, ‘cinsî serbesti’, ‘kadın hakları’ gibi kavramlar, fikirler bir bunalım yaşadıklarına inanan bu çocuklara son derece cazip görünmektedir (...) Ona, Anadoluluğuna, inançlarına, fikir ve duygularına uygun gelen Ülkü Ocakları’dır. O halde, üniversitede bu teşkilatın bir şubesi niçin açılmasın?” (C, s. 237)

Siyasi gelişmeleri hep uzaktan izleyen Atakan Atasoy, solun kalesi olan Orta Doğu Teknik Üniversitesinde Ülkü Ocaklarının açılmış olmasını sindiremez. İstanbul’dan kuvvet gelmese ülkücüleri üniversiteden kimselerin çıkarmaya gücünün yetmeyeceğini de belirtir (C, s. 230-231).

Ülkü Ocakları, düşünüp sorgulamayı tavsiye ederken “örgüt”, Kemal aracılığıyla, Ali Çubuk’un birey olma hâlini elinden alır. Ali ve Ali gibiler “örgüt” olmadan bir hiçtir: “*Örgüt sana söyler ne yapacağını. Yani sen tek başına Ali Çubuk olarak hiçbir şey yapamazsın. Sınıfın bilinciyle bilinçlenip bilinçli kişilerin örgütüne gireceksin. İnsanlar tek tek bir işe yaramazlar (...) Örgüt, adam eder insanı, yönlendirir*” (C, s. 149).

Devrimcilere göre Ülkü Ocakları “*faşist bir örgüt*”tür (C, s. 175). Ülkücülere göre ise “örgüt”, zengin çocukların, Anadolu’dan gelen yoksul çocukları bir fikir bunalımına, kültür yabancılaşmasına ittikleri yerdir. Romanlarda her iki tarafın da eylemleri, ne amaçlarla bu oluşumlara katıldıkları anlatılır ancak Ülkü Ocakları ülkücü olmayan, onlara

bir sempati beslemeyen karakterler tarafından dahi saygı duyulan, gücünü kabul ettiren bir oluşum olarak tanıtılır.

2.8.11. İşçi Hakları ve Sendikalar

İşçi sınıfının çıkarları gözetilirken tercih edilen yöntemler değişiklik gösterir. Orhan Türkdoğan 1968-1971 döneminde, geniş çapta aydın muhalefetiyle birlikte etkili bir veto grubu, gençlik federasyonları, öğretmen kuruluşları, işçi sendikaları, gecekondu alanları, kurtarılmış bölgeler ve belirli yörelerde kümelenen köy ile karşılaştıldığını ifade eder (Türkdoğan, 1996: s. 17). Romanlarda solun ve sağın işçilere bakışları, yer yer çelişkileri ve işçilerin kendi haklarının ne kadar bilincinde olduğu ortaya konulur. *Sancı*'da olay daha çok öğrenci olayları çerçevesinde ilerlediği için işçi hakları, sendikalar her iki grup için de bir bilgilendirme düzeyinde kalırken; yazarın diğer romanı *Canbaz*, daha çok sendika ve işçi hakları üzerine kurgulanmıştır. *Zor*'da ise İstanbul'a çalışmak için gelen Kerim'in işçi hakları üzerine aydınlanmaları ve şehirde tutunma çabaları ele alınır.

Adnan Parmaksız'a göre, *“Yaşamak; elleri nasırlı, yakaları kirli olanların hakkıdır”* (S, s. 230). Ve bu hakkı gerçek sahiplerine vermek için faşistleri temizlemek gerekir: *“Ülkemizin kurtuluşu için Amerikan emperyalizmine, yerli ortaklarına, toprak ağalığına karşı mücadele, kısaca bir kurtuluş savaşı gereklidir”* (S, s. 230).

Birleşik Yağ-İş Sendikası Başkanı Gülnaz Atasoy, işçileri çocukları gibi görür hatta bu uğurda kendi kızı Sevgi Selen ile sağlıklı bir iletişim kuramaz. Hayatını sorumlu olduğu işçilere adar. Gülnaz için önemli olan, işçilerin her koşulda hakkını alabilmesidir. Kendi amaçlarını şöyle anlatır:

“İnsanın iyisi, kendine, kendi meselelerine sahip çıkan, büyük insandır. Kafanla çalışmıyorsun, elinle çalışıyorsun, biz işverenden senin el hakkını istiyoruz. İnsanlığın mücadelesini yapıyoruz, tahsilinin değil. Memurla, şununla bununla, işverenle bir yarışımız yok, gayretimiz kendi haklarımız için. Ne demiş Hazreti Peygamber, işçinin hakkını, alının teri kurumadan vereceksiniz, öyle mi?” (C, s. 54)

Zor romanında İzzet Bey, işçiye hor görmeyen biridir. Kerim'i karşısına alır ve ona Gülnaz Atasoy'un düşünceleriyle paralellik gösteren değerlendirmelerde bulunur:

“-İşçi emeği yabana atılmaz. Verdiği emek neyse, hakkı neyse, karşılığını almalı işçi. Hükümet ve sendikalar düşmanlığı, bölücülüğü ortadan kaldıracı çözümler getirmelilerdir.

Ben öyle isterim. Bir sendika kendi çıkarı için işçiyi aldatmasın, eline silah verip onu zor kullanmaya itmesin isterim. Hem de siyasi oyunlarında kullanmasın. Ama, olaylar ne türlü gelişir... Sendika, işçiye oyalayıcı sözler söyler, grev günlerinde, ekmek, makarna dağıtır... Sıkıştı mı, 'Haydi yürüyün' der, askerle, polisle çatıştırır. Bu gayeyle kurulmuş partiler ve çeşitli kuruluşlar da işi kızıştırırlar. Bir de bakarsın, İstanbul'u kuşatmağa girişmişler" (Z, 41-42).

Dursun ile arkadaşlarına göre, Türkiye'deki devrimciler Vietnam için nutuk atarken Türk işçilere her kötülüğü mübah görürler (S, s. 202). Nurten Hemşire de Türk işçileri önemsemez, onun davası dünyadaki tüm işçilerdir:

"-Ah anlamıyorsun bücür, Türk işçileri falan değil, benim davam, dünyadaki tüm işçiler... Ama hepsi yerin dibine batsın, ben devrimciyim devrimci olmak hoşuma gidiyor, eylem adamıyım, bazı işler, kendime göre işler yapıyorum işte, karşılığını da alıyorum, mutluyum ben..." (S, s. 265).

Canbaz'da İlhan, Türk solunun yaşadığı çelişkilerin işçiler söz konusu olduğunda da sürdüğünü fark eder. Sevgi Selen de işçi hakları ile dünyada yalnız işçi hâkimiyetinin birbirinden farklı şeyler olduğunu düşünür (C, s. 398). Solcu karakterlerin samimiyeti sorgulanır:

"Gençler bölünüyor, parçalanıyor. Birbirlerine karşı geliyorlar, sert tartışmalar yapılıyor. 'İşçi sınıfının egemenliği', 'Peki niçin işçi sınıfının egemenliği de millet egemenliği, gerçek demokrasi değil?'... 'Sosyal adalet!', 'Şüphesiz fakat niçin Rus modeli ile?'... 'Kahrolsun Amerika!', 'Tamam, fakat niçin Rusya'ya da kahrolsun denmiyor?' (C, s. 236)

Zor, romanı diğer romanlardan farklı yapıdadır: Romanda Kerim işçidir. *Sanıcı* ve *Canbaz*'da ana karakterler ise öğrencidir. Kerim henüz dış dünyayı tanımayan bir karakterdir. Diğer işçiler ona sorular sorup işçi sınıfının gücünü anlatmaya çalışırlar. Kerim'in arkadaşı Kazım, *Canbaz*'daki Ali Çubuk gibi içi öfkeyle dolu olan bir karakterdir: "*-Biz işçiyiz. Patron bizim sırtımızdan geçiniyor. Biz sömürülen sınıfız. Bunları daha güzel laflarla anlatanlar var. Ben kitap gibi konuşmasını bilmem*" (Z, s. 154).

Kazım, Kerim'i, işçilerin haklarını korumak için ölümü göze alan Bekir Abi (Z, s. 154-155) ile tanıştırır. Bekir Abi, Kerim'e çeşitli sorular sorar: "*-Memnun musun ustandan Kerim?*" (Z, s. 156), "*- Kerim çocuk, emek nedir bilir misin? Tarif et bakalım*" (Z, s. 156), "*-Hele sermayenin de ne olduğunu söyle bana*" (Z, s. 157). Kerim'in verdiği cevaplar üzerine Bekir Abi, patronun anaparasının sermaye olduğunu, o parayla bir iş kurduğunu ve işçinin sırtından geçindiğini söyler (Z, s. 157).

Çalışmamıza konu olan romanlarda, ağırlıklı olarak devrimci karakterlerin işçiler üzerinde bir hâkimiyet kurdukları görülür. Sağ karakterlerin kurallara bağlı, işçi hakkını gözeten, hak yemekten çekinen, manevi birikimlere ve geleneklere de özen gösterdikleri ağırlıklı olarak *Canbaz*'da Gülnaz Atasoy ile işlenir.

2.3.12. Gençlik

Romanlarda öğrenci hareketleri, 12 Mart 1971'e giden yolda işçi hareketlerine göre daha ön plandadır. Soldaki ve sağdaki yayın organları öğrenci çatışmalarını temel alarak yayın yaparlar (Kayalı, 1994: s. 179). Çalışmamıza konu olan iki taraf da gençliği kendi emellerine göre yönlendirmek ister. Romanlarda önce karakterlerin yetiştikleri çevre onları bir kalıba sokmaya çalışır, eleştirir. Sevim Gün gibi karakterler gençliğin yitip gitmesine üzüldür. Gençler de bir oyunun peşinde sürüklendiklerini kabul ederler.

Gençleri anlamayan, onların ellerinden kayıp gitmesine göz yumanlar arasında siyasiler olduğu kadar bu karakterlerin aileleri de vardır. Aileleri onlara güzel bir hikâyeye sunamamıştır. Leyla'nın annesi Sabiha Hanım, gençlerin şımarıklık yaptığını düşünür. Bir dedikleri iki edilmeyen bu çocuklar durduk yere huzursuzluk çıkarmaktadır: *“Tutulacak yerleri mi var ayol, birbirlerini öldürüyorlar, evvelsi gece dam başıma yıkılıyor sandım, mesele nedir, sormayayım mı? (...) Kuzum, Saadettin ne kastediyor bu halkları derken?..”* (S, s. 32)

Dursun'a göre, milletin “iyi, hayırlı geleceği” gençliğin elindedir. Bu yüzden gençliği milliyetine, töresine, dinine, ailesine bağlı yetiştirmek gerekmektedir (S, s. 171). Dursun bu doğrultuda yazılar kaleme alırken, çevresinde onu destekleyenler dahi yazdıklarını okumamakta, gençliği suçlamaktadır:

“- Ama gençler di mi, hep gençler! Ah amca, o gazetelerde, o kitaplarda işin fikrini yürütenler, işin telkin propagandasını yapanlar ne kurşuna gidiyor, ne kurşun atıyor. Sadece gençliği, delikanlılığı maşa gibi kullanıyorlar. Adımız üstümüzde, delikanlıyız, heyecanlıyız. Bir fikre kapıldık mı, atarız kendimizi ölüme. Bu yüzden, sol üniversitede filizleniyor, güçleniyor. Gençlik büyük bir kuvvet, büyük ve budala” (S, s. 175).

Dursun'un Selahaddin'in babasına yaptığı sitemin bir benzerini Leyla, bir profesör kadın için yapar. Eğitim seviyeleri, sosyo-ekonomik durumları ne olursa olsun herkes gençliği suçlamaktadır:

“Neydi o profesör kadın, sigaradan kalınlaşan sesi ile iddia ediyordu: ‘Türk gençliği de tıpkı dünya gençliği gibi bunalım içindedir. Çünkü aşırı tüketime zorlanmaktadır. Çünkü alım olanakları yetersizdir. Bu yüzden, mevcut düzeni değiştirmek amacındadır.’ Gencecik kafalara ve gönüllere ne büyük fakat ne kadar zevkli bir sorumluluk yüklüyordu: Düzeni değiştirmek! Önce fakülteler gelir: İdarî bozukluklar... Kitapların pahalılığı, imtihan sistemleri... Berbat öğrenci yurtları... Derken... Derken... Fakültelerdeki boykot ve işgaller. O parlak kıvılcımlar gibi, bir öğleden sonra rehabetinde uyuklayan iktidarın, gözü önünde, üniversite şehirlerini sardı...” (S, s. 129).

Dursun, gençliğin daha çok şehir gençliğinin değer yargılarından yoksun olduğunu söyler: *“Bizde gençlik şuurlu olarak, neyim, ne yapıyorum, niçin yapıyorum sorularına cevap bulmaktan aciz. Bulamıyor hatta bulmayı düşünmüyor”* (S, s. 199). Üniversite hocalarından da gençliğin bu haline üzülenler olur. Gazi Eğitim’e solcular tarafından silahların taşındığı gün, Dursun ve arkadaşları Müdür’ün odasında polis olaylara müdahale etmesini beklerler. Müdür o sırada odada bekleyen gençlere öğüt verir: *“-Yazık oluyor gençliğimize, diye mırıldandı, karışmayın bir şeye... Memleket kurtarmak sizlere mi kalmış, boş şeylerin peşinde koşuyorsunuz... Boş! Gençliğiniz elden gitmeden, zevkini çıkarın; gezin eğlenin”* (S, s. 187).

Sevim Abla, dönemin gençliğinin devletin tutarlı bir politikası olmadığı için harcandığını söyler. Gençlerden aldıkları değerler yerine *“bir boşluk ve küçüklük kompleksi!”* (C, s. 71) getirmişlerdir. Ona göre, Atatürk’ün ölümünden sonra, bir “hedefimiz” bir “idealimiz” olmamıştır (C, s. 71). Böylece Sevim Abla, baharın geldiğini fark etmeyen, öfkeli bir gençlik ile baş başa kaldığını anlatır. Bu gerçek onda acıma hissi uyandırır:

“Ben acıyorum tümüne! Ne gençliklerinin tadına varıyorlar, ne sanattan anlıyorlar, ne aşktan, ne felsefeden. Canım, baharın geldiğini bile fark etmiyorlar, öfke içindeler gözlerini kin bürümüş. Yazık... Yazık. İhtiyar doğmuş, öyle, yaşayan bir nesil. Akıllı, olgun ihtiyarlar olsa, yine neyse... Bunlar bilgiç ve alabildiğine budala!” (C, s. 72)

Sevim Abla siyasetçilerin gençliği kullandığını söyler. Ona göre, gençliğin inanmaya ihtiyacı vardır ve büyükler onlara inanacakları bir şey vermemişlerdir:

“-Ölüyorlar ve öldürüyorlar, dedi Sevim Abla... Elbet bir şeylere tam inandıkları için, yoksa kolay değil böyle ölümle oynamak. Neden? Gençlerin inanmaya ihtiyaçları vardır, onları suçlamadan, hatta öfkelenmeden önce düşünmek lazım. Bizler, büyükler onlara ne verdik? Ölümü bile göze aldrabilecek hangi güçlü inancı aşıladık? Değişen iktidarın değişen politikaları, vatan millet aşkını bile öldürürdü yahut bu kavramları küçümser hâle getirdi...” (C, s. 70).

Romanlarda Gazi Üniversitesi, ülkücülerle anılan, onların hâkim kuvvet olduğu bir mekândır. Orta Doğu Teknik Üniversitesi ise devrimci öğrencilerin kalesi konumundadır. Gazi Üniversitesi devrimciler tarafından değerlendirilir fakat romanlarda ağırlık daha çok ülkücü karakterlerin yorumladığı Orta Doğu Teknik Üniversitesi üzerindedir. Böylece *Canbaz*'da ODTÜ'nün polis kaçaklarının saklandığı, kaçırılan ülkücülerin devrimci tokadını yediği, silahların saklandığı uçsuz bucaksız bir arazi olarak okuyuculara anlatılmış olur (C, s. 174).

ODTÜ'de olaylar Ülkü Ocaklarının kapatılmasına rağmen durulmaz. Kaçak silahlar hâlâ orada depolanmaya devam eder:

“Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde olaylar birbirini kovalamaktadır. Sağcı tanınan hocaların odaları basılıyor, Ülkü Ocağı'nın kapatılmasına rağmen, ülkücü bilinenler eğer yalnız yakalanırsa dövülüyorlar... Üniversite, polis kaçakları için açık bir koruma kampı haline getirilmiştir. Kalorifer daireleri, her türlü gizli bölme, geçitler kaçak silahlarla doldurulmuştur. O günlerde 'devrim karargâhı' Orta Doğu Teknik Üniversitesi'dir. Bu Amerikan yardımı ile kurulan üniversite, ülke çapında şöhrete erişmiştir. Rektörü Erdal İnönü... Öğrenci işleri ile görevli Rektör yardımcısı Ertan Acaroğlu'dur. 1970'in Şubat ayı memleketin sade vatandaşları dahi artık olaylardan iyice huzursuzluk duymaya başlamışlardır” (C, s. 285).

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, bir sürü sol derneği, kulübü de bünyesinde barındır. Burada solun simge isimlerinden İlhan Selçuk ve Çetin Altan'ın yazıları panolarda yer alır (C, s. 255). 12 Mart öncesi bölümler, fakülteler paylaşılır ancak taraflar hâlâ birbirine üstün gelebilmiş değildir:

“ODTÜ hala ılımlıydı. Mart ayında, Fen Fakültesi'nde solcularla ülkücüler çarpıştılar. Marksistler Kimya Bölümü'nü ele geçirmişlerdi, öbür bölümlerde silahlı 'ispat gösterileri' devam ediyordu. Ülkücüler bahçeye hâkimdiler... Bahçe dışına ise solcular. Polisler uç çemberi teşkil ediyor ve bekliyorlardı. Fakültede kesin hâkimiyet için yardım gerekliydi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nden istendi” (C, s. 257).

İlhan'a göre, ODTÜ'ye de artık öbür fakültelerden ve İstanbul'dan militanlar gelmeye başlamıştır (C, s. 261). Üniversitede kaymak tabakanın kolej menşeli çocukları, başkaldırmayı öğrenmiş, ancak bağımsızlıklarının sorumluluğunu taşımayı becerememiştir (C, s. 271).

Sevgi Selen'in pansiyona geldiği ilk gün Sevim Abla, Gazi Eğitim ile ilgili duyduklarını anlatır. Gazi Eğitim'de İngilizce öğretmenliği okuyan Sevgi Selen'in izlenimlerini merak eder: “- *Gazi Eğitim öyle mi? Fena değilmiş orası, olay çıkmıyormuş zaten canım okullar paylaşılmış artık. Bir taraf hâkimiyeti ele geçirince öbürlerinin çıtı*

çıkmyormuş, olay da olmuyormuş öyle söylüyorlar. Peki sizin okulda borusu ötenler kimler?” (C, s. 16)

2.3.13. Alevîlik- Sünnîlik / Türkçülük- Kürtçülük

Çalışmamızın temelini oluşturan romanlarda 12 Mart’a sebep olan şey, sadece öğrencilerin kendi aralarında çatışmaları değildir. Ortılığı karıştırmak isteyen çevrelere tek çatışma yetmez. Bu amaç doğrultusunda ortalığın daha da karışması için insanlar arasındaki kimi duygusal inanç bağları da tahrik edilir. Halkın kardeşlik bağlarını zedeleyecek yeni kutuplaşmalar yaratılır. Alevîlik ve Sünnîlik üzerinden çatışma ortamı hazırlanır. Eş zamanlı olarak devreye Kürtçüler de girer, onlar da Türkçü grupların karşısına çıkarılır.

Sancı’da Nurten Hemşire ve *Canbaz*’da Nebahat Öğretmen’in ortak noktaları sadece kendilerinden yaşça küçük erkek karaktere acizliklerini itiraf etmeleri değildir. Onlar, söz konusu romanlarda, bu çatışmaları başlatan isimler olarak anılır. Nurten Hemşire, Zile’ye gider köyünde bu kavgayı başlatır. Dursun arkadaşı Selahaddin’in babasından Nurten’in akıbetini şöyle öğrenir:

“- (...) Benim diyeceğim, işte o süslü sürtük, seneler sonra yine döndü Zile’ye, bu sefer bu hastaların canına okumaya değil de köylülerin canına etmeye. Ulen var mıydı şimdiye kadar bir Alevîlik, Sünnîlik davası bizim köylerde?

-Yoktu.

-E işte şimdi var. Bunların gezmesinden sonra. Ulen, nasıl da ikilik koydular köylünün içine! Nasıl da koydular, canlarına koyduklarımız!” (S, s. 169-170)

Dursun, Ankara’da Nurten Hemşire’yi bulduğunda, Nurten Hemşire’ye işin aslını sorar, aldığı cevap üzerine toplumu karıştırmanın devrimcilikle alakasını sorgular:

“-Köylerde... devrimcilik söküyor mu?

-Nasıl anlatsam, zengin malını alıp size dağıtacağız deyince pek yutmuyorlar da, Sünnîlik davasını ortaya atınca, kızışıyorlar! Kırmızı görmüş boğa gibi yapıyoruz adamları! Damarlarına basıyoruz, birbirlerine düşüyorlar!

-Bu da devrimcilik oluyor öyle mi?” (S, s. 250)

Ali, Nebahat Öğretmen’e Alevî ve Sünnî düşmanlığı başlatmak için “örgüt”ten emir geldiğini anlatır:

“-Peki sen Alevî misin, Sünnî misin?

(...)

-Sünnî'yim bizim oralarda çok Alevî vardır, doğru. Fakat ben Ankara'ya geldikten sonra öğrendim.

-Neyi?

-Alevîlerle Sünnîlerin birbirlerine düşman olmaları lazım geldiğini, bizim oradayken... Neyse bu da bir Ankara işidir ki, bize sormadan bizim için karar verdiler.

-Canım herkesin, kendi durumunun bilincinde olması lazım, mesele bu. Kürt müsün?

-Hayır fakat Kürtlerin davasına inanıyorum” (C, s. 186).

Nebahat Öğretmen, Ali'nin Kürtler için çalışıp çalışmayacağını merak eder.

Ali'nin kalbinde henüz düşmanlık hissi yoktur:

“- Neden çalışmayayım? dedi. Kürtlerle benim ne alıp veremeyeceğim olur? Memlekette de her zaman biz iyiyizdir onlarla, hiç öyle Kürt Türk ayrımı yapmayız, aklımıza gelmez.

- (...) Kürtlerin davasına inanıyorum dedin, nedir Kürtlerin davası, Türklerden kopup doğuda ve güneydoğudaki bazı şehirlerde bir bağımsız Kürt devleti kurmak değil mi?... Sen bu davalarında yardım eder misin diye sordum...” (C, s. 186-187).

Nebahat Öğretmen, “önce devrim” diyerek Kürtlerin sırasını beklemesi gerektiğini söyler sonra da devrimin Kürtlerle beraber gerçekleşeceğini söyler (C, s. 187). Ali'nin kafası iyice karışır.

Romanlarda Milliyetçi Hareket Partisi, Türkçülüğün siyasi ayağı olarak yer alır. Sevim Abla, Dursun, Ali ve devrimci karakterlerden Leyla ile Adnan da MHP ile ilgili tespitlerde bulunurlar. İlhan'ın MHP'li olduğunu öğrenen Mahmut “*Yaa vah vah!*” (C, s. 69) demekle yetineceğini düşünse de Sevim Abla, bu tepkinin peşine düşer ve ona sorar:

“-Ben, Milliyetçi Hareket Partisi denince sizin gösterdiğiniz telaşın yahut doğrusu üzüntünün sebebini merak ettim. Severim İlhan'ı Hareket Partisi legal bir parti değil mi, yoksa programında işçiye sendikal haklar tanımıyor mu?

-Hayır o değil. MHP aydın kişilerin- eliyle çevreyi işaret etti; koltuklar, sehpa, resimler ve pencerenin ötesinde Nene Hatun Caddesi- yani böyle bir muhitte, ben yadırgarım bu partiyi,- nasıl söylesem, o biraz... Yani aydınının...

İnadıma sözünü kestim:

-Yani halkın partisi, sosyete, süslü evlere, itibarlı muhitlere giremeyen bir parti!” (C, s. 70).

Özellikle *Sancı* ve *Canbaz*'da “örgüt”ün maddi yardım aldığı konuşulur ancak MHP'nin herhangi bir yardım almadığı, genellikle fakir ve inanmış Anadolu çocuklarından olduğu karşı görüşten Leyla ve Adnan'a söylenebilir:

“- Bu işlerin nanca para ile döndüğünü bilmez misin, Milliyetçi Hareket Partisi o kadar parayı bulamaz, öbür partilerdeki milliyetçilerin desteği?... Ne olabilir?

(...)

-Belki de çocuklar hiç para almıyorlar, zaten yaşayışları durumları giyinişleri falan da parasız olduklarını ispat ediyor.

-Ve inanır mısın galiba para almıyorlar, lâf aramızda tabii” (S, s. 222).

Başka bir görüşe tahammül edilmeyen, farklı ses çıkaranın öldürüldüğü 1970’lerde, devrimci Leyla; ülkücülerin ruh halini, davalarını merak eder. O taraftan gelen seslere kulak kesilir:

“Belki olur a, onların da bir faydası dokunabilir bana. Çünkü bir sürü genci, bu denli etkilediklerine göre, onlar da bir şey söylüyor olmalı, bir fikirleri olmalı, biz faşistler deyip geçiyoruz, aslında haklarında bir şey bildiğimiz yok. Milliyetçi hareket ruhunda bir şeyler var ki, çocuklar göz kırpmadan ölüme gidiyorlar. Gık demeden onca işkenceye katlanıyorlar, yanlış, doğru, gönülden inanılan bir fikri olmalı Milliyetçi Hareket’in” (S, s. 300).

Dursun, bu “*milletle beraber, millete hizmet*” (S, s. 337) eden partiyi Ali’ye şöyle anlatır: “*Ali bak Milliyetçi Hareket yepyeni bir yoldadır, bütün milliyetçi geçinen kurum ve partilerden daha değişik ve emin bir yolda*” (S, s. 333).

2.3.14. Basın

1960’larda radyo ve gazete üzerinden toplumu şekillendiren basın, 1970’lerde televizyonu da dahil ederek toplumu şekillendirir. Ülkücüler daha çok yazılı basın ile sesini duyurmaya çalışırken; devrimciler yazılı basın yanında sinemayı ve televizyonu da kullanırlar:

“Oysa basının ağa babaları bu arada Durum, haber ve yorumlarıyla; özel tiyatrolar ve birçok romancı, hikâyeci bu dengeyi bozmak, hedefi sağa çekip solu masum gösterme gayretindedir. Çünkü Kral Yılmaz Güney, şöhret merdivenlerini pek çabuk tırmanıyor. Gerçekçi sinema adına, propaganda yapan filmler çevriliyor. TV daha mutedil, dengeyi korumaya dikkat ediyor. Yerli film çekebilecek eleman bulamadığı için, yabancı yapımlara ağırlık veriyor” (C, s. 285-286).

Sevgi Selen’ e göre, ülkücü yayınlar, zorlama olmayan bir dille yazılan millet egemenliğini önemseyen yapıtlar ortaya koyarlar: “*Ülkücü neşriyat ise konuştuğumuz lisanla yazılmıştı, onlar ülkede sınıf hâkimiyeti yerine, millet egemenliği istiyorlardı. Dünyaya yayılmış çeşitli memleketlerdeki tutsak Türklerin varlığını da bu neşriyatlardan öğrendim*” (C, s. 398).

Devrimcileri desteklemeleri için yazarlardan bazılarına “örgüt”ten emir gider ve “iyi yağlama” yaparlar (S, s. 164). Ülkücüler ise bu emirlerin farkındadır, topluma yön

verenler bu sistemin bile isteye bir parçası olmuşlardır: “(...) *Mihirler, Boranlar, Uğurlar, daha bilmem ne, bizim insanımız değil mi, sürükleniyor mu, sürüyor mu? Gazetecilere öğretmenlere, sanatçılara bak, hepsi de bilinçsiz olarak sürüklenen şahıslar, yaptıkları işin şuurunda değiller mi sanıyorsun?*” (S, s. 273)

İlhan’a göre devrimcilerin kalemlerinden kan damlıyordur. Burada vurgulanan şeylerden biri de devrimci yayınların yabancı kaynaklardan beslendiğidir: “*Batı Berlin’deki komünist ‘Bizim Radyo’nun tekstlerinden kan damlamaya başladı. Yerli Marksist kalemlerden kan damlamaya başladı. Ve gençlerin kanı... akmaya... Nihayeti, devrimler ‘kan’la yazılırdı*” (C, s. 256-257).

Sanıcı romanında *Devlet* dergisi yazıhanesi mekân olarak önemli bir yere sahiptir. Bu dergi, 7 Nisan 1969 tarihinde “Andımız devlet, yolumuz milliyetçilik, rehberimiz ilim ve fikir, tarzımız siyasettir” anlayışıyla yayın hayatına başlar. Haftalık Siyasi Aktüalite Dergisi olarak çıkan derginin logosunun altında “Ey Türk Kendine Dön” ibaresi vardır” (Öznur, 1999b: s. 11-12). Romanda *Devlet*’in yazıhanesi, Dündar Taşer’in, Galip Erdem’in, Dursun’un, İskender Öksüz’ün, Emine Işınsoy’un uğrak yeri olur. Ali, *Devlet* dergisinin yazıhanesine giderek oradaki ekibe hem yardımcı olur hem de oradaki yazar kadrosunun sohbetlerini dinleme olanağı bulur. (S, s. 320-325). Dursun’a devrimcilerin halk mahkemelerinde “*Devlet dergisinin yazıhanesinde neler oluyor, kimler geliyor oraya, hocalardan kimler geliyor, neler yapıyorlar?*” (S, s. 373) sorusu yöneltilir. Dursun bu soruya, “*Devletin yapamadıklarını, Devlet’in yazıhanesinde yapıyorlar, akli olan herkes geliyor, memleket endişesi taşıyan her hoca geliyor! Ya Türk Solu’nun, Aydınlık’ın yazıhanelerinde neler oluyor?..*” (S, s. 373) cevabını verir. Dursun’a göre, *Devlet* dergisi, derdi memleket olanların durağıdır.

2.4. DÖNEMİN SİYASİ FİGÜRLERİ

Ele aldığımız eserlerde, döneme yön veren siyasiler de birer karakter olarak yer alırlar. 1960’ların “Başvekil”i yerini 1970’lerde “kabak kafalı şişman adam” olarak zikredilen Süleyman Demirel’e bırakır. Bunun yanı sıra Alparslan Türkeş, Bülent Ecevit ve İsmet İnönü de adı anılan siyasetçilerdendir.

Demirel, ağırlıklı olarak *Sancı* romanında kendisine yer bulur ancak *Zor*’da da kısa da olsa misafir edilir. *Sancı*’daki Demirel, kendi çıkarlarını düşünen, gençler bir kavganın peşinde sürüklenirken ellerini ovuşturan biridir. Süleyman Özmen’in vurulmasıyla ilgili bilgiler alırken, iti ite kıldırıldığını söyler: “-İti ite kıldırıyoruz... İti ite, bu kadar! Yalnız ölürlerse, cenazede merasim olur demektir. Olay istemem. Sıkı, çok sıkı güvenlik tedbiri alınmalı. Ses çıkaranın sesi var demektir, o ses kesilmeli, anlaşıldı mı?” (S, s. 12)

Herhangi bir gruba ait olamayan babasını eleştiren Leyla, Saadettin Bey’i Demirel’e benzetir. Demirel, Saadettin Bey’in tepkisinden de anlaşılacağı üzere ne sağa ne de sola yaranabilmiştir: “-Demirel ve ben, kemiksiz hayvanlar sınıfına dâhiliz ve rengimiz yok öyle mi?” (S, s. 44)

Romanda sadece karakterlerin Demirel ile ilgili tespitlerine yer verilmez. Demirel de kendi çocukluğuna ait bir anıyı hatırlayarak hem sağın hem de solun kendisiyle ilgili görüşlerini destekler:

“Kabak kafalı şişman adam, yılların gerisinde kendi köyü ile komşu köyün çocukları arasında çıkan bir kavgayı hatırladı birden. Kendisi bu kavgada barıştırmacı rolü oynamak bahanesi ile karşı köye gitmiş ve oradaki hazırlıkları, bu tarafa bildirmişti. Siyasi hayatının ilk başarısıydı bu. Gülümsedi, başını salladı:

-Olur böyle şeyler, olur kavganın hilyeleri!... (Gülümsemesi devam etti bir süre. ‘Amma akıllısın be çoban oğlan’ demişlerdi... Hey gidi günler!...)” (S, s. 93).

Eylemler yavaş yavaş öğrenci hareketi olmaktan çıkıp tehlikeli boyutlara ulaşırken, devrin siyasi iktidarı bu gelişmeleri değerlendirememiştir. Hatta Demirel’in “Sokaklar yürümekle aşınmaz” sözü günlük konuşmaların en renkli cümlesi haline gelir (Öner, 1978: s. 108). Bu söz, romanda da öğrenci hareketleriyle ilgili endişelerini dile getirenlere karşı kullanılır: “*Hocam size büyük hürmetim var, ancak fikirlerinize*

katılmıyorum. Genç bunlar yürüsünler... Sokaklar yürümele aşınmaz! Demokrasi ile idare edilen memleketlerdeki bu gibi olaylar, olağandır...” (S, s. 180).

Zor’da Cevriye Hanım Nadir’e Demirel’in sokakların karışması durumuna ne dediğini sorar:

“-Öbürü ne diyor öbürü?

-Hangisi?

-Süleyman Efendi oğlum.

O da diyor ki... O ne desin be teyze? 12 Mart Muhtırası üzerine çekildi, anlatabildim mi?

‘Bu memlekette kanunlar var,’ diyordur herhalde.” (Z, s. 77).

Olayların merkezindeki bir partinin lideri olmasına rağmen, Alparslan Türkeş’in adı çok zikredilmez. *Sanıcı*’da 27 Mayıs’ın sola yeşil ışık yakan hareket olduğu konuşulurken Türkeş’in ondörtler ile gönderildikten sonra bütün “itlerini” solcuların üstüne saldığından bahsedilir (S, s. 230). *Karanlığa Direnen Yıldız*’da Veysel Ağabey’in, *Tutsak*’ta Tarık’ın “Bizim Albay”ı, 12 Mart döneminde İlhan Kasapoğlu’nun “kurtarıcı”sı olmuştur: “*Türkeş ismini 27 Mayıs Hareketi’nden ötürü biliyordu. Sonra onun Türkçülüğünü öğrendi, hakkında yazılanları okudu, söylenenleri dinledi. Kimine göre bir ‘faşist umacı’, kimine göre bir ‘kurtarıcı’ idi. Ortası yoktu! İlhan, ‘kurtarıcı’yı benimsedi*” (C, s. 236).

Bülent Ecevit ise, *Sanıcı*’da “ortanın solu”³¹ sloganı ile yer alır, adı geçmez. Zor’da Cevriye Hanım’ın olanı biteni öğrenme çabası ile Nadir’e sorular sormaktadır. Sıra Bülent Ecevit’e gelir: “-*Ya o kara bıyıklı, süzgün gözlü Bülent Ceneviz? -O mu? O da diyor ki, ‘Toprak izleyenin, su kullananın...’ -Lakin Cenevizli’nin gayet süzgün gözleri var oğlum. Yalan mı yani?*” (Z, s. 7)

Canbaz’da, Sevgi Selen, taraf olmamak için “Ecevitçi” olduğunu belirtir. Bu itirafla solun kendi içerisinde bu kadar bölünmüş durumdayken kimseye bir faydası olmayacağına da değinmiş olur:

“Derhal ‘faşist’likle itham edileceğimi bilmediğimden, onlara gerçeği göstermeye hiç yanaşmadım zaten ‘taraf’ olmamakla kâfi derecede suçlanmışım. Bari hiç olmazsa ‘Ecevitçi’ idim! Onun iktidarı hakiki sola açılan bir kapı olacaktı ki... İGD mi, TKP- ML mi, Kurtuluş mu, Aydınlik mı... Gayri hangisi hakiki solsa!” (C, s. 403)

³¹ Bülent Ecevit’in 1966’da CHP Genel Kurulu’na seçilmesinden sonra ortanın solu sloganına ağırlık verilir. Bu slogan gerek diğer partilerde gerekse CHP de tartışmalara yol açar. Feroz Ahmad’a göre, CHP’nin ortanın solu sloganını benimsemesi, onu komünizm ve “ortanın solu Moskova yolu” suçlamasına açık hale getirmiştir. Aynı zamanda AP’ de, “Ortanın sağındayız Allah’ın yanındayız” sloganını benimsemiştir (Ahmad, 2020: s. 387).

Ecevit iktidarının sola ne kadar açık kapı olduğunu cevabını Haluk Bozkır ile Tülin'in konuşmaları verir:

“Ecevit iktidara TÖB-DER'in, İSK'in, İGD'nin sayesinde geldiğini pek çabuk unuttu. İddiaya girerim bunun sonu Kerenski'den bile beter olacak, herif yurt dışına bile kaçmayı başaramayacak!” demiş; Haluk Bozkır hep yaptığı gibi, üst dudağını gerip gülümsemiş, gözlüklerinin altında kara boncuk gözleri fıldır fıldır, hınzır kocakarı suratı ile;

(...) Ecevit, davaya büyük hizmet etti, çok büyük. İlk cepheyi haklı olarak milliyetçilere açtı, pek akıllıca açtı. Şu öldürülenleri söylemiyorum, asıl devlet dairelerinden kilit noktalardan, emniyetten ve bilhassa Milli Eğitimden temizlenen milliyetçileri kastediyorum. Anlıyor musun, ince ve dikkatli gitti. Ecevit, asıl düşmana karşı savaştı, kazanmak üzere” (C, s. 404).

Son olarak *Zor* romanında İsmet İnönü, her işin başında olan hep ona danışılan biridir. Bu İnönü, romanda hep aynı cümleleri tekrar eder: “-İsmet Paşa sahibinin sesi plakları anlatabildim mi? Arada bir, ihtiyaç duyuldukça dinlenir ‘Evlatlarınıza sahip olun..’, ‘Öğrenci, öğrenciliğini bilsin..’, ‘Eşkiya sokağa hâkim olmuştur...’ ‘Beni kızdırmayın...’ Filan..” (Z, s. 77).

3. 12 EYLÜL 1980 DARBESİ

3.1. 12 EYLÜL 1980 DÖNEMİ SİYASİ TARİH³²

27 Mayıs Darbesi’nden sonra genel olarak Yön dergisi ekseninde örgütlenenlerin amacı yeni bir darbe yaparak rejimi kökten değiştirmektir. Üniversitelerde önemli bir güç hâline gelen Dev-Genç’in karşısında “komando” denilen ülkücüler vardır. Siyasi partilerde de bir hareketlilik gözlemlenmektedir. CHP’de “ortanın solu” akımı bölünmelere neden olur. Turhan Feyzioğlu CHP’den ayrılarak Güven Partisini kurar. AP içinde de eski Demokratlar, Ferruh Bozbeyli liderliğinde Demokratik Partiyi kurarak AP’den ayrılırlar. TİP’te ise Mehmet Ali Aybar, Sadun Aren ile Behice Boran grubu arasında bir huzursuzluk vardır. Cumhurbaşkanı Sunay, bütün kurumları karşısına almış olduğu için zor günler geçiren Demirel’in “bir süre geri çekilmesi”nin faydalı olacağı yönünde bir görüş beyan eder. Özetle bir darbe ve bir müdahale ortamı hazırdır. Kriz öncesi dönemlerin olağan gelişmelerinden olan devalüasyon da 1970’te gerçekleştirilmiştir (Fedayi, 2020: s. 91).

12 Mart günü ordu, isteklerini bir “muhtıra” şeklinde açıklar. Radyodaki 13.00 haber bülteninin ilk haberi bir muhtıradır. Muhtıra, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç ile Kuvvet Komutanlarının “MGK üyesi” sıfatıyla imzalarını taşımaktadır: “Muhtıra metni incelendiğinde iki noktanın öne çıktığı görülmektedir:

1. Terör olayları artmıştır.

2. Anayasanın öngördüğü reformlar partiler üstü bir hükûmet tarafından gerçekleştirilmelidir. Bunlar yapılmadığında da TSK doğrudan yönetimi devralacaktır”.

Ordu içinde 27 Mayıs darbesinin devam etmesini savunan gruplar da vardır. 27 Mayıs sonrasında DP’nin devamı niteliğindeki partilerin güçlenerek iktidara gelmeleri siviller arasında bir tepkiye neden olur. Bu sivil kesim Doğan Avcıoğlu’nun liderliğinde

³² Bu bölüm, *Türkiye Cumhuriyeti Siyasi Tarihi*’nin Prof. Dr. Cemal Fedayi tarafından hazırlanan “Birinci Koalisyonlar Dönemi (1971-1980)” başlıklı beşinci ünitesinden özetlenmiştir.

kurulan Yön dergisi ve daha sonra da Devrim gazetesi etrafında birleşirler. Bu yayın organlarında Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk ve İlhami Soysal gibi isimler ön plandadır. Bu isimler orduyu yeni bir darbeye teşvik edip “Baas sosyalizmi” türünden bir rejim kurmak isterler. Darbe tarihi olarak da kendilerine 9 Mart 1971’i belirlerler. Son dakika, Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler ile Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur taraf değiştirir ve Genelkurmay Başkanının öncülüğünde başka bir darbeyi gerçekleştirmeye karar verirler. Böylece 9 Mart’ta kendi darbelerinin yolunu gözleyen solcu çevreler, 12 Mart’ta başka bir darbe ile karşılaşmış olurlar. İlk anda bu darbenin kendi darbeleri olduğunu sanan bu grup; yarıldıklarını daha sonra anlar (Fedayi, 2020: s. 92).

Sol çevreler ilk başlarda, “kendi darbeleri” zannederek darbeye destek verirler. Demirel’in istifasını memnuniyetle karşılarlar. Bir kısım solcu sivil toplum kuruluşu da muhtırayı bir bayram sevinci içinde karşılar. Demirel ise, istifasından sonra darbecilerle uzlaşma içinde olur. CHP Genel Başkanı İnönü başlarda muhtırayı eleştirenlerden olur. Fakat daha sonraları İnönü, muhtıranın lehinde bir politika gütmeye başlar. Muhtıraya, “ortanın solu” ekibinin tepkisi ise olumsuz olur (Fedayi, 2020: s. 93).

12 Mart darbecileri ilk tasfiyeyi ordu içinde yapar. 24 saat içinde, 5 General, 1 Amiral ve 35 Albay derhal emekli edilir birtakım genç subayların da yerleri değiştirilir. 19 Mart’ta, CHP’li Nihat Erim, hükûmeti kurmakla görevlendirilir. Erim, bağımsız kalabilmek adına CHP’den istifa eder. Bu olay üzerine, Ecevit, genel sekreterlikten istifa eder. Erim kendisinden istendiği gibi bir hükûmet kurar. Bu sırada hükûmette 5 AP’li, 3 CHP’li, 1 MGP’li ve 1 de Millî Birlik Grubu üyesi bulunmaktadır. Bir süre sonra terör olayları tekrar artmaya başlar ve 11 ilde sıkıyönetim ilan edilir. İsrail’in İstanbul Başkonsolosu Efraim Elrom’un THKP-C mensuplarınca kaçırılıp öldürülmesi üzerine sola yönelik baskı artar. Ülke çapında bir tutuklama furyası başlatılır. İçlerinde gazeteciler, yazarlar ve öğretim üyelerinin de bulunduğu 5000 civarında kişi tutuklanır. İşkence haberleri de gündeme gelmeye başlar. Tüm ülke böylece bir sıkıyönetim ve baskı ortamına sokulmuş olur (Fedayi, 2020: s. 93).

20 Mayıs 1971’de Millî Nizam Partisi “laikliğe aykırılık” gerekçesiyle kapatılır. Parti yöneticileri ise sıkıyönetim mahkemelerinde yargılanıp ağır hapis cezalarına çarptırılırlar. İsrail Başkonsolosu Elrom Olayı, hükûmeti daha sert önlemler almaya

zorlar. Bahri Savcı, Bülent Nuri Esen, Mümtaz Soysal ve Tarık Zafer Tunaya gibi ünlü isimler tutuklanır. Cumhurbaşkanı Sunay bu dönemde cumhurbaşkanlığının en güçlü dönemini yaşamaktadır. Dizginleri ele geçirir ve dönemin en önemli ve güçlü odağı hâline gelir. 17 Nisan 1972 tarihinde, hiçbir kesimi memnun edemeyen Erim istifa ederek görevini bırakır. Cumhurbaşkanı Sunay, yeni hükûmeti kurma görevini, Bağımsız senatör ve eski bir Başbakan olan Suat Hayri Ürgüplü'ye devreder. Ürgüplü kabinesi, Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmaz ve yerine hükûmeti kurma görevi Ferit Melen'e verilir.

CHP'de ise kavga devam etmektedir. İç kavga büyük kongreye taşınır ve 5 Mayıs 1972'de yapılan kongreyi İnönü yanlıları kaybeder. Kongreyi Ecevit kazanır. İnönü genel başkanlıktan istifa eder. 14 Mayıs 1972'de toplanan kurultayda Ecevit, 913 delegeden 826'sının oyunu alarak Genel Başkan seçilir. Bir süre sonra da Feyzioğlu'nun Millî Güven Partisi ile Cumhuriyetçi Parti birleşir ve Cumhuriyetçi Güven Partisi kurulur. İnönü CHP'den de istifa eder. İnönü'nün bu tepkisini endişeyle izleyen Ordu CHP'nin aşırı sola kaymasından korkmaktadır. Fakat yeni CHP, ordunun endişelerini giderici yönde girişimlerde bulunur. Ecevit liderliğindeki CHP, Erim hükûmetinden sonra kurulan Melen Hükûmeti'ni destekleme kararı alır. CHP'nin, idamlar konusundaki yaklaşımı olumsuz olur. CHP, idamların önlenmesi için çeşitli yollara başvurur fakat sonuç alamaz (Fedayi, 2020: s. 94).

Ecevit liderliğindeki yeni yönetim, CHP ihtilallerin yanındadır yargısını yıkmak ister. 27 Mayıs'a muhalefet ederek vücut bulmuş bir parti, 12 Mart'a karşı ciddi bir direnişte bulunmaz. AP lideri Demirel, muhtıranın ilan edildiği gün direktmeden istifasını verir, sözlü veya fiilî hiçbir direnişte bulunmaz. Parti, sonraki dönemlerde genel olarak askerlerin istekleriyle uyumlu bir siyasi çizgiyi takip eder.

Darbe dönemlerinin vazgeçilmez klasiklerinden biri de anayasada değişiklik yapılmasıdır. Her darbeden sonra yaşanan bu gelişme, bu defa da gerçekleşir. "Erim ve Melen hükûmetleri döneminde Anayasa'da yapılan değişiklikler esas itibarıyla, 1961 Anayasası'nın liberal ve özgürlükçü yönlerini budamaya ve devlet otoritesini güçlendirmeye yönelik değişikliklerdir. Bu değişiklikler ana esaslar itibarıyla şu başlıklarda toplanabilir:

- (1) Yürütmenin güçlendirilmesi,
- (2) temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanması,
- (3) yargısal güvencelerin zayıflatılması ve

(4) genel olarak askerî bürokrasinin, özel olarak da askerî yargının, yetkilerinin artırılmasıyla ilgili düzenlemeler. Buna ek olarak ordunun elindeki malların denetlenmesi usullerine, Sayıştay'ın bu konudaki yetkilerini sınırlayan bir 'gizlilik' unsuru getirilmiştir. Ordu harcamaları bağlamında şunu da vurgulamak gerekir: Türkiye'nin askerî bütçesi 1971 yılında, 1970 yılına oranla %30 artırılmıştır. Bu dönemde, yargı bağlamında yapılan en önemli değişikliklerden biri de Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kurulması yönündeki değişikliktir. Bu mahkemeler 1976 yılında kaldırılncaya kadar 3 yıl süreyle görev yapmıştır. Güvenlikle ilgili bir başka gelişme de Milli Güvenlik Kurulunun anayasal konumunun güçlendirilmesi şeklinde olmuştur" (Fedayi, 2020: s. 94). 1961 Anayasası'yla verilmiş bir kısım özgürlükler geri alınır. "Anayasayla ilgili değişiklikler konusunda başarılı olunmasının sebebi ise Demirel'in söz konusu değişiklikleri kendi politikasına uygun bulmasıdır" (Fedayi, 2020: s. 94)

Darbeden sonra ilk başta Cumhurbaşkanlığı için adaylığını koyan üç kişi vardır. "En güçlü aday", kontenjan senatörü Faruk Gürler'dir. Gürler, Cumhurbaşkanlığına aday gösterilmiştir (Fedayi, 2020: s. 95). Diğer adaylar ise, AP'li Tekin Arıburun ile DP Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli'dir. Gürler oylamalarda başarısız olur. Bunun üzerine Sunay'ın görev süresini uzatma fikri ortaya atılır. Tarafsız bir aday olarak nihayet, Senato kontenjan grubu başkanı emekli Oramiral Fahri Korutürk üzerinde uzlaşma sağlanır. Korutürk 6 Nisan 1973 günü Cumhurbaşkanı seçilir. Fahri Korutürk'ün üzerinde uzlaşılmasıyla Cumhurbaşkanlığı seçimi krizli de olsa halledilmiş olur (Fedayi, 2020: 95).

Melen hükûmeti 8 Nisan'da yeni Cumhurbaşkanı'na istifasını verir. Korutürk, Naim Talu'yu hükûmeti kurmakla görevlendirir. Anlaşmalar üzerine 15 Nisan 1973 günü, Talu hükûmeti ilan edilir. CHP bu hükûmete katılmaz, kararlarını desteklemez. Bu kabine, aynı zamanda 12 Mart döneminin son ara hükûmeti olur. (Fedayi, 2020: s. 96).

14 Ekim 1973 tarihinde yapılan genel seçimlerle yeni demokratik dönem resmen açılmış olur. CHP'nin hem lideri hem yapısı değişmiştir; CHP kendini artık solda tanımlar, Erbakan ise MNP'nin yerine MSP'nin kurulmasını. AP'den ayrılan eski Demokratların öncülüğünde kurulan Demokratik Parti de bu seçimlere dâhil olur. Bu seçimlere CHP de AP de bölünmüş olarak seçim yarışına girerler. “CHP'den kopanların kurduğu CGP; AP'den ayrılmış olanların kurduğu Demokratik Parti ve MSP bu seçimlerde yarışan yeni partilerdir” (Fedayi, 2020: s. 96).

1973 seçimlerinden CHP, birinci parti olarak çıkar. AP ise bu seçimlerde beklenmedik bir oy kaybına uğrar. CHP %33 oy oranıyla 185 milletvekili, AP %29 oy oranıyla 149 milletvekili, MSP %11 oy oranıyla 48, Demokratik Parti %11 oy oranıyla 45 milletvekili, CGP %5 oy oranıyla 13 milletvekili, MHP ise %3 oy oranıyla sadece 3 milletvekili çıkarır (Fedayi, 2020: s. 96).

1973 seçimlerinden birinci parti olarak çıkan CHP'nin lideri Ecevit, hükûmeti kurmakla görevlendirilir ancak o görevi kabul etmez. Ecevit'ten sonra görevlendirilen Demirel de yeni hükûmeti kurmayı başaramaz. CHP-AP ortaklığı da gerçekleşmez. 12 Mart döneminin Talu hükûmeti göreve devam eder.

“Partiler arasında uzlaşma sağlanamadığı için yıl sonuna gelindiği hâlde Meclis Başkanı bile seçilemez. Ülkede güçlü olmayan ve zor kurulan hükûmetler; meclis başkanlığı ve cumhurbaşkanlığı gibi uzlaşma gerektiren seçimleri yapmakta zorlanan ve verimli çalışmayan meclisler; uzlaşmayan partiler; milletvekili transferleri, mebus pazarları ve hükûmetlerden bağımsız olarak her gün daha da kötüye giden ekonomi, yüksek işsizlik, yüksek enflasyon, döviz kıtlığı gibi sorunlar kendini göstermektedir.

Yerel seçimlerden sonra hükûmeti kurma görevi yeniden kendisine verilen Ecevit, bu kez MSP ile görüşmeleri daha sıkı tutar. Uzun görüşmeler ve sıkı pazarlıklar sonucunda CHP-MSP koalisyon hükûmeti kurulur. Başlangıçta taraflar iyimserdir. Hatta Ecevit, meşhur “tarihî yanılğı” deyimini kullanmış; tarihî yanılığların doğurduğu suni ayrılıkların düzeltileceğinden söz eder. CHP-MSP koalisyonu dış politikada cesur ve bağımsızlıkçı bir çizgi takip eder. Yeni dış politika ilk örneğini, Amerika'nın aleyhte tutumuna rağmen haşhaş ekimi konusunda gösterir. 1 Temmuz 1974 tarihinde alınan kararla 6 ilde, daha önce 12 Mart yönetimi tarafından yasaklanmış olan haşhaş ekimi

resmen serbest bırakılır. Bu karar ile Amerika ile ilişkiler gerilir ve Amerika askerî yardımı keserek, Türkiye'ye karşı ambargo kararı alır (Fedayi, 2020: s. 97).

CHP-MSP hükûmetinin en önemli icraatı “Kıbrıs Barış Harekâtı”dır. Yunanistan’da ise bir darbe olur ve ülke askerî yönetimin altına girer. Sonuçta Türkiye’nin Kıbrıs müdahalesi gerçekleşir. Türk ordusu 24 Temmuz 1974’teki ilk hamlesinde önemli kazanımlar elde eder. Dünya kamuoyunun ve diplomatik çevrelerin kanaatleri Türklerin haklılığı yönünde oluşur. Ateşkes için dünyadan baskılar ve temaslar gelmeye başlar. Türkiye’nin müdahalesi sürecinde Kıbrıs ve Yunanistan’daki askerî yönetimler sona erer. Bu arada ateşkes görüşmeleri için taraflar Cenevre’de toplanır. Cenevre Konferansı da Türkiye açısından başarıyla sonuçlanır. II. Cenevre Müzakereleri boyunca Yunan ve Rum tarafların genel taktikleri şöyle olur: Bütün teklifleri ne reddetmek ne de kabul etmek, görüşmeleri uzatarak zaman kazanmak, uluslararası destek sağlamak. Bunun üzerine Türk tarafı son önerilerini 12 Ağustos 1974 tarihinde sunar ancak görüşmeler 13 Ağustos sabahı tıkanır ve 14 Ağustos sabahı Türk ordusunun İkinci Harekâtı başlar. 14 Ağustos’ta başlayan İkinci Harekât, 16 Ağustos 1974 günü sona erer. “İki gün içinde TSK, Magosa-Lefkoşe-Lefke-Kokkina çizgisine ulaşarak Ada’nın %38’ini ele geçirir. İkinci Harekât dünya kamuoyunda bir “işgal” olarak kabul edilir. Yunanistan’ın yanı sıra Amerika ve Sovyetler Birliği de İkinci Harekât’a şiddetli tepki gösterir. Kıbrıs sorunu, Barış Harekâtı’ndan sonra sayısız kereler müzakerelere ve görüşmelere konu olmasına rağmen kesin bir çözüme bağlanamaz ve günümüze kadar “çözumsuz bir sorun” olarak gelir” (Fedayi, 2020: s. 98).

CHP, Kıbrıs Zaferi sonucunda oluşan havayı bir an önce oya dönüştürmek amacıyla bir erken seçimi hedeflemektedir. Kamuoyunda CHP lehine bir sempati rüzgârları eser. Bu arada CHP ile MSP arasında anlaşmazlıklar da devam eder. Sonunda Ecevit, istifasını verir. Yeni hükûmeti kurma görevi de yeniden Ecevit’e verilir ama hiçbir parti CHP ile koalisyona yanaşmaz. Demokratik Parti ile ortaklık gündeme gelir.

Cumhurbaşkanı, Ecevit’ten sonra hükûmeti kurma görevini Sadi Irmak’a verir. Irmak hükûmeti güven oylamasında 17 oy alır. Başka bir hükûmet kurulamadığından 12 bu ara hükûmet 4,5 ay göreve devam eder.

Milliyetçi cephe hükûmetleri ve bunun karşısında yer alan CHP hükûmetleri, siyaseti tam bir cephe anlayışı içinde yürütürler. Sosyal alanda ise sağ-sol cepheleşmesi devasa boyutlara ulaşır ve silahlı çatışmalar başlar. Meclis kulislerinde de sokaklarda da yoğun bir cepheleşme görülmektedir. Demirel, I. Milliyetçi Cephe hükûmetini, büyük pazarlıklar ve ince hesaplarla, DP'den ayrılan Bilgiç liderliğindeki 9 milletvekilinin de destek vermesiyle kurar. Ayrıca MHP gençliği, bu hükûmetin kurulmasından sonra sokaklarda kendini daha çok hissettirmeye başlar. Bu dönemde Dev-Yol ve Dev-Sol gibi deneyimli sol örgütler de eylemlerini sürdürmektedir. Kamuoyunda sağ-sol çatışması olarak adlandırılan çatışmalar, bu dönemde ivme kazanmaya başlar (Fedayi, 2020: s. 99).

Bu dönemde, 1 Mayıs 1977'de Taksim'de bütün sol grupların katılımıyla yapılan mitingde meydana bakan binaların çatılarında mevzilenmiş birtakım kişilerin açtığı ateşler sonucunda 40 kişi ölür. Bu Kanlı 1 Mayıs Olayları, provokasyonlar zincirinin ilk halkası olur (Fedayi, 2020: s. 100).

1977 Seçimleri ve CHP Azınlık Hükûmeti 1 Mayıs Olaylarından sonra iyice gerilen ülke bir ay sonra mecburen erken seçime girer. 1977 seçimleri öncesinde hızlanarak devam eden sol-sağ çatışması da ivme kazanır. Bu seçim sürecinde CHP, “faşizm”den şikâyet ederken AP, “CHP'nin komünistliği” tezini işler. Bu seçimlerden önce CHP, DİSK'in desteğini alır; TİP ve TBP ile de iş birliği arayışında olur. Fakat seçim öncesi bu iki parti ile iş birliği sağlanamaz. Seçimlerden CHP, oyların %41.4'ünü alarak birinci parti olarak çıkar. Bu seçimlerde Demokratik Parti ve CGP büyük başarısızlığa uğrar. MSP de milletvekili sayısının yarısını yitirirken sürprizi MHP yapar, milletvekili sayısını 3'ten 13'e çıkarır. CHP 1977 seçimlerinden büyük bir başarıyla çıkmakla birlikte tek başına hükûmet kurmaya yetecek sayıya ulaşamaz. CHP büyümeye devam eder ancak tek başına hükûmet kuramaz. AP ise bu seçimlerde eski gücünün bir hayli uzağındadır. MSP de gücünü kaybedenler arasındadır. DP ise fiilen bitmiştir. MHP, gençlik örgütü ve siyasetiyle ön plana çıkan bir siyasal aktör konumuna yükselir. “Özetle gerek siyaset alanının parçalanması ve istikrarsızlaşması, gerekse sokağın bölünmesi ve sağ-sol çatışmasının ortaya çıkması, son tahlilde 27 Mayıs Darbesi'nin bir sonucu olarak kabul edilmelidir” (Fedayi, 2020: s. 100). Seçim sonuçlarının alınmasından sonra hükûmeti kurmakla görevlendirilen Ecevit, tek başına hükûmet olmaya yetecek kadar sayıya sahip olmamasına rağmen, bağımsızlardan gelebilecek desteğe de güvenerek yeni

hükûmeti (II. Ecevit hükûmeti) kurar. Bu, Türkiye tarihinde görülen ilk azınlık hükûmetidir. Oylama sonucunda, beklentiler doğrultusunda, azınlık hükûmeti güvenoyu alamayarak düşer (Fedayi, 2020: s. 100). 1978 Ocak ayına kadar görevde kalan hükûmeti de ekonomik sıkıntılar, dış politika sorunları ve giderek tırmanan terör bekler. Ülkede ithalat yapılamaz olmuştur, ekonomik bir darboğaz vardır (Fedayi, 2020: s. 100).

II. Milliyetçi Cephe hükûmetinin kuruluşundan 6 ay kadar sonra CHP, AP'den 11 milletvekilini bakanlık vaadi ile istifa ettirerek kendisini destekleyen bir bağımsızlar bloku oluşturur. Bu gelişme sağlandıktan sonra Milliyetçi Cephe hükûmeti hakkında gensoru önergesi verilir. Bağımsızlar, "hükûmetin performansı, gerçekleşen cinayetler ve Güneydoğu'daki baskılar" nedeniyle hükûmete güvensizlik oyu verdiklerini açıklarlar. Sonuçta hükûmet 229 muhalif oyla düşürülür. Bu hükûmet, Cumhuriyet tarihinde gensoruyla düşürülen ilk hükûmettir. Bunun üzerine Ecevit, AP'den ayrılan bağımsız milletvekilleriyle birlikte, 17 Ocak 1978 tarihinde üçüncü hükûmetini kurar. Bu hükûmet ve hükûmetin kuruluş şekli sadece kamuoyu tarafından değil, CHP içinden de eleştiri alır. Ecevit, "başbakan olma pahasına koltuk satmakla" suçlanır. Bu hükûmet, Türk siyasal yaşamının ahlaki yönden en tartışmalı hükûmeti olmuştur. Bu hükûmetle birlikte Türk siyasal literatürüne "Güneş Motel" diye bir deyim girer. AP'den koparılan 11 milletvekili ile yapılan bakanlık pazarlıkları bu motelde yapılmıştır. Yine bu pazarlıkları eleştirmek üzere "mebus pazarı" deyimini üretilmiştir (Fedayi, 2020: s. 100).

Milliyetçi cephe hükûmetlerine karşı olan dönemin egemen basını, hükûmeti CHP'nin kurması yönünde açıkça taraf tutan yayınlar yapar. "Sadece bu hükûmet değil, 1973'ten sonra kurulan tüm hükûmetler önlerinde 2 temel sorun bulmuşlardır: Ekonomik kriz ve siyasal terör" Bu iki sorun yıllarca bir türlü çözülememiştir (Fedayi, 2020: s. 101).

III. Ecevit hükûmetinin iktidar olduğu dönemde ülkede yokluk ve kıtlıklar egemen olur, temel tüketim malları bile bulunamaz duruma gelir. Bütün bu sorunların üzerine cinayetlerin artışı eklenir ve durum içinden çıkılamaz bir hâl alır. Ecevit hükûmeti, ekonomik, siyasal ve toplumsal sorunların çözümünde başarısız olur (Fedayi, 2020: s. 101).

1978'de kurulan ve 1979'un başlarından itibaren "Apocular" olarak yüzünü gösteren PKK da sahneye çıkmaya başlar. Kısaca, anarşi, kıtlık ve ekonomik kriz had

safhaya ulaşır, ülke bir iç savaşın bütün belirtilerini yaşamaya başlar. Sorunların iyice arttığı bir dönemde, 1979'un sonunda, ara seçimler yapılır ve CHP bu seçimlerden ağır bir yenilgiyle çıkar. 14 Ekim 1979 tarihinde, boş olan beş milletvekilliği için yapılan seçimlerde AP boş olan milletvekilliklerinin tamamını kazanır. Ecevit bu ağır seçim yenilgisinden sonra hükûmetin istifasını verir. Bir yandan da partisinin kurultayını toplayarak kendisi için güven oylamasına gider. Cumhuriyet Halk Partisinin, 12 Eylül öncesi son büyük kurultayı, 4 Kasım 1979'da toplanan 8. Olağanüstü Kurultay'dır. Seçim yenilgisi Ecevit'in parti içindeki koltuğunu da sarsmaya başlar; kurultayda ilk defa açıktan Ecevit'in istifası istenir. Ecevit güven oylamasını açık ara farkla kazanır. Fakat güven oylamasından ayrı olarak bir de Genel Yönetim Kurulu oylaması yapılır. Genel Yönetim Kurulu seçimlerini Ecevit'in listesi kıl payı bir farkla kazanır. Ecevit'in bu hükûmetinden önceki dönemde (II. MC döneminde) gerçekleşen en önemli terör eylemi 1 Mayıs 1977 katliamıdır. Bunu bir zincirin ilk halkası olarak kabul edilebilir. III. Ecevit hükûmeti dönemine kadar küçük çaplı terör eylemleri devam etmişse de büyük eylemler silsilesi esas olarak Ecevit'in yeniden iktidara gelmesinden sonra başlar. Bu eylemlerin en önemlileri şunlardır: 16 Mart ve Bahçelievler Katliamları; Maraş ve Sivas Olayları; Doğan Öz, Hamit Fendoğlu ve Abdi İpekçi Cinayetleri" (Fedayi, 2020: s. 101).

Maraş olaylarında ise olay kendisini belli etmesine rağmen gerekli tedbirler güvenlik kuvvetlerince alınmaz. Olayların sonunda 111 kişi ölür. İçişleri bakanı istifa eder akabinde 13 ilde sıkıyönetim ilan edilir. "Bugünkü bilgilerle bir değerlendirme yaptığımızda şunu görmek mümkündür: Maraş olayları, daha önceki 1 Mayıs Olayları gibi darbeye giden süreçte önemli bir dönemeç anı olmuştur" (Fedayi, 2020: s. 102).

Ecevit'in istifasından sonra, Demirel, MHP'nin ve MSP'nin desteğiyle bir azınlık hükûmeti kurar. Hükûmet ekonomik kararlar (24 Ocak 1980 kararları) alarak ülkeyi düzlüğe çıkarmaya çalışır. Fakat artık anarşik olayların, şiddetin önüne geçilemez. "Mimarı Turgut Özal olan 24 Ocak Kararları, aslında ekonomik temelli kararlar olmakla birlikte sonuçları itibarıyla siyasal ve sosyal alanı da etkileyen son derece önemli bir dönüm noktasını işaret eder. Çünkü bu kararlarla kapalı bir ekonomi modelinden çıkılır, dışa açık bir modele geçilir, serbest piyasa ekonomisinin bütün kurum ve kurallarıyla yerleştirilmesine karar verilir. Dönemin azınlık hükûmeti şartları altında tam olarak

uygulanamayan 24 Ocak Kararları, Özal'ın başbakan yardımcılığı ve daha sonrasında da başbakanlığı döneminde uygulanır (Fedayi, 2020: s. 102).

Bu hükümet döneminde de siyasal ve sosyal sorunlar çözüme kavuşturulamaz, olaylar artarak devam eder. Kısaca, bu hükümet ekonomik alan dışında ciddi bir icraat yapamaz. 12 Kasım 1979 ile 12 Eylül 1980 tarihleri arasında darbeye zemin hazırlayan çok önemli olaylar olur. Bunlardan bazıları şunlardır: “İlhan Darendelioğlu, Ümit Doğanay, Orhan Tütengil, Gün Sazak, Nihat Erim ve Kemal Türkler cinayetleri; Çorum olayları, Tariş olayları; Ağca'nın kaçması; Evren'in uyarı mektubu vermesi; yeni cumhurbaşkanının seçilememesi; Konya mitingi” (Fedayi, 2020: s. 103). Bütün bu olayların sonucunda, bu hükümetin sonunu getiren 12 Eylül Darbesi gerçekleşir.

MSP'nin 6 Eylül'de Konya'da İsrail aleyhine yaptığı ünlü Kudüs Mitingi, üzerinde durulmaya değer bir konudur. Çünkü Evren sonradan yaptığı açıklamalarda Konya mitingini darbe gerekçelerinin en başlarında zikreder. Bu durum, etkili çevreler tarafından “irticanın hortlatılması” olarak yorumlanır ve Evren tarafından “bir numaralı ihtilal sebebi” olarak ilan edilir. Bu miting, darbe hazırlayıcıları açısından bardağı taşıran son damla olur ve 6 gün sonra darbe gerçekleştirilir (Fedayi, 2020: s. 103).

Bu dönemin en önemli sorunlarından biri de cumhurbaşkanının seçilememesidir. CHP, 12 Mart müdahalesini yapan bir emekli askeri Muhsin Batur'u aday olarak gösterirken AP Faik Türein'ü aday olarak gösterir. İlk turlarda Batur, MSP'nin desteğiyle seçim için gerekli olan oy oranına epey yaklaşmış ancak bu yaklaşma sonuç için yetmemiştir. Sonuçta, tur üstüne tur atıldığı hâlde cumhurbaşkanı seçilemez. Yapılan seçimlerden de hiçbir sonuç alınmaz (Fedayi, 2020: s. 103).

“Bazı kaynaklara göre askerler 1978'den itibaren bir müdahaleyi düşünmeye ve hazırlıklar yapmaya başlamışlardır. Askerler, 1979 yılı sonunda bir uyarı mektubu ile açıkça siyasileri uyarmışlardır. Fakat siyasi parti liderleri, mektuptaki uyarıları üzerlerine almamışlar ve somut bir iş birliğine yanaşmamışlardır. Bunun üzerine askerler, müdahale yapıp yapmamayı tartışma konusunu aşmış ve nasıl müdahale yapacaklarına dair çalışmalar başlamışlardır. 12 Eylül'e doğru, siyasi kattaki aymazlığa paralel bir şekilde sokakta da hareketlilik artmış, toplumsal çatışmalar iyice hızlanmış, çatışmalar toplumun bütün katmanlarına yayılmıştır” (Fedayi, 2020: s. 104).

Görünüşe göre, bir askerî darbe için artık her şey hazırdır; Meclis, yeterli çoğunluk sağlanamadığından toplanamaz durumdadır. “Ağustos ve Eylül aylarına ait tutanaklarda en çok şu cümle geçmektedir: ‘yeterli çoğunluk sağlanamadığı için... ertelenmiştir.’” Başkan Cahit Karakaş, 10 Eylül tarihli birleşik oturumu da yeterli çoğunluk sağlanamadığı için Meclisi 12 Eylül günü saat 15.00’te yeniden toplanmak üzere kapatmıştır. 12 Eylül günü Meclis yine toplanamamıştır. 12 Eylül günü artık sahnede, Orgeneral Kenan Evren önderliğinde askerler vardır. 12 Eylül sabahı sadece siyasetçiler değil, topyekûn bir millet tank sesiyle uyanmıştır (Fedayi, 2020: 105). ABD’nin ve NATO’nun çeşitli yollarla darbe yönünde teşviklerde bulunduğu bilinmektedir. Darbe sonrasında ABD’lilerin “bizim çocuklar başardı” dedikleri de bilinmektedir (Fedayi, 2020: s. 105).

1971-1980 dönemine bakıldığında siyasal ve sosyal alanda yoğun bir kaos ve istikrarsızlık göze çarpacaktır. Cemal Fedayi’ye göre, istikrarsızlığın temel nedeni olarak askerî darbelerdir. “Askerî darbeye maruz kalmış her demokrasi, kusurlu bir demokrasidir. 1970’li yılların demokрасisi iki defa (27 Mayıs ve 12 Mart) darbeye maruz kalmış bir demokрасidir. Sonuç olarak 1973-80 dönemi, siyasal ve sosyal alanda istikrarsızlık ve kaосun yoğun olarak görüldüğü bir dönem olmuştur” Bu sorunla nedeniyle güçlü ve istikrarlı tek parti hükümetleri kurulamamıştır. Kurulan bütün hükümetler çok parçalı koalisyonlar şeklinde olmuştur. Bu hükümetler uzun ömürlü olamamış ve etkili icraatlar yapılamamıştır (Fedayi, 2020: s. 105). Bu dönemde ülkenin temel birinci problemi olarak görülen terör önlenememiştir. İkinci temel problem olan ekonomik sorunlardır; kıtlıklar artarak devam etmiştir. 12 Eylül döneminde görülen terör olaylarının önemli bir kısmı kışkırtmalar sonucu gelişmiştir. 11 Eylül günü akan kan 13 Eylül günü birden kesilivermiştir. İki yıl sıkıyönetimde olan idare neden bu kanı bir müdahaleden önce durduramamıştır, bu sorular bugün dahi cevap bulmuş değildir (Fedayi, 2020: s. 106).

3.2. ROMANLARDA 12 EYLÜL 1980 DARBESİ

12 Mart 1971 Muhtırası'nın etkileri henüz tartışılırken gelen 12 Eylül 1980 Darbesi, Türk yazın hayatının bir süre daha siyasetin dışına çıkmasına müsaade etmemiştir. Ele aldığımız romanlarda mağdur sıfatını bir nişane gibi taşıyanlar, darbenin kendi gruplarına yapıldığını savunanlar, kardeş olmak zorunda bırakılanlar, işkenceler ve bunların yanı sıra önceki dönemlerde savundukları ideolojilerden el etek çekenler 1980 döneminin ana temasını oluşturur. Berna Moran, bu dönemde önceki dönemlerden farklı olarak radikal sayılan ideolojilere, siyasal tutumlara sırt çevirmenin akıllıca davranışlar olarak nitelendirildiğini vurgular (Moran, 2007: s. 50). 1980'lerin, bir ideolojinin, davanın savunucusu olanların her şeyi geride bıraktığı, bırakmak zorunda kaldığı bir dönem olarak Emine Işınsu ve Sevinç Çokum'un romanlarında ele alındığı görülebilir.

Emine Işınsu'nun 1960 dönemini anlattığı *Tutsak*; 1970'leri anlattığı *Sancı* ve *Canbaz* romanlarında yücelttiği, idealize ettiği fikir ya da şahısları, 1988'de yayımladığı ve 1980 sonrası süreci anlattığı *Kaf Dağı'nın Ardında* romanında aynı keskinlikte bulmak mümkün değildir. Sağın ve solun aynı olduğu bir tablo çizer, yorumlanmasını okuyucuya bırakır. 1980'lerde de akıl almaz işkenceler, genç ölümleri olur ancak üzüldüğü sağ ve soldan ziyade tüm gençliktir. *Sancı* romanında Dursun'un kanıyla büyüyen halkaya 1980'de sağ ve solun kaybettiği gençler eklenir. *Kaf Dağı'nın Ardında*, Mevsim Öz'ün 1970-1980 döneminde yaşadıklarını anlatır. Mevsim, küçük yaşta annesini kaybetmiştir. Babası ise kızı Mevsim'i babaannesine bırakarak Avrupa'ya döner. Yıllar sonra babası tekrar Türkiye'ye kızının yanına gelir. İnci Enginün bu baba-kız ilişkisini, "terör besleyici zengin baba ile aldanmış kızı arasındaki 'uçurum' romanın adının telkininden de geniştir" (Enginün, 2008: s. 381) şeklinde yorumlar. Bu uçuruma rağmen baba-kız ilişkilerini düzeltir. Özellikle yazarlık konusunda babası artık en büyük destekçisi olur. Kızına yol gösterir, yazdıklarını sadık bir okur olarak takip eder ve onun yazdığı dergileri satın alır. Mevsim bütün bu desteklere rağmen ülkedeki siyasi gruplaşmaların ortasında kendisine bir yön tayin edemez. Yayınevlerinin istekleri birbirinden çok farklıdır, siyasi dilin daha fazla hâkim olduğu yazılar isterler. Mevsim, siyasi durumlar canını sıkarsa da başkışisi Mehmet olan bir roman yazmak ister. İçine yönelir, onu Mehmet'e götüreceğini düşündüğü yolculuklara çıkar. Aradığı aslında kendisidir. Orçun adında bir matematik öğretmeni ile sevgili olur ancak bir militan olan Orçun onu sürekli değiştirmeye

çalışmaktadır. Mevsim ondan ayrılır. 12 Eylül'den sonra babasının öldürüldüğü haberini alır. Babasının silah kaçakçılığı yaptığını da bu esnada öğrenir. Ahmet Kabaklı, bu romanı neden önemli bulduğunu şöyle anlatır: “İşinsu uzun yıllar boyu gönülden inandığı ve o doğrultuda, ciddî ve güzel eserler ortaya koyduğu ‘ideoloji’yi de ‘Kaf Dağı’nda yargılıyordu. Kendisi demek olan Mevsim Öz’ün etrafında insanoğlunun tereddüt ve şüphelerini, ayrıca zaman içinde sezdiği noksanlarını ele alıyordu” (Kabaklı, 1997: s. 555).

Kaf Dağı’nın Ardında romanında 12 Eylül, Mevsim’in darbe sabahına uyanmasıyla başlar. Hangi tarafın ihtilali yaptığı henüz belli değildir, her kafadan bir ses çıkmaktadır:

“Ertesi gün, 12 Eylül 1980’di.
-İhtilal oldu!
-Hangi taraf?
Oldu... Bilmiyordum, ilk bildirilere bakılırsa, sağın eylemiydi... Ancak şu anda hiçbir şey, tam belli olmazdı!
-Yok yahu sahi mi sağ ha?
Adamakıllı şaşırdım, son zamanlarda bizimkiler arasında bir ‘sağ darbe’ sözü dolaşıyordu, lakin hiç ciddiye almamıştım. Ecevit mi, biri iddia ediyormuş galiba
-Yani, ordu, idareye el koydu!” (KDA, s. 209)

12 Mart ile kıyaslandığında 12 Eylül’de durum daha kötü gözükmetedir: “(...) durum kötü, 12 Mart’tan beter görünüyor şimdilik. Oysa daha militanlar, 12 Mart’ın intikamını alıp, hain bellediklerinin tümünü temizlememişlerdi” (KDA, s. 209).

12 Eylül aynı zamanda insanların eve kapandığı, gelişmeleri korkuyla televizyonlardan takip ettikleri bir dönem olma özelliği de taşır. Mevsim’in evinde buluşan arkadaşları, evde siyaset konuşmamaya karar verirler. Kimse sokağa çıkıp olaylara karışmaya da istekli değildir:

“Ertesi gün öğleden sonra benim başkanlığında toplandık, bu evde sol fraksiyonların, genel olarak ideolojilerin sözünü etmemeye karar verdik. ‘Kavga etmek isteyen varsa, atsın kendisini sokağa,’ dedik. Memleket çapında, sokaklarda, kanlı bir kavga gittikçe büyümekteydi. Her ne kadar fraksiyonlardan bahsetmemeye imkân yoksa da, bizden kimse, kendini sokağa atmaya niyetlenmedi!” (KDA, s. 119)

Nurdan Gürbilek’in ifade ettiği şekliyle, televizyon haberinin seyirciye verdiği en iyi haber aslında kötü haberdur. Buradaki esas haber kötülüğün dışarıda, seyircininse içerde, güvende olduğudur. Ölümün kol gezdiği, bu tehlikelerle dolu tekinsiz kamu karşısında, intihar, terör ve kazaların kamusu karşısında seyircinin özel dünyası her

zaman daha iyi daha güvenli hâldedir (Gürbilek, 2019: s. 117). Mevsim de güvenli olduğunu düşündüğü dünyasında gelişmeleri televizyondan takip eder. Sokak sürekli yeni tutuklamalara, faili meçhullere gebedir. Mevsim'in eski erkek arkadaşı Orçun da arananlar arasındadır, ekranda fotoğrafı gösterilir:

“Yakalananlar, kaçanlar, saklananlar... saymakla bitecek gibi değildi ve asker, soldan da, sağdan da adam topluyordu. Pek çok, bizlerin dahi tahmin edemeyeceği gizli bir örgüt meydana çıkarılmıştı. Falancanın katili, sabotajın failleri ve tabii Fatsa.

‘Kurtarılmış bölgede yaşamak bir başka oluyor Mevsimciğim, kendimi duydum; kendimi buldum işte burası benim, dedim’ (...) Onun ismi teslim olması istenenler arasında geçiyor ve TV ekranında çok çirkin bir fotoğrafı, surat asıyor. Arkadaşlar, ‘Herhalde Bulgaristan’a kaçtı.’ diyorlar” (KDA, s. 212).

Darbe sonrası tutuklanmayanlar suçu kendinde aramaya başlar, ordu müdahalesini haklı ve yerinde bulmaya başlayanlar olur. Asıl önemlisi, Emine Işınsoy’un önceki dönem romanlarında da eleştirilen Atatürk’ü kullanma, Atatürkçülüğe sığınma bu romanda da eleştirilir:

“Sonraları, aramızdan bazıları, hâlâ tutuklanmamış olmamayı, kendilerine biçtikleri değere uygun görmeyip, bozuldular. Bir kısmı ise, giderek ordu müdahalesini haklı bulmaya başladı. Bulundukları yerden adım adım bir yay çizip, orduya yaranma telaşına kapıldılar. Atatürkçü olmak, pek geçer akçe hâline geldi” (KDA, s. 214).

Mevsim, insanların içinde bulunduğu hali anlamakta güçlük çeker. İnsanları kendi çevresinden yola çıkarak tasnif eder:

“Şaşkınlık ve pişmanlık arasında bocalayanlar pek çoktu, şöhretleri birdenbire eriyivermiş, inançları sarsılmış, arkalarından destekleri çekilmiş şaşkınlar ve uyanıp çevrelerine bakanlar, çevrelerini ve kendilerini hesaba çekenler, gürültü çıkaranlar yahut sessizce ortadan çekilip kaybolanlar vardı” (KDA, s. 250).

Mevsim, 12 Eylül’ün o sisli havasını şöyle özetler: “12 Eylül hareketi, umutla umutsuzluk arasına bir salıncak kurup; solu, sağı tarafsızları, cümlemizi üstüne oturtmuştu” (KDA, s. 215).

Sevinç Çokum, 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980 ve 28 Şubat 1977’de toplumu etkileyen olayları sınıf çatışması üzerinden anlatan romanı *Arada Kalmış Tebessüm*’ü 2010’da yayımlar. Feda, Güney, Ilgın, Gülheves dört arkadaştır. Feda ressamdır. Gülheves eski mobilya tasarımcılığı yapar. Feda’nın da çocukluk aşkı olan Gülheves sonra başka biriyle evlenir. Güney, Ecevit’in de karikatürlerini yapan karikatürist ve mizah yazarıdır. Ilgın ise ekonomisttir. Feda Ankara’daki dayısı Prof. Duran Usveren’in

evine gidip gelse de dayısı ona soğuk davranır. Bu davranışına, Feda'nın annesi Didem Hanım'ın ailelerine uygun bir evlilik yapmaması neden olur. Feda, Gülheves'in Poyraz ile evlenmesi üzerine dayısının kızı Günce ile ilişki yaşamaya başlar. Duran Usveren bu ilişkiyi de onaylamaz. Bir süre sonra Günce eski sevgilisi ile barışır ve İngiltere'ye döner. Feda, Gülheves'ten Ilgın'ın 1999 depreminde hayatını kaybettiğini öğrenir. Olayların arka planında bu dört arkadaşın daha küçük yaşlarda tanık olduğu darbeler, evlerinin aranması, polis baskınları, ailelerinden duydukları işkence hikâyeler, 28 Şubatlar, Turgut Özal'lı, Ecevit'li yıllar ve 2000'lerin ekonomik krizi de anlatılmış olur. Sevinç Çokum bu romanla ne anlatmak istediğini, kendisinin roman tekniği hakkında bir doktora tezi hazırlayan İlknur Ay ile yaptığı söyleşide özetler:

“Arada Kalmış Tebessüm”de daha fazla muhasebe, hesaplama, yüzleşme var. Bu ‘Arada Kalmış Tebessüm’ bizim sosyal çalkantılı hayatımızı anlatıyor. Nasıl insanın içinde geçirdiği yolculuk vardır. Toplamların da sosyal hayatımızın da geçirdiği bir yolculuk vardır. O yolculukların inişleri çıkışları her şey o topluma bir şey öğretir. ‘Arada Kalmış Tebessüm’de işte bütün bu çalkantıların içinde insanların birbiriyle olan iletişimi, dostluklar atılıyor bir tarafa veyahut anlaşma zemini kalmıyor. Yani o tebessümü, anlamak için ne sarf edeceksek onu yapmıyoruz. Daima bize uymayanı reddediyoruz. Bu yanlış. O hâlde aradaki tebessüm ortadan kalkıyor. O tebessüm unutuluyor. Hâlbuki bir tebessüm olsa belki farklılaşacak her şey” (Ay, 2014: s. 311-312).

İşinsu'nun *Kaf Dağı'nın Ardında* romanında olduğu gibi Çokum'un *Arada Kalmış Tebessüm* romanında da birbirine üstün gelen bir ideoloji yoktur. Darbelerle, çatışmalarla, kavgalarla zaman kaybedilmekte ve ülkenin geleceği olan gençler harcanmaktadır.

Romanda 12 Eylül'ün ilk durağı, 1 Mayıs 1977'deki kanlı işçi bayramı olarak kabul edilir. 1 Mayıs 1977'de DİSK'in İstanbul Taksim meydanında düzenlediği miting kanlı bir biçimde sona erer. Çevredeki binaların ve Kültür Merkezi'nin pencerelerinden ve çatılarından ateş açılması sonucunda bir kısmı ezilerek 34 kişi can verirken yüzlerce kişi de yaralanır. 350 kişi gözaltına alındığı olayda asıl suçlular yakalanamamıştır (Ş. Turan, 2019: s. 389):

“Bir gün, evet 1977 yılının 1 Mayıs günü Taksim'deki o meşhur miting... Beş yüz bin kişi toplanmış diyorlar... Uzadıkça uzuyor miting. Yukarının insan dalgaları oralardan kopup onu da yuvarlayıp götüreceğine dair içini daraltan bir his... Gerçekten çok geçmeden bir patırtı kopuyor. Anlatıldığına göre, Sular İdaresi'nin duvarı üstünden, İntercontinental Otel'in yukarı katlarından ve daha başka yerlerden kurşunlar yağıyor. Kazancı Yokuşu'ndan bir selli sağanak iniyor sanki. Acıyor onlara bir an Gulliver'in cüceler ülkesini hatırlayıp onların miniminicik olmalarını diliyor. Küçüldüler mi, avuçlarında toplayabilecek onları. Ancak bir kamyon tıkamış yolu, tekrar geriye dönenlerle yeni gelenlerle karşılaşarak birbirine giriyor. Soluksuz kalan kalana kimisi kurşunla, kimisi panzerlerin altında... Sonrası? Yokuşun köşesine çöp torbaları gibi üst üste atılmış cansız bedenler... Kâğıtlar, pankartlar, yırtılmış, parçalanmış bir şeyler... Yıl 1977” (AKT, s. 152).

Feda'nın babasına göre, 1 Mayıs'taki miting darbeyi işaret etmektedir: *"Feda'nın babasına göreyse Taksim mitingi komünizmin ayak sesleriydi. Bunun arkasından sol devrim veya darbe yahut iç savaş gelecekti"* (AKT, s. 80).

İlgin'in babası Seyhan Amca, 1 Mayıs'ta Taksim'deki o görüntülerden sonra bir şeylerin eskisi gibi olamayacağını söyler: *"İlgin'in babası Seyhan Amca'ya göre, 1977 1 Mayıs'ında Taksim'deki görüntü, silahlar patlamadan önceki çizgileriyle ülkede bir başka sistemin güçlenişini ve Türkiye'nin bundan böyle eski Türkiye olamayacağını anlatan bir tabloydu"* (AKT, s. 90).

Gülheves, Feda'ya yazdığı mektubunda 12 Eylül öncesine dair bir anısını da kaleme alır:

"12 Eylül'e az kala, 'Ya Allah Bismillah', 'Yaşasın komünist halklar! Faşizme karşı omuz omuza!' gibi sloganlar atılırken babaannem, içerden gazetesini hışırdatarak bu 'Komonizma'nın hâlâ modası geçmedi mi efendim?' diye sorardı... 'İçim bunguldayarak hatırlıyorum o yaşanmışlığı'" (AKT, s. 49).

Kaf Dağı'nın Ardında romanında hissedilen sisli atmosfer *Arada Kalmış Tebessüm*'de de vardır. Yazarın 12 Eylül sonrasını işaret ettiği kısımlarda hayatlar üzerindeki bu belirsizlik hemen göze çarpar: *"(...) Bir yıl önce 12 Eylül askeri darbesi olmuştu... Site erken tenhalaşmıştı... İstanbul'u görüyorduk Yalova kıyısından; fakat geleceği göremiyorduk, olabilecekler bizim düşkün omuzlarımızın ötesindeydi. Olacak. Ve biz de ister istemez uyanacaktık"* (AKT, s. 53).

12 Eylül'den sonra, tıpkı 27 Mayıs sonrasında olduğu gibi sokakta politika konuşulmaz: *"12 Eylül'den sonra politika pek konuşulmuyordu. Öyle olunmalıydı, alınan gazetelerden belliydi zaten kimin ne olduğu"* (AKT, s. 54).

Darbe sonrasında tablosunda zengin Müslümanlar ve geceleri ruh sağlığı yerinde uyuyanlar eleştirilir (AKT, s. 87). Devrimciler ve ülkücülerin darbe sonrası nerelere savrulduğunu ise şu satırlarda görmek mümkündür:

"İdealistlerin, vatan kurtarıcılarının bir kısım adamı, işte o sıralarda düzenin boktan işlerinde, fedailikte, kapı bekçiliğinde, harlandı. Ülkücülerin bir bölümü böyle oldu. Para kaptırmacanın, tokat yemenin en vahşi dönemi 12 Eylül sonrası ve özellikle Özal'ın iktidarı döneminde yaşandı. Bu dönemde altı boynuzlu, on iki kuyruklu, sekiz dilli insanlar ortaya çıkmıştır. Zaten sosyalistlerin bir kısmı dış ülkelerde kapitalistlere yanaşıp palazlanırken, bir bölümü 12 Eylül'de hüküm giyip erken ölümlerin gadrine uğramıştı (...) 'Gördünüz

komünizm de Maoculuk da yıkıldı. Rüzgâr süpürdü yaprakları... Demokrat felan olmaya ne dersiniz?’ diyerek değişik havalara girdi” (AKT, s. 88).

1960’tan 1980’lere uzanan yolculuğuna eşlik ettiğimiz Sevinç Çokum, çalışmamızdaki diğer romanlarında olduğu gibi *Arada Kalmış Tebessüm*’de de darbelerin amacını sorgular:

“Ne içindi o darbeler? Çizgilerin dışına çıkanlar bunun bedelini ödetmek için... Ama hiçbir zaman açları doyurmak, işsizlere iş bulmak, dünyaya temiz göğünü, kırlarını, tepelerini, sevgilerini, çiçeklerini, hayvanlarını, sularını geri verebilmek için değil! Her tarafta böyle oldu, inan! Ekmek çalan çocuklar, kibritçi kızlar eksilmediler dünyamızdan. Fakat artık başka bir çağdayız. Artık geçmişteki uygarlık çarkına, düzen ve sanat anlayışına bağlı kalamayız. Çağ yeniden kendisine farklı hamurlar arıyor, yeni biçimler yaratmak üzere... Bu yeni hamurlara ihtiyacı var dünyanın” (AKT, s. 167).

3.3. ROMANLARIN DÜNYASINDA ÖNE ÇIKAN KAVRAMLAR

3.3.1. Sağcılık- Solculuk

İdeoloji, sözlük anlamıyla, Grekçe ve Latince eidos-logos sözcüklerinin birleştirilmesiyle oluşur “fikirler bilimi” veya “bilgi bilim” anlamına gelir (Somuncu, 2015: s. 39). Bu fikirler bilimi, Fransız İhtilali’nden sonra sağ-sol olarak iki kutba ayrılmıştır. Galip Erdem, Fransız 1. Cumhuriyet Meclisinde, kürsüye göre, sağ taraftaki sıralara ihtilale karşı bilinen kralcı aristokratlar ve kilise temsilcilerinin; sol taraftaki sıralara da ihtilali yapan liberal burjuva sınıfı temsilcilerinin oturduklarını söyler. Bu oturmuş durumuna bakılarak kralcı ve aristokratlara “sağcı”, ihtilal taraflısı, burjuva sınıfının temsilcilerine de “solcu” denilmeye başlandığını ifade eder (Erdem, 2018: s. 39). Dündar Taşer, “sağcı” denilmesini çok istemese komünistlerin kendilerinden olmayanlara “sağcı” dediğini ifade eder. Sağ, bu savunmaya göre, komünist olmayanların temsil edildiği yerdir:

“(…) Sen kendine ‘sağcı’ demesen, bunu kullanmasan bile yine sana bunu söyleyeceklerdir. Sana ‘mürteci’ diyeceklerdir; ‘yobaz’ ve ‘gerici’ diyeceklerdir: ‘faşist’ ve ‘nazist’ diyeceklerdir. Çünkü, komünistlerin kendilerinden olmayanlara söyledikleri sözlerdir bunlar. (...) Aman bana ‘sağcı’ demesinler; aman bana ‘mürteci’ demesinler diye milliyetçilikten, millî telâkkiden feragat mı edeceğiz?” (Aksun, 1974: 183)

1980 sonrasını anlatan romanlara gelince, *Kaf Dağı’nın Ardında* romanında solcu bir çevrede kendini bulmaya çalışan Mevsim, sağ ve solun halinin ne kadar içler acısı olduğunu görür. Babası da ona bir ideoloji aşılama çalışmaz, bir görüşe saplanıp kalmanın bir yazar için yanlış olacağını söyler. Babasına göre, Mevsim’e sağ ve sol akımlar tesir etmemiştir. Mevsim ise, insana verdiği değerle, duygu ve düşüncelerini yazıyor olmakla, dindarlığıyla en sağcı yazardan daha sağcı bulur kendini ama fanatik de değildir (KDA, s. 17).

Mevsim, solcular en kanlı eylemlerini yaparken, sağcıların içinde bulunduğu durumu ve onların neden ciddiye alınmadığını anlatır: “*Sağın örgütlenmesini ise hiç ciddiye almıyorduk, bir kere onlarda sanatçı yoktu, aydın değillerdi, entelektüellere hitap edemiyorlardı. Onlar, ne denli teşkilatlanırlarsa teşkilatlınsınlar, Nazi taklidi fedakâr izci grupları olmaktan öte gidemezlerdi*” (KDA, s. 101).

Mevsim'in babasına göre, sağ da tıpkı sol gibi kendi içerisinde fraksiyonlara ayrılmıştır. Onlar da eleştirdikleri sol gibi birlikten yoksundurlar:

“Bugün, milletin öz kültürünü, sağcılar benimseyip onu temsil eder gibi görünüyorlarsa da, dikkat edersen bu grup da kendi içinde fraksiyonlara ayrılmıştır. Birlikten yoksundurlar, yoksundurlar çünkü temel meselelerde anlaşmış değiller. Düşün, sağcıyız, muhafazakârız diye iddia edip de, sonra bir tarihimiz, kültür felsefemiz üzerinde türlü anlaşmazlıklara düşmek, ne kadar gülünçtür” (KDA, s. 111).

Mevsim'in babası, sağın bir başka kolu olan muhafazakârlığı da elde olanları geliştirip ona yeni bir şekil veremedikleri için eleştirir: “*Sonra ne demek muhafazakârlık; basbayağı sersemlik, akli başında bir kişi, muhafazakâr olmaz kızım, eldekini muhafaza etmek, onun eskimesini ve gittikçe çürümeye başlamasını seyretmek demektir. Sen elinde bulunanı geliştirebiliyor musun; işte mesele bu!..*” (KDA, s. 111-112)

Solun kendi içinde fraksiyonlara ayrılması, Mevsim tarafından birkaç yerde dile getirilir. Bunlardan birincisi, solda meydana gelen bu ayrılmaların sanat dünyasına tesiri hakkındadır: “*Zaten sol eylem kendi içinde fraksiyonlara bölünüp duruyordu, ayrılıkların sanata, sanatçılara tesir etmemesi imkânsız*” (KDA, s. 93). İkincisi ise, solun kendi içinde bölündüğünü pekiştirmek için yapılan bir yinelemedir: “*Solu tekrar tekrar bölmeye ihtiyaç yoktu, yeter miktarda fraksiyon vardı, fakat elbet kontrol mekanizması önemli*” (KDA, s. 185).

Sanıcı ve *Canbaz*'da kendilerini, davalarını anlatmaya can atan karakterlerin yerini; 1980 dönemini anlatan bu romanda sağ ve solu “aynı” gören karakterler almıştır:

“İki tarafın da canı cehenneme Mevsim... dedi. Peşin hükümlü, dar kafalı burunlarının ucundan öte mesafeyi göremeyen budalalar tümü. Ne insan tabiatını bilirler, ne tarihi, ne de gelecek hakkında doğru dürüst bir tahminleri vardır. Onlar, hepsi bir yere takılmış, tutunmuş, kendilerine ve çevrelerine tekme ata ata sallanmaktalar, hepsi böyle, üç aşağı beş yukarı. Sallanmaktalar, Allah kahretsin” (KDA, s. 110).

Mevsim'in babası her koşulda sağ ve solu aynı kefeye koyan, içinde bulundukları dönemin zihniyetini yerden yere vuran cümleleriyle karşımıza çıkar. Ona göre, sağcısı da solcusu da “*geviş getiren ineklerdir!*” (KDA, s. 112). Emine Işinsu'nun ele aldığımız romanlarında karşılaşmadığımız türden bir karakter olan baba, roman boyunca bu yaklaşımının arkasında durur:

“-Sağcılar ve solcular bir tanem, tümü at gözlüğü takan kişilerdir bugün memlekette. Dikkat edersen daima iyiler, kötüler, aklar, karalar gezinmekte ortalıkta. Ya aşırı methedip, tapacaksın yahut iyice karalayıp yerin dibine sokacaksın, başka çözümleri yok, teklifleri yok!

Aman be yahu, bırak görüşlerini kurtlayıp, kendi beyinlerinin ırzına geçsin, bize ne” (KDA, s. 112).

Arada Kalmış Tebessüm romanında yazar, sağ ve sol kavramlarından ziyade Pareto’nun sınıf çatışması, kavramı üzerinde durur. Sevinç Çokum, bu kavrama bir romancı olarak nasıl yaklaştığını şöyle anlatır:

“Arada Kalmış Tebessüm romanında sınıf çatışmasını kullanıyorum. Tabi bu beraberinde ne getiriyor? İster istemez ekonomiye de yer vermek zorunluluğunu. Mesela orada Pareto’nun fikirleri de vardır. Elitler sınıfı. Her sınıf yükselir elit olur sonra dağılır gider başka alt sınıflar çatışır yeni bir alt sınıf yukarıya çıkar. Bu devir daim topluma böyle bakar. Bunu da ekonomistler bir ölçü olarak almışlardır, bu şaşmayan bir şey. Ama benim gayem bir iktisat tezi geliştirmek falan değil, ben bir romancıyım ve sadece romanımın sınırlarını zorlamayacak derecede yararlanacağım” (Kırılmış, 2011: s. 330).

Romanda “Toplumsal Çelişki ve Değişimin Yapısal Zorlayıcılığı” konu başlığı ile bir “görüşke” yapılır. Bu “görüşke”yi Profesör Duran Usveren yönetir (AKT, s. 5) Sıra Profesör Müller’in konuşmasına gelmiştir. O, konuşmasına Pareto’dan örnekler vererek başlar:

“Tortuların insandaki sabit eğilimler olduğunu söylemiştik. (...) Tortular Pareto’ya göre ideolojilerin babasıdır. Bunların yapısı karmaşık ve çelişkilidir. İki zıt bir araya gelirse buna bir türlü akıl erdiremeyiz. Ve bazen tortular mantık dışıdır. Bizdeki bu çelişkiler sebebiyle anbean değişiriz. İdeolojileri de doğru oldukları için değil, bize uygun olduğu, bizdeki mevcutlarla uyum sağladığı için seçeriz” (AKT, s. 49-50).

Feda, hâkim ideolojilere yön verenlerin kendilerinden sonra gelen dönemlerde unutulduğunu, en güçlü olanın dahi çöküşten kaçamadığını düşünür:

“Hep devire devire yol aldığımız yakın tarihin içinden böyle nice eli sopalı yönetimler, birilerinin kulak çekişi, ‘Höst!’ demesiyle sindirilenler, sonunda gücünü beyliğini hükmetme saadetini yitirmiş yönetenler, ağalar, beyler gelip geçmişti. Kızdıklarımız, sonradan acıdıklarımız haline gelmiş, halka metelik vermeyenler halk babaları olmuş, halka göz açtırmayanlar kulağından tutulup uzak adalara sürülmüş, uzak adalarda yargılanmıştı. Hepsinin sonunda en azından unvanın eskimesi ve kendisinin çöküşüyle dönüştüğü bir kel papağanlık durumu vardı. En itibarlının, en korkulanının bile” (AKT, s. 75-76).

3.3.2. Gençlik ve İşkenceler

Bir edebiyatçının toplumsal olayları yok sayması söz konusu değildir. 1980’lerde bireyler kadar yazarları da meşgul eden konulardan biri, gençliğin sürüklendiği hâldir. Bir nesil, darbelerle, çatışmalarla, günlük siyasi kaygılarla adeta kaybolmuştur. Yazarların 1970’i konu alan romanlarına bakıldığında, özellikle sağ grubun gençlerinin sesi olduğu görülürken; 1980’le beraber eserlerinde bütün gençliği kapsayan bir merhamet göze çarpar.

Kaf Dağı'nın Ardında romanında Mevsim, kendisi gibi yazar olan arkadaşı Selma İrem ile gençliğin hâline üzüülürler. Her seferinde anarşide can vermiş bir genci hatırlayarak içi acıyan Mevsim (KDA, s. 222), *Canbaz*'daki pansiyon yöneticisi Sevim Gün'ü anımsatır: “-Gençlere çok yazık oluyor... dedi. Düşünsene bir nesil, koca bir nesil gidiyor, bir milletin hayatından yok oluyor. Ve bu millete yazık. -Evet genç kuşak, tarih boyu, kendi heyecanının kurbanı olmamış mıdır zaten” (KDA, s. 197).

Mevsim'e göre, tek suçlu gençlik değildir. Yetişkinlerin, liderlerin ve hatta gençlerin ailelerinin hatayı kendilerinde aramasının vakti çoktan gelmiştir:

“Evimde toplananlara, asıl suçlunun bizler; ülkenin fikir ve sanat adamları olduğunu söylüyordum. Gençler, telkin edilen fikirleri, delikanlılık gereği eyleme döndürmekten gayri ne yapmışlardı ki! Onlarsa, ‘Biz inandığımızı yazıp çizdik, fikir suçu olmaz.’ diyorlardı, ‘Bu kadar silahı kim sağladı çocuklara, silah tüccarları asılmalı’ diye karar veriyorlardı (...) Velhasıl herkes, kendinden gayri bir suçlu arama peşindeydi...

(...)

-Acı içindeyim Mevsim... dedi... acının bizzat kendisi oldum! O kadar çok arkadaşım ve evlat bildiğim gençler tutuklandı ki... dedi.

-Biliyor musun, nerede nasıl bir hata yaptık diye araştırma gereğini hiç duymuyoruz. Kendimizi pek haklı, her fikir ve eylemde pek haklı bulup, budala heyecanlarımıza makul mazeretler sıralayıp, her bir şeyi nasıl yineleriz diye fırsat gözlüyoruz! Şimdi belki eskisinden fazla fraksiyon var, her grup diğerini suçlamakta. Yeni liderler arama peşinde yahut lider olma! Yoo, bu gençlerin ve ailelerinin çektikleri ıstıraptan ders aldığımız yok. Biraz da bizler sebep olduk diye düşünen yok!” (KDA, s. 215)

Arada Kalmış Tebessüm'de de Feda, gençlerin düşünmelerinin engellendiğini bir şekilde sesini duyurmayı başaranların da bedel ödediğini ifade eder. Bu, Ilgın'ın babasının gençliğinde de böyle olmuştur. Nesilden nesile süregelen bir oyun vardır:

“Baştan beri gençlere, düşünme meydanlarını yarı kapalı tutuyorlardı; öne çıkanlar budanıyordu. Geride kalanlar bir sonraki çocuklar olarak hep sorarak, yarı bilmeden veya hiç bilmeden yılları atlayacaklardı ve sonra birilerinin yorumları dönecekti ve oyun içinde oyun açık seçik olmasa da sezilir hale gelecekti. Yine de yorumlarda farklılıklar olabilecekti” (AKT, s. 90).

Zor romanında Yusuf İmamoğlu'nun öldürülüşüne yer veren Sevinç Çokum, 1980 döneminde idamı hâlâ tartışılan Erdal Eren'i anmıştır. Erdal Eren, mahkemeye gönderilen nüfus bilgilerine göre, 25.09.1961 doğumludur onu idama götüren olay ise 02.02.1980'de gerçekleşmiştir. Bu bilgilere göre, olay anında 18 yaşını 7 ay 23 gün doldurmuş durumdadır. Yaşı sebebiyle ceza indirimini hak edecek durumda değildir. Babası ise oğlunun gerçek yaşının bu olmadığını, büyük gösterdiklerini belirtir. Mahkeme bunu

ciddiye almaz (Yılmaz, 1996: s. 129-130). Onu idam sehпасına götüren süreç, 30 Ocak 1980 tarihinde Yurtsever Devrimci Gençlik Derneği üyesi, ODTÜ öğrencisi Sinan Suner'in, MHP'li Bakan Cengiz Gökçek'in koruması Süleyman Ezendemir'in kurşunlarıyla katledilmesiyle başlar. Olayın duyulmasının ardından, Sinan Suner'in öldürüldüğü yerde bir gösteri yapılır. Göstericiler arasında Erdal Eren de vardır. Gösteriye müdahale eden askerlerle göstericiler arasında çıkan çatışmada, Er Zekeriya Önge ölürken, Erdal Eren ile birlikte 24 kişi gözaltına alınır. Zekeriya Önge'yi öldürdüğü iddiasıyla tutuklanan Erdal Eren, 19 Mart 1980'de idama mahkûm edilir (Kırkpınar, 2009: s. 129).

“Hâkim Amca’nın idam edilen gepegenç bir çocukla ilgili olarak gazetelerden birindeki fotoğrafına bakarak söylediklerini hiç unutmamıştı Feda, ‘Bu çocuğun gözleri suçsuz olduğunu söylüyor.’

Feda’nın babası, ‘Ama gözlere bakılmıyor,’ demişti...

Bilmem hangi kanlı eyleme karışmış olduğu gerekçesiyle idam edilen bu yoksul gencin suçsuzluğu, asıldıktan nice zaman sonra anlaşılmıştı? Neden? Acelesi neydi ki?” (AKT, s. 49)

Gençlerin birbirine kırdırılmış olması herkesin vicdanını yaralar. *Arada Kalmış Tebessüm*’de Hâkim Amca, gençleri “en verimli yapraklar” a benzetir:

“1978 ya da 79 yılı... Babam, ‘Toplum ikiye bölünmüştü, iç savaş çıkmak üzereydi... bıraksalar mıydı?’ demişti. (...) Hâkim Amca, 12 Eylül öncesi için, ‘Gençleri birbirine kırdırdılar...’ diyordu. ‘En verimli yapraklar ve çiçekler biçildi...’ Kapitalizme kızılıyordu o. ‘Bu süreçte her şey birbirini doğurur ve doğan da dev ile eğri büğrü, kolsuz bacaksız yavrulardır.’ diyordu” (AKT, s. 53).

Öğretmen olan Ilgın’ın babası Seyhan Amca, işkenceler görmüş, o döneme tanıklık etmiş biridir. Gençlerin itildiği uçurumu, o günleri Feda’ya anlatır:

“Sonra yapbozcuların gelişi ve ailenin pekmezlerle zihnini açtığı, gerçek köy sütlerinin kalın yoğurtlarıyla dişlerini, kemiklerini kuvvetlendirdiği sevgili çocuk kendisi gibi alnı açık, emeğiyle, bilgiyle kazanan, kazandıran öğrenciler yetiştirirken... bir sabah düşünceleri farklı olduğu için götürülüyor. Onun gibi daha birçokları... Hapishaneler taşıyor, hapishanelerin dışında geride cephelere gidilmişçesine çocuklar, kadınlar ve yaşlılar kalıyor. Düşmanı çok boyutlu, o yüzden belirsizlik dolu ve karmaşık renkli bir savaştır bu. Gepegenç insanlar, hatta rüşünü ispatlamamışlar bile o cepheye sürülmüşlerdir” (AKT, s. 185-186)

Mamak Cezaevi’nde adına “Karıştır-Barıştır” denilen bir proje uygulanır. Buna göre sağcılarla solcular aynı koğuşlarda kalmaktadır. MHP’li siyasetçi Mehmet Ekici bu proje ile ilgili şunları söyler:

“Şunu söylemek istiyorum; ‘Karıştır- Barıştır Projesi’ başarılı olmadı. Olmazdı. Olmadı da. Fakat gözlem yapma şansımız oldu (...) Mesela, Mamak’ta yatanların içinde hiç yüksek sosyete çocuğu yoktu. Anneler aynı annelerdi. Hâlbuki onlar bizim ABD’den geldiğimizi, biz de onların Rusya’dan geldiğini düşünüyorduk. Ama hepimiz aynı coğrafyanın çocuklarıydık. Aynı duygular vardı. Bir türkû, solcu ile ülkücünün aynı anda hüzünlenmesinin vesilesi oluyordu” (Akpınar, 2017: s. 160).

Romanda, Avukat Meriç Bey, Mehmet Ekici ile benzer noktalara temas eder:

“Devlet sizsiniz dediler! Bu ne demekti biliyor musunuz? Yokluktan, sokak aralarından gelen bir delikanlıya, tam da o dalgalı çağında diyorlar ki sen devletsin. Akıl almaz bir yetkiyle donanıyorsun. Yıl 1978... Solcularla çatışıyorduk. Kaçıyor, saklanıyor, duvarlara yazı yazıyorduk, yardım topluyorduk, dayak yiyorduk, vuruyor, vuruluyorduk. Sonra hapishanede yan yanaydık; sağcısı solcusu... Üşüyorduk, aynı acıya ortak. Aynı küçümsenişe ortak, bizim küçümsenişimiz daha bir enli boyluydu. Onların bir kısmı kıt kanaatse kimileri palazlı ailelerin çocuklarıydılar. Okumuşundan. Fakat yine de hapishanede aynı sahipsizliğe ortak, aynı dışlanışa ve birbirimize ısınıyorduk; heder ettiğimiz gençliğimize hayıflanıyorduk. Birbirimizin omzuna vuruyor, cigaralarımızı yakıyorduk. Ortak olmayan türküler de vardı, onlara da ısınıyor, aynı türküler söylemeğe koyuluyorduk. Bizi aynı safa getiren ve bizi suçlu ilan eden devletimize şaşıyorduk, bize ‘sen devletsin!’ denilmişti; neden devlet olmadığımızı idrak ediyorduk. Olamazdık. Bunu Mamak askeri mahkemelerinde jandarmaların arasında getirilip götürülürken anlıyorduk. Başımızın içi uğuldayarak anlıyorduk. Bir başka ülkedeymişçesine anlıyorduk” (AKT, s. 118-119).

Türkiye’yi tamamen değiştiren müdahale sonrasında 650 bin kişi gözaltına alınır, 1.683 bin kişi fişlenir. 50 kişi idam edilir, 171 kişinin “işkenceden öldüğü” belgelenir. (Türk Yurdu, 2010: s. 18) Her iki romanda da işkencelerin yapıldığına yer verilir ancak bu işkencelerin içeriği anlatılmaz. Sağ bakış açısının ortak bir tavrı olarak niteleyebileceğimiz bu durumu dönemin tanınmış ülkücülerinden Faik İçmeli, ülkücülerin devlete olan saygısına bağlar: “Devlete olan saygımızdan dolayı tabi... Bunlar çok geride kaldı. Ama bazı arkadaşlarımız bunları yazdılar. Solcular, bunları çok fazla yazıp çiziyorlar. Bu konuda elleri biraz daha kalem tutuyor. Ülkücüler ise devlete olan saygıdan ve bağlılıktan fazla yazamazlar” (Akpınar, 2017: s. 155). Bir yazar olan Mevsim Öz, ülkücülerin bu görüşünün sağlamasını yaparcasına işkencenin kaleme alınmasına karşı çıkar:

“Yazamadım... dedim... yazamadım, artık dinleyecek gücüm bile yok. Bizden de, sağdan da yazanlar oldu. Ne faydası var bunun? İşkence anlatmak bir çeşit kin törpülemesidir. Şu halkla, bireylerin artık daha fazla ihtiyaçları var mı birbirlerine düşman olmaya? Kin bağlamaya? Yetmedi mi gayri?

-Yetmiş olsaydı, devrim gerçekleşirdi! Evet doğru kin törpülemesidir, fakat sanatçıların görevi ne? Aynı zamanda işkence gören arkadaşlarımıza, onların anısına bir hizmettir. Anılar, sanatçılar aracılığıyla ölümsüzleşir ve halkın beynine kazılır...” (KDA, s. 94-95).

Sevinç Çokum da detaylara girmez. Önemli olan, darağaçlarının kurulmuş, “boyunu uzun, çatık bakışlı, gergin çeneli, tünemiş kartal duruşlu çocukların, sağcısından

solcusuna; yurdunun askerleri, subayları, hâkimlerince kuşatılıyor” olmasıdır (AKT, s. 186). İşkencelerle genç insanlar adeta yaşlanmışlardır: *“Daha 12 Eylül olmamıştı. Olması yakındı ve biz çocukluktan çıkmaya başlamıştık. Ve bir sürü insan sanki hepsi birden katledilmiş gibi ya da esir kampına gönderilmişçesine bomboş ortalık. Genç insanların ihtiyarladıklarını gördüm orada”* (AKT, s. 40).

İlgin’in babası Seyhan Amca, İsrail Başkonsolosu Efraim Elrom’un öldürülmesinden sonra tutuklananların sorgulandığı Ziverbey Köşkü³³’nden bahseder ama burada yaşananlar okuyucuya anlatılmaz: *“Ziverbey’deki sorgu yerini anlatırdı İlgin’in babası... Seyhan Amca. Çok kötü şeyler olmuş orada. Vatan böyle işkencelerle mi kurtuluyor?”* (AKT, s. 38)

Mevsim Öz, öldürülen, işkenceye maruz kalan gençleri düşündükçe kendisini suçlar:

“İnsanı insanlığından utandıran işkence söylentileri, yaygınlaşıyor. Soldan da, sağdan da gençlerin tümü için derin bir ıstırap duyuyorum. Bir ara vicdan azabına kapıldım; şimdi kötü durumda olduğu söylenen çocuklardan birinin bile aklını ben çelmişsem, ona yürümekte olduğu yolda bir ümit ışığı yakmışsam, asıl suçlu bendim” (KDA, s. 213).

Nurdan Gürbilek, 12 Eylül’ün toplumsal bünyedeki hastalıkları tedavi etmeyi amaçlayan bir rehabilitasyon politikasından çok, suçluları saptayıp yok etmeyi amaçlayan bir cezalandırma stratejisini ifade ettiğini belirtir. Evren de ona göre bu stratejiyi bütün açıklığıyla dile getirmekten yakın zamana kadar hiç kaçınmaz. İdamı savunur, uygular Kilit cümlesi de şudur: *“Onları asmayıp da cezaevlerinde ömür boyu besleyelim mi?”* (Gürbilek, 2019: s. 73). 12 Eylül’de işkenceler böylece normalleştirilmiş olur. Sonuç olarak, romanlarda 1980 gençliği, gözünü daldan budaktan sakınmamasıyla, heyecanlarının bedelini çok ağır bir şekilde ödemesiyle kurban bir nesil olarak anılır.

³³ İlhan Selçuk’un anlatımına göre, *“Ziverbey Köşkü’ndeki tutuklular 1944’te Turancılar davasında ortaya atılan Tabutluklar’ı andıran kötü koşullar içinde bulunuyorlardı ve kendilerine zaman zaman türlü işkenceler yapılmaktaydı. Saçları sıfır numara ile tıraş edilen, el ve ayaklarına zincir vurulan Selçuk yatakta öylece yatmak ve tuvalete bile zincirlerle gitmek zorunda bırakılmıştı. Kontrgerilla örgütünden olduklarını açıklayan subaylarca sorgulanmış, ayrıca kendisinden, sorulan sorulara yazılı olarak yanıt vermesi de istenmişti”* (Ş. Turan, 2019: s. 258-259).

3.3.4. Halk ve Aydın

Gençleri, onların kavgalarını anlamayan, bile isteye ateşe odun taşıyan, aydınların yalnız bıraktığı, her zaman kendini düşünüp kenara çekilen bir halk Emine Işınsu'nun romanlarında hep vardır. *Kaf Dağı'nın Ardında* romanında da halktan bir beklentisi olmayan ancak yine de onların bu gidişatına üzülen bir karakter olarak Mevsim Öz yer alır.

Mevsim, kendi şahsi hatalarını Türk'ün töresine mal edenleri ele alır. Kendi yaşayamadığı hayatı çocuklarından bekleyen bir annenin sınırsız beklentileri gibi; bu millete başarısız olma hakkı tanımayanları, onların öfkelerini şöyle eleştirir:

“Biz alışmışız konuşmaya, bol bol konuşmaya; eleştirmeye, kötülemeye.

Ve dedikodu ve alay! Alışmışız meseleleri yüzeyde ele alıp, dış görünüşleriyle ilgilenmeye. Memnuniyetsizliklerimizi şahsî eksikliklerimizi, kişisel öfkelerimizi ülke meselelerine, halka ve milletin her türlü geleneğine ve göreneğine aksettirip, bu akislerle oyalanmaya, tümüne küfredip, rahatlamaya alışmışız!” (KDA, s. 139)

Bu sağlıksız durumun çözümü için Mevsim'in babası, tarih öğrenmeyi işaret eder. Belirli bir yaşa kadar babaannesi tarafından eğitilen Mevsim, artık babasının yönlendirmesiyle tarihini öğrenmeye başlar:

“Memlekete döndüğüm vakit, kendi mazimi; Osmanlı'yı ve ondan evvelini keşfetmeye karar verdim. Sonra da niçin özel tarih, edebiyat, din hocaları tuttuğumu sanıyorsun? Çünkü bu budala bilhassa kendimizi aşağılayan eğitim sistemimizde, bir kişi özel gayret göstermezse... ancak budala ve aşağılık duygusu ile dolu bir mahluk haline gelir” (KDA, s. 27).

Emine Işınsu'nun önceki dönem romanlarında “ulusal mirastan gurur duyulmasını sağlamak ve bir gruba aidiyet duygusu aşlamak için” (Karpaz, 2009: s. 305) kullanılan tarih, 1980'de daha çok ders alınması gereken bir unsur olmuştur. Babası, roman yazar kızına, Osmanlı'nın neden yıkıldığını anlayıp izah etmesini de tavsiye eder: “Osmanlı'nın neden yıkıldığını ve neticede T.C. 'nin niçin çökmesi lazım geldiğini anlayıp izah edebilseydin, belki o zaman işte birbirimize yardımcı olabilirdik” (KDA, s. 111).

Bunlar bireysel olarak sunulan çözümlerdir. Selma İrem, aydınların da halk için bir şeyler yapması gerektiğini söyler:

“-Bence yapılacak en mühim iş: insanlarımıza bu biçim, şimdi yaşadığımız şekildeki ayrılıkların sunî olduğunu göstermek ve onların meselelere değişik açılardan bakıp, anlayabilmelerini sağlamaktır. Kör değneğini beller gibi, tek bir fikre kapılıp gitmesinler çeşitli fikirleri kavrayabilme, ayırma ve seçme yetenekleri olsun. İşte burada görev,

aydınlarımıza, sanatçılarımıza, fikir adamlarımıza düşüyor. Eğitim sistemimize düşüyor” (KDA, s. 196).

Kaf Dağı'nın Ardında romanının başkişisi Mevsim, halk nazarında hâlâ bir kalıba girebilmiş değildir. Mevsim'in babası, bu anlaşılma çabalarının beyhude olduğunu söyler:

“- Sen sanıyor musun ki, onlar söylediklerin yahut yazdıklarından bir şey anlıyorlar. Kafaları belirli bir yöne kurulmuş ne dersin de, ne kadar parlak söylersen söyle onlar senin sözcüklerin arasında kendi inandıkları doğrultuda bir şeyler buluyor, görüyor ve üstünde düşünmek gereğini dahi duymuyorlar. Düşünmüyor bizim okuyucu, gerçek sorun bu. Kafasını yormak zahmetine katlanmıyor, realite. Seni bir kez solcu bilmişler, çünkü öykülerin belirli dergilerde çıkıyor” (KDA, s. 178).

Mevsim yazacağı romanında her kuruluşun, her ideolojinin, siyasi partilerin onu işleten, kullanan insanların elinde güzel yahut fena halde çirkin olabileceğini kaleme almak ister. “Yazmakla yaşamak arasında bocalayan” (Karabulut ve Güneş, 2020: s. 78) Mevsim'e göre, hayatın en mühim unsuru insanın kendisidir:

“Hayatın en mühim unsuru: tek insanın bizzat kendisiydi. Bereket de onun elindeydi, kısırlık da. Kaderse, kişinin öz seçiminin bir sonucu başka bir şey değil. Böylece bir umut! Ve hemen ardından gerçek: insanların çoğunluğu, kendi özel sorumluluklarından kaçtıkları için ancak bir koltuk değneğine yapışmak suretiyle hayatlarını sürdürebiliyorlardı. Böylece aleti durumunda olması lazım gelen müesseseler, ideolojiler insan için koltuk değneği, destek-amaç haline dönüşüyordu” (KDA, s. 204).

3.3.5. Demokrasi

1980 öncesinde de olduğu gibi bu dönemde de halkın demokrasiye bakışında ve ona adapte olmaya çalışmasında yazarların içine sinmeyen noktalar vardır. Bu noktaları romanlardan hareketle, demokrasinin hâkim güçler tarafından kötüye kullanılması ve her şeye rağmen demokrasiye inanmakta ısrar eden karakterlerin görüşleri olarak iki başlık altında toplamak mümkündür.

Gustave Le Bon, insanların topluluk halinde bir araya geldiğinde her zaman birbirlerine eşit olduklarını, genel konular üzerinde de kırk akademi üyesinin oyunun, kırk sakanın oyundan daha isabetli olmadığını ifade eder (Le Bon, 2014: s. 183). Mevsim'in babası, demokrasi söz konusu olduğunda hamal ve profesör örneği vererek kızını aydınlatmaya çalışır:

“‘Demokrasi, yüz hamalın, doksan dokuz profesöre galip gelmesidir.’ Demokrasi, poh!.. Küçük insanlar için, onların emniyeti için uydurulmuş bir yalanlar sistemi, hakikate aykırı. Bünyeye ters! İnsan ırkının bütününü aşağılara çekmek, ortada buluşturmak için, aleladede

birleştirmek için kurulan bir oyun. Söyler misin senin inandığın demokraside üstün insanın yeri nerede?” (KDA, s. 264)

Arada Kalmış Tebessüm’de demokrasinin kimler tarafından ne amaçla kullanıldığına parmak basılır: “*Demokrasi, demagogların, kapitalistlerin, riyakârların nice entrika ile uyguladıkları bir çeşit plütokrasidir. Ancak herkesin ağzındadır bu kavram. Herkes onun arkasına sığınır, her şey demokrasi adına istenir: soygunlar ve alçaklıklar bile*” (AKT, s. 63). Müller’e göre, Demokrasi, başımız sıkıştığında kapısına koştuğumuz bir kavram haline gelmiştir (AKT, s. 63). Hâkim Amca’ya göre demokrasi, barış, adalet gibi kavramlar darbeye zaman zaman kılıf olmuşlardır:

“Hâkim Amca’nın Yalova akşamlarında balkonlardan taşan harareti değerlendirmelerini hatırladı. ‘Kavramlar kullanılıyor!’ diyordu. Kimi zaman darbelerin kılıfı olmuştu o kavramlar. Özgürlük, barış, demokrasi, İslamiyet, adalet, eşitlik, Atatürkçülük... İyi yerde ve kötü yerde kullanılarak...” (AKT, s. 91).

Demokrasiye koşulsuz inananlardan biri, *Kaf Dağı’nın Ardında* romanının Mevsim gibi bir başka yazarı Selma İrem’dir:

“-Ha ne diyordum, aslında değişik fikirler, fikir ayrılıkları, tartışmalar şüphesiz gereklidir ve bünyeyi canlı tutarlar, milletin hayatını devam ettirebilmesi için gereklidir bütün bunlar. İş ki halk şuurlu olsun; tartabilsin, seçebilsin. Ben kayıtsız şartsız inanırım demokrasiye, katlanamadığım her türlü dar zihniyet ve her çeşit totaliter rejimdir” (AKT, s. 196).

3.3.6. Sağ ve Sol Edebiyat

Romanda Mevsim sayesinde okuyucuya açılan önemli kapılardan biri de 1980’lerde edebiyat dünyasının mutfağında neler olup bittiğidir. Kaf Dağı’na giden yolda babasıyla ilişkilerini düzeltebilmek için babaannesini kaybeden; Mehmet’e ulaşmak için Orçun’un maddi aşkıdan geçen Mevsim, bağımsız bir yazar olabilmek için sağ ve sol edebiyatın tabularını yıkmak zorundadır.

Öncelikle Mevsim kendisini sağcı veya solcu olarak görmemektedir. Ancak hikâyelerinin yer aldığı dergiler, savundukları ideolojilerin sözcülüğünü yapmaktadır. Mevsim’e göre, onun hikâyelerini yayınlayan dergi iyidir:

“-Ne bileyim... dedim... aslında iki taraf hakkında da yeterli bilgim yok, gülünç ama şöyle düşünüyorum, hangi dergi beni yayınlarsa, o dergi iyidir! Zaten kendim için sağdayım yahut soldayım diye bir yer düşünmüyorum. Ülkede yaşanan birtakım sorunlar var ya, onlara yansız bir gözle anlatmaya çalışıyorum” (KDA, s. 67-68).

Mevsim, Ekim ve İzlem dergilerinin editörleri Zeki Eryılmaz ve Süleyman Burçak’la görüşür. Zeki Bey’in ondan sol edebiyat adına çeşitli beklentileri vardır:

“Kişisel sorunları ön plana alıyormuşum, oysa özellikle toplum sorunlarına eğilmem gerekirmiş (...) Zeki Bey, ‘Toplumu, kişilerden soyutlamam gerektiğini’ kesinlikle ifade etti. Toplum, bir ayrı ‘sosyal olgu imiş ki onun sorunları ile kişi sorunlarını karıştırmak bile kusura bakmayın ama cahillikmiş (...) Çağdaş sanatçının görevi, bu içinde yaşadığımız bozuk düzenin kokuşmuşluğuna dikkat çekmek, okuyucuya, bunu göstermek ve çözümler gerektirmekmiş” (KDA, s. 71).

Canbaz’da “‘müdahalesiz hayat’, ‘herkes, kendi hayatını yaşamalı’, ‘insan her türlü otoriteye başkaldırmalı’, ‘töre ve adetler eski ve kokuşmuş bir düzenin kalıntılarıdır, arınmak gerek’, ‘yenilik’, ‘cinsî serbestî’, ‘kadın hakları’ gibi kavramlar” (C, s. 237) yüzünden Mevsim, ODTÜ’de Ülkü Ocaklarını açan İlhan ile bir noktada benzer bir dayatmaya maruz kalmıştır. Onun da romanlarında kurduğu dünyaya müdahale edilir:

“Eğer, ‘Gül’ün özel sıkıntılarını, bozuk düzene, burjuva düzenine bağlayabilseymişim...’ eğer ‘Gül’de kadın özgürlüğünü ekonomik açıdan vurgulayabilseymişim’, eğer “Gül Selim’le serbest cinsî kurabilseymiş...’, eğer ‘o Anadolu şehrindeki Kürt varlığı açıkça belirseymiş...’” (KDA, s. 115).

Çağdaş yazarları okuması gerektiği konusunda da uyarılar alan Mevsim, onların tekrara düştüğünü ve bu tekrarların “*mide bulantısı*” haline geldiğini ifade eder (KDA, s. 73). Kalem ile para kazanan, özgün ürünler ortaya koyan isimleri de sayar: “*Hem, Türkiye’de solda ve sağda sadece yazı ile geçinenler, karın doyuranlar var değil mi. Fıkracılar, romancılar Kemal Tahir de, Peyami Safa de... de işte bir sürü sayabilirim*” (KDA, s. 97).

Sağ edebiyatı ciddiye almayan Mevsim, o çevrenin bir aydın, bir sanatçı ortaya çıkaramadığı hükmüyle hareket ettiğini anlatır:

“Doğrusunu istersen... itiraf etmem gerekir, evet, sağda aydın ve sanatçı olduğunu kabul etmemek gibi, bir peşin hüküm, içimize yerleşmiş. Epey güçlü bir hüküm, sağ okumamı engelliyor.

-Hiç olmazsa, sağdakiler ne yapıyor diye merakından okur insan, ne de olsa senin sahandaki at oynatılmaktadırlar” (KDA, s. 114).

Mevsim için iktidarların, ideolojilerin hâkimiyetleri altında eser vermeye çalışmak, tutunmak kolay olmamıştır. Mehmet’i yazmak istediği romanına bile darbelerden, Orçunlardan, babasının ölümüyle onun da yargılarından kurtularak başlayabilmiştir.

3.4. DÖNEMİN SİYASİ FİGÜRLERİ

Kaf Dağı'nın Ardında romanında Menderes ve Ecevit'in bir iki hususta bahsi geçer. Mevsim, Menderes'in Sayın Başbakan laflarından sonra türlü hakaretlerle idam edildiğinden 12 Eylül'ü yorumlamak için de erken olduğuna hükmeder (KDA, s. 211). Romanda adı anılan diğer lider ise Bülent Ecevit'tir. 12 Eylül sabahı Mevsim, darbeyi kim yaptığina dair çıkarımlarda bulunurken Ecevit'in "sağ darbe" iddiası üzerinde durur (KDA, s. 209) Bu iki ismin dışında gerek darbeyi yapan ordu mensuplarının gerekse diğer siyasi liderlerin adı geçmez. Üstelik romanda, yazarın önceki romanlarına bakıldığında siyasi partiler de zikredilmez.

Arada Kalmış Tebessüm 2000'lere de uzanan bir roman olduğu için Turgut Özal ve Kemal Derviş de karakter olarak yer alırlar. Öte yandan, 1980 döneminin anlatıldığı bölümlere bakıldığında ağırlıklı olarak Bülent Ecevit'in adı geçer. Menderes'in politikaları, hataları, siyasi bir profilden çok insan olan yanları ele alınır (AKT, s. 234-236). Demirel ve Adalet Partisi ise, "yargılanmış bir Demokrat Parti'nin ezikliğini, yarınlar için acabalarını" (AKT, s. 53) taşır.

İlk olarak 12 Mart 1971 Muhtırası'nın ağırlıklı olarak anlatıldığı *Zor* romanında adına rastladığımız Bülent Ecevit, *Arada Kalmış Tebessüm*'de şöyle tanıtılır:

"Şeytanı azmış hamamcı oğlan gibi kurtulmalıyız. Bu Karaoğlan da öyle oldu; onu Kıbrıs Fatih'i diye alkışlayanlar meydanları sarstığında biz beş yaşında olmalıydık. Kimisi seçiren yüzünü karabaşan gibi görüp del'olurken, kimisi de şiirlerine, şiir söyleyen diline, mavi gömleklerine, İngilizce söylemlerine vurulmuş. Zaten vurulan vurulanaymış o zamanlar. Annem kızıyor...'Sana sütümü helal etmeyeceğim...' diyerekten. O Ecevit delisi... Bir bakıyorsun şair, bir bakıyorsun sosyal demokrat, bir bakıyorsun, Annibal gibi Kartaca'nın sürülmesi pahasına ordularının başında, bir bakıyorsun sihirbaz Mandrake gibi güvercin çıkarıp uçuruyor. Ama annem beni nerdeyse evlatlıktan reddedecek bu Ecevit karikatürleri yüzünden. Yetmişli yıllarda birçok kadının tutkusuydu o Zonguldak kömürü, mavi gömlekli adam... Albenisi vardı adamın. Gene de yüreğinde yurt sevgisi taşıyor eminim. O türden bir sevgi tarihe geçer..." (AKT, s. 71-72).

Arada Kalmış Tebessüm romanında da *Kaf Dağı'nın Ardında* romanında olduğu gibi Kenan Evren'in, ordu mensuplarının adı geçmez.

SONUÇ

“Türk Romanında Darbelere ‘Sağ’ Bakış (Emine Işınsu- Sevinç Çokum Örneği)” başlığı taşıyan bu çalışmanın amacı, farklı çalışmalarda farklı bakış açılarından ele alınan 27 Mayıs 1960 Darbesi, 12 Eylül 1980 Darbesi ile 12 Mart 1971 Muhtırası konusuna, Emine Işınsu ve Sevinç Çokum’un romanlarından hareketle sağ bakışın yaklaşımını ortaya koymaktır. Toplum üzerinde derin izler bırakan darbeler ve 12 Mart Muhtırası ile ilgili çok sayıda roman yazılmıştır. Yine bu romanlar üzerinde akademik düzeyde çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların bir kısmında solda olduğu söylenebilecek yazarların romanlarının merkeze alındığı görülür. Kimi çalışmalarda ise sol ve sağda yer alan romancıların eserleri birlikte ele alınır. Söz konusu darbelere ve muhtıraya “sağ”ın nasıl baktığını romanlar üzerinden değerlendirilebileceğini düşündük. Konu üzerinde romanlar yazan ve “sağ”da oldukları bilinen Emine Işınsu ve Sevinç Çokum’un eserlerinin çalışmamızın temel kaynakları olabileceğine karar verdik.

Çalışmayı “27 Mayıs 1960 Darbesi”, “12 Mart 1971 Muhtırası” ve “12 Eylül 1980 Darbesi” olmak üzere üç ana başlıkta topladık.

27 Mayıs 1960, bilindiği üzere Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ilk darbesidir. Demokratlar-Halk Partililer, Menderes ve İnönü çatışmaları bu dönem romanlarının çatısını oluşturur. Emine Işınsu ve Sevinç Çokum’un dönemi ele alan eserlerinde bir hesaplaşmaya gidilir. Tek partili dönemin lideri İnönü’den başlayan bu hesaplaşma Emine Işınsu’da darbe gününe kadar, Sevinç Çokum’da darbe sonrasında da devam eder. Dönemde tartışılan olaylar eserlerde de kronolojik sıra gözetilerek anlatılır.

Çalışmamızda Karanlığa Direnen Yıldız, Deli Zamanlar ve Tutsak romanları 27 Mayıs’ı konu edinen romanlardır. Bu romanlarda Demokratlar, yeniliklerden Menderes’in yatırımlarından, hamlelerinden memnun tiplerdir. Onlar, CHP’li karakterlerin neden tepki gösterdiklerine anlam veremezler. Oysa DP’lilere göre, esnaf, köylü, çiftçi, memur gibi gruplar Demokratların tabiriyle insan yerine konulmuş, Menderes döneminde iyi muamele görmüşlerdir. Her iki yazarda da dikkat çeken nokta 1960 dönemi anlatılırken olayları 1944’teki Türkçülük-Turancılık davasına kadar götürmeleridir. Yazarlara göre, ifade özgürlüğünden, demokrasiden bahseden İnönü; ilk

darbeyi Türkçülere yapmıştır. Türkçülük-Turancılık davası, 51 Tevkifatı, subayların gözden düşmesi, Vatan Cephesi, uçak kazası, Tahkikat Komisyonu’nun kurulması, ihtilalin olacağına dair halkta oluşan beklenti, DP zamanında ceplerini dolduran grupların artık CHP’li olması, öğrenci olayları, demokrasinin nasıl anlaşıldığı, basın ve halka bakış hem Emine Işınsu’nun hem de Sevinç Çokum’un 27 Mayıs öncesinde değindikleri konulardır. 27 Mayıs öncesi için bakıldığında bu konular etrafındaki gelişmeler iki yazarda da benzer şekilde ele alınmıştır. İlgili gelişmelerden daha çok İnönü idaresindeki CHP sorumlu tutulur. Bu noktaya kadar beraber gelen yazarlarda öğrenci olayları ve halka bakışta bazı farklılıklar kendini göstermeye başlar. Emine Işınsu’nun romanlarında 28 Nisan’da başlayan öğrenci olaylarında sokaklarda olan öğrenciler affedilmez. Ona göre, 27 Mayıs sürecinde muhalefet tarafından desteklenen bu öğrenciler 1971-1980 döneminde baş gösterecek olan sağ-sol olaylarının da fitilini ateşlemiştir. Öğrencilere 1960 döneminde yüz verildiği için 1970’lerde öğrenciler okullarda birbirlerini öldürmektedir. Sevinç Çokum da bu yürüyüşleri desteklemez. Bazı üniversite hocalarını doğrudan darbeyi desteklemekle suçlar ancak romanının DP’li karakterleri “ben de genç olsaydım sokakta onların arasında olurum” cümlesini kurar, göstericilerle empati yapar.

Halk söz konusu olduğunda ise, Emine Işınsu’nun romanlarında en az muhalefet kadar halkın da suçlandığı görülür. Sessiz kalan, olan bitene göz yuman insanlar “cahil”, “sürü”, “yığın” gibi sıfatlarla eleştirilir. Sürecin idamlara gitmesinde bu insanlar da suçludur. *Tutsak*’ta evde yardımcı kadın olarak çalışan karakter dahi hürriyetin ne olduğunu bilmeden ihtilali istemektedir. Emine Işınsu “ülküsüz” insanları da sürü olarak niteler. Sevinç Çokum’da sınırlar daha yumuşak ayrılır. Halka yüklenildiği anda karakterlerinden biri “insanımız susturuldu”, “insanlar korkuyor” diye ortaya çıkar. Romancı bir hüküm vermek istemez, bunu okura bırakır.

27 Mayıs’tan sonra olaylar *Karanlığa Direnen Yıldız* ve yine onun devamı sayılan *Deli Zamanlar* üzerinden devam eder. 27 Mayıs sonrasında iki farklı Sevinç Çokum vardır. *Karanlığa Direnen Yıldız*’ın darbe sonrasını anlatan bölümleri ihtilal haberinin radyodan duyulmasıyla başlar, yeni seçimlerde AP’nin hatırı sayılır bir oy almasına kadar devam eder. Burada da darbe sonrası halk, üniversite, basın gibi konular yeniden ele alınır. Hevesle darbeyi destekleyen karakterlerin bocalaması, süreci hedefledikleri gibi yönetemedikleri anlatılır. *Deli Zamanlar*’da ise 6-7 Eylül Olaylarına ve Kıbrıs’taki

gelişmelere de yer verilir. Darbe sonrasının gençliği ideallerinin peşinden koşmak yerine üniversite kantinlerinde vakit geçirmektedir. Sokaklar artık siyaset konuşulmayan yerler olmuştur. Yazarın iki romanında halkı cahillikle suçlayan karakterlerinin karşısına, darbe sonrasında da yine halkı savunup aydın eleştirisi yapan karakterler çıkar. Halk cahil kaldıysa bu aydın geçinenlerin suçudur.

27 Mayıs 1960 Darbesi’ni anlatan bu romanlarda çeşitli edebiyat çevrelerinin, derneklerin de adı geçer. Peyami Safa, Nurettin Topçu, Osman Turan, Osman Yüksel Serdengeçti, Necip Fazıl, Mümtaz Turhan, Arif Nihat Asya, Galip Erdem gibi milliyetçi yazar ve düşünürler etrafında karakterler toplanır. Türk Milliyetçiler Derneği ve Türk Ocakları da adı geçen iki dernektir. *Karanlığa Direnen Yıldız*’da Büyük Doğu ve Serdengeçti dergilerinin karşısında muhalefetin Akis dergisi vardır.

Romanlarda roman kişileri etrafında kimi kavramların izine rastlamak mümkündür. Bu kavramların, daha çok sağ düşünce dünyasında aktüel olan kavramlar olduğu görülür. “Türk cihan hâkimiyeti” düşüncesi *Karanlığa Direnen Yıldız*’da halkın devlete bağlılığı ve Selçuklu’dan Osmanlı’ya sürüp gelen inançlar ile yer bulur. *Tutsak*’ta Tarık karakteri “Turan”ı hayal eder, Atatürk’ü yüceltir. *Tutsak*’ta ifade edilene göre, her koşulda önemli olan millî bir ülkünün varlığıdır. “Ergenekon” destanına, “yeniden doğuş miti”ne hem 1960 anlatılarında hem de 12 Mart’ı anlatan eserlerde yer verilir. *Karanlığa Direnen Yıldız*’da Veysel Ağabey romanda idealize edilen, modern çağda örnek gösterilen bir “eren”dir. Sevinç Çokum’un dönemi anlatan diğer romanlarında bu denli örnek gösterilen, yüceltilen bir karakter yer almaz. Karakterleri hata yapabilir, yanılabilir, üzülebilir ve sevinebilir. Emine Işınsu’nun *Tutsak* romanında Tarık ise “alp” tipine örnek gösterilebilir.

Siyasi figürlere bakıldığında hem *Karanlığa Direnen Yıldız*’da hem de *Tutsak*’ta Adnan Menderes, hem DP’liler tarafından hem de CHP’li karakterler tarafından tahlil edilir. *Karanlığa Direnen Yıldız*’da DP’liler Menderes’i insanların yardımına koşan, yatırımlarıyla ülkeyi kalkındıran, ne yapsa muhalefete yaranamayan, derviş gönüllü, demokrasiye inanan bir portre olarak çizer. Muhalif karakterlere göre Menderes, geldiği yeri unutan, İnönü’nün lütfuyla söz sahibi olan, basına ve öğrencilere baskı uygulayan, diktatör, emperyalizme boyun eğen biridir. *Tutsak*’ta muhalif karakter yok denecek kadar azdır. Romanda muhalifliği de DP’li karakterler yapar, Menderes’in övgüsü de eleştirisi

de onlar tarafından yapılır. *Tutsak*'taki Menderes gönül adamı, heyecanlı, iyimser, başarılı, hitap etmeyi bilen, ülkeyi İnönü'nün elinden kurtaran biridir. Romanda Menderes halkın alkışlarına inanmasıyla, hırsıyla, iktidarda kalmak için baskı uygulamasıyla ve yanındakilere çok güvenmesiyle eleştirilir. Her iki romanda da yazarlar tarafından Menderes'e getirilen ortak eleştirilerden biri, tek adam olma yolunda baskıya, şiddete başvurusudur.

Darbe sonrası romanı olan *Deli Zamanlar*'da Menderes'e bakış değişmiştir. *Deli Zamanlar*'da, Menderes'in *Karanlığa Direnen Yıldız*'da anlatılan başarıları, halkın heyecanından faydalandığı için gerçekleşmiştir. Menderes'in karşısında artık Süleyman Demirel vardır. Romanın AP'li karakterleri tarafından Demirel ile Menderes karşılaştırıldığında Menderes, “ezik” ve “çekimser” bir karakter olarak anılır. *Deli Zamanlar*'da bir devrin iyisiyle kötüsüyle kapandığı vurgulanır. Sevinç Çokum'un ele aldığımız son romanı *Arada Kalmış Tebessüm*'de yazar *Karanlığa Direnen Yıldız*'da Eyüp Sultan'ı ziyarete gittiği için eleştirilen Menderes'i savunmayı bırakarak Menderes'in aslında herkes gibi bir insan olduğunu, veli sıfatı yakıştırmanın gereksiz olduğunu ifade eder. Emine Işınsu'nun çalışmamızdaki diğer romanlarında Menderes, döneminde uyguladığı millî eğitim politikaları ve halkın sevgisine inandığı için eleştirilir

Dönemin önemli bir diğer siyasetçisi İsmet İnönü *Karanlığa Direnen Yıldız*'da ve *Deli Zamanlar*'da kendisinin sesi sayılabilecek karakterler bulurken, *Tutsak*'ta yalnız kalmıştır. *Tutsak* romanının karakterlerine göre İnönü, “kurnaz”, “koca tilki”, “kardeş kavgasının sorumlusu”, “darbenin destekleyicisi”dir. Emine Işınsu'nun romanlarında İnönü'ye bakış diğer romanlarında da değişmez. İnönü'nün darbeyi desteklemesi sonucunda sola yeşil ışık yakılmış, ülke 12 Mart'a sürüklenmiştir. *Karanlığa Direnen Yıldız*'da İnönü'yü eleştiren karakterlerin yanında onu savunan, destekleyen birçok karakter vardır. Her iki taraf da ait oldukları zümrenin bakış açısıyla olayları yorumlar, liderlerini savunur. *Deli Zamanlar*'da İnönü sözüne itibar edilen, Kıbrıs konusunda kendisinden övgüyle bahsedilen, Atatürk'ün yakın arkadaşı olduğu deyim yerindeyse yeni hatırlanan biri olmuştur.

Emine Işınsu'nun *Tutsak*, *Sanıcı* ve *Canbaz* romanlarında Alparslan Türkeş yer alır fakat *Kaf Dağı'nın Ardında* romanında yer almaz. Sevinç Çokum, Türkeş'ten sadece *Karanlığa Direnen Yıldız*'da DP'li karakterlerin sözüne güvendikleri bir albay olarak

bahseder. 1960'ı anlatan *Tutsak* ve *Karanlığa Direnen Yıldız*'da hâkim olan görüşe göre, sözüne güvenilen bu albay, ihtilal olsa bile CHP'nin hamlelerini önleyecek, CHP'nin süreci yönetmesine izin vermeyecektir. *Tutsak*'ta Alparslan Türkeş hem Türkiye'deki olaylara hem de Türkiye dışındaki Türkler konusuna doğru açıdan bakabilen, tam manasıyla herkesin aradığı bir liderdir. Sevinç Çokum, sonraki romanlarında diğer liderlere, parti başkanlarına sözü getirse de Alparslan Türkeş bu isimler arasında yer almaz.

27 Mayıs çalışmamızda bahsi geçen romanlarda desteklenen bir hareket olmadığı gibi, ülkeyi 27 Mayıs'a, bu liderleri de Yassıada'ya sürükleyenler eleştirilmiştir. Romanlarda tarihsel sıra gözetilmiş, yer yer tarihi kişiliklere yer verilmiş, yer yer bir belgesel havası ortaya konulmuştur. Çalışmamıza konu olan bu romanlarda ihtilalin, kendisinden mucizeler bekleyenleri de hayal kırıklığına uğrattığı, onlara zafer nidaları attırmadığı da görülür. Yazarların 27 Mayıs sonrasında; 12 Mart ve 12 Eylül'ü konu aldıkları romanlarında da geriye dönüşlerle 27 Mayıs'ın hesaplaşmasının yapıldığı görülür.

12 Mart 1971 Muhtırası öncesi ve sonrasında sağ ve soldan çok sayıda kişi tutuklanmış, özellikle solcular yoğun şekilde işkence görmüş, ağır cezalarla karşı karşıya gelmişlerdir. 12 Mart, başlarda solcuların kendi hareketi olduğu sanılarak desteklenmiş sonra gerçekler anlaşılmıştır. Bu sıkıntılı süreç, bir 12 Mart edebiyatını da doğurmuştur. Tutuklananlar, gözaltına alınanlar, işkence görenler ve bu olaylara şahit olanların anlattıkları romanlarda kendine yer bulmaya başlar. 12 Mart dönemini inceleyen çalışmalarda sağ, “öteki-karşı taraf” olarak kendisine yer bulur, solun anlatılarıyla karşılaştırılır. Bu romanlarda daha çok sağın suçlandığı söylenebilir. Emine Işınsu ve Sevinç Çokum'un 12 Mart sürecini anlatan romanlarında her şeyin tek taraflı olmadığı sağ düşünceye sahip insanların da öldürüldüğü, sağın; daha özelde ülkücülerin amacının, davasının ne olduğu anlatılır.

Emine Işınsu tam manasıyla çatışma romanları yazmıştır. Dönemi anlatan *Sancı* ve *Canbaz* adlı romanlarında her değer karşısına solcuların öğretilerini, inançlarını koyar. İkisini savaştırır ve ülkücüler bu savaşın galibi yapar. Sevinç Çokum'un ilk romanı olan *Zor*'da da çatışmalar iki tarafın da yücelttikleri tipler ve aileleri, gelenekleri, inançları üzerinden ilerler. “Ülkücüler” ile “devrimci” karakterler çalışmamızdaki

romanlarda pek çok yönden karşılaştırılır. Ülkücüler ahlâklı, töresine sahip çıkan, tarihiyle gurur duyan, geçmişinden utanmayan, genellikle yoksul, şükretmeyi bilen, bir ülkü ve bir ideal peşinde olan gençlerdir. Neredeyse hepsinin aile bağları kuvvetlidir. Çevresi tarafından sevilen, saygılı, kadınlara, çocuklara saygı duyan bu gençlerin karşısına çoğu kez ahlâk yönünden sıkıntılar yaşayan, burjuva, paraya tamah eden, geçmişle bağları kopmuş, daima ileri bakan, işçi edebiyatı yapıp onların hakkını gasp eden, kadınlara saygı duymayan, boşlukta sürüklenen devrimci karakterler çıkar. Ülkücü karakterlerin aile bağları ne kadar kuvvetliyse devrimci karakterlerin bir o kadar zayıftır. Fakat her iki yazarın romanlarında bu gençlerden nefret edilmesi arzulanmaz. Onlara göre, gençlerin bu hâle gelmesinde hem aileleri hem de devlet büyükleri suçludur.

Sancı, *Zor* ve *Canbaz*'da Deniz Gezmiş'in, Mahir Çayan'ların karşısında devrimciler tarafından öldürülen Süleyman Özmen, Yusuf İmamoğlu ve Dursun Önkuzu vardır. Önemli sayılabilecek noktalardan biri de, bu karakterlerin ölümüne romanların devrimci karakterlerinin de üzülmeleri, bu üzüntünün bir sorgulamaya sebep olmasıdır. Atatürkçülüğün solcular tarafından sahiplenilmesi romanlarda eleştirilen bir başka noktadır. Romanlarda devrimcilerin liderleri Lenin, Marks, Mao eleştirilirken; gençliğin bu isimler yerine Türk büyüklerini örnek alması gerektiği vurgulanır.

“Ülkücüler” ile “devrimciler”, coğrafyalar konusunda da çatışırlar. Romanlarda ülkücüler Kerkük'ü, Azerbaycan'ı, Batı Trakya'yı kardeş olarak anarken; devrimciler Vietnam, Küba, Çin ve Rusya'daki işçiler için üzülür.

Romanlardaki kadına bakışı iki kısımda değerlendirmek mümkündür. Romanlardaki ülkücü karakterler kadınlara kötü davranmaz aksine onları el üstünde tutar ancak devrimci karakterler kadınlara kötü davranıp bedenlerinden de onların arzusu dışında faydalanırlar. “Örgüt”teki kadınların can güvenliği yoktur, öldürülme ya da üzerlerine faili meçhul bir cinayet yıkılması endişesiyle yaşarlar. Ülkücü karakterler kadınların okumasına da önem verirler. Devrimcilerin yayınlarının da okunması gerektiğini savunurlar. Romanlarda davasını sorgulayan, inancından şüphe eden ülkücü karakter yoktur ancak *Sancı* ve *Canbaz*'da Nurten Hemşire ve Nebahat Öğretmen neden “örgüt”e katıldıklarını, pişmanlıklarını, geri dönemediklerini, çok geç kaldıklarını itiraf ederler, ancak bu tam manasıyla bir geri dönüş anlamına gelmez. Devrimci sıfatıyla toplumda ikilik çıkarmaya devam ederler.

Sancı, *Canbaz* ve *Zor*'da ortak noktalardan biri de tarih öğretimine dikkat çekilmesidir: Gençlerin ve okullarından tarih bilinci almaları gerektiği bu bilinç verilmezse gençlerin anarşinin kucağına düşeceği bu romanlarda işlenir. Ülkücü karakterlerin tarih bilincine sahip oldukları görülür. 1960 Darbesinde de değindiğimiz “Ergenekon” destanı 12 Mart'ta da kendisini gösterir. Ülkücü karakterlere göre her yıkım beraberinde bir doğuşu getirir. Yazarların bu dönem romanlarında ad koyma, bozkurt motifleri; Dede Korkut gibi kavramlar da ülkücü karakterler etrafında gündeme gelir.

12 Mart'ın sol bakış açısıyla yazılan eserlerinin önemli duraklarından birisi de işçi hareketleri ve onların kazanması gereken haklarıdır. Sağ bakış açısına örnek olarak aldığımız *Canbaz*'da sendikacılık üzerinden; *Zor*'da köyden kente çalışmaya gelen işçi bir karakter olan Kerim üzerinden bu konu işlenir. *Sancı*'da ise ülkücü karakterler devrimcilerin işçileri kullandığını, onlar üzerinden karışıklık çıkardıklarını belirtirler. *Canbaz*'da işçinin hakkının verilmesi için sendikalarla savaşan her iki gruba da mesafeli, alın terini önemseyen karakterler vardır. *Zor*'da Kerim, diğer işçi arkadaşları ve onların “örgüt”e giden ağabeyleri tarafından isyana, ayaklanmaya teşvik edilir.

Romanlarda devrimciliğin Türk toplumu tarafından kabul görmediği de anlatılır. Oğlu “örgüt”e katılan baba “anarşik” olduğu gerekçesiyle oğlunu döver, evden kovar. Köylerde de durum aynıdır. Romanlardaki bu karakterlere göre devrimciler baba parasıyla karışıklık çıkaran tiplerdir. Kendi parasını kazanan, bunun kıymetini bilen anarşiye meyiletmez. Bir arada mutlu yaşayan halkı da Alevî- Sünnî, Türk- Kürt diye ayıran devrimci karakterlerdir. Köylere gidip insanları birbirine düşman ederler. *Sancı*'da ve *Canbaz*'da devrimci karakterler yaptıkları bu kötülükleri itiraf ederler.

Dönemin siyasi figürlerine Emine Işınsu ve Sevinç Çokum'un romanlarında 1960 döneminin aksine birbirlerinden farklı yaklaşılr. Süleyman Demirel, *Sancı*'da “kabak kafalı şişman adam” olarak kendine yer bulur. Öğrencilerin birbirini öldürmesine göz yuman, olaylara müdahale etmeyen biridir. Üstelik Demirel'in eleştirisi sadece diğer roman karakterleri tarafından değil, bir karakter olarak romanda kendisi tarafından da yapılır. Romandaki Demirel, çocukluğundan beri kendisini düşünen, sözüne güvenilmez biridir. Emine Işınsu bu tespitleri Demirel'in ağzından yer verdiği çocukluk anısıyla ona da onaylatır. Sevinç Çokum ise *Zor*'da Demirel'in ülkedeki karışıklık için bir şey yapamayacağını, 12 Mart Muhtırası ile çekilmek zorunda kaldığını ifade eder.

Alparslan Türkeş *Sanctı*'da 12 Mart olaylarına karışılmaması gerektiğini söyleyen, romanın gizli bilge kişisidir. Onun öğretileri ülkücü karakterler tarafından uygulanır, “Ocak”a gelen gençlere Dokuz Işık ile ne amaçlandığı anlatılır. *Canbaz*'da ise ülkücü karakterler onu bir “kurtarıcı” olarak görür. Emine Işınsu'nun bu dönemi anlatan romanlarında adı çok sık anılmasa da romanlarda çoğu zaman ona gönderme yapıldığı söylenebilir.

Zor'da Demirel ve İnönü'nün yerini büyük oranda Bülent Ecevit almaya başlar. “Kara bıyıklı”, “süzgün gözlü” biridir ve gelecek için umut verir. İnönü ise aynı şeyleri tekrarlamaktan usanmayan ama yine de ona her zaman danışılan bir lider olarak yerini korumaktadır.

12 Mart dönemini anlatan bu eserlere bakıldığında emniyet güçlerine dair bir şikâyet ya da övgü yoktur. Genel manasıyla ülkücüler devletin kurulu düzenini değiştirmek gibi bir amacın peşinden gitmezler. Muhtıra öncesi okula gidemeyen ülkücü karakterler, Muhtıra'dan sonra okula güvenli bir şekilde giderler. Muhtıra bu şekilde geçirilmiş olur. Sorgu, gözaltı, işkence gibi sol anlatıların belkemiğini oluşturan kalıplar bu romanlarda yoktur. Emine Işınsu öğrenci olaylarını *Sanctı*'da; işçi hareketlerini ve yine öğrenci olaylarını *Canbaz*'da anlatır. Sevinç Çokum'un *Zor* romanı bir göç romanı olmakla beraber, işçilere, öğrenci hareketlerine de yer verir. Sevinç Çokum'un 1977 de yayımladığı ilk romanı *Zor*'dan 2010'da yayımladığı *Arada Kalmış Tebessüm*'e kadar herhangi bir görüşe, partiye bağlanıp kalmadığı, yeni liderlere, oluşumlara şans verdiği görülür.

12 Eylül 1980'de yapılan darbe, hem sağ hem de solu uzun yıllar etkilemiştir. İşkenceler, niye öldüğü bilinmeyen gençler, hapishaneler, sebepsiz gözaltıları, ev baskınları edebiyat dünyasında da geniş yer bulmuştur. Çalışmamızdaki romanlarda 1971 döneminden çok farklı olarak her iki yazar da suçlama ve savunma halinden çıkar, hatta sol ile empati yapar. “Sağ”ın bakışını görmek üzere romanlarını incelediğimiz Emine Işınsu ve Sevinç Çokum 12 Eylül'ü konu edindikleri eserlerinde sağ-sol ayrımı yapmadan işkencelerle hayatlarının baharında yaşamdan koparılan gençler için üzürlüdür. Öyle ki Emine Işınsu'nun *Kaf Dağı'nın Ardında* romanının başkışı Mevsim'in solcu gençlerden oluşan bir arkadaş grubu vardır. Erkek arkadaşı arananlar listesinde. Fatsa'ya kaçar, orada saklanır. Romanda daha önceki romanlarından alışkın olduğumuz liderlerden,

partilerden, “lkc” kimliği ile tanınan figürlerden bahsedilmez. Sık sık “sağ” ve “sol”un tamamen haklı olmadığı vurgulanır.

Daha nce Yusuf İmamoğlu’nun nasıl ldrldğine *Zor*’da yer veren Sevinç Çokum; *Arada Kalmış Tebessüm*’de devrimci bir karakter olan Erdal Eren’in idamını sorgular. Okuyucu idam edilen bu gencin sağcı mı solcu mu olduğunu önemsemez her iki yazarın da dikkat çekmek istediği nokta, gençlerin ellerine silah verildiği sonra da bir oyunun içine atıldığıdır. Bu romanlara göre, büyüklerin hataları ve yöneticilerin sorumsuzluğu yüzünden gençler bedel ödemektedir.

Emine Işınsu’nun *Kaf Dağı’nın Ardında* ve Sevinç Çokum’un *Arada Kalmış Tebessüm* romanında 1980 darbesi sonrası sağ ve sol görüşe sahip insanların işkencelere maruz kaldığından bahsedilir. Ancak bu işkencelerin detayına inilmez. Emine Işınsu romanında bu işkenceleri anlatmanın bir faydasının olmadığını söyler. Her iki yazarda da görülen bu tavır “kol kırılır yen içinde kalır” mantığıyla örtüşür. Ele aldığımız romanlarda da devlete sitem edilmez.

Demokrasi, 1980 darbesini anlatan iki romanda da herkesin sığındığı ancak arkasına sığınarak kötülükler yaptığı bir kavram olarak nitelendirilir. Küçük insanlar için uydurulan “bir yalanlar sistemi”dir.

Hem *Canbaz*’da hem de *Kaf Dağı’nın Ardında* romanında tre ve eski adetleri terk etmenin, cinsî serbestliğin, Kürt varlığının vurgulanmasının daha çok önemsendiği söylenir ve bu durumun halk tarafından da makul karşılanıyor olması eleştirilir.

12 Eylül dönemini anlatan bu romanlarda siyasi liderler bir gölge gibi anılırlar. Ülkenin büyük kargaşa içinde olmasının sebebi de onlardır. Kardeş kavgalarını nleyememişlerdir. Bunun yanı sıra *Zor*’da tanıştığımız Bülent Ecevit artık halkın beğenisini kazanan, “Kıbrıs Fatihi”, “yurt sevgisi taşıyan” bir lider olmuştur. Yine geri dönüşlerle Menderes’in idamına konu gelir. *Tutsak*’taki tavrı Menderes konusunda aynen devam etmektedir. Sevinç Çokum *Arada Kalmış Tebessüm*’de *Karanlığa Direnen Yıldız*’daki Menderes’in üzerindeki fazlalıkları bir heykeltıraş titizliğiyle alır. Daha insan, daha sade ve böylece kusurları da görünen bir Menderes bırakır geride.

Emine Işınsu ve Sevinç Çokum darbelerin, büyük bir hevesle beklenen ihtilallerin kimseye bir fayda sağlamadığı konusunda hemfikirlerdir. 12 Eylül'e gelindiğinde artık gençliğinin baharında idam edilen, sahipsiz bırakılan bu gençlere üzölmek dışında ellerinden bir şey gelmez.

Sonuç olarak bu çalışmada Emine Işınsu ve Sevinç Çokum'un toplumun belleğinde hâlâ derin izleri bulunan 27 Mayıs 1960 Darbesi, 12 Mart 1971 Muhtırası ve 12 Eylül 1980 Darbesi'ne nasıl baktıklarını, yer yer birbirleriyle karıştırılan yazarların olaylara bakışlarındaki benzerlikleri ve farklılıkları görmek mümkündür. 1960 dönemini anlatan romanlara baktığımızda Emine Işınsu'nun söylemlerinin aynı kaldığını sonraki dönemleri anlatan romanlarına bakarak söyleyebiliriz. Hataları olsa da Menderes hakemediğı muamelelere maruz kalmıştır ve bu darbenin sorumluları da bellidir. Sevinç Çokum ise Türk siyasi tarihinin yeni yüzleriyle anlaşılabilen bir profil çizmektedir. 1960 sonrası onun romanlarında Süleyman Demirel öne çıkarken; 1971-1980 dönemi için Bülent Ecevit ile okuyucu tanıştırır. Emine Işınsu'nun her şeyin sorumlusu olarak gördüğü Süleyman Demirel, Sevinç Çokum'da Muhtıra ile görevinden el çektilirmek zorunda kalan, çaresiz biridir.

Her iki yazarın da 1971 dönemini anlatan romanlarında öğrenci olayları merkeze alınmıştır. İşçi haklarının, sendikacılığın da yine bu dönem romanlarında yer aldığı görölebilir. Sağ- sol çatışmalarının zirvede olduğı dönemlere ışık tutan *bu Sancı, Zor, Canbaz* yazarların bakış açılarını, tespit edebilmek için önemlidir.

1980 dönemini konu alan *Kaf Dağı'nın Ardında* ve *Arada Kalmış Tebessüm* adlı romanlarda sağ ve sol açısından bir galibiyet savaşından ziyade barış içinde yaşama arzusunun gözetildiğı dikkat çeker. İdeolojilerden, kavgalardan bıkan yazarların, gençler için üzüldüğü görülür. Gençleri kavgaya teşvik edecek yazılar yazmamaya gayret ederler. Önceki dönem romanlarında kavganın ortasında olan, Ocak'taki gençlerin "Emine Ablası" Emine Işınsu da 12 Eylül'ü anlatan romanında ölkücü karaktere yer vermemiş, sağ ve solu birbirine ezdirmemeye adeta özen göstermiştir. Sevinç Çokum da bu dönemi işleyen romanlarında olana bitene üzülen, kavgadan uzak duran tarafta yer almaktadır.

27 Mayıs, her iki yazarın da unutamadığı bir darbedir. 12 Mart'ta seçtikleri tarafın sesi oldukları eserler vermişler; 12 Eylül'de endişeyle, kavgadan olabildiğince uzak durarak eserlerini kaleme almışlardır.

Emine Işınsu ve Sevinç Çokum'un romanlarıyla sınırlı tuttuğumuz çalışmamıza, darbeleri ve muhtırayı sağ bakış açısıyla değerlendirmiş olan Tarık Buğra, Mustafa Miyasoğlu, Mehmed Niyazi, Lütfi Şehsuvaroğlu, Misli Baydoğan gibi isimler de eklenebilir.

KAYNAKÇA

İncelenen Romanlar

Emine Işınsu Romanları:

Işınsu, Emine. (2013). *Canbaz*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık.

Işınsu, Emine. (2014). *Kaf Dağı'nın Ardında*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık.

Işınsu, Emine. (2018). *Tutsak*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık.

Işınsu, Emine. (2020). *Sancı*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık.

Sevinç Çokum Romanları:

Çokum, Sevinç. (1978). *Zor*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.

Çokum, Sevinç. (1996). *Karanlığa Direnen Yıldız*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Çokum, Sevinç. (2012). *Arada Kalmış Tebessüm*. İstanbul: Kapı Yayınları.

Çokum, Sevinç. (2014). *Deli Zamanlar*. İstanbul: Kapı Yayınları.

Genel Kaynaklar

Ahmad, Feroz. (1999). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. (Çev. Yavuz Alagon) İstanbul: Kaynak Yayınları.

Ahmad, Feroz. (2020). *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*. (Çev. Ahmet Fethi) İstanbul: Hil Yayın.

Akbaş, Nebahat. (2009). "Emine Işınsu ile Röportaj" *Ülkü Ocakları Dergisi*, Aralık 2009. S.78.

Akpınar, Hakan. (2017). *Kurtların Kardeşliği: CMKP'den MHP'ye*. İstanbul: Kamer Yayınları.

Aksun, Ziya Nur. (1974). *Dündar Taşer'in Büyük Türkiye'si*. İstanbul: Kutluğ Yayınları.

- Akşin, Sina. (2008). “Siyasal Tarih (1950-1960)” *Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye (1908-1980)*. (Ed. Sina Akşin). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Aktaş Şerif. (2005). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Aktaş Şerif. (2020a). “‘Tutsak’ Romanı ve Hürriyet Kavramı Üzerine” *Emine Işınsu Armağanı*. (Der. Hakan Sarı ve Yusuf Koşar). İstanbul: İhlamur Kitap.
- Aktaş Şerif. (2020b). “Anarşi ve Sancı Romanı Üzerine” *Emine Işınsu Armağanı*. (Der. Hakan Sarı ve Yusuf Koşar). İstanbul: İhlamur Kitap.
- Argunşah, Hülya. (2016). *Tarih ve Roman*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Aslan, Cumhur. (2004). *1960-1980 Dönemi Türk Romanında Başkaldırı Olgusu*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ay, İlknur. (2014). *Sevinç Çokum’un Roman Tekniği*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydemir, Şevket Süreyya. (2001). *Menderes’in Dramı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydemir, Şevket Süreyya. (2011). *İkinci Adam*. Cilt III. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aytaç, Gürsel. (2016). *Çağdaş Türk Romanı Üzerine İncelemeler*. İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Aytaç, Gıyasettin. (2007). “Emine Işınsu’nun Romanlarında (1969-1982) Siyasi ve Sosyal Gelişmeler. *Türk Yurdu*: 51. Sanat Yılında Emine Işınsu Öksüz. Mayıs 2007. C. 27., S.237., 59-64
- Aytaç, Gıyasettin. (2014). *Tematik Roman İncelemeleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Bahtin, Mihail. (2020). *Karnavalın Romanı: Edebiyat Teorisinden Dil Felsefesine Seçme Yazılar*. (Çev. Cem Soydemir). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Belge, Murat. (2016). *Edebiyat Üstüne Yazılar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Bentley, Phylis. (2017). “Özet Tekniğinin Kullanılışı” *Roman Teorisi*. (Hızl. Philip Stevick). (Çev. Sevim Kantarcıoğlu). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Binyazar, Adnan. (2019). *Dede Korkut*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bora, Tanıl. (2018). *Cereyanlar: Türkiye’de Siyasi İdeolojiler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Börekçi, Oğuzhan Ülkü. A. (2013). “Siyaset, Medya ve Ordu Üçgeninde 27 Mayıs Atmosferi: ‘Karanlığa Direnen Yıldız’ Üzerinden Bir Bakış”. *Turkish Studies*. 8/9. 1913-1932.
- Collingwood, R. G. (2019). *Tarih Tasarımı*. (Çev. Kurtuluş Dinçer). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Çavdar, Tefik. (2019). *Türk Demokrasi Tarihi (1950’den Günümüze)*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Çaylak, Adem. (2020). “İlk Askeri Darbe ve Bürokratik Vesayetin Kurumsallaşması (1960-1971)” *Türkiye Cumhuriyeti Siyasi Tarihi*. (Ed. Muhittin Ataman). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları.
- Çemrek, Murat. (2020). “Menderesli Yıllar (1950-1960)” *Türkiye Cumhuriyeti Siyasi Tarihi*. (Ed. Muhittin Ataman). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları.
- Çetinkaya, Ferhat. (2019). *27 Mayıs Darbesi’nin Türk Romanına Yansıması*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çıkla, Selçuk. (2019). *Kurmacanın Peşinde Hikâye ve Roman Yazıları*. İstanbul: Çolpan Kitap.
- Çınarlı, Mehmet. (1979). *Sanatçı Dostlarım*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Çokum, Sevinç. (2014). *Karanlığa Direnen Yıldız*. İstanbul: Kapı Yayınları.

- Çokum, Sevinç. (2021). *Yüzünü Sıyr Karanlığından*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Çoruhlu, Yaşar. (2017). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Çubukçu, Sevgi Uçan. (2009). “Türkiye’de Merkez Solun ‘Sosyal Demokratlaş (ama)ma’ Vakası” *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce, Cilt.9: Dönemler ve Zihniyetler*. (Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dağ, Necla. (2012). *Sevinç Çokum’un Romanlarında Sosyal Yapı*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Darendelioğlu, İlhan. (1975). *Türkiye’de Milliyetçilik Hareketleri*. İstanbul: Toker Yayınları.
- Demirtepe, Nezih. (1977). “‘Bir Yürek Satıldı’ Üzerine Emine Işınsu ile Sohbet”. Devlet. S.386.
- Eagleton, Terry. (2015). *İdeoloji*. (Çev. Muttalip Özcan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Eco, Umberto. (2019). *Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti*. (Çev. Kemal Atakay). İstanbul: Can Yayınları.
- Enginün, İnci. (2008). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Enginün, İnci. (2019). “Sevinç Çokum’da Ayrıntılar”. Dergâh. S.349.
- Eraslan, Cezmi. (2019). “Atatürk’ten Sonra Türkiye’nin İç Politikası” *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*. (Ed. Durmuş Yalçın vd.). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Ercilasun, Ahmet Bican. (1982). “Türk Romanı ve Işınsu” Töre: Edebiyatımızda Işınsu Özel Sayı. Aralık 1982. S.139. 13-16
- Ercilasun, Bilge. (2013). *Türk Roman ve Hikâyesi Üzerine*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Erdem, Galip. (2018). *Suçlamalar-1: Sağcılık, Faşizm*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

- Ergin, Muharrem. (2008). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Eroğul, Cem. (2019). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Fedayi, Cemal. (2020). “Birinci Koalisyonlar Dönemi (1971-1980)” *Türkiye Cumhuriyeti Siyasi Tarihi*. (Ed. Muhittin Ataman). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları.
- Felksi, Rita. (2019). *Edebiyat Ne İşe Yarar?*. (Çev. Emine Ayhan). İstanbul: Metis Yayınları.
- Forster, E. M. (2019). *Roman Sanatı*. (Çev. Ünal Aytür). İstanbul: Milenyum Yayınları.
- Freidman, Norman. (2017a). “Romanda Bakış Açısı: Eleştiri Kavramının Gelişmesi” *Roman Teorisi*. (Hızl. Philip Stevick). (Çev. Sevim Kantarcıoğlu). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Freidman, Norman. (2017b). “Romanda Yapı Şekilleri” *Roman Teorisi*. (Hızl. Philip Stevick). (Çev. Sevim Kantarcıoğlu). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gasset, Ortega Y. (2017). *Kitlelerin Ayaklanması*. (Çev. Neyyire Gül Işık). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gökdağ, Bilgehan Atsız ve Üçüncü, Kemal. (2007). *Başlangıçtan Günümüze Türk Destanları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Göktürk, Akşit. (2019). *Okuma Uğraşı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gülendam, Ramazan. (2015). “Darbelerin ve Siyasi Olayların Romana Yansıması” *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*. (Ed. Alim Gür ve Ertan Engin). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Günay, Turgut. (2020). “‘Tutsak’ Üzerine” *Emine Işınsoy Armağanı*. (Der. Hakan Sarı ve Yusuf Koşar). İstanbul: İhlamur Kitap.
- Gündüz, Osman. (2007). “1960 Sonrası Türk Romanı” *Türk Edebiyatı Tarihi-4*. (Ed. Osman Horata vd.). İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Gürbilek, Nurdan. (2019). *Vitrinde Yaşamak: 1980'lerin Kültürel İklimi*. İstanbul: Metis Yayınları.

Heywood, Andrew (2015). *Siyasi İdeolojiler*. (Çev. Buğra Kalkan vd.). İstanbul: Adres Yayınları.

Hobsbawm, Eric J. (2009). *Tarih Üzerine*. (Çev. Osman Akınhay). İstanbul: Agora Kitaplığı.

Hoffer, Eric. (1978). *Kesin İnançlılar*. (Çev. Erkil Günür). İstanbul: Tur Yayınları.

Hürsoy, Elif. (2004). “*Ve Her Yıl Çiçekler Yeniden Büyür!*”. Türk Edebiyatı. Şubat 2004. S.364.

Issı, Ahmet Cüneyt. (2004). “*Toplum Mühendisliği Bağlamında Kanon Edebiyat İlişkisi*”. Hece: Hayat-Edebiyat-Siyaset Özel Sayısı, Haziran-Temmuz-Ağustos, S.90/91/92.

Işınsu, Emine. (2012). “*Yusuf İmamoğlu*”. Töre. Şubat 2012. Y.1, S.1. 48

Işınsu, Emine. (2020). *Kendimden Kendime*. İstanbul: İhlamur Kitap.

İlhan, Nilüfer. (2018). *1960-1980 Arası Türk Romanında Özne ve İktidar İlişkisi*. İstanbul: Gece Kitaplığı.

İnalcık, Halil. (2016). *Atatürk ve Demokratik Türkiye*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Jenkins, Keith. (2011). *Tarihi Yeniden Düşünürken*. (Çev. Ayhan Şahin). Ankara: Birleşik Yayınları.

Kabaklı, Ahmet. (1997). *Türk Edebiyatı*. C.5. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.

Kafesoğlu, İbrahim. (2015). *Türk Millî Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Kaplan, Mehmet. (2007). *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar-3: Tip Tahlilleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Kaplan, Mehmet. (2019). *Büyük Türkiye Rüyası*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

- Karabulut, Mustafa ve Güneş, Sümeyra. (2020). “*Roman Tekniği Bakımından Emine Işınsu’nun ‘Kaf Dağı’nın Ardında’ Romanı*”. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Y. 13. Aralık 2020. S.36. 74-109.
- Karakeçi, Mehmet Nur. (2017). *Emine Işınsu’nun Romanlarında Yapı ve İzlek*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi], Ardahan: Ardahan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri. (2008). *Yaban*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri. (2018). *Politikada 45 Yıl*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karpat, Kemal H. (2009). *Osmanlı’dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*. (Çev. Güneş Ayas). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, Kemal H. (2017). *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, Kemal H. (2020). *Türk Siyasi Tarihi*. (Çev. Ceren Elitez). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kaya, Doğan. (2010). *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kayalı, Kurtuluş. (1994). *Ordu ve Siyaset 27 Mayıs-12 Mart*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kırılımış, Yasin. (2011). *Sevinç Çokum’un Eserlerinde Folklor Unsurları*, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kırkpınar, Dilek. (2019). *12 Eylül Askeri Darbesi’nin Gençliğin Üzerindeki Etkileri*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
- Kibar, Osman. (2005). *Türk Kültüründe Ad Verme*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kili, Suna. (2014). *Türk Devrim Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Kocakaplan, İsa. (2013). “*Sevinç Çokum: ‘Ben Aslında Keşfedilmemiş Bir Şairim’*”. Türk Edebiyatı. Haziran 2003. S.356. 16-25.
- Koçak, Cemil. (2019). *Darbeler Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kolcu, Ali İhsan. (2015). *Cumhuriyet Edebiyatı II: Hikâye ve Roman*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- Köprülü, M. Fuat. (2003). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kundera, Milan. (2019). *Roman Sanatı*. (Çev. Aysel Bora). İstanbul: Can Yayınları.
- Le Bon, Gustave. (2014). *Kitleler Psikolojisi*. (Çev. Hasan Can). Ankara: Tutku Yayınevi.
- Lewis, Bernard. (2020). *Demokrasinin Türkiye Serüveni*. (Çev. Hamdi Aydoğan ve Esra Erment). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Lukacs, György. (2016). *Tarihsel Roman*. (Çev. İsmail Doğan). Ankara: Epos Yayınları.
- Mardin, Şerif. (2018). *İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mendilov, A. (2017). “Romanda Şimdiki Zaman” *Roman Teorisi*. (Hızl. Philip Stevick). (Çev. Sevim Kantarcıoğlu). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Meriç, Cemil. (2005). *Bu Ülke*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Moran, Berna. (2007). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 3*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Naci, Fethi. (2019). *Yüz Yılın 100 Türk Romanı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Narlı, Mehmet. (2019). *Roman Ne Anlatır*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Neziroğlu, İrfan. (2003). *Türkiye’de Askeri Müdahaleler ve Basın (1950-1980)*. Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları.
- Ocak, Ahmet Yaşar. (2018). *Türk Sufiliğine Bakışlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Ocak, Ahmet Yaşar. (2020). *Veysel Karenî ve Üveysîlik*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ögel, Bahaeddin. (2014). *Türk Mitolojisi: Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar. Cilt II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ögel, Bahaeddin. (2016). *Türklerde Devlet Anlayışı*. İstanbul. Ötüken Neşriyat.
- Öksüz İskender. (2020). “Emine Işınsu: ‘Hayatı- Edebî Kişiliği- Eserleri’” *Emine Işınsu Armağanı*. (Der. Hakan Sarı ve Yusuf Koşar). İstanbul: İhlamur Kitap.
- Öner, Sakin. (1978). “*Gençlik Hareketlerinden Kızıl Anarşiye*”. Millî Eğitim ve Kültür. Aralık 1978. Y.1. S.1. 107-114.
- Özcan, Ömer. (2020). *Türkçüler: Cumhuriyet Devrinde Bir İdealin Takipçileri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Özgül, Metin Kayahan. (1982). “‘*Sancı*’ *Üstüne Notlar*”. Töre: Edebiyatımızda Işınsu Özel Sayı. Aralık 1982. S.139. 107-110.
- Öznur, Hakkı. (1999a). *Ülkücü Hareket: Teşkilatlar ve Mücadeleler. C.2*. Ankara: Alternatif Yayınları.
- Öznur, Hakkı. (1999b). *Ülkücü Hareket: Yayın Organları, Makaleler, Temel Kavramlar. C.4*. Ankara: Alternatif Yayınları.
- Pul, Sebahattin. (2019). *Türkiye’de Gençlik Hareketlerine Bir Örnek: Ülkücü Hareket (1968-1980)*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Giresun: Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sarınay, Yusuf. (2005). *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Satılmış, Alişan ve Turhan, Metin. (2002). *Ülkücü Hareketin ABC’si. C.3*. Ankara: Altinküre Yayınları.
- Schorer, Mark. (2017). “Teknik ve Öz İlişkisi” *Roman Teorisi*. (Hızl. Philip Stevick). (Çev. Sevim Kantarcıoğlu). Ankara: Akçağ Yayınları.

- Sevinç, Necdet. (2007). *Türklerde Kadın ve Aile*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Soğukömeroğulları, Mehmet. (2013). “*Türk Romanında Türk Ocağı Algısı*”. *Turkish Studies*. 8/9. 2217-2227.
- Somuncu, Selim. (2018). *Romanda Bilgi İktidar ve İdeoloji*. Ankara: Hece Yayınları.
- Şıvgın, Hale. (2011). “*Türk Kültüründe Gazilik ve Gazi Mustafa Kemal Atatürk*”. *Türk Yurdu*. Ekim 2011. S. 290. 205-211.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. (2013). *Edebiyat Dersleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Taşer, Dündar. (1977). *Mesele*. İstanbul: Töre-Devlet Yayınevi.
- Taşkın, Yücel. (2009). “Türkiye’de Sağcılık” *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce, Cilt.9: Dönemler ve Zihniyetler*. (Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil). İstanbul: İletişim Yayınları
- Taylak, Muammer. (1977). *27 Mayıs ve Türkes*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Tekeli, İlhan. (2016). *Tarih Bilinci ve Gençlik*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Topçu, Nurettin. (1969). *Devlet ve Demokrasi*. İstanbul: Hareket Yayınları.
- Topkaya, Musa. (2015). *12 Mart 1971 Muhtırası’nın Türk Romanına Yansımaları*, [Yayımlanmamış Doktora Tezi], Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tunalı, A. Yağmur. (1982). “*Emine Işınsu ile Mektup- Mülakat*”. Töre: Edebiyatımızda Işınsu Özel Sayı. Aralık 1982. S.139. 48-56.
- Tunalı, A. Yağmur. (2013). *Kavga Günleri (1968-1980)*. Bilge Kültür Sanat Yayıncılık.
- Tunalı, A. Yağmur. (2020). “Canbaz Üzerine”. *Emine Işınsu Armağanı*. (Der. Hakan Sarı ve Yusuf Koşar). İstanbul: İhlamur Kitap.
- Tural, Sadık. (2006). *Zamanın Elinden Tutmak*. Ankara: Yüce Erek Yayınevi.

- Turan, Osman. (2015). *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkuresi Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Turan, Osman. (2017). *Türkiye’de Siyasi Buhranın Kaynakları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Turan, Şerafettin. (2019). *Türk Devrim Tarihi V: Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960- 12 Eylül 1980)*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Turinay, Necmettin. (1996). *Geleneğin Dünyası Yeniliğin Ufukları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Türk Yurdu (2010). “12 Eylül 1980 Darbesinin Üzerinden 30 Yıl Geçti.” *Türk Yurdu*. Eylül 2010. S.277. 18-19.
- Türkdoğan, Orhan. (1996). *Sosyal Şiddet*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Türkeş, A. Ömer. (2012). “Romana Yazılan Tarih” *Edebiyatın Omzundaki Melek: Edebiyatın Tarihle İlişkisi Üzerine Yazılar*. (Hzl. Zeynep Uysal). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Türkeş, Alparslan. (1975). *1944 Milliyetçilik Olayı*. İstanbul: Kutluğ Yayınları.
- Türkeş, Alparslan. (1977). *Ülkücülük*. İstanbul: Dokuz Işık Yayınevi.
- Türkeş, Alparslan. (1978). *Millî Doktrin Dokuz Işık*. İstanbul: Özdem Kardeşler Matbaası.
- Türkeş, Alparslan. (1996). *27 Mayıs-13 Kasım- 21 Mayıs ve Gerçekler*. İstanbul: Hamle Basın Yayın.
- Tüzer, İbrahim. (2019). “Darbe Dönemlerinde Millî Birlik ve Beraberlik ya da ‘Şeref Katliamı’: Bir Örnek Okuma Olarak Sevinç Çokum’un Karanlığa Direnen Yıldız’ı”. *Uluslararası 3. Millî Birlik ve Beraberlik Sempozyumu Bildirileri*. (Ed. Mehmet Nuri Parmaksız). Ankara 2019. 167-175.
- Uçarol, Rifat. (2019). *Siyasi Tarih 1914-2014*. İstanbul: Der Yayınları.

- Uluant, Zeynep Göze. (2020). “Emine Işınsu Öksüz” *Emine Işınsu Armağanı*. (Der. Hakan Sarı ve Yusuf Koşar). İstanbul: İhlamur Kitap.
- Uzman, Nasrullah. (2018). *İktidardaki Muhalif Prof. Dr. Osman Turan*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Ülgener, Sabri F. (2006). *Zihniyet, Aydınlar ve İzm'ler*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Ülken, Hilmi Ziya. (2016). *Millet ve Tarih Şuuru*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Varol, Volkan. (2019). *Hatıralar ve Hatıratlar Işığında Ülkücü Gençlik Hareketinin Sözlü Tarihi (1970-1990)*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Yalçın, Alemdar. (2017). *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı 1946-2017*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yetkin, Çetin. (2007). *Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika*. Antalya: Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti.
- Yıldız, Alpay Doğan. (2010). *Popüler Türk Romanları: Kerime Nadir, Esat Mahmut Karakurt, Muazzez Tahsin Berkand 1930-1950*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Yıldız, Sevinç. (2021). “Sosyal Kimlik Kuramına Göre Türk Romanında 1960 Darbesi, 1971 Muhtırası, 1980 Darbesi” [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, Sacit. (1996). *12 Eylül 1980-1984 Yılları Arasında Sıkıyönetim Askeri Mahkemelerince Ölüm Cezasına Çarptırılan ve Bu Cezaları İnfaz Edilen Hükümlülerin Dava Dosyalarının İncelenmesi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zürcher, Eric J. (2000). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. (Çev. Yasemin Gönen). İstanbul: İletişim Yayınları.

Diğer Kaynaklar

<https://www.sevinccokum.info> (Erişim tarihi: 23.11.2021).

<https://www.necipfazilodulleri.com> (Erişim tarihi: 23.11.2021).

